

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Vzor citácie:

Právno-historické trendy a výhľady V. (periodicky vydávaný zborník s príspevkami z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 24. – 25. septembra 2020 v Trnave pod názvom *70. výročie Občianskeho zákonníka z roku 1950 a právna politika v 20. storočí* uskutočnenej v rámci medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni 2020 na tému „Právna politika a legislatíva“). Adriana Švecová – Ingrid Lanczová (eds.). Vyd. údaje, počet strán 222.

Citation

Legal-Historical Trends and Perspectives V. (periodical conference proceeding with contributions from the international scientific conference The 70th Anniversary of the Civil Code of 1950 and Legal Politics in the 20th Century held in Trnava on September 24 – 25, 2020, as part of the international scientific congress Trnava Days of Law 2020 on topic “Legal Politics and Legislation”). Adriana Švecová – Ingrid Lanczová (eds.). Publisher, pp. 222.

Editori/Eds.

© doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.

© JUDr. Ingrid Lanczová, PhD.

Recenzenti/Reviewers

prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA

doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.

doc. JUDr. Ivana Šošková, PhD.

ADRIANA ŠVECOVÁ – INGRID LANCZOVÁ
(eds.)

**Právno-historické
trendy a výhledy
V.**

**Legal-Historical
Trends and Perspectives
V.**

TRNAVA 2020

Publikácia je výstupom grantového projektu VEGA č. 1/0018/19 *Renesancia zabudnutých a znovuoobnovených inštitútov dedičského práva na Slovensku*.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo, ani žiadnu jeho časť, nemožno reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľa práv.

Za jazykovú a odbornú úpravu príspevkov zodpovedajú autori jednotlivých príspevkov.

© Denisa Dulaková Jakúbeková, Aneta Kaźmierczyk, György Képes, Andrea Kluknavská, Ingrid Lanczová, Linh Nguyen Thi My, Martin Pelikán, Martin Skaloš, Ján Sombati, Lenka Martincová, Piotr Szymaniec, Marta Mackiewicz, Peter Vyšný, 2020

ISBN 978-80-568-0290-8 (tlač)
ISBN 978-80-568-0289-2 (on-line)
ISBN 978-80-224-1870-6 (VEDA)

Obsah / Content

Úvodné slovo	7
Foreword	9
doc. JUDr. Denisa Dulaková Jakúbeková, PhD. OBLIGÁCIE NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V HISTORICKÝCH SÚVISLOSTIACH OBLIGATIONS WITHIN SLOVAK TERRITORY IN THE HISTORICAL CONTEXT	10
Dr. hab. Aneta Kaźmierczyk, Prof. INŠTITÚT DELENÉHO VLASTNÍCTVA NEHNUTEĽNOSTÍ V POĽSKU PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE DO OBDOBIA POLITICKEJ TRANSFORMÁCIE V 90. ROKOCH THE INSTITUTION OF SEPARATE OWNERSHIP OF PREMISES IN POLAND IN THE PERIOD AFTER WORLD WAR II UNTIL THE POLITICAL TRANSFORMATION IN THE 90'S	28
Dr. György Képes, Ph.D., habil. KODIFIKÁCIA UHORSKÉHO SÚKROMNÉHO PRÁVA DO ROKU 1918, S DÔRAZOM NA KODIFIKAČNÉ ASPEKTY SAMOSTATNÉHO OBCHODNÉHO PRÁVA AN OVERVIEW OF THE HUNGARIAN PRIVATE LAW CODIFICATION UNTIL 1918, WITH SPECIAL REGARD TO THE CODIFICATION ASPECTS OF A SEPARATE COMMERCIAL LAW	45
Mgr. et Mgr. Andrea Kluknavská, Ph.D., LL.M. OBČIANSKY ZÁKONNÍK Z ROKU 1950 A ÚPRAVA VLASTNÍCTVA CIVIL CODE OF 1950 AND THE MODIFICATION OF THE OWNERSHIP	77
JUDr. Ingrid Lanczová, PhD. DÔVODY NA OBMEDZENIE A POZBAVENIE SPÔSOBILOSTI NA PRÁVNE ÚKONY V SOVIETSKÝCH A ČESKOSLOVENSKÝCH OBČIANSKYCH ZÁKONNÍKOCH GROUND FOR LIMITATION AND DEPRIVATION OF THE CAPACITY TO PERFORM LEGAL ACTS ACCORDING TO SOVIET AND CZECHOSLOVAK CIVIL CODES	93
Linh Nguyen Thi My, PhD. candidate VPLYV RODINNOPRÁVNEJ POLITIKY KRAJÍN SOVIETSKÉHO BLOKU NA KODIFIKÁCIU VIETNAMSKEHO RODINNÉHO PRÁVA V ROKU 1959 IMPACT OF THE FAMILY POLICY OF THE SOVIET BLOC COUNTRIES ON THE CODIFICATION OF VIETNAMESE FAMILY LAW IN 1959	111

Mgr. Martin Pelikán NÁHRADA ŠKODY V OBČANSKÉM ZÁKONÍKU Z ROKU 1950 COMPENSATION FOR DAMAGE IN THE CIVIL CODE OF 1950	123
doc. JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD. ZMENY V SOCIALISTICKOM VLASTNÍCKOM PRÁVE PO PRIJATÍ OBČIANSKEHO ZÁKONNÍKA V ROKU 1950 CHANGES IN THE SOCIALIST PROPERTY LAW AFTER THE ADOPTION OF THE CIVIL CODE IN 1950	142
Mgr. Ján Sombati, PhD. – Mgr. Lenka Martincová, PhD. PREMENY DEDIČSKÉHO PRÁVA NA SLOVENSKU PO PRIJATÍ OBČIANSKEHO ZÁKONNÍKA Z ROKU 1950 TRANSFORMATION OF INHERITANCE LAW IN SLOVAKIA AFTER THE ENACTMENT OF THE CIVIL CODE OF 1950	157
Dr. habil. Piotr Szymaniec, Prof. - Dr. Marta Mackiewicz POČIATKY A VÝVOJ OCHRANY OSOBNOSTNÝCH PRÁV V OBČIANSKOM ZÁKONNÍKU Z ROKU 1964 THE ORIGINS AND DEVELOPMENT OF PERSONAL RIGHTS' PROTECTION IN THE CIVIL CODE OF 1964	185
doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D. OBČIANSKE PRÁVO V NEMECKEJ DEMOKRATICKEJ REPUBLIKE CIVIL LAW IN THE GERMAN DEMOCRATIC REPUBLIC	205

Úvodné slovo

Medzinárodný právnický kongres Trnavské právnické dni (*Dies iuris tyrnaviensis*, v skratke TPD kongres) organizuje už jedno desaťročie (od roku 2010) Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. Tohtoročná hlavná téma TPD kongresu bola venovaná *právnej politike previazanej na legislatívu* (minulú, súčasnú aj budúcu). Pripomeňme viacero determinantov tohto ročníka. Kongres sa konal v duchu osláv 385. výročia založenia historickej Trnavskej univerzity v Trnave (1635) a zároveň sa, pod vplyvom negatívnej objektívnej skutočnosti spojenjej s pandémiou COVID-19, spoluorganizujúca právnická fakulta a tiež Katedra dejín práva trnavskej právnickej fakulty rozhodli pre on-line formu účasti, z ktorej je ctenej verejnosti predkladaný aj tento právno-historický konferenčný zborník.

Zúžená téma konferencie sa analogicky tiež zamerala na právnu politiku a legislatívu, aby skromne pripomenula 70. výročie vzniku Občianskeho zákonníka z roku 1950 a právnu politiku v 20. storočí. Ako historici aj ako laici veľmi dobre vieme, že právna politika, alebo politika tvorby právnych predpisov, mala od februára 1948 v Československu osobitne blízko k všeobecnej politike a vôbec to ani nezakrývala, ba práve naopak. Prvý Občiansky zákonník z roku 1950, na ktorý sa väčšina našich ctených prispievateľov – autorov jednotlivých príspevkov – zamerala, reflektoval tento zásadný medzník v našom občianskom práve hmotnom a stal sa tak paradigmou predstáv vládnucej KSČ o postavení občana v súkromnoprávných vzťahoch, neuznávaných súdobou marxisticko-leninskou ideológiou. Zahraniční autori, pochádzajúci z bývalých štátov sovietskeho bloku, sa vo svojich príspevkoch rovnako venovali občianskoprávnej úprave v ich národných, socialistických právnych poriadkoch druhej polovice 20. storočia. V obsahu socialistických občianskych zákonníkov, ale aj všetkých ďalších právnych noriem tvoriaceho sa socialistického práva, sa nezakryte reflektovalo ideologické pozadie „nového“ zákonodarstva – najprv ľudovodemokratického a neskôr deklarovaného socialistického. Právna politika však nemá a ani vtedy, v druhej polovici 20. storočia, nemala len túto prvoplánovú ideologicko-politickú rovinu, keďže celý právotvorný proces a jeho realizácia v praxi predstavuje extenzívne poňatý proces, na ktorý fundovane právno-historicky poukáže obsah jednotlivých príspevkov.

Ako editorky vyjadrujeme vrelú vďaku všetkým autorom príspevkov a dúfame, že ich znenie prinesie čitateľskej verejnosti cennú faktografickú bázu, rozširujúcu naše právno-teoretické poznanie domáceho (uhorského, československého, slovenského), ale aj poľského, maďarského, nemeckého či dokonca vietnamského práva.

Adriana Švecová, Ingrid Lanczová.

Trnava 15. november 2020

Foreword

The international scientific congress *Trnava Days of Law - Dies iuris tyrnaviensis* has been organised by the Faculty of Law of the Trnava University for already one decade, since 2010. *Legal politics and legislation* (past, present, and future) was the theme of the congress this year. One of the positive features of the congress was the festive atmosphere as the Trnava University commemorated its 385th foundation since 1635. The negative one, unfortunately, was the effect of the COVID-19 pandemic. Due to this, both the Faculty of Law and the Department of Legal History organised the congress/conference online, with this conference proceeding, which we gladly present to the general public, as one of the results.

The legal politics and legislation were, therefore, the main topics of the legal-historical conference too. More precisely, it was the 70th anniversary of the Civil Code of 1950 and legal politics in the 20th century. Both the historians and the general public know that the legal politics and legislation in Czechoslovakia since 1948 reflected the political system, and none tried to conceal it, indeed. Nay, the first Civil Code of 1950, analysed by many participants of the legal-historical conference, mirrored this feature. It became the new paradigm of the governing Communist Party of Czechoslovakia about the status of the citizen in private law relationships, so repudiated by Marxism-Leninism. Our foreign participants, who come from the former socialist countries, analysed their national civil law from the second half of the 20th century too. The content of the socialist Civil Codes, as well as the content of other socialist legal norms, reflected the ideology behind the newly created legal order (the peoples' democratic and later, declared socialist). However, legal politics has never been only a reflection of the politics and ideology because the legislative process has been way too complicated, as presented in the research and contributions of the conference attendees.

As editors, we both express our sincere gratitude to all the authors. We do believe that the readers will appreciate their contributions as valuable sources of intriguing information that do broaden our legal-theoretical knowledge about domestic law (Hungarian, Czechoslovak, Slovak), as well as about Polish, German, or even Vietnamese law.

Adriana Švecová, Ingrid Lanczová

Trnava, November 15, 2020

Obligácie na území Slovenska v historických súvislostiach

Obligations within Slovak Territory in the Historical Context

doc. JUDr. Denisa Dulaková Jakúbeková, PhD.

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Oddelenie občianskeho práva
d.dulakova@gmail.com

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá vývojom záväzkového práva na území dnešného Slovenska v historických súvislostiach, najmä s ohľadom na hospodársky, spoločenský a politický vývoj, ktorý prebiehal (aj) na jeho území a na území susedných štátoprávnych celkov, s ktorými bolo Slovensko obchodne či politicky prepojené. Súčasťou príspevku je aj posúdenie stavu právnej úpravy záväzkového práva podľa Občianskeho zákonníka z roku 1950, keďže išlo, z hľadiska civilného práva, o významný historicko-právny medzník, ktorý nahradil dovtedajšiu dominanciu obyčajového práva kodifikovanou úpravou. Spomedzi záväzkovo-právnych vzťahov v texte rezonujú tovarovo-výmenné vzťahy, ktoré boli a sú trvalým základom obchodného obratu.

Kľúčové slová: obligácie; záväzkové právo; zmluva; Uhorsko; Slovensko.

Abstract: This article discusses the development of contractual law within the territory of modern-day Slovakia, with regards to its historical contexts – esp. the country's economic, social and political development, which unfolded both within its territory and in the neighboring state units that Slovakia was commercially or politically connected to. The article also includes an assessment of the state of regulations of contractual law under the Civil Code of 1950, since that years' regulation posed an important historical and legal milestone for civil law, effectively replacing the former dominance of customary law with a codified regulation. This text further highlights the commodity-exchange relations out of all the discussed obligations relations since these have and still continue to form the permanent basis of business turnover.

Key Words: Obligations; Contractual law; Contract; Hungary; Slovakia.

Úvod

Š. Luby kedysi súkromné právo definoval: „*Pod domácim súkromným právom rozumieme súkromné právo, ktoré dnes platí na Slovensku. Podľa toho by sa dalo hovoriť aj o dejinách slovenského súkromného práva, keby sme mali na mysli právo, ktoré je dnes slovenské.*“¹ Keďže však územie Slovenska bolo v minulosti (a dá sa povedať, že s minimálnymi prestávkami až do roku 1992) súčasťou inej, väčšej štátoprávnej kultúry, pre dejiny súkromného práva na Slovensku môžeme len ťažko zvoliť označenie *dejiny slovenského*

¹ LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, reprint, 2002, s. 21.

súkromného práva, iba ak dejiny práva uhorského alebo československého. „Aj veda a literatúra nášho práva bola dosiaľ pestovaná na tomto širšom podklade ako právna história uhorská alebo československá, málokedy ako história slovenská.“²

Pri hodnotení stavu a vývoja obligačného práva na území dnešného Slovenska sa preto, pochopiteľne, nemôžeme viazať na právo, ktoré v minulosti platilo výlučne „na Slovensku“, ale svoju pozornosť musíme rozšíriť predovšetkým na štátoprávne celky, ktorých bolo územie Slovenska súčasťou (Uhorsko/Rakúsko-Uhorsko, Československo) a zároveň na pomery v okolitých štátoch, ktoré tieto štátoprávne celky hospodársky nasledovali, a to najmä vďaka cezhraničnému obchodnému styku a obchodným cestám, ktoré prechádzali aj cez územie dnešného Slovenska.

1. Výmena majetkových hodnôt v krajinách Strednej Európy v historickom kontexte

Ak by sme chceli posúdiť stav obligačného práva národov strednej Európy v období ranného feudalizmu, museli by sme konštatovať, že bolo pomerne dlhú dobu na nízkej úrovni. Prevažne poľnohospodársky život, ktorý jednotlivé národy viedli, si však zložitejšie formy záväzkov ani nevyžadoval. Existovalo len málo vecí, ktoré si rodina nevedela zadovážiť vlastnou prácou a okrem toho, majetkový kolektivismus, vybudovaný na prísnych rodinných vzťahoch, spôsoboval, že expanzívnejší rozvoj obligačného práva ani nemal opodstatnenie.

Pôvodné obligačné právo sa, paradoxne, vyvinulo z trestného práva a najstaršími obligáciami boli „*obligationes ex delicto*“, keďže platilo, že vec, ktorá je predmetom obehu, musí byť bez väd – právnych i faktických a ak si po predaji robila na vec nárok iná osoba, ktorá vedela preukázať svoje vlastníctvo, hľadelo sa na ujmu, ktorá vznikla kupujúcemu, ako na škodu z krádeže alebo lúpeže.³

² Pozri LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, reprint, 2002, s. 21 a tam použitú literatúru – Slovenská história v maďarských dejinách. SP 50/572; BAXA, B. *Dejiny práva na území republiky Československé*. Brno 1935; KROFTA, K. *Čtení o ústavních dějinách slovenských*. Praha 1924.

³ SATURNÍK, T. *Přehled dějin soukromého práva ve Střední Evropě*. Praha: nákl. vl., 1945, s. 109; K tomu pozri napr. aj „Najstaršími záväzkami vôbec boli záväzky deliktuálne. Najstaršiu skupinu záväzkových zmlúv tvorili zmluvy slúžiace obratu majetkovej podstaty.“ In: LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, reprint, 2002, s. 450 – 451; ako aj napr. Počiatky záväzkov sa veľmi často vidia v zvislosti z protiprávnymi činmi, verejnými deliktmi a neskôr aj zo súkromných deliktmi, pri ktorých delikvent svojou osobou ručil poškodenému... In: REBRO, K. – BLAHO, P. *Rímske právo súkromné*. Bratislava: Obzor, 1991, s. 280 – 281.

Pre krajiny strednej Európy bol z hľadiska vývoja práva po dlhé obdobie feudálneho zriadenia typický právny partikularizmus. Základom systému feudálneho práva bolo totiž jeho delenie na právo šľachtické (zemské) a práva osobitné, ktoré boli zemskému právu podriadené a nesmelo mu odporovať. Právo krajinské bolo počas celého obdobia stredoveku prevažne právom obyčajovým.⁴

„Najstaršiu skupinu zväzkových zmlúv tvorili zmluvy slúžiace obratu majetkovej podstaty...“⁵ Spomedzi nich stála na prvopočiatku **zámenná zmluva** (*commutatio, concambium, Freimark*), pri ktorej si zmluvné strany plnili „z ruky do ruky“. Pôvodne nebolo rozhodujúce, či je hodnota zamieňaných vecí rovnaká, pretože hodnota veci sa merala **mierou jej potreby** pre daný zmluvný subjekt (hodnotu mala predovšetkým pre toho, „kto ju nemal“, no „kto ju potreboval“). Časom sa vyčlenil určitý **druh tovaru** ako všeobecne významný, čo spôsobilo, že sa v ňom odrazila jeho „osobitná“ (výnimočná) výmenná hodnota. Medzi takéto výmenné prostriedky patrili produkty, ktoré súviseli s ľudskou potravou (obilie, ryža, čaj, soľ, ryby, cukor a tabak), neskôr sa k nim pridružili kožušiny, plátno, zbrane, striebro a zlato. Predpokladá sa, že vysoko hodnotným výmenným prostriedkom, ktorý prevládala na území Slovenska, bol dobytok, čo vyplýva z toho, že jeho pôvodné obyvateľstvo sa takmer počas celého historického vývoja Slovenska zamestnávalo najmä poľnohospodárstvom a chovom dobytka.⁶

Až keď sa stali všeobecnou výmennou hodnotou peniaze,⁷ vyvinula sa zo zámennej zmluvy **zmluva trhov** (v staročeštine – kupenie/trh, v poľštine – kupna/targ, v nemčine Kauf), ktorej názov odráža skutočnosť, že sa pôvodne uzatvárala najmä **na trhu**.⁸ „*Peníze vládnou světem.*“ V té či oné variantě koluje toto přísloví mezi latinským křesťanstvím od 12. století. ... Odvody v síru, pšenici nebo dobytku existovaly sice až do 19. století, ale **peníze**

⁴ SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. Brno: Masarykova univerzita v Brně – Práv. fakulta, 1993, s. 6.

⁵ LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, reprint, 2002, s. 450 – 451.

⁶ HLINKA, J. – KAZIIR, Š. – KOLNÍKOVÁ, E. *Peniaze v našich dejinách*. Bratislava: Obzor, 1976, s. 17.

⁷ „nem.: das Geld – „Geld“ pochází od „gelten“ aneb „peníze“ pocházejí od toho, že „platí“. Když člověk „splatí“ („vergiht“) dluh nebo také vykoná „odplatu“ „Vergeltung“, pak ten nebo onen obchod je „platný“ (gültig). Německé slovo „Geld“ (peníze) pochází od slova „gelten“ („platit“ ve významu „mít platnost“). KLUGE, F. – GOTZE, A. *Ethymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 1951.

⁸ Voľnosť predaja bola často obmedzovaná obchodnými zvyklosťami a tradíciami. Napríklad obilie sa mohlo predávať len na mestských trhoch, za predaj v piatky a sviatky boli ukladané tresty, kupovať od vojakov a niektorých ďalších osôb sa úplne zakazovalo. Viac pozri napr. In: ADAMOVÁ, K. *Dejiny soukromého práva ve střední Evropě*. Stručný nástin. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 49.

*se nemusely nakládat na vozy. V každém případě se daly odvádět bez námahy. K tomu se přidal i názor, že peníze nesmrdí, ke kterému se propracovala už římská státní pokladna, a dále i poznání, že se nekazí.*⁹

Obdobie priemyselných a buržoázných revolúcií (16. – 19. storočie) vnieslo do európskeho myslenia nové rozmery. Občan už nechcel ostať „poddaným“, „... chcel se těšit ze své svobody bez vrchnostenského poručníkování. Vznikající ‚občanské právo‘ mělo být něčím více než starým ‚civilním právem‘, mělo vstřebat ducha svobody. Ve Francii s tím v roce 1804 začal Napoleon se svým Code Civil, který se stal příkladem pro všechny Evropany. Kontinent zažil během 18. století mnohé, většinou neúspěšné, kodifikační pokusy. Nyní se mělo o zákonících pro občany uvažovat v novém duchu. Napoleonovi by bylo bývalo nejmilejší, kdyby se po celé Evropě převzala doslova francouzská kodifikace, jako se to stalo ve Vestfálsku. Na to však byla Evropa historicky a politicky příliš rozmanitá ...“¹⁰

V krajinách rakúskej monarchie (vrátane Čiech, Moravy a Sliezska) sa prvé snahy o zjednotenie práva a odstránenie právneho partikularizmu datujú do tzv. pobielohorského obdobia (t. j. po bitke na Bielej Hore v roku 1620),¹¹ k reálnemu výsledku, t. j. k dokončeniu kodifikácie občianskeho práva, však došlo až za vlády cisára Františka I., ktorý 1. 7. 1811 vydal patent, ktorým bol vyhlásený *Všeobecný zákonník občiansky pre všetky nemecké krajiny dedičné* (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländes der Österreichischen Monarchie) a platil pre všetky krajiny, ktoré v tej dobe tvorili rakúske cisárstvo, okrem krajín tzv. koruny uhorskej.¹² Zákonník nadobudol účinnosť 1. 1. 1812.

⁹ SEIBT, F. *Zrození Evropy. Průběžná správa o posledních tisíci letech*. Praha: Vitalis, 2004, s. 115.

¹⁰ HATTENHAUER, H. *Evropské dějiny práva*. Praha: C. H. Beck, 1998, s. 487 – 488.

¹¹ Výsledky jednotlivých komisií, ktoré boli pravidelne tvorené a obnovované aktuálnymi panovníkmi, síce vytvárali čiastkové plány a návrhy (napr. v českých krajinách to bol návrh prvej časti verejného práva z roku 1723, tzv. *elaboratum bohemicum* a *elaboratum moravicum* a pod.), tieto však nezodpovedali očakávaniam a na skutočnú kodifikáciu nestačili. Na unifikáciu práva pre české a rakúske krajiny sa zriadila v roku 1753 (t. j. za vlády Márie Terézie) osobitná komisia, ktorá mala vytvoriť ucelený zákonník, tzv. *Codex Theresianus universalis*. Predstava o vytvorení jednotného kódexu sa Márii Terézii nepodarila. V snahách matky pokračoval aj jej syn Jozef II., ani za jeho vlády sa však kodifikačné práce nezavíšili.

¹² Uhorsko, vrátane územia Slovenska, sa však vplyvu Všeobecného občianskeho zákonníka nevyhlo úplne, v období tzv. Bachovho absolutizmu sa v rámci centralizácie a germanizácie zaviedol do Uhorska celý rakúsky právny poriadok. (Tzv. Bachov absolutizmus sa datuje do obdobia 1849 – 1859/1860; začal sa oktrojovanou ústavou z marca 1849, definitívne ho legalizovali silvestrovské patenty z 31. decembra 1851, skončil sa odvolaním najvyšších úradníkov v roku 1859 a vydaním októbrového diplomu v roku 1860, ktorý obnovil konštitučnú monarchiu. Nazýva sa

V období „*moci buržoázneho sveta*“ sa objavili nové zákonníky aj v ďalších krajinách Európy – taliansky občiansky zákonník „Codice civile“ z roku 1865, občiansky zákonník Nemeckej ríše (BGB) z roku 1896 či švajčiarsky občiansky zákonník z roku 1907. Napriek tomu, že sa uvedené kódexy navzájom odlišovali, boli ovplyvnené pandektálnou vedou a podobnými myšlienkovými prúdmi. Zákonníky kodifikovali občiansku slobodu v liberálnom ponímaní, stavali na základnom pojme osoby a subjektívnom práve, na **zmluvnej slobode a ochrane vlastníctva ako slobodnom priestore občana, do ktorého štát nezasahoval**. Len v takomto právnom prostredí mohlo obligáčné právo, vrátane inštitútov smerujúcich k prevodu majetkových hodnôt, plniť svoj prirodzený účel.

2. Výmenné vzťahy a ich realizácia na území Slovenska v historických súvislostiach

Pri hodnotení právno-teoretického vývoja záväzkového práva na Slovensku (a v Uhorsku vôbec) musíme konštatovať, že náš obraz o ňom nie je jasný a úplný. Zo zachovaných listín cítiť pomerne zjavný rozpor aj vo vnímaní a používaní základných záväzkovo-právnych termínov a inštitútov (napr. záväzok sa v staršom slovanskom práve označoval ako „*dlh*“, pojmom „*debitor*“ sa rozumel aj veriteľ a pod.). Okrem toho, **v období do Werbőczyho Tripartita (1514)** mala veda a literatúra súkromného práva veľmi slabé predpoklady rozvoja, čo sťažuje historicko-právny výskum.

V zásade platí, že úprava obligácií bola od najstaršej doby a s určitými modifikáciami až do roku 1950, keď sa vo vtedajšom Československu prijal Občiansky zákonník, vyhradená **obyčajovému právu**. (Na rozdiel od ostatných európskych krajín, na území Uhorska k recepcii rímskeho práva v komplexnom rozsahu nedošlo.¹³)

Napriek pomerne skromným dostupným zdrojom je však zrejmé, že záväzkové právo sa na „našom území“ síce vyvíjalo, i keď s určitým oneskorením. Dôvodom bol najmä spôsob života, ktorý jeho obyvatelia viedli, postavený na silnom kolektivistickom základe. Rodina žila primitívnym agrárnym životom, pri ktorom bola v zásade sebestačná. Situácia sa nezmenila ani po vzniku prvých remesiel, keďže tie sa spočiatku usku-

podľa rakúskeho ministra vnútra Alexandra von Bacha, ktorý bol jeho hlavným predstaviteľom a vykonávateľom. – pozn. autor.) Viac pozri napr. In: MALÝ, K. – SIVÁK, F. *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava: Obzor, 1992, s. 300.

¹³ K tomu pozri viac napr. In: MALÝ, K. – SIVÁK, F. *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava: Obzor, 1992, pozri s. 106 a nasl.

točňovali tiež iba v rámci rodiny a jej potrieb. Na rozvoj obchodu mal významný vplyv až rozvoj miest a vznik medzinárodných obchodných ciest, ktoré viedli aj cez Slovensko. Vyvíjajúce sa obligačné právo sa neskôr dostalo do područia cechového zriadenia, ktoré zaviedlo do voľného obchodu prísne pravidlá. Remesiel, ktoré nepodliehali cechovej viazanosti, bolo pomerne málo.

Do prijatia **Tripatri**¹⁴ sa zákonodarstvo venovalo záväzkom skôr výnimočne, a ak, len okrajovo. Dôvodom bol už spomenutý zaostalý právny vývin v tejto oblasti, no nemalý vplyv na uvedený stav mal i všeobecný (no pre súčasníkov pomerne progresívny) názor, že **uzatváranie záväzkov má byť celkom ponechané zmluvnej voľnosti jednotlivcov** (zák. čl. 17/1486 § 1: *in obligationibus vero talis modus servatur: quod, secundum quod, se quisque obligavit ... iudicium et iustitiam recipiat*“, doslovne to isté ustanovoval zák. č. 38/1492 v § 1).

K najstarším zachovaným prameňom, upravujúcim zmluvné právo, patria niektoré zákonné ustanovenia z čias vlády **Ladislava I.**,¹⁵ ktorý vydal predpisy o kúpnopredajnej zmluve, **kráľ Koloman**¹⁶ upravil pôžičku medzi kresťanmi a Židmi (Koloman II/2 – 3), k tejto otázke sa vrátil i **Belo IV.**¹⁷ vo svojom židovskom privilegii z roku 1251.¹⁸ Medzi prvé norma-

¹⁴ „Zozbieranie predpisov obyčajového práva (*iura regni scripti*) predpokladalo zbierku súdnych rozhodnutí, pretože obyčajové právo sa prejavovalo predovšetkým v nich. Kráľ na základe § 3 zákona č. 6/1498 a zákona č. 10/1500 nariadil vypracovať zbierku, ktorá mala byť spracovaná na kuriálnom súde a vydaná pod názvom *Decisiones Tabulae tempore Wladislaw Regis*. Zbierku zostavil a z poverenia kráľa napísal Štefan Werbőczy. Kodifikačné práce ukončil v roku 1514. Dielo bolo predložené osobitnej komisii, ktorá skonštatovala, že odráža platné obyčajové právo. Dňa 19. novembra 1514 prácu schválil predpísaným spôsobom aj panovník s jedinou výnimkou, že nepripojil svoju pečať, čo spôsobilo, že sa *Tripartitum* nestalo zákonom. Dielo vyšlo pod názvom *Opus Tripartitum iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae partiumque adnexarum* (Trojdielne spracovanie obyčajového práva slávneho uhorského kráľovstva a pripojených krajín, ďalej „*Tripartitum*“). *Tripartitum* „... sa tak stalo právnou knihou zostavenou z platného obyčajového práva. Obsahovalo najmä šľachtické súkromné právo a civilný proces. Trestnému a verejnému právu sa venovalo len okrajovo.“ In: MALÝ, K. – SIVÁK, F. *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava: Obzor, 1992, s. 108.

¹⁵ Vládal v rokoch 1077–1095.

¹⁶ Vládal v rokoch 1095–1116.

¹⁷ Vládal v rokoch 1235–1270.

¹⁸ Ladislav ustanovil (Sv. Ladislav, II/7, III/11), že veci sa mohli predávať a kupovať len vo dne, v prítomnosti richtára a mýtnika a v prítomnosti svedkov, ktorí ručili za právo predávajúceho aj svojou hlavou. Kráľ Koloman pre „kúpnopredajné zmluvy“ uzatvárané medzi kresťanmi a Židmi predpísal, že kúpnopredaj sa mohol uskutočniť len za účasti kresťanských aj židovských svedkov, o kúpnopredaji musela byť spísaná listina opatrená pečaťami strán (Koloman II/3). Uzavretie zmluvy pri dodržaní predpísaných podmienok oslobodzovalo zmluvné strany od prípad-

tívne akty, dotýkajúce sa záväzkového práva, patrili rôzne regálne práva kráľovské a zemepanské, napríklad právo trhové, právo skladu, právo zálohu tovaru, právo mýtna a pod. Najvšeobecnejšie boli ustanovenia, ktoré buď **vylučovali** určitý okruh vecí z obchodného obratu (napríklad zakázané bolo predávať životne a hospodársky významné potreby do cudziny), alebo ktoré **nepripúšťali** uzatváranie určitých obchodov **na stanovených miestach** alebo **medzi určitými osobami** (najčastejšie medzi cudzincami a Židmi).

Tripartitum, ktoré je z hľadiska vývoja právnej kultúry a právnej vedy v Uhorsku hodnotené pomerne vysoko, sa záväzkového práva dotýka tiež iba povrchné. Zo záväzkového práva obsahuje len ustanovenia o nakladaní s nehnuteľnosťami a o obligáciách z deliktov,¹⁹ záväzkové právo si tak žilo najmä životom *ne(s)písaného obyčajového práva*.

Z hľadiska *neskoršieho* vývoja súkromného práva na území Uhorska bol významným medzníkom **rok 1852**, keď sa do uhorského právneho poriadku zaviedlo rakúske občianske právo.²⁰ „*Osud uhorského právneho poriadku bol napokon spečatený ... Počínajíc od 1. května 1853 má v království Uherském, Chorvatském a Slavónském ve vejvodství Srbském a banátě Temešském v platnost vejíti obecný zákonník občanský (ABGB), patentem od 1. června 1811 v ostatních částech mocnářství Našeho vyhlášený i s pozdějšími k němu se vztahujícími, v přídavku přiloženém obsaženými nařízeními, čímž se zároveň všichni k záležitostem tohto práva občanského se vztahující zákonové, statuty a zvyklosti (práve*

ných trestov, ktoré by sa na ne inak vzťahovali, napríklad v prípade uzavretia tzv. tajného kúpnopredaja, pri ktorom by dodatočne vysvitlo, že vec bola kradnutá. In: LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, reprint, 2002, s. 478.

¹⁹ Na nedostatky Tripartita a na potrebu jeho doplnenia upozornili najmä práce Commissionis Systematicae. Táto, ako aj ďalšie komisie, vypracovali viacero civilistických zákonov, napr. zák. čl. 16, 27, 39/1715, 24/1729 o dedičskom práve, zák. čl. 68/1716 a 26/1765 o poručníctve, zák. čl. 107/1723 o hypotékach a ďalšie – pozn. autorky.

²⁰ Stalo sa tak na základe patentu z 29. 11. 1852, ktorým bolo pre celé Uhorsko, s výnimkou Sedmohradska, naoktrojované rakúske právo. Recepčia rakúskeho práva odstránila „... skoro celé, do tej doby na Tripartite a na už spomenutých doplňujúcich zákonoch spočívajúce súkromné právo. Došlo k tomu z podnetu revolúcie, ktorá sa usilovala odstrániť feudálne základy celého právneho zriadenia a ktorá v dôsledku toho, že súkromné právo spočívalo práve na takých feudálnych zariadeniach (akou bola donačná a urbariálna sústava a princíp avicitný), zmietla predovšetkým staré uhorské právo.“ In: LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, reprint, 2002, s. 75. Pre úplnosť treba uviesť, že rakúsky Všeobecný občiansky zákoník z roku 1811 mal vplyv na uhorské záväzkové právo aj pred rokom 1848 a to napriek tomu, že nebol v Uhorsku oficiálne zavedený – pozn. autorky.

obyčaje), ježto v těchto zemích korunních potud průchod měli, zrušují a platnosti zbavují.' To bol začiatok konca samostatného uhorského právneho poriadku. Postupne ho nahrádzalo a dopĺňalo rakúske, resp. v Rakúsku pre potreby Uhorska osobitne vytvárané a prijímané právo. Z rakúskeho hľadiska pritom šlo o úmyselnú a cieľavedomú činnosť. V ústavných princípoch, ktoré panovník pripojil k listu z 31.12.1851, určenému jeho ministrom, v čl. 33 jednoznačne vyhlásil, že jeho cieľom je zjednotenie (unifikácia) práva. Z uhorského hľadiska však boli tieto snahy spolu s presunutím asi piatich tisícok rakúskych úradníkov do Uhorska oprávnené vnímané ako kolonializmus a ponižujúca „rozvojová pomoc“.²¹

Rakúske právo si zachovalo vplyv na uhorské záväzkové právo aj po tom, ako Dočasné súdne pravidlá z roku 1861,²² prijaté v rámci tzv. reštau-rácie uhorského právneho poriadku,²³ platnosť Všeobecného občianskeho zákonníka (ABGB) v Uhorsku zrušili.²⁴ Z hľadiska vplyvu Dočasných

²¹ GÁBRIŠ, T. Modernizácia uhorského právneho poriadku v 19. storočí. In: KOVÁČ, D. a kol. *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV v Typoset Print s r.o., 2013, s. 142 – 143 (dostupné aj <http://www.history.sav.sk/eknihy/Dusan-Kovac-a-kol-Sondy-do-slovenskych-dejin-v-dlhom-19-storoci.pdf>)

²² Dočasné súdne pravidlá sa napriek pôvodným snahám nestali zákonom, išlo len o akési odporúčenia zákonodarcu, ako dočasnú výpomoc pre súdnictvo. Dočasné súdne pravidlá mali celkovo osem častí: 1. občianske súkromné právo a civilný proces, 2. trestný proces, 3. zmenkové právo, 4. konkurzné právo, 5. obchodné právo, 6. urbárske právo, 7. banské právo, 8. predpisy o advokácii a verejnom notárstve. K tomu viď aj nasledujúci text príspevku a obsah nasledujúcich poznámok – pozn. autora.

²³ „Otázku kontinuity alebo diskontinuity právneho poriadku v Uhorsku po rozpade unitaristickej rakúskej idey a uznaní existencie štátneho charakteru jednotiek, z ktorých sa riša skladá (vrátane Uhorska), mala vyriešiť osobitne za týmto účelom zvolaná právnická konferencia pod vedením uhorského krajinského sudcu (lat. iudex curiae). ... Z hľadiska statusu konferencie nešlo pritom o žiadny oficiálny orgán štátnej moci ani verejnej správy, iba o ad hoc orgán s úlohami stanovenými cisárskym poverením – vytvoriť návrhy na obnovenie a novú organizáciu súdnej sústavy v Uhorsku, a identifikovať a vytvoriť právne normy, účelné pre Uhorsko.“ GÁBRIŠ, T. Modernizácia uhorského právneho poriadku v 19. storočí. In: KOVÁČ, D. a kol.: *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV v Typoset Print s r. o., 2013, s. 147 a nasl. Plénum Judexkuriálnej konferencie zasadalo spolu na osemnástich zasadnutiach, kým vypracovalo konečné návrhy ohľadom podoby uhorského právneho poriadku. – pozn. autora.

²⁴ Dočasné súdne pravidlá (ďalej „DSP“), „pokiaľ ide o komplexný pohľad na navrhnuté riešenia, zakotvili tri alebo štyri základné zásady: 1. zásadná obnova uhorského práva v stave z roku 1848, 2. ponechanie v platnosti rakúskeho pozemkovoknižného práva a práva upravujúceho nakladanie s nehnuteľnosťami (táto zásada sa niekedy v literatúre člení na dve samostatné zásady), 3. ponechanie v platnosti rakúskeho Všeobecného banského zákona. V skutočnosti je však nutné doplniť aj ponechanie v platnosti častí aviticitného patentu, celého urbariálneho a dvoch vyvážovacích patentov,

súdnych pravidiel na vývoj záväzkového práva, sú tieto hodnotené pomerne negatívne. Obrat nastal až prijatím Obchodného zákonníka z roku 1875 (zák. č. 37/1875), ktorý upravil veľkú časť obligačného práva a jeho ustanovenia boli postupne súdnou praxou prevzaté i do všeobecného súkromného práva.²⁵

Po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie v roku 1918 a po vzniku Československa, bolo nevyhnutné vyriešiť otázku platného práva. Vytvorenie nového československého štátu so sebou prinieslo spojenie dvoch osobitných právnych poriadkov, z ktorých jeden subporiadok – český – bol postavený na základoch rakúskeho občianskeho zákonníka, kým druhý – slovenský – mal za základ obyčajové súkromné právo stojace už hlavne na decíznom práve súdnej praxi Kráľovskej kúrie (resp. Najvyššieho súdu ČSR). Nové štátoprávne usporiadanie nemalo na tvorbu spoločnej právnej kultúry okamžitý účinok. Zladovanie pôvodných a recipovaných právnych poriadkov (rakúskeho a uhorského), tradícií a v konečnom dôsledku i aktuálnych potrieb novej spoločnosti, sa uskutočňovalo postupne a prerástlo do pomerne dlhodobého procesu, ktorý mal v súkromnom práve, obsahujúcom aj záväzkové právo, prvý reálny výsledok až v roku 1950.

Hoci spoločné snahy českých a slovenských právnych vedcov sa po prvýkrát zhmotnili pri pokusoch o kodifikáciu občianskeho práva hmotného do ucelenej podoby už v roku 1937, keď sa prijal návrh všeobecného československého občianskeho zákonníka, k jeho legislatívnemu završeniu nakoniec nedošlo a občiansky zákonník v tejto podobe nebol uvedený do života.²⁶

a vytvoriť osobitnú kategóriu úplne novej úpravy, ktorú DSP priniesli. S uvedeným tiež súvisí rozšírené, ale nesprávne tvrdenie, že prostredníctvom DSP sa zaistila kontinuita medzi uhorským právom z roku 1848 a právom z roku 1861, čo však nie je celkom pravda – šlo totiž naopak o „diskontinuitnú reštauráciu“ – obnovu k roku 1848, nie plynulú kontinuitu, navyše s mnohými zmenami spôsobenými zachovaním (kontinuitou) niektorých rakúskych predpisov, a zavedením úplne nových úprav.“ GÁBRIŠ, T. Modernizácia uhorského právneho poriadku v 19. storočí. In: KOVÁČ, D. a kol. *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV v Typoset Print s r. o., 2013, s. 149 a nasl.

²⁵ LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, reprint, 2002, s. 448.

²⁶ „Na unifikáčnóm sjezdu konaném v Bratislavě roku 1937 bylo oznámeno, že k dvacátému výročí republiky se vydá nový občanský zákoník, společně s některými dalšími kodexy, jimž měly být zejména občanský soudní řád, trestní zákoník, trestní řád a další. V té době se však již v legislativních pracích začala výrazně projevovat nervozita z vyhrcoené politické situace. Vláda předložila poslanecké sněmovně Národního shromáždění osnovu (viz tisk č. 844) pod názvem Vládní návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník (Praha 1937). Publikovaný návrh byl podroben komplexnímu zhodnocení. Opět převážily spíše hlasy kritické.

Do roku 1950 bolo na území Slovenska základným prameňom súkromného práva uhorské obyčajové právo. Postupne sa do právneho poriadku dostávali i novoprijímané zákony (napr. zákon, ktorým sa „snižuje“ vek nezletilosti č. 447/1919 Sb. z. a n., zákon o nakladateľskej zmluve č. 106/1923 Sb. z. a n., katastrálny zákon č. 177/1927 Sb. z. a n., zákon o poisťnej zmluve č. 145/1934 Sb., z. a n., odporovací poriadok a iné právne predpisy, napr. vládne nariadenia a ďalšie), ktoré platné právo buď rozvíjali alebo len dopĺňali. Na jeho podstatu a koncepciu však nemali zásadný vplyv.

3. Občiansky zákonník z roku 1950

Dňa 25. októbra 1950 prijalo Národné zhromaždenie Československej republiky zákon č. 141/1950 Zb., t. j. Občiansky zákonník, ktorý sa stal prvým kódexom československého súkromného práva. Do tejto doby bolo v Československu platné **tzv. predrevolučné občianske právo**, ktoré bolo v Českej republike zastúpené na základe recepčnej normy (t. j. zák. č. 11 z 28. októbra 1918) najmä Všeobecným občianskym zákonníkom z roku 1811 a na Slovensku uhorským obyčajovým právom. Pre formovanie nového československého občianskeho práva mali osobitný význam pomery, ktoré nastúpili po „...revolučnom obnovení samostatnosti našej republiky, umožneným historickým víťazstvom Sovietskeho svazu nad nemeckým fašizmom ... Od základu sa zmenili politické a hospodárske pomery. Československý ľud, vedený Komunistickou stranou Československa, začal budovať základy socialistickej výstavby vo svojej vlasti a uvoľňovať cestu socialistickej prestavbe ekonomiky krajiny...“.²⁷

Po ukončení druhej svetovej vojny v máji 1945 sa prijali viaceré významné dekréty, ktoré zasiahli do vtedajších hospodárskych a politických pomerov v štáte, najmä dekréty o národnej správe (č. 5/1945 Zb.), o konfiškácii pôdy (č. 12/1945 Zb.), o konfiškácii nepriateľského majetku a o fondoch národnej obnovy (č. 108/1945 Zb.) a najmä dekréty o znárodnení (č. 100 až 103/1945 Zb.), ktoré **položili základy vzniku štátneho socialistickeho vlastníctva**.

Zejména bylo osnově vytýkáno, že se vyhnula rodinnému právu. Jednání ve výborech Národního shromáždění začala vážnout. Do toho přišel rok 1938 a s ním i mnichovský diktát, okleštění Československa a státoprávní změny za druhé republiky, které zcela znemožnily jakoukoli unifikaci práva. Další kodifikační práce v oblasti občanského práva hmotného tím byly definitivně pochovány.“ In: SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K. Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 26.

²⁷ Tamže, s. 98.

Krátko nato nasledovala druhá etapa znárodnenia (apríl 1948), ktorá spolu s **Ústavou Československej republiky z 9. mája 1948** (Ústavný zákon č. 150/1948 Zb., ďalej aj „Ústava“) zakotvila do československého právneho poriadku nové pojmy – *socialistické vlastníctvo výrobných prostriedkov* (čl. 146 Ústavy) a *osobné vlastníctvo prostriedkov osobnej spotreby* (čl. 158 ods. 2 Ústavy).

Následkom prijatia novej Ústavy bolo aj vydanie **Občianskeho zákonníka z roku 1950**, ktorý nadobudol účinnosť **1. januára 1951**. „V červnu 1948 na zasedaní ÚV KSČ vyhlásil Kl. Gottwald nutnosť zaviesť nový právny rád, ktorý by pomohol upevniť a rozvíjať výsledky politického víťazstva. Právil, že je treba zlikvidovať nemožný stav, kedy u nás platí zákony z doby Marie Terezie.“²⁸

Občiansky zákonník vytvoril základ pre celé vtedajšie súkromné právo, jeho obsah zodpovedal dobe, v ktorej vznikol a myšlienkam, ktorými sa táto doba riadila. Bol zároveň **jediným kódexom**, ktorý upravoval súkromnoprávne vzťahy v celej ich šírke, t. j. úprava špecifických vzťahov nebola ponechaná na osobitné právne predpisy v rozsahu ako po roku 1964, keď popri sebe platili Občiansky zákonník, Hospodársky zákonník a Zákon o medzinárodnom práve súkromnom. Ustanoveniam Občianskeho zákonníka podliehali aj vzťahy, ktoré vznikali v rámci plnenia hospodárskeho plánu, najmä tzv. hospodárske zmluvy, pokiaľ zákon nestanovil inak (pozri nasledujúci text). Základom občianskych práv sa stal *Ústavou zaručený spoločenský poriadok ľudovodemokratickej republiky a jej socialistická výstavba* (§ 1 OZ z roku 1950).

Záväzkové právo bolo svojou povahou a funkciou považované za socialistické záväzkové právo. Funkcie záväzkového práva výstižne pomenovala všeobecná časť dôvodovej správy k OZ z roku 1950, ktorá uvádzala, že: „...Nové záväzkové právo nechce v žiadnom prípade zachovať inštitúcie kapitalistického poriadku, ale snaží sa správne vyjadriť zásady ekvivalentného výmenného hospodárstva tak, aby bolo zabezpečené všetko, čo bolo na našej ceste k socializmu dosiahnuté, a aby bol súčasne podporovaný ďalší vývin k socializmu. Tento cieľ chce dosiahnuť ochranou a preferovaním socialistického podnikania, zabezpečením a podporou plánovaného hospodárstva, uplatňovaním triedneho hľadiska ... odstraňovaním vykorisťovania človeka človekom a zatlačovaním obohacovania sa na úkor iného.“

Do systému záväzkového práva sa pod vplyvom socialistickej ideológie začlenila nová kategória záväzkov, nazvaná ako „**záväzky z vykonávania štátneho plánu rozvoja hospodárstva**“ (tzv. hospodárske zmluvy, k tomu pozri nasledujúci text), ktoré boli z hľadiska celospoločenského významu považované za prvoradé. Systém hospodárskych zmlúv bol

²⁸ In: SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K. Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 27.

vypracovaný podľa sovietskeho vzoru.²⁹ „Plánování není jednorázový úkon, nýbrž tvůrčí proces. Plán se neomezuje na výčet číslic a úkolů. Plánovací činnost nekončí sestavením plánu. – Sestavení plánu je pouze začátek plánování. Skutečné plánovací řízení se rozvíjí až po sestavení plánu, po prozkoumání na místě samém, v rámci uskutečňování, oprav a přesnějšího stanovení plánu. (Stalin, J., Voprosy leninizma, 10. vyd., s. 413). ... Schválení plánu distribuce (odvádění, výkupu) zboží je prvním administrativním aktem, který sám o sobě nebo ve spojení s dalšími administrativními úkony vyvolává občanskoprávní důsledky ve sféře vztahů mezi hospodářskými organizacemi.“³⁰

Spoločné socialistické vlastníctvo, tvorené ústredne organizovaným hospodárením, zaviazalo vedu štátneho, administratívneho a sovietskeho občianskeho práva teoreticky spracovávať výsledky všezväzových konferencií a celonárodných zjazdov, bez ohľadu na prirodzenosť osobných záujmov a tradíciu súkromnoprávných inštitútov. „Všichni jsme služebníky státu, zdůraznil soudruh Malenkov ve svém referátu na sjezdu strany. Každý, kdo ... se uchyluje stranou v honbě za svým úzce osobním zájmem svého resortu nebo skupiny, každý, kdo myslí jedině na sebe nebo jedině na zájmy, určené omezeným resortním stanoviskem, ruší společný postup vpřed a ruší rozvrh celkové národní výroby...“³¹

Z celospoločenského hľadiska bola prioritovaná realizácia výmeny majetkových hodnôt prostredníctvom *hospodárskych zmlúv*. Rozumeli sa nimi zmluvy, ktoré boli osobitne prispôsobené potrebám hospodárskeho plánovania a ktorými sa zabezpečovalo vykonávanie štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva (§ 212 OZ 1950). Hospodárske zmluvy boli občianskoprávne zmluvy, ktoré však **netvorili samostatný zmluvný typ**. Prevažná časť právnych teoretikov ich označila za občianskoprávne zmluvy sui generis.³² Objavili sa však i názory, že hospodárske zmluvy sú iba akýmsi špeciálnym druhom kúpnej zmluvy a zmluvy o diele.³³

Právnym základom **hospodárskych zmlúv** bolo veľmi všeobecné ustanovenie § 212 OZ 1950, podrobnejšiu úpravu ponechal zákonodarcia na špeciálne právne predpisy, najmä zákon č. 99/1950 Zb. o hospodár-

²⁹ Pre Občiansky zákonník z roku 1950 bol výraznou inšpiráciou sovietsky Občiansky zákonník z roku 1922 a princípy sovietskej ústavy z roku 1936 – pozn. autora.

³⁰ KNAPP, V. – PETRŽELKA, K. – ŠKUNDIN, Z. *K otázkám nového občanského práva*. Praha: Orbis, 1950, s. 78.

³¹ MALENKOV, G. M. O úkolech organizací strany v oboru průmyslu a dopravy. Gospolitizdat, 1941, s. 44–45. In: BRATUS, S. – LIPECKER, M. – ŠKUNDIN, Z. – KIZLINKOVÁ, V. – PETRŽELKA, K. *Tři studie o právu občanském*. Praha: Orbis, 1950, č. 4, s. 25.

³² KNAPP, V. *Učebnice občianskeho a rodinného práva*. II. zväzok. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 51.

³³ Tamže, s. 51.

ských zmluvách a štátnej arbitráži, neskôr vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. o hospodárskych zmluvách a zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami. Pre všetky hospodárske zmluvy platili podporne ustanovenia Občianskeho zákonníka (§ 212 ods. 2), špeciálne právne predpisy však upravovali režim hospodárskych zmlúv natoľko detailne, že subsidiárna aplikácia Občianskeho zákonníka takmer nebola potrebná.

Zásadnou odlišnosťou hospodárskych zmlúv od „štandardných súkromnoprávných zmlúv“, upravených v XVIII a nasl. hlave Občianskeho zákonníka³⁴, bolo **ich prepojenie na tovarovú výrobu v socializme a na socialistické vlastníctvo**. Výrobné prostriedky sa dostali mimo rámca sféry regulujúceho pôsobenie zákona hodnoty a podržali si iba vonkajšiu podobu tovaru.

Hospodárske zmluvy sa delili do dvoch základných kategórií – *hospodárske zmluvy o dodávke a odbere výrobkov* a *hospodárske zmluvy o službách a prácach*.³⁵

4. Občiansky zákonník z roku 1964

Rozvoj spoločenských vzťahov, smerujúci k „zdokonaľovaniu“ socialistických princípov a k potrebe ich následnej transformácie do právneho

³⁴ K tomu pozri aj LUBY, Š. Sústava záväzkových zmluvných typov v Občianskom zákonníku. In: *Právnické štúdie*, 1953, roč. II., s. 219 – 298. V zmysle uvedeného diela bolo možné kategorizovať typické zmluvy, upravené Občianskym zákonníkom z roku 1950, nasledujúco: 1. Zmluvy smerujúce na výmenu tovaru (kúpna zmluva, zámenná zmluva, darovacia zmluva, zmluva o dôchodku; podľa Lubyho by mohla do tejto kategórie patriť aj zmluva o pôžičke, ak by sa na ňu hľadelo z právneho hľadiska, viac pozri citované dielo), 2. Zmluvy smerujúce na prenechanie užívania majetkovej podstaty (nájom, vypožičanie, pôžička – k nej platí názor uvedený vyššie), 3. Zmluvy, predmetom ktorých je typické konanie alebo jeho výsledok (zmluva o úschove, zmluva príkazná, zmluva o diele, zmluva zasielateľská, zmluva dopravná, sprostredkovateľská zmluva, zmluva o združení), 4. Odvážne zmluvy (stávka a hra).

³⁵ Právne predpisy počítali aj s inými spôsobmi spolupráce, ktoré boli potrebné na plnenie štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva, pozri napr. § 15 ods. 1 zák. č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami, osobitným typom hospodárskej zmluvy boli napríklad aj hospodárske zmluvy pri výkupe poľnohospodárskych výrobkov, ktoré upravoval zákon č. 56/1952 Zb. o dodávkovej povinnosti a výkupe poľnohospodárskych výrobkov a príslušné vykonávacie nariadenie. Viac pozri napr. In: KNAPP, V. *Učebnica občianskeho a rodinného práva. II. zväzok*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 120 a nasl.

poriadku poukázal na to, že Občiansky zákonník z roku 1950 nepostačuje. V decembri 1960 sa preto začali práce na novom občianskom zákonníku, ktoré boli dokončené v marci roku 1964. Občiansky zákonník, zák. č. 40/1964 Zb., nadobudol účinnosť 1. apríla 1964 a spolu s ním aj vyhláška ministerstva spravodlivosti č. 45/1964 Zb., vykonávajúca ustanovenia Občianskeho zákonníka. Približne v rovnakom čase sa prijali aj ďalšie významné predpisy, najmä Zákon o rodine č. 94/1963 Zb., Zákonník medzinárodného obchodu č. 101/1963 Zb., Hospodársky zákonník č. 109/1964 Zb. a Zákonník práce č. 65/1965 Zb. *„Těmito základními kódexy byla v souladu se socialistickými principy, obsaženými v Ústavě z r. 1960, dovršena tvorba základních právních norem působících v uvedených oblastech společenského života.“*³⁶

Realizácia a aplikácia Občianskeho zákonníka dodatočne upozornila na nedostatky niektorých ustanovení zákona, čo malo za následok prijatie viacerých noviel, spomedzi nich mala osobitný význam novela z roku 1982 (zákon č. 131/1982 Zb.) a neskôr, samozrejme, tzv. Veľká novela Občianskeho zákonníka (zákon č. 509/1991 Zb.).

Ekonomickým základom vtedajšej Československej socialistickej republiky bola **socialistická hospodárska sústava**,³⁷ postavená na **štátnom pláne rozvoja národného hospodárstva** a na spôsobe riadenia, označovanom ako **demokratický centralizmus**.

Roztrieštenosť právnej úpravy (Občiansky zákonník – Hospodársky zákonník – Zákonník medzinárodného obchodu) spôsobilo najmä odlišné vnímanie osobitných druhov majetkových vzťahov (najmä s ohľadom na subjekty a na predmet) a striktného oddelovania fáz v procese výroby a spotreby. *„Právna úprava obsiahnutá v Občianskom zákonníku zahŕňala iba poslednú fázu reprodukčného procesu, t. j. majetkové vzťahy vznikajúce medzi občanmi a organizáciami aj štátom a medzi občanmi navzájom pri uspokojovaní osobných potrieb občanov. Hospodársky zákonník upravoval majetkové vzťahy medzi organizáciami, vzťahy spoločenského vlastníctva a princípy riadenia (administratívneho) národného hospodárstva a napokon Zákonník medzinárodného obchodu upravoval majetkové vzťahy v zahraničnom obchode. Koncepčný nedostatok celej tejto úpravy spočíval práve v ignorovaní jednoty všetkých majetkových vzťahov v spoločnosti.“*³⁸

Občiansky zákonník z roku 1964 v pôvodnom znení pozostával z ôsmich častí, pričom právna úprava **záväzkových vzťahov** bola roz-

³⁶ ČEŠKA, Z. a kol. *Občianský zákoník. Díl I.* Praha: Panorama, 1987, s. 16.

³⁷ Pozri napr. čl. I. Vyhlásenia pracujúceho ľudu Československa v Ústave Československej socialistickej republiky, t. j. ústavného zákona č. 100/1960 Zb.

³⁸ LAZAR, J. a kol. *Základy občianskeho hmotného práva. I. zväzok.* Bratislava: Iura Edition, 2000, s. 9.

trieštená do troch častí – 3. časť: **Osobné užívanie bytov, iných miestností a pozemkov**, 4. časť: **Služby** a 5. časť: **Práva a povinnosti z iných právnych úkonov**, s výrazným prioritizovaním štvrtej časti – služieb, ktoré vznikali pri poskytovaní vecných plnení, výkonov a iných plnení, službiacich hmotným a kultúrnym potrebám občanov a ich spoločným znakom bolo, že na strane, ktorá poskytovala alebo vykonávala určitú činnosť, **stála vždy socialistická organizácia**.

V porovnaní s Občianskym zákonníkom z roku 1950 treba konštatovať, že hospodárske zmluvy, ktoré inštitucionalizoval OZ z roku 1950 v § 212, v Občianskom zákonníku z roku 1964 upravené neboli. Právny poriadok ich totiž celkom prenechal regulácii Hospodárskym zákonníkom, ktorý im venoval jeden zo svojich úvodných článkov („článok VII: Dôležitým nástrojom organizácie, konkretizácie a zabezpečovania vzájomnej spolupráce socialistických organizácií pri plnení plánovaných úloh sú hospodárske zmluvy. Rokovanie o nich je významnou súčasťou plánovacích prác“) a keďže boli ťažiskom socialistickej hospodárskej sústavy, spolu s hospodárskymi záväzkami ich podrobne rozpracoval v mnohých ustanoveniach (§ 151 a nasl. – uzavieranie hospodárskych zmlúv, šiesta až desiatu časť).

Po zmene spoločensko-politických pomerov, vyvolaných udalosťami z novembra 1989, bolo nevyhnutné prispôbiť (takmer celý) právny poriadok vtedajšieho Československa novému nastaveniu štátu, jeho aktuálnym výzvam a budúcim víziám. Týkalo sa to, prirodzene, aj Občianskeho zákonníka a tovarovo-peňažných vzťahov vôbec, vrátane záväzkového práva.

Napriek tomu je záväzkové právo vo svojom všeobecnom základe ešte stále upravené v Občianskom zákonníku z roku 1964. *„Tato velká kodifikace 60. let byla vystavena na ambiciózní a nereální tezi o vítězném socialismu, které bylo třeba přizpůsobit celé občanské právo, obligační partie nevyjímaje. ... Pro oblast záväzkového práva to znamenalo rozsáhlé změny. Obligace pojmově přestaly existovat a nahradily je instituty údajně bližší „lidovému chápání práva“, jako byly služby. ... Teoretickým východiskem pak byl politicko právní názor, že při poskytování těchto služeb vznikají mezi občany a socialistickými organizacemi společenské vztahy, které jsou kvalitativně zcela odlišné od vztahů, jež dosud vznikaly mezi občany a soukromými podnikateli a že si tedy zasluhují svébytnou a odchylnou právní úpravu. Toto chápání společně s právní úpravou u nás vydrželo až do roku 1991, kdy byla přijata zásadní novela občanského zákonníku provedena zákonem č. 509/1991 Sb.“*³⁹ Od roku 1992 sa tak právna úprava záväzkového práva vrátila z formálneho (terminologického) i materiálne-

³⁹ ELIÁŠ, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek*. Praha: Linde Praha, 2008, s. 1404.

ho (obsahového) hľadiska k pôvodnej rímsko-právnej tradícii obligačného práva a jeho ústredným pojmom sa stal pojem záväzok v klasickom ponímaní. Za zmienku stojí skutočnosť, že **tvorcom novely č. 509/1991 Zb. poslúžil ako významný inšpiračný zdroj Občiansky zákonník z roku 1950.** „Paradoxne však byly jako hlavní zdroje novely vzaty příslušné partie občanského zákoníku z r. 1950, který jako svou inspiraci vyzýval stalinskou ústavu z r. 1936 a sovětské občanské právo, nepřihlédlo se k podstatným zahraničním vzorům ani k poválečnému vývoji soukromého práva v západní Evropě, a tak novela přes dílčí podstatné kvalitativní posuny – opuštěním hierarchie různých druhů a forem vlastnického práva nebo principiálním obnovením závazkového práva – zůstala z podstatné části v kleci totalitních právních koncepcí.“⁴⁰

Záver

V právnom poriadku Slovenskej republiky sú aktuálne ťažiskom záväzkového práva dva kódexy – Občiansky zákonník a Obchodný zákonník.⁴¹ Prvý z nich je veľkou novelizáciou z roku 1991 OZ z roku 1964 a druhý boli prijatý v roku 1991 ako nový zákonník, i keď pôvodným úmyslom vtedajšieho zákonodarcu (i odbornej verejnosti) bola komplexná rekodifikácia súkromného práva:⁴² „Namiesto toho zákonodarca iba vylepšil (najmä tzv. veľkou novelou) v roku 1991 Občiansky zákonník a prijal nový Obchodný zákonník (z. c. 513/1991 Zb.) bez náležitej vzájomnej koordinácie. Aj keď v danej vývojovej fáze to znamenalo pozitívny krok pri prispôbovaní súkromného práva potrebám a podmienkam trhového hospodárstva, predsa len z dlhodobého hľadiska sa založil nerovnovážny, nevyvážený a vo svete celkom neobvyklý vzťah medzi všeobecným súkromným právom reprezentovaným Občianskym zákonníkom a osobitným súkromným právom v podobe Obchodného zákonníka.“⁴³

Súčasná Vláda Slovenskej republiky sa vo svojom programovom vyhlásení na roky 2020 – 2024, rovnako ako takmer všetky predchádzajúce

⁴⁰ ELIÁŠ, K. a kol. *Občianský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek*. Praha: Linde Praha, 2008, s. 16.

⁴¹ Prvky záväzkového práva nájdeme, prirodzene, aj vo viacerých ďalších právnych predpisoch vrátane zákonov kódexového typu (Zákonník práce). Spomedzi ďalších zákonov možno spomenúť napr. zákon o vlastníctve bytov a nebytových priestorov, zákon o krátkodobom nájme bytu a mnoho ďalších – pozn. autor.

⁴² Pozn. autorky: o rekodifikácii súkromného práva sa však začalo intenzívne hovoriť približne od druhej polovice osemdesiatych rokov minulého storočia, t. j. ešte pred „novembrom 1989“.

⁴³ Pozri legislatívny zámer Občianskeho zákonníka, schválený Vládou Slovenskej republiky v januári 2009, In. <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-zakonnik/Obciansky-zakonnik.aspx>

vlády, prihlásila k potrebe rekodifikácie súkromného práva, čo vyjadrila slovami: „*Vláda SR sa zaväzuje vypracovať nový Občiansky zákonník a zákon o obchodných spoločnostiach, a to po dôslednej participatívnej diskusii o jeho základných právnych inštitútoch a na základe spoločenskej zhody, berúc do úvahy praktické skúsenosti spojené s uvádzaním novej českej úpravy do praxe*“,⁴⁴ pričom východiskom rekodifikačných prác by mal byť zatiaľ stále platný legislatívny zámer Občianskeho zákonníka z januára 2009.⁴⁵

Naplnenie stanoveného cieľa ostáva nateraz otvorené. Pravdou však je, že napriek mnohým snahám a konkrétnym aktivitám⁴⁶ sa v Slovenskej republike, na rozdiel napríklad od Českej republiky, ale aj na rozdiel od Maďarska, Rumunska, Estónska či Ruska, zatiaľ nepodarilo proces rekodifikácie zaviesť. („*Žiaľ, ... rekodifikácia súkromného práva je v podruží politiky v takej miere, že ovplyvňuje nielen začiatok a rýchlosť prác na kódexe, ale aj ich hodnotenie*.“⁴⁷) V otázke rekodifikácie súkromného práva tak zaostáva trestuhodne Slovenská republika spomedzi bývalých socialistických štátov strednej a východnej Európy na chvoste.⁴⁸

BIBLIOGRAFIA:

- ADAMOVÁ, K. *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě. Stručný nástin*. Praha: C.H. Beck, 2001, 136 s. ISBN 8071792837.
BAXA B. *Dějiny práva na území republiky Československé*. Brno 1935.

⁴⁴ Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na roky 2020 – 2024, dostupné napr. in <http://www.culture.gov.sk/programove-vyhlasenie-vlady-180.html>.

⁴⁵ Pozri legislatívny zámer Občianskeho zákonníka, schválený Vládou Slovenskej republiky v januári 2009, In. <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-zakonnik/Obciansky-zakonnik.aspx>.

⁴⁶ Komisia pod vedením profesora Dulaka napríklad v roku 2015 odovzdala Ministerstvu spravodlivosti Slovenskej republiky prvú ucelenú pracovnú verziu pripravovaného nového Občianskeho zákonníka. Odovzdané dielo malo spolu 6 častí (1. časť: Všeobecná časť, 2. časť: Rodinné právo, 3. časť: Vecné právo, 4. časť: Dedičské právo, 5. časť: Záväzkové právo, 6. časť: Prechodné, záverečné a zrušovacie ustanovenia), ktoré tvorilo celkovo 1756 paragrafov. Celý odovzdaný návrh pozri napr. in <https://www.najpravo.sk/clanky/paragrafove-znenie-prvej-pracovnej-verzie-navrhu-noveho-obcianskeho-zakonnika.html>.

V októbri 2018 predstavilo Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky svoju víziu reformy slovenského súkromného práva, k tomu pozri napr. <http://www.justice.gov.sk/Stranky/Ministerstvo/Aktuality-obcianskeho-zakonnika.aspx>.

⁴⁷ DULAK, A. *Důvody a záměry rekodifikace soukromného práva v podmínkách SR, Rekodifikácia súkromného práva v SR – ako ďalej?* Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Vysoká škola Visegrádu s.r.o., s. 5.

⁴⁸ Pozn. autorky: k rekodifikácii civilného práva sa zatiaľ nedopracovalo ani Poľsko.

- BRATUS, S. – LIPECKER, M. – ŠKUNDIN, Z. – KIZLINKOVÁ, V. – PETRŽELKA, K. *Tři studie o právu občanském*. Praha: Orbis, č. 4., 1950.
- ČEŠKA Z. a kol. *Občanský zákoník. Díl I*. Praha: Panorama, 1987.
- ELIÁŠ a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek*. Praha: Linde Praha, 2008, 1391 s. ISBN 9788072016877.
- ELIÁŠ a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek*. Praha: Linde Praha, 2008, 2639 s. ISBN 9788072016877.
- DULAK, A. *Dôvody a zámery rekodifikácie súkromného práva v podmienkach SR, Rekodifikácia súkromného práva v SR – ako ďalej?* Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, vydavateľ: Vysoká škola Visegrádu s.r.o., 142 s. ISBN 9788089267446.
- DULAKOVÁ, D. – DULAK, A. – JURČOVÁ, M. *Zmluvy o prevode vlastníctva. Kúpna a zámená zmluva, spotrebiteľská kúpna zmluva, darovacia zmluva. S komentárom*. Bratislava: C. H. Beck, 2013, 576 s. ISBN 9788089603183.
- FEKETE, I. *Občiansky zákonník 1. zväzok (Všeobecná časť). Veľký komentár, 2. aktualizované a rozšírené vydanie*. Bratislava: Eurokódex, 2014, 816 s. ISBN 9788081550393.
- GÁBRIŠ, T. *Modernizácia uhorského právneho poriadku v 19. storočí*. In: KOVÁČ, D. *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013.
- HATTENHAUER, H. *Evropské dějiny práva*. Praha: C. H. Beck, 1998, 708 s. ISBN 8071790567.
- HLINKA, J. – KAZIMÍR, Š. – KOLNÍKOVÁ, E. *Peniaze v našich dejinách*. Bratislava: Obzor, 1976, 290 s. ISBN 6501376.
- KLUGE, F. – GOTZE, A. *Ethymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 1951, 933 s.
- KNAPP, V. *Učebnica občianskeho a rodinného práva II. zväzok*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, 451 s.
- KNAPP, V. – PETRŽELKA, K. – ŠKUNDIN, Z. I. *K otázkám nového občanského práva*. Praha: Orbis, 1950, 93 s.
- KROFTA K. *Čtení o ústavních dějinách slovenských*. Praha 1924, 72 s.
- LAZAR, J. *Základy občianskeho hmotného práva. I. zväzok*. Bratislava: Iura Edition, 2000, 319 s. ISBN 8089047890.
- LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iura Edition, reprint, 2002, 626 s. ISBN 8089047483.
- LUBY, Š. *Základy všeobecného súkromného práva. II. vydanie*. Bratislava: Ústav všeobecného súkromného práva Právnickej fakulty Slovenskej univerzity, 1947, 287 s.
- LUBY, Š.: *Výber z diela a myšlienok*. Bratislava: Iura Edition, 1998, 500 s. ISBN 8088715318.
- LUBY, Š. *Sústava záväzkových zmluvných typov v Občianskom zákonníku*. In: *Právnické štúdie*, roč. II., 1953.
- MALENKOV, G. M. *O úkolech organizací strany v oboru průmyslu a dopravy*. Gospolitizdat, 1941.
- MALÝ, K. – SIVÁK, F. *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava: Obzor, 1992, 403 s. ISBN 8021502215.
- REBRO, K. – BLAHO, P. *Rímske právo súkromné*. Bratislava: Obzor, 1991, 448 s. ISBN 8021501588.
- SATURNIK, T. *Přehled dějin soukromého práva ve Střední Evropě*. Praha: nákl. vl., 1945, 239 s.
- SEIBT, F. *Zrození Evropy. Průběžná správa o posledních tisíci letech*. Praha: Vitalis, 2004, 301 s. ISBN 8072531085.
- SCHELLEOVÁ, I. – SCHELLE, K. *Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964*. Brno: Masarykova univerzita v Brně – Práv. fakulta, 1993, 594 s. ISBN 8021010770.

Inštitút deleného vlastníctva nehnuteľností v Poľsku po druhej svetovej vojne do obdobia politickej transformácie v 90-tych rokoch

The Institution of Separate Ownership of Premises in Poland
in the Period after World War II until
the Political Transformation in the 90's

dr hab. Aneta Kaźmierczyk, Prof.

Cracow University of Economics, Institute of Law
kazmiera@uek.krakow.pl

Abstrakt: Inštitút deleného vlastníctva nehnuteľností bol zavedený do poľského právneho systému v roku 1934. Predstavoval výnimku zo zásady superficies solo cedit, kombinujúcu vlastníctvo časti nehnuteľnosti so súvisiacim spoluvlastníckym podielom spoločného majetku. Právna úprava rozoznávajúca práva vlastníkov budov plne rešpektovala podstatu vlastníctva. Hoci inštitút deleného vlastníctva nikdy nebol formálne eliminovaný z poľského právneho systému, svoj pôvodný charakter a právnu povahu z roku 1934 znovunadobudol až po politickej transformácii v 90. rokoch. Právna úprava, ktorá sa aplikovala na inštitút deleného vlastníctva v rokoch 1945 – 1994, pokrivila jeho charakter a spôsobila takmer jeho úplné vymiznutie. Práve delené vlastníctvo nehnuteľností v Poľsku v tomto období sa stalo predmetom tohto príspevku.

Kľúčové slová: delené vlastníctvo nehnuteľností; vlastníctvo; spoluvlastníctvo; dejiny deleného vlastníctva nehnuteľností; bytová politika.

Abstract: The institution of separate ownership of premises was introduced into the Polish system in 1934. It was established as an exception to the principle of superficies solo cedit, as a structure combining the ownership of premises (a part of a building) with the related share in co-ownership of the common property. Regulations establishing the rights of owners of premises fully implemented the idea of ownership. Although the institution of separate ownership of premises had never been formally eliminated from the Polish system, it regained its original shape and legal nature from 1934 only during the political transformation in the 90's. Regulations on separate ownership of premises that were applicable in the years 1945 - 1994 distorted this institution and led to its almost complete disappearance. The history of the institution of separate ownership of premises in Poland - during this period - became the subject of this article.

Key Words: Separate ownership of premises; Ownership; Co-ownership; History of separate ownership of premises; Poland; Housing policy.

1. Introduction

After World War II, due to the war damage, high construction costs, and the large number of people deprived of housing, many European

countries drew their attention towards the institution of separate ownership of premises and then introduced proper regulations¹ Germany, Austria, and the Netherlands being the most reluctant to the idea of separate ownership of premises, introduced these regulations to their system only after another wave of war damages, caused by World War II². In Poland, the institution of separate ownership of premises was introduced in 1934 by the virtue of the presidential regulation of 24.10.1934 on ownership of premises³. This regulation determined not only the possibility to establish separate ownership but also rules of administration of the owners' common property.⁴ The concept of separate ownership of premises has been constructed on the classic (dualistic) model. In this institution, the owners of separate premises have become simultaneously co-owners of the ground and all the parts of a building intended for common use, called the common property. The main feature of this co-ownership was the inadmissibility to abolish it until there was at least one separately owned property. The relationship between ownership of premises and a share in co-ownership of the common property was specified in the regulation, where the right of ownership was established as superior.

¹ WEESEP, J. V. The Creation of a New Housing Sector: Condominium. The United States *Housing Studies*, 1987, p.123; LEYSER, J. Ownership of flats- A Comparative Study, *Int'l and Comp. L.Q.*, 1958, p. 38.

² In the interwar period, regulations for the separate ownership of premises were introduced: in Belgium in 1924, in Romania in 1927, in Greece in 1929, in Bulgaria in 1933, in Poland, Hungary and Italy in 1934, in France in 1938 and in Spain in 1939. After World War II, the institution of separate ownership of premises was established in Austria in 1948 and in Germany in 1951. A year later, in 1952, proper regulations were introduced in the Netherlands. In Switzerland, separate ownership of premises has been introduced to the Swiss Civil Code only with the amendment of December 19, 1963, which entered into force on January 1, 1965. After World War II, the regulations of this institution were also introduced in other countries, e.g. in the USSR in 1957, in Yugoslavia in 1959, in Czechoslovakia in 1966.

³ Regulation of the President of the Republic of Poland of October 24, 1934, on the ownership of premises (Journal of Laws of the Republic of Poland No. 94, item 848, as amended). It was an act of statutory rank because it was issued by the virtue of the act of March 15, 1934, on the authorization of the President Of the Republic of Poland to issue regulations by the effect of law (Journal of Laws No. 28, item 221).

⁴ The provisions of the regulation initially applied to buildings owned by natural and legal persons and erected after the entry into force of the Regulation. However, by the regulation of the President of the Republic of Poland of January 14, 1936, on the amendment of the ordinance on the ownership of premises (Journal of Laws 1936, No. 3, item. 21), the range of the regulation of 1934 also extended onto buildings that were previously, before it entered into force, the property of legal persons and were divided into individual premises if contracts under which separate ownership of the premises was established have been agreed with the provisions of the regulation.

The regulation didn't introduce any restrictions concerning the purpose of using premises and thus it was possible to separate both residential and commercial premises. Separate ownership of premises might be distinguished by establishing separate ownership both all at once and successively. There was not any restriction concerning the size of a premise, which was supposed to be a subject of separate property. Additionally, it was allowed to establish not only separate ownership rights for individual properties but also floors and parts of them. The establishment of separate ownership of premises could also take place in each building, situated on a real estate belonging both to a natural and a legal person. The condition under which separate ownership of premises was established was that the premises (floor, part of the floor) had to be recognized by the competent building authority as an "independent room" and the fact that the room had to be entirely situated in one building.⁵ The institution of separate ownership of premises introduced into the Polish system was established as an exception to the principle of *superficies solo cedit*, as a structure connecting ownership of premises (part of the building) with the related share in co-ownership of common property. It fully expressed the ideas of property rights and co-ownership, providing the owners of premises with all the privileges resulting from these rights. The institution formed in such a way expressed the principles of the social and economic activity of interwar Poland.

The Constitution of the Republic of Poland of March 17, 1921,⁶ recognized private property as one of the most important foundations of the social system and legal order, protected by the state. The concept of ownership was unitary, which meant that the right of ownership was treated equally no matter what was its subject and to whom it belonged. The institution of separate ownership of premises, introduced into the Polish system in 1934, has never been removed from it. However, in the period from the end of World War II - until the political transformation in Poland in the 90's, its importance was marginalized and the legal nature was

⁵ Regulation of the President of the Republic of Poland of February 16, 1928, on construction law and housing development (Journal of Laws, No. 23, item 202, as amended), determined the property and property of the competent building authorities. This regulation was amended many times and was finally repealed by the act of 31 January 1961, Construction Law, (Journal of Laws, No. 7, item 46, as amended).

⁶ The Act of March 17, 1921, the Constitution of the Republic of Poland (Journal of Laws 1921, No. 44, item 267). Earlier: the resolution of the Sejm of February 20, 1919 (Small Constitution) and the constitutional act of the Silesian voivodeship of July 15, 1920, ignored the issue of property but did so under the principle that the property matters belong to ordinary legislation.

distorted. The possibility of establishing separate ownership of premises and its importance were both diminished. This law became only formal - deprived of rights resulting from the ownership right while maintaining the obligations related to it. Elements shaping the image of the institution of separate ownership of premises in Poland from the post-war period to the 90's will become the subject of this article.

2. The Institution of Separate Ownership of Premises in the Years 1945-1964

After World War II, the issue of separate ownership of premises was the subject of a large number of legal acts in various areas of law. The structure itself and the method of distinguishing ownership of premises remained the subject of the regulation of 1934. However, they were complemented by several legal acts, mostly of an administrative nature, regulating the issues of housing law. Contents of these, implementing the basic principles of the housing policy, reflected a new economic system and a new concept of property and state. After World War II, a political change occurred in Poland. The system of people's democracy (since 1976 called a socialist state) where power belonged to the working people of towns and villages, was introduced⁷. Hence, the pre-war idea, according to which personal property was one of the most important foundations of the social system and the legal order, was abandoned. Instead, new concepts of the role and the importance of property appeared. It was closely related to the newly proclaimed economic system based on social, mainly public ownership, and the socioeconomic function of goods. This concept was manifested in the content of the Constitution of the Polish People's Republic of July 22, 1952. The new Constitution broke with the unitary concept of property and then distinguished three forms of ownership where the personal property of citizens was of marginal importance and dimension⁸. However, implementation of the principles of the new

⁷ See Art. 1 of the Constitution of the Polish People's Republic of July 22, 1952, J. of Laws of 1976, No. 7, item 36 as amended, (still the Constitution of the People's Republic of Poland). The April Constitution of 1935 was declared illegal by the Manifesto of the Polish Committee of National Liberation of July 22, 1944.

⁸ First, social property, and within it: state property (nationwide), co-operative property, and other organizations of the working people (group property). Secondly, individual property, and within it: capitalist property - understood as property belonging to legal persons not recognized as the organization of the working people or small-scale property. Thirdly, the personal property of citizens - means of consumption that individuals were entitled to, including housing. The

system revealed in the newly introduced regulations had started earlier - right after the end of World War II. These regulations reflected principles of the new system, such as preeminence of social and public ownership of goods, and also a negative attitude towards private properties which, of course, harmed the institution of separate ownership of premises.

2.1. Regulations of the Institution of Separate Ownership of Premises after World War II

The basic act regulating the separate ownership of premises after World War II was the regulation on the ownership of premises from 1934, which was in force until 1964, i.e. until the entry into force of the Civil Code⁹. During this period, the structure of the institution of separate ownership of premises did not change significantly.¹⁰ However, a certain modification of the structure of separate ownership of premises took place by the reason of the introduction to the Polish legal system the institution of perpetual usufruct under the act of 14 July 1961 on land management in cities and housing estates¹¹. As a result of its introduction - in case of establishing separate ownership of premises in a building situated on land given for

means of consumption owned by a natural person should have been intended for their consumption or for consumption by members of that person's family. RADWAŃSKI, Z. General remarks on the concept of personal property in the Civil Code, *Studia Prawnicze*, 1970, 26-27, pp. 29.

⁹ The Civil Code of April 23, 1964 (i.e. Journal of Laws 2020, item 875) entered into force on January, 1, 1965.

¹⁰ The change that should be mentioned, however, resulted from the introduction into Polish law of the constitutive entry of separate ownership of premises in the real estate register. This was done by the virtue of Art. XVI of the Decree of October 11, 1946, Regulations introducing the property law and the real estate registers. Thus, the entry took on a legislative nature, which meant that separate ownership of premises, together with the share in co-ownership, existed in the legal sense only from the moment the entry was made.

¹¹ This act was an attempt to reconcile two opposite principles of state policy. On the one hand, the housing policy pursued from the mid-1950s assumed an increase in housing construction by non-state investors, on the other hand, for ideological reasons, the state did not want to get rid of the ownership of land necessary for construction, which was one of the components of „national socialist ownership“. Therefore, by virtue of the aforementioned act, the institution of perpetual usufruct was introduced - enabling the transfer of land in the „ownership right“ to another entity without disposing of this property. By virtue of the act, the state was becoming a party to a 99-year perpetual usufruct agreement (in case of a land intended for the housing purposes), which could be used for cooperative housing and natural persons.

perpetual usufruct, the structure of the institution of separate ownership of premises changed. In the place of the structure combining the ownership of premises and the co-ownership of the common property (land and parts of the building intended for common use), there was a structure combining the ownership of premises, share in perpetual usufruct of land, and co-ownership of parts of the building intended for common use.

The most important role - influencing the overall shape of the institution of separate ownership of premises - was played in this period by the acts of administrative law accompanying civil law regulations. These regulations resulted in the fact that the institution of separate ownership of premises began to disappear due to the lack of interest in it.¹² Additionally, the admissibility of establishing separate ownership of premises was almost eliminated, due to the housing policy pursued in Poland after World War II. This policy reflected the negative attitude of the state towards private property, which resulted in the quest for solutions to satisfy the residential needs of the population beyond the realm of ownership relations based on administrative law and, since the 1970s, on cooperative law. The form of satisfying housing needs by establishing separate ownership of premises was contradictory to the ideological principles of the state. The housing policy of that time resulted in many normative acts, especially those of an administrative nature, which drastically interfered with the ownership of residential buildings or premises classified as personal property. In the first phase, the state took over (expropriated) many properties, including housing properties, and then began to dispose of these properties, as well as of these left in private hands. In the majesty of the law, owners were deprived of the possibility to decide on the subject of ownership, and even the possibility of using premises in order to satisfy their own housing needs.¹³ The policy of the state concerning private owners of housing resources was thus formed based on two pillars: first, it resulted from the necessity to satisfy the housing needs of citizens, and second, it was associated with a strong ideological basis, imbued with an aversion to capitalist property, represented by the so-called "capitalist exploiters and greedy landlords".¹⁴

¹² SKAPSKI, J. Ownership of premises in the light of the Act of 24 June 1994 (Własność lokali w świetle ustawy z 24 czerwca 1994 r.), *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, 1966, 2, p. 197.

¹³ MĄCZYŃSKI, A. New and Old Institutions of Polish Housing Law, (Dawne i nowe instytucje polskiego prawa mieszkaniowego), *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, 2002, 1, p. 69.

¹⁴ BEDNAREK, M. *The Right to Housing in the Constitution and Legislation*, (Prawo do mieszkania w konstytucji i ustawodawstwie). Warsaw: Wolters Kluwer, 2007, p. 101.

2.2. Public Housing Management

The first cause of the disappearance of the institution of separate ownership of premises, implementing the state's housing policy, was the regulation of December 21, 1945, on the public management of premises and rental control.¹⁵ This regulation started restrictions on the right to property, which lasted for many years (until 1994). They urged private owners of houses and premises to the so-called public housing, as premises that were separate property were also subject to the regulation (until 1957).

Due to the public management of premises, the owners of residential buildings and premises were expropriated. This happened since the public housing management deprived the owners of the basic attributes of ownership (*ius utendi, ius fruendi*), where the right of ownership was reduced to "possessing" a formal legal title with no content (*nudum ius*).¹⁶ The public management of premises meant that only natural persons who had an apartment allocation issued by the competent administrative (housing) authority, were entitled to occupy a flat or usable premises in whole or in part. Owners of residential buildings as well as owners of premises were deprived of the possibility of choosing a tenant or even the possibility of living in their premises - if they did not receive an allocation from the authorities to do so.

As a result of obtaining the allocation, a lease or sublet relationship between the owner and the person to whom the premises was allocated was established by virtue of law. Thus, the owners of buildings or premises did not influence the choice of the tenant, the content of the agreement, or the amount of rent. All of it was determined by the administrative authority. As has been indicated, the owners of buildings or premises rarely had the opportunity to live in them. Residing in their premises depended on whether they obtained the decision from the authorities to allocate it to them or not. The fact of being the owner was not considered as a circumstance giving ground to apply for the allocation. Likewise, being the owner of the building did not justify the allocation of premises in it. The position or occupation of a person was the decisive factor in determining

¹⁵ Journal of Laws of 1946, No. 4, item 27 as amended. The trend of the separation of residential premises by the authorities - was already initiated by the decree of PKWN of September 7, 1944 on housing commissions (Journal of Laws No. 4, item 18). This decree introduced the concept of an allocation „to each inhabitant of the living space“, the allocation of which was to be decided by housing commissions.

¹⁶ DYBOWSKI, T. Transformations of ownership relations in the Polish People's Republic. In: *The Constitution and guarantees of its observance. Memorial book in honor of Professor Janina Zakrzewska*. Warsaw, 1996, p. 34; BEDNAREK, M. *The right to housing*, p. 103.

the place of residence (i.e obtaining an assignment to live in a premise). The owners of premises or buildings located in the city center, who did not perform the appropriate (according to the state) functions, were allocated to premises other than their own ones - on the outskirts of the city.

An important element of public housing management was also the housing population norms established by the proper administrative authorities (national councils). These standards defined the minimum number of people per room and also the minimum usable floor space per person.¹⁷ The national councils also determined the acceptable deviation from the common, established norm that could be made due to the arrangement of a premise or its inhabitants.¹⁸ In case of exceeding the standards, the administrative authorities forcibly located tenants in a premise, which often resulted in several families living together in one apartment. Although the regulations on the public management of premises were supposed to be temporary, they functioned in Poland for almost fifty years, and their range was even extended¹⁹. This resulted in the loss of interest in the institution of separate ownership of premises, as the owners were deprived of their basic ownership rights, but also of the possibility of earning an income. Besides, the owners of premises were obliged by administrative orders²⁰ to maintain the common property in proper condition. In the case of owners not fulfilling their obligations properly or not performing them at all, the real estate administration was taken over by the authorities. However, this sanction was not the only one. Another solution was introduced to private owners of residential buildings.²¹ The administration authorities informed the owners about the necessity to renovate the building or to finish the premises in order to adapt it for future allocation. If the owners did not undertake the works at their own expense or did not complete them within the time limit set by the authority, the repairs were

¹⁷ Regulations establishing the area of premises could also be issued for commercial premises.

¹⁸ These were the people who, due to their particularly responsible position in the public service or social work, or their health condition required special housing conditions.

¹⁹ Certain remission of the regulations concerning the possibility of owning and using the property right to premises took place for a short time in the mid-1950s. Thus, the exclusion from public housing management was limited to newly-built small residential houses and single-family houses. Within these limits, it was possible to establish separate ownership of premises.

²⁰ The owners were obliged to meet the requirements of the authorities even when they did not live on their premises. Additionally, maintaining the property in proper condition was particularly difficult due to the lack of income from the property.

²¹ This rule did not apply only to single-family houses and small residential houses.

carried out with state funds, which were at the same time the state's claim entitling it to mortgage security on the real estate, with statutory priority equal to tax obligations.²²

Therefore, the public management of premises significantly contributed to the disappearance of the institution of separate ownership of premises. By making the property of the premises a burden that did not bring any benefits, it eliminated the interest in acquiring separate ownership of premises, which existed after World War II in Poland. At the same time, the possibility of building new residential buildings and separating the ownership of premises in them was also limited because, as mentioned, the state's housing policy after World War II assumed that the state had primacy in the construction of residential buildings. Subsequently, the obligation to build residential buildings was imposed on housing cooperatives, which, however, were forbidden to separate ownership of the premises in the constructed buildings.

2.3. Housing Cooperatives

In the second half of the 1950s, the state realized that it is impossible to meet the housing needs of the population on its own. Initially, some of the duties related to the provision of housing were assigned to workplaces²³. Subsequently, it was decided that the citizens should participate in the costs of building new apartments, which led the state to pay special attention to the cooperative movement. The years 1956-1958 marked a new direction for the housing cooperative movement, which was "nationalized" in Poland. It became a part of the housing policy, performing not only economic and social but also political functions. By the mid-60s, a new face of the cooperative movement appeared. Cooperatives have been "privileged" as entities remaining within the scope of social ownership, with the simultaneous emphasis on shaping the principles of their functioning under the state's political system. The regulations on housing

²² Act of April 22, 1959 on the renovation, reconstruction, and finishing of construction and superstructure of residential buildings (i.e. Journal of Laws of 1968, No. 36, item 249).

²³ On-the-job construction was supposed to be implemented in several forms. Firstly, it was about factory construction, where flats in the constructed buildings were owned by the workplace and were generally managed by the works council. Secondly, it was about workers' housing cooperatives, where the source of financing for housing construction was the contribution of the members. See JAROSZ, D. *Mieszkanie się należy. Studium peerelowskich praktyk społecznych*. Warsaw: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2010, p. 46.

cooperatives also reflected the reluctant attitude of the state towards separate ownership of premises. According to the assumptions of the government, the cooperatives were supposed to operate “collectively” and not to focus on the interests of voluntarily associating members. The institution of separate ownership of the premises was therefore supposed to disappear from the activities of the cooperative. The task of the cooperative was to build, manage, and operate for its members’ block and single-family housing units. New rights to premises were created for members of the cooperative²⁴, which fully revealed the policy of the state. They did not grant formal and legal title to the property, at the same time giving citizens the illusion of being the owner of the flat.²⁵ At the same time, from 1961, cooperatives were forbidden to establish separate ownership of premises in cooperative buildings.²⁶ Besides, the state policy diminished construction by entities other than the state. It was done immediately after the war by repealing some provisions of the Act of 3.7.1947 on supporting construction, continued through the regulations of the Act of 31.1. 1961 - building law, prohibiting private investors from granting permits for the construction of multi-apartment (rental) houses.

3. The Institution of Separate Ownership of Premises in the Years 1965 – 1990

The provisions of the regulation on the ownership of premises from 1934 were repealed by the Civil Code on 1.1.1965 and replaced by Art. 135-139 of the Civil Code. As a rule, the structure of the institution of separate ownership of premises was based, as in the regulation of 1934, on the classic (dualistic) model assuming the connection of the ownership of premises with the share in the co-ownership of the common property. However, the regulation included in the Civil Code was incomplete before its amendment in 1990. It was complemented by numerous administrative regulations, giving the institution of separate ownership of premises a variable shape and at the same time entangling it into a new trend in the state’s housing policy.

²⁴ Tenant’s co-operative right to the premises - quasi-rental and cooperative ownership right to the premises - quasi-ownership.

²⁵ BEDNAREK, M. *The right to housing*, p. 117.

²⁶ The clear-cut separation from the concept of separate ownership of residential premises in the houses of housing cooperatives took place in the provisions of the Act of February 17, 1961, on cooperatives and their associations, Journal of Laws No. 12, item 61 as amended.

This policy was characterized by the principle that an apartment should become more and more the personal property of a citizen, however, the shape of this law was supposed to be consistent with the ideology of the state. This resulted in the abandonment of the previous utter negation of the possibility of establishing separate ownership of premises, while at the same time shaping this institution in a non-unitary manner and not reflecting the content of the owner's rights.

The emerging idea of the universality of housing as personal property was based on two principles. Firstly, on the principle that the construction industry is supposed to be developed largely from the population's resources.²⁷ The co-operative construction was the predominant form of satisfying housing needs and the construction of National Councils was only supplementary. In 1976, the state completely abandoned the construction of residential buildings and the cooperative movement became the only investor in housing construction, apart from functional flats. There was also a total submission of the cooperative to the administration authorities in terms of housing distribution.²⁸ However, this distribution was still based on the granting of specific rights to quasi-owned premises by cooperatives to citizens.

Secondly, this idea demonstrated not only the state's will to shift the burden of building and operating the existing state-owned buildings and premises. Its implementation was manifested in the widespread sale of housing resources by the state²⁹. This intensified in the 80s when such transactions became a common practice³⁰. This sale happened due to the uneconomic management and the need to bear significant expenses for repairs, which the state wanted to pass on to buyers. By selling the premises from the state housing stock, the state recovered funds while at the

²⁷ It was possible thanks to increasing the size of membership contributions in housing cooperatives, changing the right to a flat from tenant to ownership, introducing the possibility of obtaining a cooperative apartment out of turn for cash, and creating more favorable conditions for sale by the state to private buyers of single-family houses and small residential houses, and increased fees for cooperative flats.

²⁸ Regulation of the Council of Ministers of January 13, 1978, on the status of voivode, Journal of Laws No. 2, item 4., where it was indicated that the voivode divides apartments from cooperative housing between workplaces, local state administration bodies of the basic level, and housing cooperatives. In 1982, a new co-operative law entered into force, specifying that housing co-operatives should satisfy the needs of members and their families, but in practice, the state administration continued to make the co-operatives responsible for housing policy concerning all categories of the city's population. See JAROSZ, D. *Mieszkanie*, pp. 60-70.

²⁹ Initiated already by the Act on land management in cities and estates of 1961.

³⁰ It was based on the Act of 29 April 1985 on land management and expropriation of real estate (i.e. Journal of Laws of 1991, No. 30, item 127, as amended).

same time freeing itself from the obligation to bear the renovation costs of neglected buildings.

The new housing policy led to a particular situation, because, as indicated in the doctrine, “as a result of this policy, it was not difficult to meet a person who could buy his apartment three times: by building it; rebuilding after the war; and finally by contributing to the cooperative to evict tenants or by buying an apartment in their own house, once forcibly taken over by the State Treasury.”³¹

3.1. Regulations of the Institution of Separate Ownership of Premises after 1965

The construction of separate ownership of premises was established by the lawmaker in the provisions 135-136 of the Civil Code. However, as it has already been indicated, it was not a thorough regulation. The shortcomings of the provision were already visible in the context of Art. 135 § 1 of the Civil Code, which referred twice to the “proper” regulations. The regulations being a part of the Civil Code were thus complemented by many legal acts influencing the admissibility and shape of the institution of separate ownership of premises and the rights and obligations of premises’ owners.

At the same time, the regulations of the Civil Code were still closely related to the preferences of the state. Thus, contrary to the regulation of 1934, the Civil Code introduced many restrictions on premises that could be separated. Under Art. 135 of the Civil Code, residential premises could constitute a separate real estate only if it was intended to meet the housing needs of the owner and his relatives, and did not exceed the size specified by the relevant provisions, and additionally, if it was located in a residential house, where it was legally allowed to separate the ownership of individual premises. The provisions to which Art. 135 § 1 of the Civil Code referred, differentiated the possibility of establishing separate ownership of premises from the size of the premises and the type of house in which it was supposed to occur.³² It was also very important whether the building in which the premises were supposed to be separated belonged to the state or not. In fact, concerning non-state buildings, it was allowed to establish separate ownership of premises only in the so-called small resi-

³¹ HERBST, K. Droga do mieszkania. In ŁUKASIEWICZ, P. – SICIŃSKI, A. (eds.): *Dom we współczesnej Polsce. Szkice*. Wrocław, 1992, pp. 186-187.

³² More on this topic KAŻMIERCZYK, A. *Nieruchomość wspólna właścicieli lokali. Problematyka prawno- rzeczowa*. Warsaw: C. H. Beck, 2015, pp. 53-74.

dential houses³³ and since 1972, also in multi-apartment houses, but only for the benefit of tenants of these premises³⁴.

Additionally, only one premise could be the subject of personal property. Since residential premises constituting personal property were not subject to public housing management, the concentration of the ownership of two or more residential premises in one did not result in the expiry of separate property, but the loss of personal property, i.e. property entitled to state protection. The result of such a situation was covering the “additional” premises with public housing management and their allocation to other entities, regardless of the will of the owner.³⁵

3.2 The Specific Lease Procedure

The rights of the owners of premises, and in particular the right to ownership, were additionally shaped by the provisions of the housing law of 1974³⁶. These regulations were a continuation of the public housing management, which was called the special lease procedure. Therefore, the provisions regulating the allocation of flats continued to apply, although residential premises constituting separate real estate were excluded from

³³ The definition of a small residential house as well as the regulation of the area of premises in such houses went through slight changes. On the date of entry into force of the Civil Code, a small residential house was considered to be the houses consisting of 2 - 4 units with a usable area not exceeding 110 m², or up to 140 m², if the premises were also used for professional work, but in houses built before June 11, 1957. The existence of premises with an area exceeding 110 m² was allowed if the premises did not include more than 5 rooms.

³⁴ According to the Act of July 6, 1972, amending the Act on land management in cities and housing estates and the Act on excluding single-family houses and premises in housing cooperatives from public management (Journal of Laws 1972, No. 27, item 193). From 1985, the subject of sale could also be vacant premises located in such houses, with a list of indicated entities entitled to the purchase of such premises. This resulted from the act of 29 April 1985 on land management and expropriation of real estate and the executive regulation to this act. Ordinance of the Council of Ministers of September 16, 1985, on detailed rules and procedure for perpetual usufruct and sale of real estate, related costs and settlements and management of sold real estate, Journal Of Laws No. 47, item 239 as amended; Journal Of Laws of 1986, No. 3, item 17.

³⁵ The judgment of the Supreme Court of June 13, 1973, II CR 144/73, OSNC 1974, No. 6, item 109.

³⁶ The Act of April 10, 1974, Housing Law, (Journal of Laws 83 No. 11, item 55, as amended). Originally, the provisions of this Act were intended to be supplementary to the regulations in the Civil Code, however, the legislator was gradually abandoning this principle.

their application if at least in part they were inhabited by their owners or by their adult children or parents. However, concerning premises in multi-apartment houses, such an exemption did not apply until 1982.³⁷ At the same time, however, the rule was still in force, and according to it, only one person (or spouses) could only occupy one premise. If a person (or a couple) owned several premises constituting separate ownership, only one of them was exempted from the special lease procedure as personal property.³⁸

Besides, the legislator decided to solve the problem of the situation of many owners who did not live on their premises due to the lack of allocation. According to Art. 25 of the Housing Law of 1974, owners of residential premises constituting separate real estate obtained the right to live in their premises in case they were completely or partially empty. To allow the owner to live on his premises, the local administration body was supposed to relocate tenants to them, as far as there were unoccupied premises, and thus allow the owner to live on it. Since it was the time of the housing deficit, there were simply no unoccupied premises, such situations practically did not occur in practice. Another solution was the possibility of the owner of a replacement apartment to provide the tenant or to pay a housing contribution for him to the cooperative. In such a situation, the administrative body was obliged to relocate the tenant to temporary accommodation. At the same time, the owner was obliged to cover the costs of the move. What is also worth mentioning, the owners of multi-apartment houses or premises could not offer to their families places vacated by tenants.³⁹ Such a policy meant that “the paternalism of the state towards housing issues, eliminating social activity, over time resulted in the specific mentality and a sense of entitlement”.⁴⁰ They were expressed, first of all, by convincing Polish society that everyone should get an apart-

³⁷ Under the Act of December 3, 1982 on Changing the Housing Law.

³⁸ This rule resulted from Art. 23 of the Housing Law of 1974.

³⁹ The owners of the multi-apartments house were in a slightly better situation. The Housing Law of 1974, provided that such an owner had the right to live in a vacated place located in his own home if he was in charge of managing the house (or if he intended to do so). Additionally, since the entry into force of the amendment of 1982, the owner of a multi-apartment house was granted the right to live in a vacated place in that house, and in case of emptying further premises, to rent or to give them to the members of their family.

⁴⁰ BEDNAREK, M. *Prawo do Mieszkania*, p. 127. Also, court judgments supported the application of Art. 691 of the Civil Code, also to premises that were under the provisions on lease based on allocation decisions, i.e. the continuity of the lease relationship in case of the allocated tenant's death. This circumstance, along with low rents and limited possibility of terminating the lease, significantly strengthened the sense of security.

ment from the state for an unlimited time (even in the case it was owned by another natural person). Secondly, by creating within allocated tenants (obliged to pay minimum rent) a sense of entitlement towards the owners without an idea about the actual costs of maintenance.

The regulations in force also deprived the owners of the premises of the right of co-decision in matters of common real estate, in particular the owners of premises located in state-owned multi-apartment houses. At the same time, however, the owners were obliged to bear the costs of maintaining the property in proper condition. The co-owners of common real estate in private real estate were also in a difficult position. The necessity to bear all expenses and difficulties related to maintenance and repairs converged with the applicable rent regulation.⁴¹ It resulted in a big struggle to bear the necessary costs of management of the property, and thus to maintain it in a proper technical condition. In many cases, tenants were in a better financial situation than the owners of these buildings or premises. These factors contributed to the progressive decapitalization of real estate in Poland.

4. Conclusion

In 1989, there was another change in the political, social, and economic systems in Poland. The amendment to the Constitution of 1952 was the reflection and the consequence of the democratic transformations. It was introduced by the Act of December 29, 1989, on the amendment of the Constitution of the Polish People's Republic⁴², which entered into force on December 31, 1989. Traditional, western-European form of democracy replaced the people's democracy. The market economy replaced the planned economy and social ownership of the means of production. Private property and the principle of economic freedom gained importance again. These changes also affected the state's attitude to the institution of separate ownership of premises. Inevitably, the radical changes of the 89/90 reflected in the housing policy⁴³. Due to the changes made to the Constitution, the Civil Code was amended by the Act of July 28, 1990. It

⁴¹ The rule was that the rental rates were specified by the Council of Ministers by means of regulation.

⁴² Journal of Laws No. 75, item 444.

⁴³ Attention was drawn to the mistakes in the housing policy of the communist period, against which there were raised two major defenses. Firstly, the norms shaping the housing law are inconsistent with the principles of the market economy. Second, trespass to the ownership of private housing stock.

resulted in a certain liberalization of the provisions on the right to separate ownership of premises. However, it did not solve the problems which resulted mainly from the lack of comprehensive regulation of this institution in a single act. Besides, the provisions of the Civil Code were still supplemented by provisions from other acts, in particular those of the Housing Law, which limited the rights of owners of premises. Changes in this matter were brought by the reform of the housing law in Poland in 1994, aiming at adjusting housing relations to the rules of the market economy. Within this reform, the act of 24.06.1994, on ownership of premises was adopted⁴⁴. It unified the provisions relating to the institution of separate ownership of premises. Besides, it aimed at constituting a comprehensive regulation of the whole institution, adapting it to the rules of the market economy, and guarantee the ownership right of the owners of the premises. Therefore, the act was adopted to introduce the unified set of rules establishing and exercising the ownership of premises, regardless of who owned it. It was supposed to be attained by the abandonment of limits regarding the building in which separate ownership of premises was established, i.e. the division into small and multi-apartment houses⁴⁵. The admissibility of establishing separate ownership of both residential and commercial premises was also adopted, once and successively. The structure of separate ownership of premises has remained in the unchanged classic model, in which the ownership of premises was associated with a share in the co-ownership of the common property.⁴⁶ The new solutions established by the act were: introduction of the concept of a housing community constituting all owners of premises, detailed regulation of the rights and obligations of owners of the premises, and management of the collective real estate.

The story of the institution of separate ownership of premises has turned full circle, which was revealed in its re-shaping as an institution that finally fully implemented the idea of property rights.

⁴⁴ Journal of Laws No. 85, item 388 as amended; i.e. Journal of Laws 2000, No. 80, item 903 as amended.

⁴⁵ However, such a division was maintained by the cooperative law.

⁴⁶ Due to the existence of the institution of perpetual usufruct in the Polish law system - in case of establishing separate ownership of the premises in a building located on land given for perpetual usufruct - a structure built with the ownership of the premises, a share in perpetual usufruct of land and a share in co-ownership of common parts of the building.

BIBLIOGRAPHY:

- BEDNAREK, M. *The Right to Housing in the Constitution and Legislation*, (Prawo do mieszkania w konstytucji i ustawodawstwie). Warsaw: Wolters Kluwer, 2007, 831 pp. ISBN 9788375268270.
- DYBOWSKI T. Transformations of ownership relations in the Polish People's Republic (Przemiany stosunków własnościowych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej). In *The Constitution and guarantees of its observance. Memorial book in honor of Professor Janina Zakrzewska (Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci profesora Janiny Zakrzewskiej)*. Warsaw, 1996, 568 pp. ISBN: 8390453967.
- HERBST K. Droga do mieszkania. In ŁUKASIEWICZ, P. – SICIŃSKI, A. (eds.). *Dom we współczesnej Polsce. Szkice*. Wrocław, 1992.
- JAROSZ D. *Mieszkanie się należy. Studium z peerelowskich praktyk społecznych*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2010, pp. 289. ISBN: 8370440444978837044044.
- KAŹMIERCZYK A. *Nieruchomość wspólna właścicieli lokali. Problematyka prawno-rzeczowa*. Warszawa: C.H. Beck, 2015, pp. 539. ISBN 978-83-255-7069-9.
- LEYSER J. Ownership of flats- A Comparative Study, *Int'l and Comp. L.Q.*, 1958, pp. 101-137.
- MACZYŃSKI A. New and Old Institutions of Polish Housing Law, (Dawne i nowe instytucje polskiego prawa mieszkaniowego), *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2002, 1, pp. 65-114.
- VAN WEESEP J. The Creation of a New Housing Sector: Condominium. *The United States Housing Studies*, 1987, pp. 122-133.
- RADWAŃSKI Z. Ogólne uwagi o pojęciu własności osobistej w kodeksie cywilnym, *Studia Prawnicze* 1970, 26-27.
- SKĄPSKI J. Ownership of premises in the light of the Act of 24 June 1994 (Własność lokali w świetle ustawy z 24 czerwca 1994 r.), *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, 1996, 2.

Kodifikácia uhorského súkromného práva do roku 1918, s dôrazom na kodifikačné aspekty samostatného obchodného práva

An Overview of the Hungarian Private Law Codification until 1918, with Special Regard to the Codification Aspects of a Separate Commercial Law

Dr. György Képes, Ph.D., habil.

Eötvös Loránd University, Faculty of Law
Department of History of the Hungarian State and Law
kepes.gyorgy@ajk.elte.hu

Abstrakt: Ak hľadáme počiatky kodifikačný snáh uhorského súkromného práva, môžeme si všimnúť, že potreba existencie systematickej kolekcie právnych noriem, prirodzene odlišnej od kodifikácií v modernom slova zmysle, sa prvýkrát objavila v stredoveku. Ako zdôraznil Martin Rady, v Uhorsku, krajine neovplyvnenej recepciou rímskeho práva, „kodifikácia a štandardizácia práva nevyústili do prijatia alebo supremacie civilistických textov, ale do prijatia vlastných obyčají platných v kráľovstve a do zozbierania písaných štatútov.“ Až do konca 18. storočia tu preto nemožno nájsť čiru súkromnoprávnu kodifikačnú snahu. Prvý publikovaný a účinný Obchodný zákonník v Uhorsku sa datuje do roku 1875 a prvý Občiansky zákonník do roku 1959. Cieľom tohto príspevku je poskytnúť prehľad tohto dlhého a náročného procesu do obdobia prvej svetovej vojny, s osobitným dôrazom na úspešne kodifikované odvetvie obchodného práva.

Kľúčové slová: uhorská právna história; kodifikácia; právna modernizácia; súkromné právo; občianske právo; obchodné právo; právo obchodných spoločností; Občiansky zákonník; Obchodný zákonník.

Abstract: If we are seeking the antecedents of the codification of the Hungarian private law, we may observe that the need of a systematic collection of legal norms – that is, of course, far from a codification work in the modern sense of this word – first appeared in the late Middle Ages. As Martyn Rady emphasises: in Hungary, a country without Roman law reception, “legal codification and the standardization of the law did not result in the adoption or superimposing of civilian texts but instead in the publication of the kingdom’s own customs and in the assembling of its written statutes.”¹ Accordingly, we will not find a genuine private law codification effort until the end of the 18th century, while the first actually published and effective commercial code of Hungary is from 1875, and the first civil code is from as late as 1959. The aim of this study is to provide an overview of this very long and challenging process until the years of World War I, with special regard to the position of commercial law, a special field of successful codification.

Key Words: Hungarian legal history; Codification; Legal modernization; Private law; Civil law; Commercial law; Company law; Civil Code; Commercial Code.

¹ RADY, M. *Customary Law in Hungary. Courts, Text, and the Tripartitum*. Oxford: Oxford University Press, 2015, p. 153.

1. Antecedents of the Hungarian Codification

Similarly to the legal history of other European countries, the beginnings of Hungarian commercial law can be found in medieval town law.² The medieval cities of Hungary were granted by the kings with privileges based on German equivalents, especially Magdeburg. The most famous Hungarian town law compilation is the Lawbook of the City of Buda (*Ofner Stadtrecht*)³ that also reflects the influence of the Magdeburg-Saxon law, however, according to recent researches, in the development of the Hungarian town laws no direct connection to Magdeburg can be observed.⁴ The Lawbook of Buda, compiled in the early 15th century (probably between 1405 and 1421), contains (among other important norms concerning the everyday life of the burghers, such as internal policies of the town, procedural law, criminal law, etc.) some fundamental rules on the activity of the merchants in the city as well.

Another important product of the late-medieval legal standardization in Hungary is the so-called *Decretum Maius* of King Matthias Corvinus (r. 1458–1490). This *Decretum* was issued in January 1486, at the occasion of the assembly of the Hungarian estates convened for Christmas 1485, and entails a series of laws, namely seventy-eight articles.⁵ Many of these deal with the structure and activity of the judiciary, and the rules of court procedures – as the King’s primary legislative goal was the regulation of these matters –, but we can find some norms of material law as well, also from the field of private law (e.g. Act XXVI of 1486 on the escheatage).⁶ Unlike

² NAGY, F. *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra.* (A handbook of Hungarian commercial law, with special respect to the practice of the courts and foreign legislations.) (8th edition) Vol. 1. Budapest: Athenaeum, 1913, pp. 11–12.

³ In a recent Hungarian edition with introductory study and explanatory notes see: BLAZOVICH, L. – SCHMIDT, J. (eds.). *Buda város jogkönyve I–II.* (Lawbook of the City of Buda I–II.). Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2001. In German see: MOLLAY, K. *Das Ofner Stadtrecht: Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959. The first printed edition of the lawbook (its 15th-century German text) from 1845 is widely available on the internet, a.o. also at Google Books (full preview).

⁴ GÖNCZI, K. A városi jog és feljegyzései a középkori Magyarországon. (Town law and its appearance in writings in medieval Hungary.) *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*, 1998, 54, 3–19., p. 14.; see also MOLLAY, 1959, p. 9.

⁵ For further details see: BAK, J. M. *Tradition and Renewal in the Decretum Maius of King Matthias.* Available at: <http://renaissance.elte.hu/wp-content/uploads/2013/09/Janos-M.-Bak-Tradition-and-Renewal-in-the-Decretum-Maius-of-King-Matthias.pdf> [cit. 2022. 09. 22].

⁶ HOMOKI-NAGY, M. Gondolatok a magyar kodifikáció történeti háttéréről. (Thoughts

other Hungarian legal norms of the Middle Ages, some impact of Roman law on the *Decretum Maius* can also be observed.⁷ The importance of the *Decretum* adopted by the estates at King Matthias' request is emphasised in its last article (Act LXXVIII of 1486), by virtue of which the rules laid down in the previous articles "shall be preserved forever".⁸

The most significant and most widely known systematic collection (compilation) of the customary law of Hungary is undoubtedly the famous *Tripartitum*⁹ of Stephen Werbőczy (1458–1541), that was originally drafted by its author as a new lawbook to be adopted by the Diet convened by King Vladislaus II (r. 1490–1516, King of Bohemia: 1471–1516). The document was indeed accepted by the estates, and was also approved by King Vladislaus on 19 November 1514, but the royal seal has somehow not been put on it and, consequently, it has not been officially published, probably because of the sabotage of the high aristocracy that protested against the principle of "one and equal nobility" promoted by Werbőczy (Part I Title 9). However, Werbőczy decided to print his work at his own expense in Vienna in 1517, and from then on the Hungarian courts were using it just like a written book of statutes, in private law cases some parts even right until 1 May 1960 (the date of entering into force of the first Hungarian civil code).¹⁰

on the historical background of the Hungarian codification.) In: HAJDÚ, J. (ed.). *90 éves a szegedi jogászképzés*. (90 years of legal high education in Szeged.) Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013, 83–92., p. 87.; RADY, 2015, p. 170.

⁷ HAMZA, G. Roman Law and the Development of Hungarian Private Law before the Promulgation of the Civil Code of 1959. *Fundamina*, 2014, 20, 2, pp. 384–385. [HAMZA, 2014a]

⁸ See § 2 of Act LXXVIII of 1486. In Hungarian available at: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=48600078.TV> [cit. 2020. 09. 22]; In Latin: BAK, J. M. (ed.). *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. Utah: Utah State University, 2019, p. 788. Available at: https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4 [cit. 2020. 09. 22].

⁹ *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*, in a modern English translation see: BAK, M., J. – BANYÓ, P. – RADY, M. (eds.). *The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary: A Work in Three Parts Rendered by Stephen Werbőczy*. Los Angeles: Charles Schlacks Jr., 2005. (Translated by BAK, M. J.).

¹⁰ CSIZMADIA, A. Hungarian Customary Law before the Bourgeois Rebellion of 1848. *The Journal of Legal History*, 1983, 4, pp. 22 and 28–29; HAMZA, 2014a, pp. 385–386.; HOMOKI-NAGY, 2013, p. 87.; KÉPES, G. The birth and youth of the modern Hungarian private law. *Journal on European History of Law*, 2016, 7, 2, pp. 103–104.; RADY, 2015, pp. 15–26; MÁDL, F. Magyarország első polgári törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény – a polgári jogi kodifikáció történetének tükrében. (The first Civil Code of Hungary – Act IV of 1959 – in the light of the history of the civil law codification.) *Az MTA Társadalmi-történelmi Tudományok Osztályának Közleményei*, 1960, X, 1-2, pp.

Finally, we have to mention the first systematic collection of central (royal) level court decisions as well, officially called *Planum Tabulare sive Decisiones Curiales* (in shorter form: *Planum Tabulare*). This work, containing the decisions of the Royal Table (the lower court of the Curia)¹¹ was prepared in 1769 upon the order of Queen Maria Theresa (r. 1740–1780), and later it was published in printed form in the Latin language in Pozsony (Bratislava) in 1800, and in a Latin–Hungarian bilingual version (translated to Hungarian by *István Czövek*) in 1825. The *Planum Tabulare* was also frequently used as a point of reference in private law cases by the Hungarian courts of law, together with Werbőczy’s above mentioned *Tripartitum*.¹²

2. Efforts for the Regulation of Commercial Law in the Age of Enlightened Absolutism, and in the “Reform Era” of the Early 19th Century

2.1 Initiatives of the Habsburg Rulers of the Early Modern Era in order to Introduce Austrian Commercial Law in Hungary

In the field of commercial law, the legal modernization initiated by the Habsburg rulers Charles VI (King Charles III in Hungary, r. 1711–1740) and Maria Theresa, had a significant effect in Hungary as well. The first important decree that became known in Hungary was the Austrian bill of exchange law incorporated in Charles VI’s *Wechselordnung* issued on 10 August 1717. This regulation came into effect in the cities of Trieste and Fiume on 20 May 1720 under the Italian title *Patente di Cambio*.¹³ Another important area of commercial law, the bankruptcy regulation was issued by Emperor Charles VI in a decree on 18 August 1734 (called *Fallitenordnung*). This decree was also put into force in the maritime provinces of

36–41; ZLINSZKY, J. Two Questions about the Adaptation of Juridical Models: The XII Tables and Hungarian Reception. *Acta Juridica Hungarica*, 1991, 33, 1–2, p. 52.

¹¹ Concerning the Hungarian judicial system of that time in English see: KÉPES, G.: Development of the Structural Independence of the Hungarian Judiciary from the Beginning until the End of the 19th Century. *Journal on European History of Law*, 2019, 10, 2, p. 163.

¹² HOMOKI-NAGY, 2013, pp. 87–88; KÉPES, 2016, p. 112.; RADY, 2015, p. 208.

¹³ RANDA, A. *Das österreichische Handelsrecht mit Einschluss des Genossenschaftsrechtes*, Vol. 1. (1st edition). Wien: Manzschke k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1905, p. 5; *L’Istria*, 20 October 1849, p. 210 [Resume of Filippo LUZZATTI’s work “*Legislazione. Collezione delle leggi cambiarie e mercantili vigenti negli stati ereditari, avuto in ispeciale riflesso il Litorale*”, Weis, 1849.]

the Habsburg Empire at the Adriatic coast (Austrian Littoral) on 19 January 1758 (already under the reign of Maria Theresa), and on 22 July 1772 in Transylvania and the so-called Military Border Zone of Hungary as well.¹⁴

On 1 October 1763, Maria Theresa issued a renewed version of the bill of exchange patent (*Erneuertes Wechsel-Patent*) that, similarly to the original patent, was put into effect in the Austrian Littoral as the *Editto di Cambio*,¹⁵ on 1 November 1772 in Transylvania,¹⁶ and in 1785 (already by Emperor Joseph II, r. 1780–1790) in the Military Border Zone, too.¹⁷ The former Principality of Transylvania and the Military Border Zone (a southern region of Hungary at the border of the Ottoman Empire) were territories belonging to the historic Kingdom of Hungary but were separately governed by the Habsburgs until the Austro-Hungarian compromise of 1867. The city of Fiume and the surrounding maritime area was attached to Hungary in 1779 by Maria Theresa as a separate administrative entity as well. However, by the entering into force of the bill of exchange decree in these territories, the Austrian bill of exchange regulation became part of the Hungarian law in a wider (not constitutional, rather practical) sense.

In order to create a uniform regulation of commercial law for Hungary, in 1779 Maria Theresa, as the Queen of Hungary, ordered that the Royal Curia (supreme court of the Kingdom of Hungary) should prepare a draft code of material and procedural norms of commercial jurisdiction. The result of this early codification work was the *Projectum Juris Cambio-Mercantilis pro Regno Hungariae et pro Partibus eidem adnexis* of 1781 that had not been adopted and published.¹⁸ However, in connection with the plan-

¹⁴ RANDA, 1905, p. 5; SÁRKÖZI, Z.: A kereskedelmi jogalkotás kezdetei és a részvénytársasági törvény kialakulása Magyarországon. (Beginnings of commercial law legislation and the emergence of the law of the companies limited by shares in Hungary.) *Jogtudományi Közlöny*, 1988, 9, p. 524; ZLINSZKY, J.: Ungarn. In: COING, H. (ed.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Band 3.3.: Das 19. Jahrhundert. Gesetzgebung zu den privatrechtlichen Sondergebieten*. München: Beck, 1986, p. 3512.

¹⁵ SEDATIS, L. *Über den Ursprung der Wechseltrenge. Eine historisch-dogmatische Untersuchung der Lehre vom rigor cambialis*. Berlin: Duncker & Humblot, 1967, p. 102.; *L'Istria*, 20 October 1849, p. 210.

¹⁶ ZLINSZKY, 1986, p. 3514.

¹⁷ RANDA, 1905, p. 5; SÁRKÖZI, 1988, p. 524.

¹⁸ ECKHART, F. *A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon Mária Terézia korában*. (Economical policy of the Vienna court in Hungary in the era of Maria Theresa.) Budapest: Budavári Tudományos Társaság, 1922, pp. 134–135; APÁTHY, I.: *Kereskedelmi jog tekintettel a nevezetesebb európai törvényekre*. (Commercial law, with respect to some famous European laws.), (2nd edition). Budapest: Eggenberger, 1886, p. 42;

ned introduction of his “New Order of Judiciary” (*Novus Ordo Iudiciarius*), Joseph II urged the Curia to continue the work, resulting in the draft code called *Codex Cambio-Mercantilus pro Tribunalibus Regni Hungariae* of 1787 that had not become effective either.¹⁹

2.2 The *Elaborata* of 1795

After Joseph II’s death, the Hungarian Diet was convened again, the first time in the last 25 years. The social and legal reforms of the “enlightened despot” all failed in Hungary, but – also as a result of his progressive efforts – the need for legal modernization was already in the air. The Diet of 1790–91, further to the restoration of the constitutional independence of Hungary (Act X of 1790/91) and the declaration of the principle of separation of powers on the basis of Montesquieu’s thesis (Act XII of 1790/91),²⁰ decided to initiate a comprehensive codification program. According to Act LXVII of 1790/91, no less than nine codification committees (usually referred to as *Deputationes Regnicolares*)²¹ were set up in order to reform almost the entire Hungarian political and judicial system (“*pro elaboratione systematis publico-politicorum et judicialium negotiorum*”).

The committee of greatest importance from the point of view of the codification process was called *Deputatio Juridica* (judicial committee). In the list of its tasks we may find, among other very important points (such as the preparation of a criminal code replacing the old Hungarian customary law), the preparation of a draft civil code (*Projectum nonnullarum Legum Civilium, quae forte ad pleniorum possessorum securitatem procurandam, aut obturandos fontes, ex quibus inanes lites oriuntur, aut denique conciliandam praeeistentibus legibus majorem perspicuitatem pertinebunt, quo proinde spectat etiam ita dictarum Decisionum Curialium discussio*), and the draft of laws

HORVÁTH, A. *A magyar magánjog történetének alapjai*. (Fundaments of the history of the Hungarian private law.) Budapest: Gondolat Kiadó, 2006, p. 375; PAPP, T. *A magyar társasági jog fejlődése*. (Development of the Hungarian company law.) In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*, 2000, 58, p. 410; VERESS, E. *A részvénytársaság a magyar jogtörténetben*. (The company limited by shares in the Hungarian legal history.) *Acta Univ. Sapientiae, Legal Studies*, 2018, 7, 2, p. 323; ZLINSZKY, 1986, p. 3513.

¹⁹ ECKHART, F. *A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon, 1780–1815*. (Economic policy of the Vienna court in Hungary, 1780–1815.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958, p. 167.

²⁰ PÉTER, L. *Montesquieu’s Paradox on Freedom and Hungary’s Constitutions, 1790–1990. History of Political Thought*, 1995, 16, 1, p. 82.

²¹ RADY, 2015, p. 217.

regulating “bill of exchange and maritime law” (*Leges item in negotio cambiali, et navigationis*).²²

The committee was ready with its proposals for early 1795. For the Hungarian legal history, the most important of its works was the draft criminal code called in a Beccarian style “*Codex de delictis eorumque poenis*”,²³ however the draft commercial code called *Codex cambio-mercatoris* is an impressive document as well. This draft code consisted of three main parts (Part I: *De Institutione, et Activitate, ac Relatione Tribunalium Mercatorum, cum inter se, tum relate ad Germanica Tribunalia*; Part II: *De politico negotiationis ordine, et observanda in fallimentis norma*; Part III: *De Cambiis*), and three separate chapters attached thereto (a larger about procedural rules: *Ordo Judicarius pro Tribunalibus Mercatoribus*; and two smaller: *Codex cambio-mercatoris cum Ordine Judiciario in legem refertur*; *De qualiter instituenda naufragii proba*).²⁴

²² FAZEKAS, J. – NÓTÁRI, T. Bevezetés. A magánjog fejlődése és kodifikálása Magyarországon. (Introduction: Development and codification of the private law in Hungary.) In: OSZTOVITS, A. (ed.). *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. (Great Commentary of Act V of 2013 on the Civil Code and the connected laws.), Vol. 1. Budapest: Opten, 2014, p. 52.; HAMZA, 2014a, p. 390; HAMZA, G. Történeti áttekintés a magyar magánjog (polgári jog) kodifikációjáról (A historical overview of the codification of the Hungarian private /civil/ law.) In: SZALMA, J. (ed.). *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken*. (Day of the Hungarian Science in Vojvodina.) Újvidék (Novi Sad): Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2014, p. 26. [HAMZA, 2014b]; HOMOKI-NAGY, M.. A magyar magánjogi kodifikáció első lépései. (First steps of the Hungarian private law codification.) In: *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 1998, 53, p. 150; ILLÉS, J. Bevezetés a magyar jog történetébe. A források története. (An introduction to the history of Hungarian law. History of the sources.) Budapest: Grill Károly, 1910, p. 207; MÁDL, F.: Kodifikation des ungarischen Privat- und Handelsrechts im Zeitalter des Dualismus. In: CSIZMADIA, A. – KOVÁCS, K. *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848–1944)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970, p. 94; NAGY, 1913, pp. 22–23; RADY, 2015, p. 217; WENZEL, G. *Magyarország jogtörténetének rövid vázlata*. (A brief draft of Hungarian legal history.) Pest: Fanda és Frohna, 1872, pp. 120–121.

²³ See: BALOGH, E. A magyar büntetőtörvény-tervezetek szerkezeti fejlődése. (Structural development of the Hungarian draft criminal codes.) *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 2004, 64, pp. 29–30; in more details: HAJDU, L. *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. (The first Hungarian draft criminal code /of 1795/.) Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.

²⁴ HORVÁTH, 2006, p. 377; NAGY, 1913, p. 22; RADY, 2015, p. 218; ZLINSZKY, 1986, p. 3519; ZLINSZKY, J. Hungarian private law in the 19th and 20th centuries up to World War II. In: Gergely-Máthé (eds.): *The Hungarian State: Thousand Years in Europe*. Budapest: Korona Kiadó, 2000, pp. 311–312. For the text of the draft see: *Codex Cambio-Mercatoris pro Regno Hungariae Partibusque eidem adnexis in tres partes divisus per Regnicolarem Juridicam Deputationem Artículo 67. 1791 ordinatam elaboratus*. In: *Repraesentatio regnicolaris juridicae deputationis per art. 67:1791 ordinatae elaborata Pestini, anno 1795*. Pozsony (Bratislava), 1802. In a later version: *Elaborata Excelsae Regnicolaris*

Further to the draft criminal and commercial codes, the *Deputatio Juridica* also prepared a series of draft laws dealing with private law matters, called the *Projectum legum civilium*. Instead of a uniform code, it actually meant fifty-nine separate draft laws (“law-articles”), thus the latter part of the committee’s works cannot be considered as a systematic work of codification but – as Mária Homoki-Nagy underlines – as the first step towards this direction. The *Projectum legum civilium* was strongly based on the *Tripartitum* and the *Planum Tabulare*, but took also into consideration some results of the recent jurisdiction in private law cases.²⁵

2.3 The *Elaborata* of 1830

The codification work of the *Deputatio Juridica* (and the other committees) set up by the Diet of 1790–91 was discontinued by the political and military events connected to the French revolution.²⁶ The parliament could not even put the *Elaborata* of 1795 on its agenda, because it was convened in November–December 1796 only in order to make the politically most urgent decisions. Thus, the draft codes and civil law articles were put apart in the archives of the parliament, to be preserved for a later, more peaceful time. This period arrived only after more than three decades, when the absolutistic kind of government of Francis I (r. 1792–1835) finally began to moderate, and the Hungarian Diet was convened again by the King in 1825, after 14 years of interruption.

According to the Hungarian historiography, the Diet of 1825–27 marks the beginning of the so-called “Reform Era”, when the need for social and legal modernization of Hungary was recognized by wider sections of the Hungarian noble elite, including the lower nobility (the county representatives) and the aristocracy (members of the second chamber of the Diet called “Higher Table”) as well.²⁷ The most emblematic personality of this

Deputationis in Commercialibus Articulo 67 Anni 1791 ordinatae. Pozsony (Bratislava), 1826. [Document III].

²⁵ FAZEKAS–NÓTÁRI, 2014, p. 52; HOMOKI-NAGY, 2013, pp. 88–89; VÉKÁS, L. The codification of private law in Hungary in historical perspective. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Juridica*, 2010, LI, p. 51; WENZEL, 1872, p. 120. For a presentation of the private law drafts of 1795 in details see: HOMOKI-NAGY, M. *Az 1795. évi magánjogi tervezetek*. (The private law drafts of 1795.) Szeged: JATEPress, 2004.

²⁶ MÁDL, 1960, p. 44; VERESS, 2018, p. 323; ZLINSZKY, 1986, p. 3513.

²⁷ According to Attila Horváth’s opinion, the real beginning is when Count Stephen Széchenyi’s famous work, *Hitel* (Credit) was published in 1830. See HORVÁTH, 2006, p. 46.

historic period is Count Stephen Széchenyi (1791–1860),²⁸ himself a member of the aristocracy personally attending the sessions of the Higher Table, who laid down his political program in his work *Stádium* dedicated to the members of the parliament. Because of the censorship, the book could only be published in Leipzig, only in 1833.²⁹

The Diet of 1825–27 decided that the codification process interrupted in 1795 should continue, and adopted Act VIII of 1827 by which a new committee was established for this purpose.³⁰ Consequently, in 1830 a renewed *Codex Cambio-Mercantilis eiusdemque Ordo Processualis* was elaborated by Imre Palugyay (1780–1858), one of the deputies of the clergy delegated to the committee. Palugyay re-edited the draft commercial code of 1795 in a slightly different, more logical structure (Part I: *De Cambiis*; Part II: *De politico negotiationis ordine, et observanda in fallimentis norma*; Part III: *De Institutione, Activitate, et Relatione Tribunalium Cambio-Mercantilium cum inter se, tum relate ad aliarum Provinciarum Tribunalia*; plus three separate parts also in a different order than in 1795: *De qualiter instituenda Naufragii fluvialis proba*; *Ordo Processualis*; and *Codex Cambio-Mercantilis, cum Ordine Iudiciario in legem refertur*),³¹ with some minor corrections and modifications.

²⁸ For a detailed analysis of Count Széchenyi's role in the Hungarian legal modernization, with special respect to private law, see: HORVÁTH, A. A magyar jogintézmények a Hitel megjelenésekor. Széchenyi István jogmodernizációs programja. (Institutions of Hungarian law at the time of publication of Hitel. The legal modernization program of Stephen Széchenyi.) In: BUDAI, M. – DUDÁS, M. – HORVÁTH, A. (eds.). *Hitel: Mai magyar nyelven* (Széchenyi's Hitel in contemporary Hungarian language.) Budapest: Logod Bt., 2016, pp. 349–373.

²⁹ In Hungarian see: <http://mek.oszk.hu/06100/06135/html/> [cit. 2020. 09. 29].

³⁰ HOMOKI-NAGY, M. A polgári kori magánjog kialakulása. (Formation of the modern private law.) In: MÁTHÉ, G. (ed.). *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán.* (A half millennium of Hungarian legal development. 500 years after Werbőczy and his Tripartitum.) Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem, 2014, p. 271; HOMOKI-NAGY, M. Deák és a reformkor magánjogi törvénytervezetei. (Ferenc Deák and the private law bills of the Reform Era.) In: BALOGH, E. – SARNYAI, CS. M. (eds.). *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon.* (Ferenc Deák and the modernization of Hungary.) Szeged: Pólay Elemér Alapítvány, 2004, p. 199; KUN, T. A reformkor kereskedelmi jogalkotása mint a modernizáció feltétele. Vázlatos áttekintés, 1790–1840. (Commercial law legislation in the Reform Era as the precondition of modernization. A brief overview, 1790–1840.) In: HORVÁTH, A. (ed.). *Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es szabadságharc állam- és jogfejlődéséről.* (Revolution or reform? Studies on the state and legal development of the 1848/49 War of Independence.) Budapest, 1999, p. 238; MÁDL, 1970, p. 94; VERESS, 2018, p. 324; WENZEL, 1872, pp. 120 and 123; ZLINSZKY, 1986, p. 3513.

³¹ HORVÁTH, A. *A részvénytársaságok és a részvénytársasági jog kialakulása Magyarországon.* (The companies limited by shares and the emergence of their legal regu-

The draft private law articles were also renewed: the *Projecta legum civilium* of 1830 actually contained the draft laws of 1795 in a newer edition³², supplemented with minority reports called “*votum separatum*”.³³ However, the renewed drafts of 1830 have not been accepted by the Diet either. The parliament had only a short session in 1830, and in lack of time it decided to forward the drafts (together with the other parts of the *Opinio* of the committee of 1827, such as the new draft criminal code as well) to the assemblies of the counties, and that the subsequent Diet (that would be convened by the King normally within the next three years) should put them back on the legislative agenda, together with the relating proposals of the counties.

2.4 The Commercial Law Acts Adopted by the Diet of 1839–40

At the Diet of 1832–36 no further decision was made, and the originally planned, uniform commercial and bill of exchange code was not adopted later either. Instead of this, eight separate “law-articles” (acts)³⁴ were enacted at the next Diet (convened in 1839), at the initiative of Zala County.³⁵ The first one in the line, Act XV of 1840 on the bill of exchange law,³⁶ was prepared by the well-known Austrian lawyer *Ignaz Wildner von Maithstein* (1803–1854),³⁷ in co-operation with the enormously talented lawyer and politician, founding father of the Austro-Hungarian compromise of 1867,

lation in Hungary.) Budapest: Rejtjel Kiadó, 2005, p. 152; HORVÁTH, 2006, p. 377; NAGY, 1913, p. 23; ZLINSZKY, 1986, p. 3513; PAPP, 2000, p. 410; VERESS, 2018, p. 323; ZLINSZKY, 1986, p. 3513. For the text of the draft see: *Opinio Excelsae Regnicolaris Deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam Articuli 67:1790/1 elaboratis Systematicis Operatis Articulo 8. 1827 exmissae, circa Objecta ad Deputationem Juridicam relata*. Pozsony (Bratislava), 1830.

³² HOMOKI-NAGY, 2004, pp. 199–202; HOMOKI-NAGY, 2014, pp. 270–271.

³³ RADY, 2015, p. 217.

³⁴ HORVÁTH, 2006, pp. 378–379; RADY, 2015, p. 219; ZLINSZKY, 2000, p. 311.

³⁵ APÁTHY, 1886, p. 43; HORVÁTH, 2005, p. 153; HORVÁTH, 2006, p. 377.

³⁶ KUN, 1999, pp. 239–241; ZLINSZKY, 2000, p. 318.

³⁷ KAJTÁR, I. A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa – haladás – Magyarország. (Fundaments of the Hungarian state and legal system of the 19th century. Europe – progression – Hungary.) Pécs: Dialóg-Campus Kiadó, 2003, p. 221; NAGY, 1913, p. 23; SZÁSZY-SCHWARZ, G.: Bevezetés a magyar kereskedelmi jogba. (Introduction to the Hungarian commercial law.) In: SZÁSZY-SCHWARZ, G. *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok*. (Parerga. Collected legal studies.) Budapest: Magyar Jogászegylet, 1912, p. 387; VERESS, 2018, p. 324; ZLINSZKY, J. A nemzetközi magánjog kezdetei Magyarországon. (Beginnings of international private law in Hungary.) *Jogtudományi Közlöny*, 1981, 11, p. 947.

Ferenc Deák (1803–1876) who was representing the nobility of Zala County at the Diet.³⁸

The further seven commercial law related acts adopted at the Diet of 1839–40 were Act XVI of 1840 on the (activity of the) Merchants;³⁹ Act XVII of 1840 on the Legal Relationships of the Factories (the first regulation for non-guildic industry in Hungary);⁴⁰ Act XVIII of 1840 on the Companies “in Common Partnership” (by which the three oldest forms of business companies were introduced in Hungary: the general partnership, the limited partnership and the company limited by shares) referred to by legal historians as “the first Hungarian company act”;⁴¹ Act XIX of 1840 on the Associations of Merchants and on the Commercial Agents; Act XX of 1840 on the Conveyors;⁴² Act XXI of 1840 on the “Mortgage of Claims for Debts with Primacy”; and Act XXII of 1840 on the Bankruptcy.⁴³

By the enactment of these “law-articles”, all relevant areas of commercial law were regulated in written legal norms, though not in a uniform commercial code. The new laws entered into force on 1 January 1841, except for Transylvania where the Austrian bill of exchange law remained effective.⁴⁴

3. Transformation of the Hungarian Private Law without National Codification: The Revolution of 1848 and the Years of Austrian Occupation

3.1 The Need for a Civil Code at the Time of the Fights for National Independence

As we have seen, unlike in the field of commercial law, a systematic codification of Hungarian private law (into the form of a civil code) was not proposed during the work of the committees and, consequently, no such draft code was prepared. The necessity of a civil code was first mentio-

³⁸ NIZSALOVSKY, E. Deák Ferenc és a magyar polgári magánjog kialakulása. (Ferenc Deák and the emergence of the modern Hungarian private law.) In: DEGRÉ, A. (ed.). *Tanulmányok Deák Ferencről*. (Studies on Ferenc Deák.) Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 1976, pp. 64–65.

³⁹ KUN, 1999, pp. 227–228.

⁴⁰ ZLINSZKY, 2000, p. 314.

⁴¹ HORVÁTH, A. Az első magyar kereskedelmi társaságokról szóló törvény. (The first Hungarian company act.) *Jogtörténeti Szemle*, 2004, 4, pp. 10–11; HORVÁTH, 2005, pp. 158–159; KUN, 1999, pp. 234–236.

⁴² HOMOKI-NAGY, 2014, pp. 282–283.

⁴³ HORVÁTH, 2006, pp. 479–480.

⁴⁴ APÁTHY, 1886, p. 43; ZLINSZKY, 1986, p. 3514.

ned when the county delegates of the Diet of 1832–36 were discussing the above mentioned *Projecta legum civilium* of 1830. It was Csongrád County whose noble representatives (*ablegati*) drew the attention of the parliament to “the example of some civilized nations” (referring to the examples of the *Code Civil* of 1804 and the *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* of 1811), and suggested to elaborate a *codex civilis* instead of enacting the *Projecta* in separate acts.⁴⁵ At the districtual (preparatory) session on May 24, 1834 Ferenc Deák (in the name of Zala County) emphasized that the draft articles of 1830 should be set aside, and a *systema* should be prepared in Hungary as well, following the examples of the *Code Civil* and the ABGB – but Deák was outvoted by the majority of the county delegates.⁴⁶

The turning point came with the revolutionary wave of spring 1848, namely one of the “April laws” of 1848, Act XV of 1848. Together with the abolishment of the restrictive, medieval (“feudal”) institution of the Hungarian property and inheritance law called *aviticitas*,⁴⁷ this law also instructed the Minister of Justice to prepare a draft civil code.⁴⁸ Efforts for a general private law codification were almost immediately initiated by Ferenc Deák (who had been appointed to the first responsible government of Hungary as the Minister of Justice), who gave the mandate to László Szalay (1813–1864), another eminent lawyer of that time and author of the famous article *Codificatio* published in 1840,⁴⁹ but his work was interrupted by the War of Independence of 1848/49.⁵⁰ However, it is worth

⁴⁵ HOMOKI-NAGY, 2004, p. 200; VÉKÁS, 2010, p. 52.

⁴⁶ HOMOKI-NAGY, 2014, p. 274; HOMOKI-NAGY, M.: Magánjogi kodifikációknak kérdései. (Questions of our private law codification.) In: MÁTHÉ, G. – MENYHÁRD, A. – MEZEY, B. (eds.). *A kettős monarchia – Die Doppelmonarchie*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2018, p. 181; MÁDL, 1960, p. 50; MÁDL, 1970, p. 98.

⁴⁷ For further information from the author of this study see: KÉPES, 2016, pp. 105–109; KÉPES, G. Az ősiség intézményének felszámolása és a modern magánjog létrejötte Magyarországon. (Abolishment of the institution of the *aviticitas* and the formation of the modern private law in Hungary.) In: MENYHÁRD, A. – VARGA, I. (eds.). *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara*. (350th Anniversary of the Faculty of Law of Eötvös Loránd University.) Vol. 2. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2018, pp. 1018–1028.

⁴⁸ BENKE, J. The General Part of Hungarian Private Law. Historical and Doctrinal Foundation. In: BENKE, J. (ed.): *The Fundamentals of Hungarian Private Law*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2020, p. 3; FAZEKAS-NÓTÁRI, 2014, p. 52; HAMZA, G.: Geschichte der Kodifikation des Zivilrechts in Ungarn. *Anuario da Faculdade de Direito da Universidade da Coruña*, 2008, 12, p. 535; KÉPES, 2016, p. 102; MÁDL, 1960, pp. 50–51; MÁDL, 1970, pp. 99–100; VÉKÁS, 2010, p. 52; WENZEL, 1872, pp. 120–121.

⁴⁹ SZALAY, L. *Codificatio*. *Budapesti Szemle*, 1840, 1, pp. 238–260.

⁵⁰ BALOGH, J. Magánjog a XIX. század végén Magyarországon (Katona Mór 1899-es kiadású rendszeres magánjoga elé). In: *Közjegyzői Füzetek – Studia Notarialia Hungarica*. Tom. VIII. (KATONA M.: *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*, 1899), 2008,

it to mention the fact highlighted by Gábor Hamza, that Szalay himself intended to follow especially the French *Code Civil* as the model of the Hungarian private law code.⁵¹

3.2 Neoabsolutism and Austrian Law (1849–60)

The Hungarian War of Independence failed in 1849, but the imperial court of Austria wanted to go on with the legal modernization of Hungary because it was in line with the commercial interests of the Austrian state and entrepreneurs. Thus, even if it seems at first sight paradoxical, while all the constitutional reforms of 1848 were eliminated, and Hungary was completely put under the occupation of the imperial army and the authority of Austrian military administration, the program of legal equality (abolishment of serfdom and noble privileges) and removal of the barriers to free property and freedom of entrepreneurship (abolishment of such feudalistic legal institutions as the above mentioned *aviticitas*) were embraced by the Habsburg government. The imperial court even invited the highly regarded Hungarian legal scholar, *Ignác Frank* (1788–1850) to prepare a civil code for Hungary, but he refused the assignment,⁵² and he committed suicide rather than to co-operate with the occupying forces.⁵³

In the 1850s, a series of Austrian laws were introduced in the occupied Hungarian territories. From the point of view of the topic of the present study, the first to be mentioned was the Patent of 25 January 1850 on the introduction of the *Austrian bill of exchange law*,⁵⁴ but the two decrees of

IX–XXIV, pp. XII–XIII; CSIZMADIA, A. A jogi hagyományok, mint a jogi reformok korlátai Magyarországon a XIX. században. (Legal traditions as the obstacles of legal reform in Hungary in the 19th century.) *Jogtudományi Közlöny*, 1979, 1, p. 33; FAZEKAS–NÓTÁRI, 2014, p. 52; HAMZA, 2008, pp. 535–536; HOMOKI-NAGY, 2013, pp. 89–90; HORVÁTH, 2006, p. 54; KÉPES, 2016, pp. 102–103; MÁDL, 1960, pp. 48–49; MÁDL, 1970, pp. 96–97; VERESS, E.: Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslatról. In: VERESS, E. (ed.). *Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat*. Cluj: Sapientia Hungarian University of Transylvania, 2019, p. 23.; VÉKÁS, 2010, p. 52. For a detailed presentation of the codification plans in 1848 see: BALOGH, J. A magánjog átalakításának 1848-as kísérlete és az osztrák jog uralma. (Efforts for the modernization of private law in 1848, and the rule of Austrian law.) *Jogtudományi Közlöny*, 1999, 10, pp. 409–416.

⁵¹ HAMZA, 2008, p. 535; HAMZA, 2014a, p. 390.

⁵² HOMOKI-NAGY, 2013, p. 92; HOMOKI-NAGY, 2018, p. 181.

⁵³ MÁDL, 1970, p. 102.

⁵⁴ *Ausztiai Általános Polgári Törvénykönyv felvilágosító jegyzetekkel s az ezen törvénykönyvre vonatkozó törvényekkel és rendeletekkel kísérvé*. (The Austrian General Civil Code with commentaries, and with the connected laws and decrees.) (Ed.: ÖKRÖSS, B.) Pest, 1865. p. 7.

greatest significance were, without any doubt, the ones issued on 29 November 1852: the so-called *Avitizitätspatent*, and the patent on the introduction of the Austrian civil code.

The *Avitizitätspatent* kept Act XV of 1848 in force, but further to its original provision on the abolishment of the *aviticitas*, it made clear that the feudal system of royal donations was also abolished, and it established detailed rules for the cancellation of legal disputes deriving from *aviticitas*.⁵⁵ The other decree brought the *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* of 1811 into force in Hungary from 1 May 1853 (by virtue of another letter patent issued on 29 May 1853, the Austrian civil code was introduced in Transylvania as well, with effect from 1 September 1853).⁵⁶ Finally, Hungary had a civil code. It was unconstitutionally introduced and never adopted as a national legal norm, however its role in the legal modernization of the country should not be underestimated.⁵⁷

On 2 March 1863, Emperor Francis Joseph (r. 1848–1916, King of Hungary since 1867) issued his famous *Urbarial Patent*, by which all rights and obligations deriving from the legal relationship called serfdom between the landlords and their peasants were abolished in line with Act IX of 1848 (another piece of the “April laws” legislation was thus reinforced by the Habsburg neo-absolutistic government). According to the rules of this letter patent, a part of rural lands used by the peasants was to be assigned to them, while the farmer landlords had to be compensated for this (partial) loss of their property.⁵⁸

On 18 July 1853, another imperial patent was issued on the introduction of the provisional rules of the bankruptcy procedure, with effect from 1 September 1853.⁵⁹ This was followed on 18 May 1859 by the patent on the bankruptcy settlements.⁶⁰ The other commercial laws adopted in 1840 remained in force (i.e. all laws except for the bill of exchange and ban-

⁵⁵ *Austriai Átalános Polgári Törvénykönyv...* p. 7; RADY, 2015, p. 222; MÁDL, 1970, p. 102.

⁵⁶ *Austriai Átalános Polgári Törvénykönyv...* p. 7; BALOGH, 2008, pp. XIII–XIV; BENKE, 2020, p. 4; HAMZA, 2008, p. 536; HAMZA, 2014a, p. 390; HOMOKI-NAGY, 2014, p. 286; MÁDL, 1960, p. 52; MÁDL, 1970, p. 102; VÉKÁS, L. A magánjog tudománya és oktatása. (Science and education of the Hungarian private law.) In: TAKÁCS, P. (ed.): *A jogásképzés múltja, jelene, jövője*. (Past, present and future of legal education.) Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2003, p. 8; VÉKÁS, 2010, pp. 52–53. See: *Allgemeines österreichisches bürgerliches Gesetzbuch kundgemacht mit dem Patente vom 29. November 1852 in den Königreichen Ungarn Croatien und Slavonien, der serbischen Woïwodschaft und dem Temeser Banate*. Wien, 1853.

⁵⁷ See BALOGH, 1999.

⁵⁸ *Austriai Átalános Polgári Törvénykönyv...* p. 7.; RADY, 2015, p. 222.

⁵⁹ *Austriai Átalános Polgári Törvénykönyv...* p. 7.

⁶⁰ *Austriai Átalános Polgári Törvénykönyv...* p. 7.; ZLINSZKY, 2000, p. 319.

krupcty regulations). On 15 December 1855, the Austrian land registry regulation was introduced in Hungary, having an enormous impact on the development of Hungarian real property law, remaining valid until as late as 1973 (the year of introduction of a new land registry system managed by the public administration instead of the courts, however still with the same basic principles as those of the land registry of 1855).⁶¹

3.3 Back to the Path of the Hungarian Legal System (1860–67)

At the turn of the 1850s and 60s, it became obvious to the Emperor that his policy towards the territories of the Austrian Empire, especially Czechia and Hungary, should be changed. The aim of Vienna was to transform the constitutional relationship between the central government and the “provinces” into a federalistic structure, in some aspects similar to the United States of America, but with a very strong monarchic power.

As the first step to this direction, on 20 October 1860, the Emperor issued the *October Diploma*, a constitutional document that made possible for Hungary to restore its internal public administration and judiciary in the form it had been before the adoption of the “April laws” of 1848, with effect from 1 January 1861.⁶² It meant that, instead of the responsible government, the central organs of the Hungarian central administration of the 17–18th century, the Council of Regency (*Helytartótanács*), the Royal Chancellery (*Kancellária*) and the Royal Chamber (*Kamara*) were re-instated, and so was the *Curia* (as the supreme court) in the judiciary.

Together with this change, the Hungarian legal system was also re-introduced. However, it was obvious that the courts could not apply the old customary law in an unchanged form, because the effect of the changes deriving from the laws of 1848 and the subsequently introduced Austrian civil law (see above) could not be reasonably ignored. Therefore, in order to decide on which basis the courts should make their decisions, a legal conference was convened in 1861, under the chairmanship of the newly appointed High Judge of the Realm (in Hungarian: *országbíró* – an old dignity also restored in its position from late 1860), Count George Apponyi (1808–1899), a prominent member of the Hungarian counter-revolutionary aristocracy in 1848/49.

The Conference of the High Judge (*Országbírói Értekezlet*) adopted a draft law called “Provisional Judicial Regulations” (*Ideiglenes Törvény-*

⁶¹ *Austriai Általános Polgári Törvénykönyv...* p. 7.; RADY, 2015, p. 222; VÉKÁS, 2003, p. 8; VÉKÁS, 2010, p. 57.

⁶² RADY, 2015, p. 224.

kezési Szabályok, in abbreviated form: “ITSz”) concerning the rules and principles how the old (i.e. before-1848) Hungarian law should be applied by the re-instated Hungarian courts, with respect to the irreversible socio-economic changes occurred since 1848/49, such as the abolishment of the serfdom, noble privileges, *aviticitas* and the donation system, and the introduction of the modern Austrian property law (right *in rem*) and land registry. ITSz was planned to become law, and it was indeed approved by the short parliament of 1861, but it has never been published as a statute (written law). However, similarly to the *Tripartitum*, it was still used by the Hungarian courts as a customary source of law, for no less than a hundred years (until 1 May 1960).⁶³

The main statement of the ITSz was that a direct application of the Austrian law would have been unconstitutional, therefore (theoretically) the old Hungarian law should be applied by the courts. However, because of the above mentioned socio-economic changes, this old legal system was not suitable anymore for serving as the basis of decision making in all kinds of legal disputes any more, especially in property and inheritance law cases. Therefore, the ITSz *de facto* preserved the applicability of the Austrian law as a law of ancillary nature (and mean of legal interpretation), at least in the legal relationships constituted after 1853.⁶⁴ As Martyn Rady establishes: “By confirming the institution of the land registry and referring back to the Austrian Civil Code as explanatory of this, the ITSz provided a gateway through which further provisions of the Code might be deemed applicable to Hungary”.⁶⁵

In parallel to this, the Austrian civil code (ABGB) remained in force in Transylvania, because the Conference of the High Judge had no authority for Transylvania (that was still handled as a separate public law entity), and it remained effective there even after 1920 (Treaty of Trianon), right until 1945.⁶⁶ In May 1862, Chancellor *Antal Forgách* (1819–1885) made a proposal that the president of the Royal Curia (High Judge Apponyi) should be assigned to elaborate a civil, a criminal and a commercial code. On 6 January 1863 Apponyi initiated the establishment of a codification

⁶³ *Austriai Átalános Polgári Törvénykönyv...* p. 7; BENKE, 2020, p. 4; HAMZA, 2008, pp. 536–537; RADY, 2015, pp. 224–229; VÉKÁS, 2010, p. 55. On the work of the High Judge Conference (incl. the opinions of the attendants regarding the conflict between the old Hungarian law and the new Austrian legal norms) and the Provisional Judicial Regulations see KÉPESSY, I. The Consolidation of Hungarian Legal Practice with the Austrian Norms in 1861. *Studia Iuridica*, 2019, LXXX, pp. 161–164; in German: MÁDL, 1970, pp. 103–106; in Hungarian: MÁDL, 1960, pp. 52–57.

⁶⁴ HOMOKI-NAGY, 2018, p. 182.

⁶⁵ RADY, 2015, p. 228.

⁶⁶ VERESS, 2019, p. 24; VÉKÁS, 2010, pp. 55 and 61.

committee for the latter two areas of codification, but for the preparatory works of a Hungarian civil code he rather wished to assign two leading Hungarian lawyers, *Boldizsár Horvát* (1822–1898) and *Lőrinc Tóth* (1814–1903).⁶⁷

In the meantime, on 17 December 1862, the new German commercial code (ADHGB: *Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch* of 1861) was adopted by Austria under the name of *Allgemeines Handelsgesetzbuch für das Kaiserthum Österreich* (“General Commercial Code for the Austrian Empire”),⁶⁸ and in 1863 this code was introduced in the Military Border Zone as well (these territories were also kept under direct Austrian government). On 21 January 1864, an imperial decree (Patent) was issued on the introduction of the (procedural) rules of the *Allgemeines Handelsgesetzbuch* on the registration of the companies in the territory of the Kingdom of Hungary.

4. Private Law Codification Efforts after the Austro-Hungarian Compromise of 1867

4.1 Fragments of a (Future) Hungarian Civil Code in the Form of Partial Private Law Drafts

As the parliament convened in 1861 had not accepted the *October Diploma* (and the *February Patent*) as the basis of the constitutional relationship between Austria and Hungary, some years of provisional government followed. The constitutional integrity of the Kingdom of Hungary was only restored in 1867, within the framework of the Austro-Hungarian compromise.

It meant on the one hand that the 1848 constitution of Hungary could be finally re-instated, and on the other hand that, based on the *Pragmatica Sanctio* of 1723,⁶⁹ the foreign and military affairs, and the connecting finances were accepted by the Hungarian party as “common affairs”, i.e. the national sovereignty incorporated in the Hungarian parliament and the responsible

⁶⁷ BALOGH, 2008, p. XIV.

⁶⁸ HORVÁTH, A. A kereskedelmi törvény – 1875. évi XXXVII. tc. (The Commercial Code – Act XXXVII of 1875.) In: MÁTHÉ, G. – MENYHÁRD, A. – MEZEY, B. (eds.). *A kettős monarchia – Die Doppelmonarchie*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2018, pp. 216–217.

⁶⁹ It can be a little confusing because the *Pragmatica Sanctio* had originally been issued by Emperor Charles VI in 1713, but 1723 is not a typo because it was enacted in Hungary at the Diet of 1722/23, therefore in the Hungarian legal history it is usually referred to as a legal document effective from 1723.

government did not include these areas. In other words, the administration of these affairs was transferred to the common ministers who were responsible towards the delegations of the parliaments of the two member states (the Austrian *Reichsrat* established in 1867, and the reactivated Hungarian *Országgyűlés*, partially based on popular representation).⁷⁰

On 17 February 1867 Emperor Francis Joseph appointed *Count Gyula Andrassy* (1823–1890) as the Prime Minister of Hungary. On 29 May 1867 the Hungarian parliament (convened for 10 December 1865, the first time after 1861) enacted the “laws of compromise” regulating the constitutional relationship between the Austrian Empire and the Kingdom of Hungary (Transylvania was incorporated in the latter again, in line with the relevant regulation of 1848). On 8 June 1867 Francis Joseph was crowned in Buda as the King of Hungary (he had been a *de facto* ruler of the country since 1849, but constitutionally he could not be considered as the head of state of the Hungarian monarchy until his coronation).

By these events, the Hungarian statehood was finally restored, and all branches of constitutional government started to work again. In the Ministry of Justice (led by the already mentioned Boldizsár Horvát), the works of national private law codification were also re-started. Based on the instruction given by Minister Horvát in 1870 to *Pál Hoffmann* (1830–1907), professor of Roman law at the University of Pest,⁷¹ several partial draft codes were prepared by prominent Hungarian jurists and legal scholars in the period between 1871 and 1891, planned to be the future chapters of a general private law code.

In 1871, the first *General part (general principles) of the Code of Private Law* was prepared by *Pál Hoffmann*, based on the similar section of the Saxon civil code (*Bürgerliches Gesetzbuch für das Königreich Sachsen*) of 1863, following the structure recommended by the Pandectists.⁷² Hoffmann’s original draft of General Part was criticized by many scholars – including *Rezső Dell’Adami* (1850–1888), a prominent private law jurist and university professor –, and one of the critical remarks was that the draft exceeded the framework of the general principles, and dealt with questions rather belonging to other chapters, especially to property law

⁷⁰ See MÁTHÉ, G.: The dual monarchy. In: GERGELY, A. – MÁTHÉ, G. (eds.): *The Hungarian State. Thousand Years in Europe*. Budapest: Korona Kiadó, 2000, pp. 217–219.

⁷¹ BALOGH, 2008, p. XVII; HAMZA, 2008, p. 537; ZLINSZKY, 2000, p. 308.

⁷² FAZEKAS-NÓTÁRI, 2014, p. 52; HAMZA, 2008, p. 537; HAMZA, 2014a, p. 390; HAMZA, 2014b, p. 26; MÁDL, 1960, p. 62; MÁDL, 1970, p. 112; VERESS, 2019, p. 26. See: HOFFMANN, P. *Általános magánjogi törvénykönyvnek tervezete Magyarország számára. I. közzemély: Általános rész.* (Draft of a General Private Law Code for Hungary. Publication I: General Part.) Pest, 1871.

and law of obligations. Therefore the Minister of Justice decided to reject it as a whole, and to invite *Elek Győry* (1841–1902) to prepare a new draft.⁷³ In 1880 Győry's new *General Part* consisting of 186 sections was ready.⁷⁴

In 1882 *István Teleszky* (1836–1899) prepared an *Inheritance law draft* consisting of 490 sections.⁷⁵ The modern spirit of this draft (also deeply influenced by the Saxon civil code of 1863)⁷⁶ was strongly criticized by its contemporary readers (lawyers and politicians), especially by *Béni Grosschmid* (1852–1938), professor of private law at the University of Budapest,⁷⁷ who suggested that the protection of the property of the family (known from the ancient Hungarian inheritance law) was to be above all preserved, and in case the deceased dies without descendants, the paternal and maternal branches of the family should be given their parts back from the deceased's property.⁷⁸ With János Zlinszky's summary: Teleszky's draft „caused a big uproar mainly for his neglecting the particular national traits”.⁷⁹

In the same year (1882), a *Property law (right in rem) draft* consisting of 390 sections, only partially influenced by Pandectistics, was prepared by *Endre Halmosy* (1829–1895),⁸⁰ and *István Apáthy* (1829–1889) also elaborated his *Law of obligations (law of contracts and tort law) draft* consisting of 352 sections.⁸¹ As Gábor Hamza emphasizes, Apáthy's draft was prepared

⁷³ HOMOKI-NAGY, 2018, p. 189.

⁷⁴ HAMZA, 2008, p. 537; HAMZA, 2014a, p. 390; HAMZA, 2014b, p. 26; MÁDL, 1960, p. 62. See: GYÖRY, E. *Az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezete. Általános rész.* (Draft of the General Hungarian Private Law Code. General Part.) Budapest, 1880.

⁷⁵ MÁDL, 1960, p. 62; MÁDL, 1970, p. 112; VERESS, 2019, p. 26; VÉKÁS, L. Adalékok a Polgári Törvénykönyv történeti és összehasonlító jogi értékeléséhez. (Addenda to the historical and comparative analysis of the Civil Code.) In: KESERŰ, B. A. – KÓHIDI, Á. (eds.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére.* (Studies for the honour of the 65 years old Barnabás Lenkovics.) Budapest–Győr: Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt. – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, 2015, p. 566. See: TELESZKY, I. *Az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezete. Öröklési jog.* (Draft of the General Hungarian Private Law Code. Inheritance Law.) Budapest, 1882.

⁷⁶ HAMZA, 2008, p. 537; HAMZA, 2014a, p. 390; HAMZA, 2014b, p. 26.

⁷⁷ The municipality of Budapest was created with effect from 1873, from the old free cities of Buda and Pest, and from the town of Óbuda (north to Buda).

⁷⁸ HOMOKI-NAGY, 2018, p. 195.

⁷⁹ ZLINSZKY, 2000, p. 308.

⁸⁰ HAMZA, 2008, p. 538; HAMZA, 2014a, p. 390; HAMZA, 2014b, p. 26; MÁDL, 1960, p. 62; MÁDL, 1970, p. 112; VERESS, 2019, p. 26. See: HALMOSY, E. *Az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezete. Dologi jog.* (Draft of the General Hungarian Private Law Code. Law in Rem.) Budapest, 1882.

⁸¹ MÁDL, 1960, p. 62; MÁDL, 1970, p. 112; VERESS, 2019, p. 26. See: APÁTHY, I. *Az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezete. Kötelmi jog.* (Draft of the General Hungarian Private Law Code. Law of Obligations.) Budapest, 1882.

under the influence of the Draft Law of Obligations for the German States (*Dresdner Entwurf*) of 1866, later serving as an important preparatory material for the BGB.⁸²

As we have seen with Hoffmann's General Part and with Teleszky's inheritance law, the private law drafts of the late 19th century were criticized by many scholars in many aspects. The already mentioned prominent jurist Dell'Adami once said: "a fragmented work of four persons without any co-relation and preliminary agreement on the principles cannot be called an *in medias res codificatio*".⁸³ The new Minister of Justice Dezső Szilágyi officially withdrew the proposals already in 1889.⁸⁴

In the 1890s only a partial codification went on, in the specific field of family law. The marital property law draft of 1891 prepared by Béni Grosschmid, together with other partial, family law related drafts prepared by Elek Győry and Lajos Králik (1849–1913),⁸⁵ was adopted by the parliament in an amended and restructured form, as Act XXXI of 1894.⁸⁶ In order to highlight the special situation created in the Hungarian private law by this "partial codification" for more than a century, let us quote Martyn Rady: "A marriage law that recognized civil unions eventually passed through parliament in the early 1890s (bringing down two governments on its way). By considering marriage separately, the parliament made it a domain of the law that operated outside the private law – a situation which unusually for continental jurisprudence prevails in Hungary today.⁸⁷ For this, we must partly blame the author of the marriage law, Béni Grosschmid, who pressed for its separate legislative treatment as a way of entrenching in statute some of the principles upon which any future civil code should rest".⁸⁸

4.2 Partial Success: The Hungarian Commercial Law Codification at the Time of the Austro-Hungarian Monarchy

As we have already seen, while the efforts for the codification of the general private law repeatedly failed, a written regulation of (basically all

⁸² HAMZA, 2008, pp. 537–538; HAMZA, 2014a, p. 390; HAMZA, 2014b, p. 26.

⁸³ VERESS, 2019, p. 26.

⁸⁴ ZLINSZKY, 2000, p. 308.

⁸⁵ HOMOKI-NAGY, 2018, p. 198.

⁸⁶ FAZEKAS-NÓTÁRI, 2014, p. 53; HOMOKI-NAGY, 2013, p. 91; VERESS, 2019, p. 26; VÉKÁS, 2015, p. 566; ZLINSZKY, 2000, p. 308.

⁸⁷ More precisely: until 15 March 2014, the entering into force of the new Civil Code of 2013.

⁸⁸ RADY, 2015, p. 234.

important fields of) commercial law finally happened in 1840. Commercial law was a territory of law where legal modernization did not have to face the obstacles of centuries-long legal traditions, deeply rooted in the Hungarian society, such as the above mentioned family-protecting institutions of the property, inheritance and family law. On the contrary, the developing Hungarian economy even urged a legal advancement, in the field of credit law (bill of exchange) already in the 18th century, and later also concerning a wider regulation of the activity of merchants and industrialists, including the legal conditions of establishing “commercial companies”. This process resulted in a dualistic approach of private law: the co-existence of (codified) commercial law and (uncodified, customary-law-based) civil law.

The German commercial code of 1861, and especially its introduction in the Austrian Empire a year later, had a significant impact in Hungary. On 1 May 1862, the merchants of the city of Pest presented a petition to the Hungarian Chancellery (one of the old central organs of central administration re-instated by the *October Diploma*) urging the ADHGB to be adopted for Hungary as well. On 12 October 1864 the Chancellery established a committee consisting of seven members in order to examine whether (and how) the German code could be introduced. The committee was working for two months without any result. In 1866 the merchants of Pest, led by the wholesaler *Mór Wahrmann* (1832–1892) repeated their petition, now presenting it to the parliament convened by the King in 1865.⁸⁹

After several meetings and professional conferences with the participation of merchants, lawyers and politicians, in June 1872 the Minister of Commerce *József Szlávy* (1818–1900) decided to give a mandate to the renowned commercial lawyer István Apáthy to prepare the draft of a Hungarian commercial code.⁹⁰ Apáthy had been appointed two years earlier to the Department of Bill of Exchange and Commercial Law (*Kereskedelmi és Váltójogi Tanszék*) of the University of Pest as an ordinary professor of law, and he was known as a prominent supporter of the Hungarian commercial law codification.⁹¹ His work was completed already in 1873.⁹² The German commercial code served as the primary model of his draft (among other foreign laws), in line with the instructions received from the government.⁹³

⁸⁹ HORVÁTH, 2018, pp. 216–218.

⁹⁰ APÁTHY, 1886, p. 44; HORVÁTH, 2018, p. 221.

⁹¹ HORVÁTH, 2015, pp. 192–193.

⁹² NAGY, 1913, p. 25; SÁRKÖZI, 1988, p. 525. See: APÁTHY I. *A magyar kereskedelmi törvénykönyv tervezete*. (Draft of the Hungarian Commercial Code.) Budapest, 1873.

⁹³ APÁTHY, 1886, p. 44; BENKE, 2020, p. 4; HORVÁTH, 2018, pp. 223–225; KAJTÁR, 2003,

The new Minister of Commerce – earlier the Governor of Fiume – *Count József Zichy* (1841–1924) convened a committee consisting of jurists and merchants (including the Romanist lawyer Pál Hoffmann and the wholesaler Mór Wahrmann) in order to form a professional opinion on Apáthy's draft. The committee was working for more than a year (November 1873 – December 1874), and supplemented the draft with a completely new part regulating the cooperatives as a special form of undertaking.⁹⁴ On 2 April 1875, the government officially presented the supplemented draft to the Parliament as a bill. On 19 April 1875, the special committee of the House of Representatives (including Szlávy, Wahrmann and Zichy) presented its report, and shortly thereafter both houses of the Parliament accepted the bill, and the commercial code was finally sanctioned by the King as Act XXXVII of 1875.

The code (frequently abbreviated as “Kt.” because of its short Hungarian title “*Kereskedelmi törvény*” literally meaning Act on Commerce) entered into force on 1 January 1876, except for the Military Border Zone, where it came to effect only four years later.⁹⁵ The Kt. consisted of two main parts, framed by two sections (§§ 1–2) called “General provisions” and some sections at the end of the text called “Provisional and various clauses” (§§ 549–566). Part I was dealing with the activity of merchants, and the rules of establishment and operation of “commercial companies”. Three actual and one additional company forms were regulated: the general partnership, the limited partnership, the company limited by shares (as originally proposed by Apáthy), and the cooperative (as supplemented by the committee in 1874). Part II was about a new regulatory field called “commercial affairs” (*kereskedelmi ügyletek*) which notion meant contracts usually concluded between (or by) merchants.

As we can see from this, Apáthy's code did not cover all traditional areas of commercial law, only one of them (activity of merchants, establishment of commercial undertakings), plus a new area (commercial contracts), while the legal norms concerning bill of exchange (and other securities), and those relating to bankruptcy (termination of companies) were left to be separately regulated. This regulatory method was taken over from the German code, where the first three books were dealing with merchants and their companies, and Book IV was regulating the “commercial

p. 221; NAGY, 1913, pp. 24–27; SÁRKÖZI, 1988, pp. 525–526; SZÁSZY-SCHWARZ, 1912, p. 387; VÉKÁS, 2010, p. 59.

⁹⁴ APÁTHY, 1886, p. 45; HORVÁTH, 2018, pp. 225–226.

⁹⁵ APÁTHY, 1886, p. 45; FAZEKAS-NÓTÁRI, 2014, p. 50; HORVÁTH, 2018, pp. 226–227; NAGY, 1913, pp. 25–26; SÁRKÖZI, 1988, p. 525.

affairs" (*Handelsgeschäften*).⁹⁶ Book V of the ADHGB (*Seehandel* – maritime commerce) did not have a counterpart in Apáthy's work, on one hand, because this area had less significance in Hungary due to its geographic circumstances, but on the other hand also because maritime trade was a common affair between Austria and Hungary, therefore it would have been problematic to regulate it domestically (i.e. on the national level).

It was clear that the "old" bill of exchange (Act XV of 1840) and bankruptcy (Act XXII of 1840) laws should be amended or replaced with new regulations as well. As Apáthy wanted to follow the structure of the German code, these fields of commercial law were not incorporated in the Kt. but separate laws were adopted: in 1876 a new bill of exchange law (Act XXVII of 1876), and in 1881 the new Hungarian bankruptcy law (Act XVII of 1881), both bills prepared by István Apáthy.⁹⁷

Finally, at the end of the 19th century, a separate law on cooperatives was enacted (Act XXIII of 1898). This law was based on the bill drafted by another famous Hungarian commercial jurist (Apáthy's successor at the cathedra in Budapest from 1890), *Ferenc Nagy* (1852–1928).⁹⁸ By this additional regulation, a part of the law of cooperatives was kept within the framework of the commercial code, while another part (specifically the rules concerning the so-called "economic and industrial credit cooperatives") was regulated in a separate law. This special codification method (a larger code with some parallel laws dealing with specific legal fields) remained an interesting characteristic of Hungarian commercial law also in the later periods.

4.3 The Draft Civil Code of 1900 and Its Further Mutations until World War I

After the failure of the first wave of codification of the general private (or civil) law, on 16 October 1895, a new codification committee was set up by Minister of Justice *Sándor Erdélyi* (1839–1922). Among its members, we may find the already mentioned professors of the University of Budapest,

⁹⁶ See e.g. HORN, N. (ed.). *Handelsgesetzbuch (ohne Seerecht)*. Band 1. Berlin–New York: Walter de Gruyter, 1995, p. 72.

⁹⁷ KAJTÁR, 2003, p. 221; ZLINSZKY, J. Akadémikusok a magyar jog kiegyezés utáni fejlesztésében. (The role of academic scholars in the Hungarian legal development after the Austro-Hungarian Compromise.) In: KOLTAY A. (ed.): *A XII táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig. Válogatott tanulmányok*. (From the XII Tables through the 12 Points to the New Private Law Code. Selected Studies.) Budapest: Szent István Társulat, 2013, p. 358.

⁹⁸ ZLINSZKY, 2013, p. 361.

Béni Grosschmid (private law) and Ferenc Nagy (commercial law), and *Gusztáv Szászy-Schwarz* (1858–1920) who had been appointed in 1894 to the Department of Roman Law of the Faculty. The committee was charged with the task of preparation of the draft of a “unified and systematic” civil code.⁹⁹ The first version (called “Draft of the Hungarian general civil code. First text”) was ready in 1900.¹⁰⁰ This was consisting of no less than 2043 sections, mainly written under the supervision of Szászy-Schwarz.¹⁰¹ The draft code was based to a great extent on the partial drafts of the 1870/80s,¹⁰² however, the impact of the new German *Bürgerliches Gesetzbuch* of 1896 (entering into force on 1 January 1900) can also be observed.¹⁰³

The draft civil code of 1900 had no separate general part in the Pandectist style at the beginning, the general principles were instead moved to Part III (*Law of Obligations*).¹⁰⁴ Part I of the draft code dealt with questions of law of persons, also incorporating the provisions of family law. The authors of Part I were *Bertalan Lányi* (1851–1921, head of the codification department of the Ministry of Justice since 1895) – law of persons; Béni Grosschmid and *Arthur Jellinek* (1852–1929) – marital property law; and *László Sipőcz* (1848–1914) – tutelage and guardianship. Part II (*Rights in Rem*) was prepared by *Konrád Imling* (1840–1913). Part III (law of contracts and tort law) was the common work of Bertalan Lányi and *Lajos Thirring* (1850–1919). Finally, Part IV (*Inheritance law*) was prepared by Szászy-Schwarz himself.¹⁰⁵

The publication of the first draft was followed by more than a decade of scientific and professional debate and consultations. Numerous reports,

⁹⁹ BALOGH, 2008, p. XVIII; FAZEKAS–NÓTÁRI, 2014, p. 52; HAMZA, 2014b, p. 27; HOMOKI-NAGY, 2018, p. 199; MÁDL, 1960, p. 63; MÁDL, 1970, p. 113; RADY, 2015, p. 234; SÁNDOR I.: *Property and Trust Law in Hungary*. New York, 2018; VÉKÁS, 2015, p. 566; VÉKÁS, L.: Az új Polgári Törvénykönyvről. (On the new Civil Code.) *Jogtudományi Közlöny*, 2013, 5, p. 225; VERESS, 2019, p. 26.

¹⁰⁰ HOMOKI-NAGY, 2018, p. 199. See: *A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg*. (Draft of the Hungarian General Civil Code. First text.) Budapest: Grill Károly Kiadóvállalata, 1900.

¹⁰¹ HAMZA, 2008, p. 538.

¹⁰² VÉKÁS, 2010, p. 52.

¹⁰³ FAZEKAS–NÓTÁRI, 2014, pp. 52–53; HAMZA, 2014a, p. 390; HAMZA, 2014b, p. 27; HORVÁTH, 2006, p. 108; MÁDL, 1960, p. 63; MÁDL, 1970, p. 113; SÁNDOR, 2018; VÉKÁS, 2003, p. 8; VÉKÁS, 2013, p. 229; VÉKÁS, L.: Az új magyar Polgári Törvénykönyv: gazdasági-társadalmi változások tükré. (The new Hungarian Civil Code: the mirror of economic and social changes.) In: SZALMA, J. (ed.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken*. (Day of the Hungarian Science in Vojvodina.) Újvidék (Novi Sad): Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2014, p. 16.

¹⁰⁴ HAMZA, 2008, p. 538.

¹⁰⁵ HOMOKI-NAGY, 2018, pp. 198–199; KÉPES, 2016, p. 112.

opinions and counter-opinions, and other preparatory materials of the committee's work were published between 1902 and 1908, and a second, revised version of the draft code (frequently referred to as the "second text") was published in 1913. This was a little shorter than the first version (consisting of 1980 sections instead of 2043),¹⁰⁶ and the influence of the German BGB was even more evident than in the case of the "first text".¹⁰⁷ Shortly thereafter, on 8 October 1913 the Minister of Justice, this time the famous criminal lawyer *Jenő Balogh* (1864–1953), presented the bill to the parliament in the name of the government.¹⁰⁸ As the text of the bill is slightly different from the second version of the draft code, it is usually referred to as the "third text".

On 14 November 1913, a parliamentary committee consisting of 50 members was established under the leadership of Ferenc Nagy, who was then representative of the new governing party of *Count István Tisza* (1861–1918) called "National Work Party" (*Nemzeti Munkapárt*). The committee started its work on 19 March 1914 and prepared a fourth version of the draft (this time referred to as the "committee text"). The "committee text" was presented to the Parliament on 19 April 1915, after the First World War had already broken out. Because of the events of the war, the post-war revolutions of 1918/19, the Treaty of Trianon of 1920, and the subsequent political and economic crisis, the bill has not been passed.¹⁰⁹

Conclusion

As we have seen, if a Napoleonic-style *code civil* is considered as the measure of success, the overall process of the Hungarian private law codification, started as early as at the end of the 18th century, could only show

¹⁰⁶ HAMZA, 2008, p. 538.

¹⁰⁷ HAMZA, 2014a, p. 391; KÉPES, 2016, p. 112; MÁDL, 1960, p. 64; VERESS, 2019, p. 27; VÉKÁS, 2013, pp. 225–226; VÉKÁS, 2015, pp. 566–567. See: *A magyar polgári törvénykönyv tervezete. Második szöveg.* (Draft of the Hungarian Civil Code. Second text.) Budapest: Grill Károly Kiadóvállalata, 1913.

¹⁰⁸ KÉPES, 2016, p. 112; MÁDL, 1960, p. 64; MÁDL, 1970, p. 114; VERESS, 2019, p. 27; VÉKÁS, 2013, p. 226; VÉKÁS, 2015, p. 567. See: *A polgári törvénykönyv törvényjavaslata. Az országgyűlés elé terjesztett szöveg.* (Bill of the Civil Code. Text presented to the Parliament.) Budapest: Grill Károly Kiadóvállalata, 1914.

¹⁰⁹ HAMZA, 2008, p. 539; KÉPES, 2016, p. 112; MÁDL, 1960, p. 64; RADY, 2015, p. 234; VERESS, 2019, p. 27; VÉKÁS, 2010, pp. 59–60; VÉKÁS, 2013, p. 226; VÉKÁS, 2015, p. 567. See: *A polgári törvénykönyv törvényjavaslatának tárgyalása a képviselőház különbizottságában. III. kötet: A törvényjavaslat bizottsági szövege.* (Negotiation of the bill of the Civil Code in the special committee of the House of Representatives. Vol. III: The committee text of the Bill.) Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1916.

partial achievements for more than one and a half centuries. Unlike many other European countries – and especially contrary to the “other part” of the dualistic monarchy, Austria – Hungary had no civil code until the end of the 1950s.¹¹⁰ In the meantime, the codification of commercial law had already had significant results in 1840, and a commercial code in German style was adopted in 1875, supplemented with some important other commercial law related written laws (such as the acts on bankruptcy and the bill of exchange law). Family law, as politically interesting part of civil law, was codified in 1894 too.

If we look for an explanation why not the entire codification process was unsuccessful (on one hand), and why the issue of a general and uniform civil code failed (on the other hand), we may reach two parallel conclusions. The first one is, as it could be clearly seen from the destiny of Tellezky's *Inheritance Law* draft as a good example, that the legal traditions of the old Hungarian (customary) private law were too strong to allow an overall, one-step modernization¹¹¹ (with the special exception of family law that had such a great importance – especially because of the introduction of the “civil marriage” instead of canonical matrimonial law – that politics could push through its codification in the 1890s).

The second conclusion is also interesting: if we look at Hungarian codification works of the 19th century in general, we may observe that the draft codes prepared by one dedicated person were much more successful than those prepared by co-workers and committees. We have already mentioned István Apáthy's commercial code (some provisions thereof are still in force),¹¹² but we may also refer to the famous criminal code of 1878, the masterpiece of Károly Csemegi (1826–1899) also heavily relying on the German example, that was such compact and easy to understand, that the parliament adopted it without any particular concerns. The code (to date popularly called “*Csemegi-kódex*”) had the same role as the civil code would have had: it replaced the outdated (and practically inapplicable) customary law, providing a uniform collection of legal norms for the practitioners. And it fulfilled this mission with an enormous success, remaining effective for more than 70 years (its Special Part for almost 82 years, until 30 June 1962).

¹¹⁰ The first Civil Code (*Polgári Törvénykönyv*) of Hungary was enacted as Act IV of 1959, and entered into force on 1 May 1960 (at the 107th anniversary of the introduction of the Austrian Civil Code in Hungary).

¹¹¹ For more details of this aspect see: Andor Csizmadia's study [CSIZMADIA 1979].

¹¹² The company law sections (Part I) were in force until 1 January 1989, while some paragraphs of Part II (commercial affairs) about vouchers are still in effect (in 2020).

BIBLIOGRAPHY:

Sources:

- A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg.* (Draft of the Hungarian General Civil Code. First text.) Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1900.
- A magyar polgári törvénykönyv tervezete. Második szöveg.* (Draft of the Hungarian Civil Code. Second text.) Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1913.
- A polgári törvénykönyv törvényjavaslata. Az országgyűlés elé terjesztett szöveg.* (Bill of the Civil Code. Text presented to the Parliament.) Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1914.
- A polgári törvénykönyv törvényjavaslatának tárgyalása a képviselőház különbizottságában. III. kötet: A törvényjavaslat bizottsági szövege.* (Negotiation of the bill of the Civil Code in the special committee of the House of Representatives. Vol. III: The committee text of the Bill.) Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1916.
- Allgemeines österreichisches bürgerliches Gesetzbuch kundgemacht mit dem Patente vom 29. November 1852 in den Königreichen Ungarn Croatien und Slavonien, der serbischen Woivodschaft und dem Temeser Banate.* Wien, 1853.
- Ausztriai Általános Polgári Törvénykönyv felvilágosító jegyzetekkel s az ezen törvénykönyvre vonatkozó törvényekkel és rendeletekkel kísérvé.* (The Austrian General Civil Code with commentaries, and with the connected laws and decrees.) (Ed.: Ökröss, Bálint.) Pest, 1865.
- Codex Cambio-Mercantilis pro Regno Hungariae Partibusque eidem adnexis in tres partes divisus per Regnicolarem Juridicam Deputationem Artículo 67. 1791 ordinatam elaboratus.* In: *Repraesentatio regnicolaris juridicae deputationis per art. 67:1791 ordinatae elaborata Pestini, anno 1795.* Pozsony (Bratislava), 1802.
- Elaborata Excelsae Regnicolaris Deputationis in Commercialibus Artículo 67 Anni 1791 ordinatae.* Pozsony (Bratislava), 1826. [Document III.]
- Opinio Excelsae Regnicolaris Deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam Articuli 67:1790/1 elaboratis Systematicis Operatis Artículo 8. 1827 exmissae, circa Objecta ad Deputationem Juridicam relata.* Pozsony (Bratislava), 1830.
- APÁTHY, I. *A magyar kereskedelmi törvénykönyv tervezete.* (Draft of the Hungarian Commercial Code.) Budapest, 1873.
- APÁTHY, I. *Az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezete. Kötelmi jog.* (Draft of the General Hungarian Private Law Code. Law of Obligations.) Budapest, 1882.
- BAK M., J. – BANYÓ, P. – RADY, M. (eds.). *The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary: A Work in Three Parts Rendered by Stephen Werbőczy.* Los Angeles: Charles Schlacks Jr., 2005.
- BAK, J. M. (ed.). *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary.* Utah: Utah State University, 2019. Available at: https://digital-commons.usu.edu/lib_mono/4 [cit. 2020. 09. 22].
- BLAZOVICH, L. – SCHMIDT, J. (eds.). *Buda város jogkönyve I–II.* (Lawbook of the City of Buda I–II.) Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2001.
- GYÓRY, E. *Az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezete. Általános rész.* (Draft of the General Hungarian Private Law Code. General Part.) Budapest, 1880.
- HALMOSY, E.: *Az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezete. Dologi jog.* (Draft of the General Hungarian Private Law Code. Law in Rem.) Budapest, 1882.
- HOFFMANN, P. *Általános magánjogi törvénykönyvnek tervezete Magyarország számára.*

- I. közlemény: Általános rész. (Draft of a General Private Law Code for Hungary. Publication I: General Part.) Pest, 1871.
- MOLLAY, K. *Das Ofner Stadtrecht: Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959.
- TELESZKY, I. *Az általános magyar magánjogi törvénykönyv tervezete. Öröklési jog*. (Draft of the General Hungarian Private Law Code. Inheritance Law.) Budapest, 1882.

Literature:

- APÁTHY, I. *Kereskedelmi jog tekintettel a nevezetesebb európai törvényekre*. (Commercial law, with respect to some famous European laws.) (2nd edition). Budapest: Eggenberger, 1886.
- BAK, J. M. Tradition and Renewal in the Decretum Maius of King Matthias. Available at: <http://renaissance.elte.hu/wp-content/uploads/2013/09/Janos-M.-Bak-Tradition-and-Renewal-in-the-Decretum-Maius-of-King-Matthias.pdf> [cit. 2022. 09. 22].
- BALOGH, E. A magyar büntetőtörvény-tervezetek szerkezeti fejlődése. (Structural development of the Hungarian draft criminal codes.) *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 2004, 64, pp. 25–39.
- BALOGH, J. A magánjog átalakításának 1848-as kísérlete és az osztrák jog uralma. (Efforts for the modernization of private law in 1848, and the rule of Austrian law.) *Jogtudományi Közöny*, 1999, 10, pp. 409–416.
- BALOGH, J. Magánjog a XIX. század végén Magyarországon (Katona Mór 1899-es kiadású rendszeres magánjoga elé). *Közjegyzői Füzetek – Studia Notarialia Hungarica. Tom. VIII.* (KATONA M.: *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*, 1899), 2008, pp. IX–XXIV.
- BENKE, J. The General Part of Hungarian Private Law. Historical and Doctrinal Foundation. In: BENKE, J. (ed.): *The Fundamentals of Hungarian Private Law*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2020, pp. 3–17.
- CSIZMADIA, A. A jogi hagyományok, mint a jogi reformok korlátai Magyarországon a XIX. században. (Legal traditions as the obstacles of legal reform in Hungary in the 19th century.) *Jogtudományi Közöny*, 1979, 1, pp. 30–40.
- CSIZMADIA, A. Hungarian Customary Law before the Bourgeois Rebellion of 1848. *The Journal of Legal History*, 1983, 4, pp. 3–37.
- ECKHART, F.: *A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon Mária Terézia korában*. (Economical policy of the Vienna court in Hungary in the era of Maria Theresa.) Budapest: Budavári Tudományos Társaság, 1922.
- ECKHART, F. *A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon, 1780–1815*. (Economical policy of the Vienna court in Hungary, 1780–1815). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958.
- FAZEKAS, J. – NÓTÁRI, T. Bevezetés. A magánjog fejlődése és kodifikálása Magyarországon. (Introduction: Development and codification of the private law in Hungary.) In: OSZTOVITS, A. (ed.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. (Great Commentary of Act V of 2013 on the Civil Code and the connected laws.) Vol. 1. Budapest: Opten, 2014, pp. 15–98.
- GÖNCZI, K. A városi jog és feljegyzései a középkori Magyarországon. (Town law and its appearance in writings in medieval Hungary.) *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*, 1998, 54, pp. 3–19.
- HAJDU, L. *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. (The first Hungarian draft criminal code /of 1795/.) Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.

- HAMZA, G. Geschichte der Kodifikation des Zivilrechts in Ungarn. *Anuario da Faculdade de Direito da Universidade da Coruña*, 2008, 12, pp. 533–544.
- HAMZA, G. Roman Law and the Development of Hungarian Private Law before the Promulgation of the Civil Code of 1959. *Fundamina*, 2014, 20, 1, pp. 383–393.
- HAMZA, G. Történeti áttekintés a magyar magánjog (polgári jog) kodifikációjáról (A historical overview of the codification of the Hungarian private /civil/ law.) In: SZALMA, J. (ed.). *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken*. (Day of the Hungarian Science in Vojvodina.) Újvidék (Novi Sad): Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2014, pp. 24–32.
- HOMOKI-NAGY, M. A magyar magánjogi kodifikáció első lépései. (First steps of the Hungarian private law codification.) *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 1998, 53, pp. 149–160.
- HOMOKI-NAGY, M. A polgári kori magánjog kialakulása. (Formation of the modern private law.) In: MÁTHÉ, G. (ed.). *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltján*. (A half millennium of Hungarian legal development. 500 years after Werbőczy and his Tripartitum.) Budapest: Nemzeti Közszerkesztési Egyetem, 2014, pp. 269–290.
- HOMOKI-NAGY, M. Az 1795. évi magánjogi tervezetek. (The private law drafts of 1795.) Szeged: JATEPress, 2004.
- HOMOKI-NAGY, M. Deák és a reformkor magánjogi törvénytervezetei. (Ferenc Deák and the private law bills of the Reform Era.) In: BALOGH, E. – SARNYAI, CS. M. (eds.). *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon*. (Ferenc Deák and the modernization of Hungary.) Szeged: Pólay Elemér Alapítvány, 2004, pp. 199–207.
- HOMOKI-NAGY, M.: Gondolatok a magyar kodifikáció történeti háttéréről. (Thoughts on the historical background of the Hungarian codification.) In: HAJDÚ, J. (ed.): *90 éves a szegedi jogászképzés*. (90 years of legal high education in Szeged.) Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013, pp. 83–92.
- HOMOKI-NAGY, M. Magánjogi kodifikációnk kérdései. (Questions of our private law codification.) In: MÁTHÉ, G. – MENYHÁRD, A. – MEZEY, B. (eds.). *A kettős monarchia – Die Doppelmonarchie*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2018, pp. 179–201.
- HORN, N. (ed.). *Handelsgesetzbuch (ohne Seerecht)*. Band 1. Berlin–New York: Walter de Gruyter, 1995.
- HORVÁTH, A. A kereskedelmi törvény – 1875. évi XXXVII. tc. (The Commercial Code – Act XXXVII of 1875.) In: MÁTHÉ, G. – MENYHÁRD, A. – MEZEY, B. (eds.). *A kettős monarchia – Die Doppelmonarchie*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2018, pp. 203–245.
- HORVÁTH, A. A magyar jogintézmények a Hitel megjelenésekor. Széchenyi István jogmodernizációs programja. (Institutions of Hungarian law at the time of publication of Hitel. The legal modernization program of Stephen Széchenyi.) In: BUDAI, M. – DUDÁS, M. – HORVÁTH, A. (eds.). *Hitel: Mai magyar nyelven* (Széchenyi's Hitel in contemporary Hungarian language.) Budapest: Logod Bt., 2016, pp. 349–373.
- HORVÁTH, A. *A magyar magánjog történetének alapjai*. (Fundamentals of the history of the Hungarian private law.) Budapest: Gondolat Kiadó, 2006.
- HORVÁTH, A. *A részvénytársaságok és a részvénytársasági jog kialakulása Magyarországon*. (The companies limited by shares and the emergence of their legal regulation in Hungary.) Budapest: Rejtjel Kiadó, 2005.
- HORVÁTH, A. Az első magyar kereskedelmi társaságokról szóló törvény. (The first Hungarian company act.) *Jogtörténeti Szemle*, 2004, 4, pp. 7–15.
- ILLÉS, J. *Bevezetés a magyar jog történetébe. A források története*. (An introduction to the history of Hungarian law. History of the sources.) Budapest: Grill Károly, 1910.

- KAJTÁR, I. *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa – haladás – Magyarország.* (Fundamentals of the Hungarian state and legal system of the 19th century. Europe – progression – Hungary.) Pécs: Dialóg-Campus Kiadó, 2003.
- KÉPES, G. Az ősiség intézményének felszámolása és a modern magánjog létrejötte Magyarországon. (Abolishment of the institution of the aviticitas and the formation of the modern private law in Hungary.) In: MENYHÁRD, A. – VARGA, I. (eds.): *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara.* (The 350th Anniversary of the Faculty of Law of Eötvös Loránd University.) Vol. 2. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2018, pp. 1018–1028.
- KÉPES, G. Development of the Structural Independence of the Hungarian Judiciary from the Beginning until the End of the 19th Century. *Journal on European History of Law*, 2019, 10, 2, pp. 158–167.
- KÉPES, G. The birth and youth of the modern Hungarian private law. *Journal on European History of Law*, 2016, 7, 2, pp. 102–113.
- KÉPESSY, I. The Consolidation of Hungarian Legal Practice with the Austrian Norms in 1861. *Studia Iuridica*, 2019, LXXX, pp. 155–168.
- KUN, T. A reformkor kereskedelmi jogalkotása mint a modernizáció feltétele. Vázlatos áttekintés, 1790–1840. (Commercial law legislation in the Reform Era as the precondition of modernization. A brief overview, 1790–1840.) In: HORVÁTH, A. (ed.): *Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es szabadságharc állam- és jogfejlődéséről.* (Revolution or reform? Studies on the state and legal development of the 1848/49 War of Independence.) Budapest, 1999, pp. 216–241.
- MÁDL, F. Kodifikation des ungarischen Privat- und Handelsrechts im Zeitalter des Dualismus. In: CSIZMADIA, A. – KOVÁCS, K.: *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848–1944).* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970, pp. 87–119.
- MÁDL, F. Magyarország első polgári törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény – a polgári jogi kodifikáció történetének tükrében. (The first Civil Code of Hungary – Act IV of 1959 – in the light of the history of the civil law codification.) *Az MTA Társadalmi-történeti Tudományok Osztályának Közleményei*, 1960, X, 1-2, pp. 3–88.
- MÁTHÉ, G. The dual monarchy. In: GERGELY, A. – MÁTHÉ, G. (eds.): *The Hungarian State. Thousand Years in Europe.* Budapest: Korona Kiadó, 2000, pp. 203–232.
- NAGY, F. *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra.* (A handbook of Hungarian commercial law, with special respect to the practice of the courts and foreign legislations.) (8th edition) Vol. 1. Budapest: Athenaeum, 1913.
- NIZSALOVSZKY, E. Deák Ferenc és a magyar polgári magánjog kialakulása. (Ferenc Deák and the emergence of the modern Hungarian private law.) In: DEGRÉ, A. (ed.). *Tanulmányok Deák Ferencről.* (Studies on Ferenc Deák.) Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 1976, pp. 61–84.
- PAPP, T. A magyar társasági jog fejlődése. (Development of the Hungarian company law.) *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*, 2000, 58, pp. 409–434.
- PÉTER, L. Montesquieu's Paradox on Freedom and Hungary's Constitutions, 1790–1990. *History of Political Thought*, 1995, 16, 1, pp. 77–104.
- RADY, M. *Customary Law in Hungary. Courts, Text, and the Tripartitum.* Oxford: Oxford University Press, 2015.
- RANDA, A. *Das österreichische Handelsrecht mit Einschluss des Genossenschaftsrechtes.* Vol. 1. (1st edition). Wien: Manzschke k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 1905.

- SÁNDOR, I. *Property and Trust Law in Hungary*. New York, 2018.
- SÁRKÖZI, Z. A kereskedelmi jogalkotás kezdetei és a részvénytársasági törvény kialakulása Magyarországon. (Beginnings of commercial law legislation and the emergence of the law of the companies limited by shares in Hungary.) *Jogtudományi Közlöny*, 1988, 9, pp. 524–528.
- SEDATIS, L. *Über den Ursprung der Wechseltränge. Eine historisch-dogmatische Untersuchung der Lehre vom rigor cambialis*. Berlin: Duncker & Humblot, 1967.
- SZALAY, L. Codificatio. *Budapesti Szemle*, 1840, 1, pp. 238–260.
- SZÁSZY-SCHWARZ, G. Bevezetés a magyar kereskedelmi jogba. (Introduction to the Hungarian commercial law.) In: SZÁSZY-SCHWARZ, G.: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok*. (Parerga. Collected legal studies.) Budapest: Magyar Jogászegylet, 1912, pp. 361–388.
- VÉKÁS, L. A magánjog tudománya és oktatása. (Science and education of the Hungarian private law.) In: TAKÁCS, P. (ed.): *A jogászképzés múltja, jelene, jövője*. (Past, present and future of legal education.) Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2003, pp. 7–16.
- VÉKÁS, L. Adalékok a Polgári Törvénykönyv történeti és összehasonlító jogi értékeléséhez. (Addenda to the historical and comparative analysis of the Civil Code.) In: KESERŰ, B. A. – KŐHIDI, Á. (eds.). *Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére*. (Studies for the honour of the 65 years old Barnabás Lenkovics.) Budapest–Győr: Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt. – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, 2015, pp. 564–574.
- VÉKÁS, L. Az új magyar Polgári Törvénykönyv: gazdasági-társadalmi változások tükrére. (The new Hungarian Civil Code: the mirror of economic and social changes.) In: SZALMA, J. (ed.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken*. (Day of the Hungarian Science in Vojvodina.) Újvidék (Novi Sad): Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2014, pp. 7–23.
- VÉKÁS, L. Az új Polgári Törvénykönyvről. (On the new Civil Code.) *Jogtudományi Közlöny*, 2013, 5, pp. 225–242.
- VÉKÁS, L. The codification of private law in Hungary in historical perspective. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Juridica*, 2010, LI, pp. 51–63.
- VERESS, E. A részvénytársaság a magyar jogtörténetben. (The company limited by shares in the Hungarian legal history.) *Acta Univ. Sapientiae, Legal Studies*, 2018, 7, 2, pp. 321–338.
- VERESS, E. Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslatról. In: VERESS, E. (ed.): *Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat*. Cluj: Sapientia Hungarian University of Transylvania, 2019, pp. 18–32.
- WENZEL, G. *Magyarország jogtörténetének rövid vázlata*. (A brief draft of Hungarian legal history.) Pest: Fanda és Frohna, 1872.
- ZLINSZKY J. Akadémikusok a magyar jog kiegyezés utáni fejlesztésében. (The role of academic scholars in the Hungarian legal development after the Austro-Hungarian Compromise.) In: KOLTAY, A. (ed.): *A XII táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig. Válogatott tanulmányok*. (From the XII Tables through the 12 Points to the New Private Law Code. Selected Studies.) Budapest: Szent István Társulat, 2013, pp. 353–363.
- ZLINSZKY, J. A nemzetközi magánjog kezdetei Magyarországon. (Beginnings of international private law in Hungary.) *Jogtudományi Közlöny*, 1981, 11, pp. 941–948.

- ZLINSZKY, J. Hungarian private law in the 19th and 20th centuries up to World War II. In: Gergely, A. – Máthé, G. (eds.). *The Hungarian State: Thousand Years in Europe*. Budapest: Korona Kiadó, 2000, pp. 305–334.
- ZLINSZKY, J. Two Questions about the Adaptation of Juridical Models: The XII Tables and Hungarian Reception. *Acta Juridica Hungarica*, 1991, 33, 1–2, pp. 39–56.
- ZLINSZKY, J. Ungarn. In: COING, H. (ed.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Band 3.3.: Das 19. Jahrhundert. Gesetzgebung zu den privatrechtlichen Sondergebieten*. München: Beck, 1986, pp. 3512–3525.

Občiansky zákonník z roku 1950 a úprava vlastníctva¹

Civil Code of 1950 and the Modification of the Ownership

Mgr. et Mgr. Andrea Kluknavská, PhD., LL.M.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta, Katedra ústavného práva a teórie práva
kluknavska.andrea@umb.sk

Abstrakt: V centre pozornosti autorky stojí nový Občiansky zákonník z roku 1950 a úprava vlastníctva v kontexte Ústavy 9. mája. Nový režim v zmysle marxisticko-leninskej ideológie opúšťa tradičné chápanie postavenia jednotlivca a štátu a definuje pre jednotlivca nové práva a nové povinnosti voči štátu s cieľom budovať novú spoločnosť. Nový režim si zároveň dáva za cieľ zbaviť jednotlivcov potreby niečo vlastníť, pretože v socializme nie je priestor na súkromné, všetko je verejné. A práve tieto tendencie smerovali k obmedzeniu súkromného vlastníctva na úkor socialistických foriem vlastníctva, najmä štátneho vlastníctva.

Kľúčové slová: socialistické vlastníctvo; Ústava 9. mája; zákon č. 141/1950 Zb.

Abstract: The author focuses on the new Civil Code of 1950 and the regulation of ownership in the Ninth-of-May Constitution. Marxism-Leninism abandoned the traditional understanding of the individual and state. To rebuild society, it redefined the rights as well as duties towards the state. At the same time, this regime promoted the redundancy of ownership as there is no need for the private in the socialist society - everything is public. And it was these tendencies that led to the restriction of private property at the expense of socialist forms of property, especially state property.

Key Words: Socialist property; Ninth-of-May Constitution; Act no. 141/1950 Coll.

Úvod

Po „víťaznom februári“ sa k moci dostáva Komunistická strana Československa, ktorá prichádza s cieľom priviesť československú spoločnosť k socializmu. Nová socialistická spoločnosť má stáť na nových hodnotách a má sa zbaviť buržoáznej, vykorisťovateľskej spoločnosti. Mení sa aj úloha práva, ktoré sa v zmysle marxisticko-leninskej ideológie stáva politickým nástrojom pri budovaní novej beztriednej socialistickej spoločnosti. Už Ústava z 9. mája 1948 proklamuje vytýčenú víziu, ktorú mala Československá republika pod vedením komunistov nasledovať. Mal sa zmeniť vzťah medzi jednotlivcom a štátom.

¹ Predkladaný príspevok je výstupom grantového projektu VEGA 1/0138/18 Marxizmus stále živý? K prehodnoteniu učenia K. Marxa v súčasnom právnom a ekonomickom myslení.

So základnými právami sa však ľudová demokracia vyrovnala využitím marxisticko-leninského nazerania na vývoj spoločnosti, a pretože sa nová spoločnosť hlásila k triednosti, práve tieto charakterizovali nastolený režim ľudovej demokracie ako prvej fázy budovania socializmu. Jednotlivec sa podľa uvedeného mal realizovať iba ako platný člen spoločenstva, ktoré má prednosť pred jednotlivcom, a teda i pred štátom. „*Socialistickému typu spoločnosti a spoločenskému zriadeniu zodpovedá i socialistický typ práv, slobôd a povinností občanov.*“² Je možné tvrdiť, že v rámci marxisticko-leninskej teórie nebol jednotlivec chápaný ako občan, veď štát mal nakoniec i tak vymrieť/odumrieť.

Keďže všetky základné práva a slobody boli podriadené sledovaniu vyššie uvedeného základného cieľa, ktorým bolo budovanie socializmu, zákonodarca v podstate všetky základné práva a slobody deklarované ústavou poprel. Štát spoločne s KSČ jasne deklaroval, že jednotlivec nebude rešpektovaný ako autonómna osoba s právami, ktoré vytvárajú privátnu oblasť, kde nemôže vstupovať štát. Naopak, štát riadil život jednotlivca a dokonca mu diktoval účel všetkých jeho konaní, samozrejme, s cieľom budovať beztriednu spoločnosť, socializmus. I keď Ústava z 9. mája deklarovala majetkovú slobodu a právo na vlastníctvo, uvedené ustanovenia boli len formálne, pretože pri hospodárskej a sociálnej transformácii spoločnosti nebolo na súkromné vlastníctvo miesto.

Ideologicky sa vychádzalo z tézy Marxa, ktorý práve súkromné vlastníctvo považoval za základný nedostatok kapitalizmu, keďže sa súkromné vlastníctvo kumuluje v rukách buržoázie, ktorá vykorisťuje ľud. Podľa Marxa mohla túto diskrepanciu vyriešiť iba monopolizácia štátnej moci. Túto tézu preberá i predseda vtedajšej československej vlády Z. Fierlinger, keď tvrdí: „*Socialistický právni rád neuznává v oblasti hospodářské nic soukromého. Vše je veřejnoprávní.*“³

1. Ústavné východiská transformácie vlastníckeho práva

Podľa Ústavy z 9. mája bola hospodárska sústava Československej republiky založená na znárodnení nerastného bohatstva, priemyslu, veľkoobchodu a peňažníctva; vlastníctva pôdy podľa zásady „*pôda patří tomu,*

² POVRÁZNÍK, V. *O základních právech a povinnostech občanských. Právníký ústav ministerstva spravedlnosti.* Orbis : Praha 1952, s. 79 – 80. Citované podľa WAGNEROVÁ, E. Základní práva. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví.* Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 340.

³ FIERLINGER, Z. Za socialistický právni rád. In: *Právník*, 1950, č. 4, s. 428.

kto na nej pracuje“; na ochrane drobného a stredného podnikania a na nedotknuteľnosti osobného majetku. Znárodnenie sa tak stalo súčasťou prechodu v rámci komunistického režimu a taktiež súčasťou socialistickej ekonomickej reformy. Ústava upravovala i súkromné podnikanie, avšak môžeme povedať, že iba formálne a postupne súkromné podnikanie úplne zlikvidovala.

Hospodársko-právny vývoj, ktorý nasledoval v Československu po februári 1948, bol naviazaný na mocenský cieľ KSČ, ktorým bola likvidácia súkromného vlastníctva na úkor „nových“ spoločenských foriem vlastníctva (štátne a družstevné), pričom osobné vlastníctvo malo byť len výsledkom osobnej práce.

O tom, že znárodnenie zohrávalo v pláne KSČ dôležitú úlohu, svedčí i fakt, že ešte pred prijatím ústavy boli schválené znárodňovacie zákony. Na dekréty prezidenta Beneša z roku 1945 nadviazal zákon č. 114/1948 Sb. so dňa 28. apríla 1948 o znárodnení niektorých ďalších priemyslových odvetví a iných podnikov a závodov a o úprave niektorých pomerov znárodnených a národných podnikov. V zmysle zákona sa od 1. januára 1948 znárodňujú podniky venujúce sa od ťažby, spracovania, výroby liečiv a lekárskeho prístrojov, cez cestovný ruch až po kúpele do 50 zamestnancov.⁴

Ďalší útok KSČ voči súkromnému podnikaniu smeroval voči živnostníkom, voči ktorým sa režim prvotne snažil propagandou vnútiť vstup do štátnych podnikov, pričom tento postup sprevádzala ich spoločenská diskreditácia, perzekúcie či administratívna šikana až trestný postih. Doterajšia právna úprava však zostávala nezmenená, no k rušeniu živností dochádzalo už na základe smernice ÚV KSČ z roku 1949, ktorá prikazovala priviesť živnosti do vyšších foriem socialistickeho podnikania.⁵ Zmeny prinieslo taktiež vládne nariadenie č. 314/1948 Sb., ktoré obmedzilo živnostenské podnikanie a povoľovanie živností podriadilo pod krajské národné výbory. Dôležitosť pri povoľovaní živností nadobudli i okresné národné výbory, ktoré realizovali miestne šetrenia a okrem odbornej kvalifikácie sa vyžadovala i štátna spoľahlivosť. Postupne sa podarilo komunistom zlikvidovať maloobchod, ale rovnaký osud mali i remeselné živnosti. Rovnaký osud postihol i banky, ktorých premena prebehla v roku 1948.

K rozloženiu súkromného sektora prispela aj plánovaná kolektivizácia poľnohospodárstva. Už vo februári 1949 bol schválený zákon č. 69/1949 Sb. o jednotných pôdohospodárskych družstvách, ktorý v §1 ods. 1 uvádzal: „V záujme zaistenia blahodarného rozvoja pôdohospodárskeho družstevníck-

⁴ Pozri bližšie §1 ods. 1 zákon č. 114/1948 Sb.

⁵ KUKLÍK, J a kol. *Vývoj česko-slovenského práva 1945 – 1989*. Praha: Linde, 2008, s. 131.

tva a odstránenia doterajšej roztrieštenosti družstevnej činnosti v pôdohospodárstve ako dedičstva minulosti budú sa zakladať na podklade dobrovoľnosti jednotné pôdohospodárske družstvá, ktoré majú zjednotiť doterajšie rôzne pôdohospodárske družstvá a priniesť významný prospech pracujúcim pôdohospodárom.“ Tieto družstvá nevznikali ako obchodné spoločnosti v zmysle obchodného zákonníka, ale svoj právny základ nachádzali práve v Ústave z 9. mája.⁶

Vzhľadom na uvedené, je možné tvrdiť, že ústavná úprava majetkovej slobody jednotlivcov bola fiktívna a nemala nikdy reálny základ. Postupne sa komunistom podarilo zničiť ako veľkoobchod, priemysel a banky, tak i stredné a malé podniky, obchod a živnosti. Vo všeobecnosti rovnako môžeme potvrdiť, že bol zavedený monopol štátneho vlastníctva, pričom ústava síce vymedzovala súkromné vlastníctvo (súkromný osobný majetok), avšak išlo iba o fikciu, o tolerované ústavné vymedzenie, ktoré postupne stratilo svoj význam, čo sa prejavilo zrušením ochrany súkromného vlastníctva v roku 1964.⁷

V kontexte vyššie uvedeného nie je možné opomenúť význam a úlohu jednotného hospodárskeho plánu a taktiež ústavnú úpravu centrálne riadenej ekonomiky. Je zaujímavé, akým spôsobom komunisti inkorporovali do ústavného práva normy hospodársko-právne. Už do Ústavy z 9. mája sa pretavili hospodárske záujmy nového režimu a jednotný hospodársky plán sa tak stal cieľom a možno povedať i jedinou (národo)hospodárskou normou v republike. Jednotným hospodárskym plánom štát riadil najmä výrobu, obchod, dopravu tak, aby bola zároveň zaistená účelná miera národnej spotreby, aby množstvo, akosť a plynulosť výroby boli stupňované a aby takto postupne stúpala životná úroveň obyvateľstva.

V tomto kontexte ustanovovala ústava povinnosť, aby každý kto mal akúkoľvek úlohu pri realizácii a plnení jednotného hospodárskeho plánu, bol povinný vykonávať túto povinnosť svedomite a hospodárne podľa svojich osobných a hospodárskych možností. Všetky osoby, ako fyzické, tak i právnické, mali zároveň povinnosť prispôbiť všetku svoju činnosť jednotnému hospodárskemu plánu. Jednotný hospodársky plán tak podriaďoval exekutívu a stanovoval ústavné povinnosti svedomitej súčinnosti pri plnení plánu, ktorému museli ustúpiť ostatné zámery.⁸ Všetko

⁶ VOJÁČEK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T. *Československé právne dejiny*. 2. prepracované vydanie. Eurokodex: Bratislava, s.r.o., 2013, s. 152.

⁷ BĚLOVSKÝ, P. Občanské právo. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 427.

⁸ BAŇOUC, H. Hospodářské právo. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 736.

záviselo od štátneho plánovania a centrálnej príkazovej ekonomiky, pričom štátna správa mala v rukách všetku moc a zároveň mala postavenie monopolného vlastníka výrobných vzťahov.

Myslíme si, že práve hospodársko-právne normy nám preukazujú, ako sa ideologické východiská pretavili do praxe. Komunisti sa snažili naplniť Marxovo učenie, keď Marx tvrdí, že ekonomické záujmy ľudu bude lepšie riadiť štátna moc s monopolom vlastníka výrobných vzťahov. Ako správne uvádza Baňouch,⁹ Marxovi ako odporcovi trhu, ktorý zároveň považoval za vykorisťovateľský prvok kapitalizmu, unikal význam otázky distribúcie, ale aj funkcia zisku, úroku či investície, a preto kritizuje trh a odmieta ho a namiesto toho predstavuje svoju predstavu o plánovaní, ktoré má prekryť potrebu a nutnosť existencie trhu. A práve tieto myšlienky prebrali komunisti a následne sa ich pokúsili aplikovať do praxe, a keďže vtedajšia legislatíva nespĺňala požiadavky nového režimu, bola vyhlásená právnická dvojročnica (1949 – 1950), ktorá vyústila do kodifikácie všetkých základných odvetví práva,¹⁰ a teda i občianskeho práva. Kodifikácie mali viesť k opusteniu starého „buržoázneho“ a vykorisťovateľského práva a k jeho nahradeniu novou právnou úpravou.

3. Občiansky zákonník 141/1950 Zb.

Ako je načrtnuté vyššie v texte, úloha práva sa po zmene režimu vo februári 1948 zmenila a bola priamo definovaná stranícky – ÚV KSČ (resp. stranických orgánov alebo stranou ovládaných štátnych orgánov) s cieľom zaviesť čo najefektívnejšie mechanizmy na kontrolu a manipuláciu s ľuďmi štátom.¹¹ Táto úloha následne ovplyvnila charakter občianskeho práva po roku 1948 a jeho rolu v spoločnosti.

Občianskoprávna úprava sa nevyhla, tak ako aj ďalšie právne predpisy, vplyvu marxisticko-leninskej ideológie a v duchu reformy československého právneho poriadku bola vystavaná na princípe kolektívneho záujmu, ktorý bol nadradený záujmom jednotlivca, čo sa prejavilo najmarkantnejšie na novej konštrukcii vlastníckeho práva s preferenciou socialistických foriem vlastníctva, najmä štátneho vlastníctva.¹² Stavebným kameňom občianskeho práva sa stalo tzv. socialistické vlastníctvo, ktoré-

⁹ Tamže, s. 729.

¹⁰ Okrem pracovného práva, ktoré bolo kodifikované až v roku 1965.

¹¹ BĚLOVSKÝ, P. Občanské právo. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 425.

¹² Tamže, s. 434.

ho špeciálna ochrana vnášala do občianskeho práva nerovnosť subjektov, pretože nový zákon chránil vo zvýšenej miere len „socialistické právnické osoby“. V neposlednom rade je potrebné uviesť, že nový občiansky zákonník mal upravovať len majetkové vzťahy.¹³

Cieľom právnickej dvojročnice mala byť komplexná prestavba právneho poriadku, ako aj unifikácia práva na celom území štátu a medzi jeho ústredné diela sa mal zaradiť aj nový občiansky zákonník. Okrem ďalších subjektov ako ministerstva pre zjednotenie zákonov, právnickej komisie ÚV KSČ a ďalších, malo rozhodujúcu úlohu pri kodifikácii nových predpisov práve ministerstvo spravodlivosti, na ktorého čele bol roku 1948 JUDr. Alexej Čepička, ktorý si práve prestavbu právneho poriadku zobral za svoju zodpovednosť, pretože ako uviedol *„je treba upraviť nadstavbu nášho práva tak, aby odpovedala ľudovému-demokratickému duchu a ľudovo-demokratickým zásadám novej ústavy. V ministerstve spravodlivosti má byť utvorený zvláštny odbor pre kodifikáciu práva v duchu ľudovo-demokratického a tento odbor bude spolupracovať s väčším počtom odborných komisií“*.¹⁴ A tak 24. 3. 1948 schválil návrh, ktorý vypracoval prof. Josef Tureček pod názvom Smernice pro přípravu nového právního řádu.¹⁵

Príprava nového znenia občianskeho zákonníka bola zverená kodifikačnej komisii pod vedením V. Knappa a bola zriadená v rámci ministerstva spravodlivosti, ale nesmieme zabudnúť, že dôležitú úlohu v procese prípravy zohrávala i politická komisia, pričom v procese pripomienkovania sa do príprav zapojili všetky ostatné rezorty, súdy a štátne zastupiteľstvá, ako aj právna rada ÚV KSČ, predsedníctvo KSČ a dokonca i právna komisia ROH.

Ako priznáva sám V. Knapp, počas príprav nového občianskeho zákonníka chceli zmeniť všetko a za každú cenu: *„chcel som zmeniť všetko, a to trebárs i za cenu toho, že múdre nahradím nemúdrym.“*¹⁶ I napriek proklamácií inovatívnych tendencií si predsa len zachoval nový občiansky zákonník základné rysy civilistického kódexu, a to najmä preto, že z návrhu občianskeho zákonníka z roku 1937 zostali zachované tradičné zmluvné typy, inštitúty obligácií, vecné práva i pôvodná terminológia. A tak ne-

¹³ Rodinné a pracovné právo mali mať vlastné kódexy, ich vypracovanie sa presunulo až na neskôr a je zaujímavé, že kódex pracovného práva bol prijatý až v roku 1965. Dôvodom bolo, že nový režim neveril v budúcnosť pracovného práva a jeho význam.

¹⁴ BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právnická dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium, 2014, s. 6.

¹⁵ Tamže, s. 11 a n.

¹⁶ BĚLOVSKÝ, P. Občanské právo. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 434.

došlo k naplneniu vize, že pôvodné inštitúty buržoázneho práva budú naplnené novým obsahom.

2.1. Kodifikácia a unifikácia občianskeho práva

Dňa 25. 10. 1950 schválilo Národné zhromaždenie zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník. Prijatím novej úpravy občianskeho práva nedošlo len ku kodifikácii občianskeho práva, ale došlo aj k unifikácii na celom území republiky. *„Vláda republiky Československé předkládá Národnímu shromáždění návrh občanského zákoníku ke schválení. Plní tak úkol nejen závažný a obtížný, ale také úkol skutečně významného státního dosahu. A tento význam tkví především v tom, že nový občanský zákoník je vítězstvem pracujícího lidu vedeného dělnickou třídou i na poli práva a právní vědy, že nový občanský zákoník je obecným vyjádřením vůle pracujícího lidu, který ukáže v řeči právních norem všechny ekonomické podmínky a přednosti nové, vznikající naší společnosti. Jeho význam tkví dále v tom, že jím odstraňujeme právní dualismus a zavádíme jednotné občanské právo na celém území republiky. A konečně: nový občanský zákoník je dílem, které doprovodí naše národy na dosud nejšťastnějším úseku jejich dějin – při budování socialismu“*.¹⁷ Uvedené slová poslanca Bartuška, ktorý bol spravodajcom, jasne napovedajú, že Občiansky zákonník svojím obsahom a charakterom zodpovedal dobe, v ktorej bol prijatý, hoci návrh „mal“ vychádzať z návrhov (osnov) rekodifikácie občianskeho práva z roku 1922, ale najmä 1937. Úprava naozaj vychádzala z predmetných materiálov a na príprave sa podieľali aj civilisti, a možno aj preto proklamované zmeny nenašli svoje úplné uplatnenie a občiansky zákonník si zachoval základné rysy civilného kódexu. Zostali zachované tradičné zmluvné typy, ako aj tradičné inštitúty obligácií, vecných práv i všeobecnej časti, zachovaná zostala i pôvodná civilistická terminológia, názvoslovie a štruktúra zákonníka.¹⁸ Občiansky zákonník bol v zmysle vyššie uvedeného vyjadrením vôle pracujúceho ľudu, čím bol vyjadrený triedny charakter novej úpravy.

2.2. Opustenie delenia na právo verejné a právo súkromné

Všetky kroky komunistov viedli po februári 1948 k obmedzeniu súkromného vlastníctva, a čo je dôležité, dali si za úlohu zbaviť ľudí ich vlastníckej potreby. Ľudia mali byť vychovávaní k spoločnému majetku

¹⁷ <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/049schuz/s049001.htm>

¹⁸ KUKLÍK, J a kol. *Vývoj česko-slovenského práva 1945 – 1989*. Praha: Linde, 2008, s. 519.

a spoločnému užívaniu. Nový občiansky zákonník mal byť založený na ideologických tézach marxizmu-leninizmu podľa sovietskeho vzoru, pričom nevyhnutným predpokladom takéhoto postupu bolo opustenie inštitútov a princípov tradičného *iuris civilis* a opustenie tradícií kontinentálnej civilistiky založenej na rímskom práve.¹⁹

Následne Ústava 9. mája začala proces výstavby nového právneho poriadku a táto cesta sa mala pretaviť i do nového občianskeho zákonníka, ktorý mal v zmysle marxisticko-leninskej ideológie upravovať aj nový vzťah medzi štátom a občanom. Centrálna regulácia a monopol štátu spochybňovali tradičný dualizmus práva a zdôrazňovali úlohu „verejného“ pri budovaní komunistického režimu. Dokonca V. Knapp šiel ešte ďalej, keď tvrdil, že v ľudovodemokratickej spoločnosti smerujúcej ku komunizmu zanikne ako „súkromné“, tak i „verejné vlastníctvo“.²⁰

2.3. Majetkový charakter občianskeho práva a klasifikácia vlastníckych typov

Práve zjednodušovanie a zužovanie právnej úpravy, ktoré vychádzalo zo sovietskeho vzoru, viedlo k drobeniu, resp. atrofovaniu právnych odvetví a uvedené sa dotklo aj občianskeho práva, ktoré nakoniec obsahovalo len majetkovo právnu úpravu. Tak ako sme už uviedli vyššie, jednotlivé oblasti občianskeho práva začali byť vnímané ako samostatné odvetvia (pozri rodinné právo, pracovné atď.), čo taktiež prispelo k zúženiu právnej úpravy.

Majetkové vzťahy boli pritom súdobou právnu teóriou, v súlade s marxisticko-leninskou doktrínou, vnímané ako „...ako vlastnícke vzťahy a ako vzťahy rozdeľovania výrobných prostriedkov aj výsledkov práce“.²¹ Veď už „stalinská ústava“ zavádzala zásady sovietskeho občianskeho práva, ktoré boli prevzaté do československej právnej úpravy.²² Nová úprava, čo

¹⁹ Tamže, s. 505.

²⁰ KNAPP, V. *Vlastnictví v lidové demokracii – právní, úprava vlastnictví v Československé republice*. Praha: Orbis, 1952, s. 116.

²¹ LUBY, Š. K otázke učenia o systéme socialistického práva a o vymedzení odvetvia občianskeho práva. *Právní obzor*, 1966, roč. 49, č. 1, s. 55.

²² Vodítkem v prvé řadě jsou nám tedy hlavní zásady sovětského občanského práva, jak jsou vyjádřeny ve Stalinské ústavě. Jsou to tyto zásady: 1. socialistická hospodářská soustava a socialistické vlastnictví výrobních prostředků (ve dvou formách, jako vlastnictví státní a vlastnictví kolchozně-družstevní) jako ekonomický základ státu (čl. 4 až 7 stalinské ústavy); 2. právo osobního vlastnictví (čl. 7 a 10), odvozené od vlastnictví socialistického; osobní vlastnictví nestojí proti socialistické hospodářské soustavě jako panující formě hospodářství, nýbrž je s ní úzce spojeno

dokladá aj dôvodová správa k občianskemu zákonníku, sa odklonila od prevládajúceho názoru buržoáznej právnej teórie, podľa ktorej je vlastníctvo pomerom subjektu k veci, v skutočnosti však má ísť o panstvo človeka nad človekom, a to zavedením nového typu vlastníctva – vlastníctvom socialistickým, ktoré bolo vytvorené najmä znárodnením a plánovaným hospodárstvom.²³

Toto socialistické vlastníctvo sa tak malo stať základným „stavebným kameňom“ občianskeho práva a pojem vlastníctva ako práva jednotlivca alebo kolektívu používať výrobné prostriedky a výroby svojou mocou a vo svojom záujme na základe sústavy triednych pomerov existujúcich v spoločnosti s v súlade s touto sústavou. A tak sa predmetom novej úpravy československého občianskeho práva stali *„majetkové vzťahy ľudovo-demokratickej spoločnosti, vznikajúce medzi právnickými osobami, ako sú napr. národné a komunálne podniky a ľudové družstvá; medzi právnickými osobami a občanmi; a medzi občanmi navzájom“*.

Občiansky zákonník z roku 1950 rozlišoval tri druhy vlastníctva: socialistické, osobné a súkromné. Najvyššou formou socialistického vlastníctva bolo štátne socialistické vlastníctvo, ktorého predmetom bol spoločný majetok všetkého ľudu – národný majetok. Malo umožniť rozvoj socialistického plánovania a produktivity práce, čo podľa dobovej literatúry za kapitalizmu nebolo možné.²⁴

Štátne socialistické vlastníctvo sa delilo na štátne a družstevné. Socialistickými vlastníkmi mohli byť len štát a ľudové družstvá. Vlastníkom národného majetku mohol byť len štát. Štát spravoval národný majetok buď priamo svojimi orgánmi, alebo mohol časti národného majetku zveriť národným a komunálnym podnikom, ktoré potom hospodárili s týmito majetkovými podstatami podľa osobitných predpisov.

a vyplýva z ní; 3. drobné soukromé hospodářství individuálních rolníků a domácích malovýrobů (postupně mizející forma hospodářství), založené na osobní práci a vylučující vykořisťování cizí práce (čl. 9); 4. určování a řízení hospodářského života státním národohospodářským plánem za účelem rozmnožení společenského bohatství, ustavičného zvyšování hmotné a kulturní úrovně pracujícího lidu, upevnění nezávislosti státu a zesílení jeho schopnosti k obraně (čl. 11). Dôvodová správa k zákonu č. 141/1950 Zb. Dostupné na internete: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_08.htm (citované dňa 30.10.2020)

²³ Pozri ďalej KNAPP, V. Vlastnictví v naší společnosti. *Právník*. 1949, roč. 88, s. 299; KNAPP, V. Některé teoretické otázky státního socialistického vlastnictví v Československu. *Stát a právo*, 1960, roč. 7, s. 5; KNAPP, V. Státní socialistické vlastnictví. *Soudce z lidu*, 1951, roč. 2, č. 12, s. 244; KNAPP, V. Tri state o vlastnictve. *Právní obzor*, 1951, roč. 34, č. 3, s. 208; KNAPP, V. Trestní ochrana socialistického vlastnictví. *Právník*, 1950, roč. 89, s. 304.

²⁴ Dôvodová správa k zákonu č. 141/1950 Zb. Dostupné na internete: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_08.htm (citované dňa 30.10.2020)

Ak sa pozrieme bližšie na predmetnú konštrukciu, jednoznačne z nej vyplýva, že komunistická doktrína za subjekt štátneho socialistického vlastníctva mala považovať pracujúci ľud, čo malo jednak potvrdzovať triedny charakter, čo *vice versa* zároveň však neplatilo, pretože vtedajšia právna teória uvádzala, že vlastníkom mohol byť len štát. V. Knapp v tejto veci uvádza, že „*jediným subjektom štátneho socialistického vlastníctva u nás je ľudovodemokratický štát ako orgán a reprezentant všetkých pracujúcich*“, čím problém teórie a doktríny možno považovať za vyriešený.

Chránené bolo len osobné vlastníctvo, ktoré zahŕňalo predmety domácej a osobnej spotreby, rodinné domy a úspory nadobudnuté prácou: „... *znakom osobného vlastníctví je fakt, že vzniká jen z pracovního důchodu. V socialistické společnosti je vůbec nerozlučně spjato se socialistickou zásadou odměny podle práce a představuje právo k oné části výdělku, resp. výsledku společenské práce, kterou zaměstnanec v socialistické společnosti za svou práci dostává. V naší společnosti, která socialismus buduje, je však ještě třeba za předmět osobního vlastníctví uzнат i takové předměty, jichž nabytí nebylo výsledkem vlastní práce vlastníka. Osobním majetkem mohou ovšem být jen věci, které slouží potřebě vlastníka. Osobní vlastníctví se uskutečňuje za bezpodmínečného sladění osobních zájmů se zájmy společnosti; je proto třeba brát zároveň zřetel i na práva zaručená občanu i na jeho závazky vůči socialistické společnosti.*“²⁵

Tretím druhom vlastníctva bolo vlastníctvo súkromné, ktoré ak ešte existovalo, malo sa postupne zmeniť na štátne socialistické vlastníctvo. Vzorom mala byť opäť situácia v ZSSR: „*tam jest soukromé vlastníctví jako podklad vykořisťování již pojmem neznámým.*“²⁶ V československých podmienkach malo byť súkromné vlastníctvo iba v rámci „drobného podnikania“, avšak ani táto téza v reálnej praxi neplatila.

2.4. Princíp kolektívneho záujmu

Občiansky zákonník priznával zvýhodnenie osobám, ktoré boli označované za osoby právnické, a najmä tie, z ktorých socialistický charakter vyplýva už z politickej povahy organizácie, ako ROH, Zväz poľnohospodárov, Zväz mládeže alebo z povahy hospodárskej, ako napr. u národných a komunálnych podnikoch. Zákonodarca zdôvodnil túto zvláštnu ochranu potrebou budovania materiálnej základne štátu: „*Stát jako organisace vládnoucí třídy musí mít při plnění svých funkcí příslušnou materiální*

²⁵ Dôvodová správa k zákonu č. 141/1950 Zb. Dostupné na internete: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_08.htm [cit. 2020. 10. 30].

²⁶ Dôvodová správa k zákonu č. 141/1950 Zb. Dostupné na internete: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_08.htm [cit. 2020. 10. 30].

*základnu, kterou se včleňuje do soustavy majetkoprávních vztahů jako právnická osoba anebo přenáší tuto funkci na jiné socialistické právnické osoby.*²⁷

Z uvedeného je zřejmé, že kolektívny záujem bol nadradený záujmu jednotlivca, ale zároveň občiansky zákonník deklaroval i povinnosť jednotlivca podieľať sa na plnení hospodárskeho plánu, pretože právo, a teda i občianske právo v zmysle marxisticko-leninskej doktríny tvorilo nadstavbu, podriadenú ekonomickým a hospodárskym aspektom riadenia štátu.

2.5. Opustenie zásady superficies solo cedit a zmeny v nadobúdaní vlastníckeho práva

Pri úprave práva stavby treba uviesť, že sa opustila klasická rímska zásada *superficies solo cedit*, keďže v zmysle § 155 občianskeho zákonníka sa vlastníkom stavby môže stať aj osoba odlišná od vlastníka pozemku. „Právo stavby se použije jen pro právo zřídit stavbu na cizím pozemku, při čemž socialistické právnické osoby, které dostaly pozemky do trvalého užívání, ke zřízení vlastní stavby na tomto pozemku právo stavby nepotřebují; právo stavby je totiž již obsaženo v právu trvalého užívání“.²⁸ Opustenie uvedenej zásady bolo zdôvodnené kolektivizáciou vidieka a zakladaním roľníckych družstiev, kde vlastnícke právo k pozemku patrilo pôvodným vlastníkom.²⁹ Opustila sa taktiež zásada dvojfázového nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnosti, vlastnícke právo sa podľa novej úpravy prevádzalo priamo samotnou zmluvou a nie konštitutívnym, pozemnoknižným zápisom. Zároveň sa za nehnuteľnosť začala považovať i stavba, čím došlo k opustenie tradičného chápania pojmu nehnuteľnosť, pretože do novej úpravy sa za nehnuteľnosť považovali len pozemky.

²⁷ Dôvodová správa k zákonu č. 141/1950 Zb. Dostupné na internete: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_08.htm [cit. 2020. 10. 30].

²⁸ Dôvodová správa k zákonu č. 141/1950 Zb. Dostupné na internete: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_08.htm [cit. 2020. 10. 30].

²⁹ Novou úpravou došlo aj k zmene, kedy sa stavba sama o sebe začala považovať za nehnuteľnosť, dovtedy sa za nehnuteľnosti považovali len pozemky.

3. Ochrana socialistického vlastníctva

V. Knapp³⁰ vo svojej definícii socialistického vlastníctva upozorňuje na potrebu ochrany socialistického vlastníctva, ktorej sa mu aj dostalo, keď uvádza: „socialistické vlastníctvo je súčasťou triednej základne, na ktorej je socializmus budovaný. Je preto jasné, že triedny nepriateľ zamieri veľkú časť svojho škodcovského úsilia práve proti socialistickému vlastníctvu, a preto je potrebné socialistické vlastníctvo ako základ našich výrobných pomerov zvýšenou mierou chrániť“.³¹ Podľa Knappa nie je možné chápať trestnú ochranu socialistického vlastníctva príliš úzko, ale len ako ochranu objektu socialistického vlastníctva. „Predmet tejto ochrany musíme chápať diakriticky, t.z. vidieť všetky súvislosti. ...Avšak ani objekt socialistického vlastníctva nesmieme v tomto duchu vidieť ako mŕtvy, od spoločenského vlastníctva izolovaný fetiš, ale pravidelne ako výrobný prostriedok, ktorý sa používa k plneniu určitej, plánovanej výrobnéj úlohy. Predmetom trestnej ochrany, pokiaľ ide o štátne socialistické vlastníctvo ako systém spoločenských vzťahov na strane jednej a objekt socialistického vlastníctva na strane druhej. K ochrane socialistického vlastníctva patrí podľa extenzívneho výkladu, ktorý – zdá sa mi – je tu na mieste, má i trestná ochrana dôležitú funkciu (t.z. plnenie plánovaných úloh) socialistického sektora výroby a distribúcie.“³²

Predchádzajúca právna úprava poskytovala ochranu majetku všeobecne a vznikajúcu novú formu vlastníctva nijako špeciálne nechránila. Zmenu priniesla Ústava 9. mája v § 30 ods. 2, v ktorom uvádza medzi základné povinnosti občana k štátu a k spoločnosti, najmä vlasteneckú povinnosť každého občana podporovať udržiavanie a zvelebovanie národného majetku. Zároveň bol každý občan povinný dbať o to, aby národný majetok nebol zmenšovaný a poškodzovaný. Vyššie uvedená úprava sa mala stať základnou smernicou pri rozhodovaní súdov a mala viesť k tomu, aby

³⁰ Po Stalinovej smrti vydal V. Knapp kritický článok Za vyšší teoretickou úroveň našej právnej vedy (Právnik, 1956, s. 385-401), v ktorom označil predchádzajúce obdobie kultu osobnosti za dobu podozrievavosti a nedôvery, v ktorej prevládala „atmosféra právneho nihilizmu“. Jej dôsledkom bol prudký pokles spoločenskej prestíže právnikov, ktorý bol najviac viditeľný na nízkom záujme o štúdium práva. K autorom, ktorí presadzovali po februári 1948 novú orientáciu patrili okrem V. Knappa i ďalší, časť z nich neskôr prešla do reformného hnutia a kritizovala novú orientáciu ako napr. Z. Jičínsky, J. Boguszak a ďalší. KNAPP, V.: Za vyšší teoretickou úroveň právnej vedy. Právnik, 1956, roč. 95, s. 385. Pozri ďalej MARŠÁLEK, P. Proměny české právní vědy 1945-1989. Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds.). Praha: Karolinum, 2004, s. 42.

³¹ CÍSAŘOVÁ, D. Věda českého trestního práva v období 1945-1989. Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds.). Praha: Karolinum, 2004, s. 76-77.

³² Tamže, s. 77.

sa socialistickému vlastníctvu priznala intenzívna ochrana.³³ Túto intenzívnu ochranu zdôrazňuje i V. Knapp, podľa ktorého „je každý trestný zákonník koniec koncov triednou ochranou výrobných pomerov daných vládnuou triedou, teda určitou formou vlastníctva“.³⁴

Ochrana socialistického vlastníctva bola upravená taktiež v zákone č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, najmä v rámci trestného činu sabotáž a pri trestnom čine ohrozenia jednotného hospodárskeho plánu z nedbanlivosti. Ochrana socialistického vlastníctva bola prevedená vo viacerých právnych predpisoch, trestný zákon z roku 1950 bol jedným z nich.

Právo poskytovalo ochranu socialistického vlastníctva v rôznych formách, najmä ochranu ústavnú, ochranu občianskoprávnú, ochranu trestnú, ako i ochranu administratívnu (vrátane trestnej ochrany správnej). Predmetom trestnej ochrany bolo :

- a) socialistické vlastníctvo ako základná súčasť výrobných pomerov, teda ako systém spoločenských vzťahov (do tejto kategórie patrili trestný čin velezrady, združovania proti republike a poburovanie proti republike);
- b) náležitá (t.j. plánovaná) funkcia socialistického sektora výroby a distribúcie, teda náležité využívanie predmetov socialistického vlastníctva k socialistickej výstavbe republiky (do tejto kategórie patrili trestný čin sabotáže, trestný čin ohrozenia zásobovania, ohrozenia jednotného hospodárskeho plánu, machinácie pri dodávkach a prácach, ohrozenie plánovania a kontroly plnenia plánu, ďalej sem patrí šírenie poplašných správ a do istej miery i tvorenie súkromných monopolov a ohrozenie hospodárskeho tajomstva;
- c) chránené predmety socialistického vlastníctva pred zničením, znehodnotením a zavlčením predmetu socialistického vlastníctva (do tejto kategórie patrili trestný čin rozkrádania majetku národného a majetku ľudových družstiev, ale i všeobecné ohrozenie a ohrozenie prevádzky všeobecne prospešných zariadení);
- d) chránený bol proces zoštátňovania, to znamená špecifický proces nadobudnutia štátneho socialistického vlastníctva (§130 zoštátnenie).³⁵

³³ GRIVNA, T. Trestní právo hmotné. In: *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 575.

³⁴ KNAPP, V. Trestní ochrana socialistického vlastnictví. *Právnick*. 1950, roč. 89, s. 304. Pozri ďalej CÍSAŘOVÁ, D. Věda českého trestního práva v období 1945 – 1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*, MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds.). Praha: Karolinum, 2004, s. 77; KNAPP, V. Vlastnictví v naší společnosti. *Právnick*. 1949, roč. 88, s. 299.

³⁵ KNAPP, V. Trestní ochrana socialistického vlastnictví. *Právnick*. 1950, roč. 89, s. 308.

Socialistické vlastníctvo bolo zároveň chránené radou ďalších ustanovení i nepriamo.³⁶

Z vyššie uvedeného i z predmetných ustanovení zákona je možné uviesť, že jedným z nedostatkov vtedajšej úpravy bolo preceňovanie objektu trestného činu.³⁷

Zmenu priniesol zákon č. 63/1956 Zb., ktorý predmetné ustanovenie § 245 rozdelil podľa závažnosti a zároveň dôslednejšie zadefinoval objekt rozkrádania a poškodzovania majetku v socialistickom vlastníctve. Význam ochrany bol zvýraznený rozšírením trestnosti neoznámenia trestného činu i na prípady rozkrádania a poškodzovania majetku v socialistickom vlastníctve, chystané alebo spáchané, pokiaľ došlo k spáchaniu škody, ktorá bola klasifikovaná ako škoda značná.³⁸

V neposlednom rade treba uviesť i smernicu pléna Najvyššieho súdu č. 63/1957 Zb. rozh. tr., ktorá zdôrazňovala nutnosť prísneho postihu páchatelov pri rozkrádaní a poškodzovaní majetku v socialistickom vlastníctve z radov triednych nepriateľov, recidivistov, deklasovaných živlov, priekupníkov, prechovávačov, špekulantov, osôb, ktoré rozkrádajú, hoci sú povolané strážiť socialistické vlastníctvo ako i osôb, ktoré k rozkrádaniu zneužívajú svojho postavenia verejného činiteľa. V zmysle smernice bolo nutné viesť dôsledný boj proti rozkrádaniu a poškodzovaniu majetku v socialistickom vlastníctve, na ktorom sa musia podieľať všetky spoločenské organizácie a štátne orgány, pričom smernica obsahuje výpočet

³⁶ KNAPP, V. Státní socialistické vlastníctví. *Soudce z lidu*, 1951, roč. 2, č. 12, s. 244. Pozri ďalej SPIŠIAK, Ján. Štátne socialistické vlastníctvo (diel II.). *Právny obzor*. 1951, roč. 34, č. 5, s. 434.

³⁷ Tu si dovoľíme upozorniť na nedostatky úpravy, najmä rôznorodá povaha konaní a ich závažnosť neboli dostatočne diferencované a odstupňované, čo so sebou prinášalo riziko, že činy menej závažné boli mnohokrát trestané ako trestné činy závažné. Ako príklad uvádzame rozhodnutie okresného súdu trestného v Prahe, ktorý uznal obvineného pokladníka národného podniku vinným trestným činom nevernej správy podľa § 253 trestného zákona a výrok zdôvodnil tým, že obvinený zisteným konaním porušil svoju povinnosť riadne spravovať cudzí majetok, a že tak úmyselne poškodil národný podnik. Obvinený totiž rôznymi manipuláciami z pokladne vybral sumu 34 156,50 Kčs a použil ich na súkromné účely. Páchatel, ktorý spácha tento čin, mal byť podľa trestného zákona potrestaný odňatím slobody až na jeden rok. Odvolací súd rozhodnutie zamietol a uviedol vo svojom rozhodnutí, že úmyselný trestný čin spáchaný k škode na národnom majetku je nutné posudzovať vždy ako rozkrádanie národného majetku podľa § 245 trestného zákona. Podľa ustanovenia § 245 sa páchatel potresce odňatím slobody až na päť rokov. Práve uvedený § 245 a § 246 boli kritizované z dôvodu nedôslednosti ochrany, nakoľko nechránili všetok majetok v socialistickom vlastníctve ako taký, ale len majetok národný a ľudových družstiev a zároveň tu chýbalo systémové zatriedenie (klasifikácia §2).

³⁸ Pozri ďalej § 165 ods. 1 trestného zákona.

nedostatkov v činnosti súdov pri rozhodovaní majetku v socialistickom vlastníctve.

Z vyššie uvedeného je zrejmé preferovanie socialistického vlastníctva nad vlastníctvom individuálnym v rámci ochrany, ktorú poskytoval trestný zákon. Uvedené sa prejavilo predovšetkým pri trestných sadzbách, keď za trestné činy proti majetku v socialistickom vlastníctve hrozili vyššie trestné sadzby.³⁹

Záver

Občiansky zákonník z roku 1950 bol po materiálnej stránke výsledkom doby, v ktorej vznikol a bol poznačený snahou nového režimu zničiť všetko tradičné, resp. zničiť všetko buržoázne. Mal byť odrazom vplyvu a novej úlohy štátu a práva pri transformácii spoločnosti na ceste ku komunizmu. Došlo k opusteniu tradičného chápania *iuris civilis*, k opusteniu právneho dualizmu, k opusteniu tradičných inštitútov ako *superficies solo cedit*, k opusteniu delenia práva na súkromné a verejné a taktiež k obmedzeniu a následne k odstráneniu všetkého „súkromného“.

I napriek zachovaniu časti tradičných inštitútov či tradičnej terminológie nezostal občiansky zákonník budovateľským úlohám a vplyvu ideológie ušetrený, čo sa prejavilo najmä v nadradení kolektívneho záujmu nad záujmy jednotlivca a v novej konštrukcii vlastníckeho práva s preferovaním socialistických foriem vlastníctva.

Čo je ale ešte dôležitejšie, že nový poriadok si dal za cieľ vychovať „nového človeka“, človeka, ktorý nebude mať potrebu nič vlastniť a svoju úlohu bude vidieť iba v plnení kolektívnych záujmov a hospodárskych plánov, ktorý sa bude aktívne podieľať na budovaní ľudovej demokracie na ceste ku komunizmu, čím sa zmenila i funkcia občianskeho práva.

BIBLIOGRAFIA:

- BAŇOUCH, H. Hospodárske právo. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- BĚLOVSKÝ, P. Občanské právo. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.).

³⁹ Za trestný čin krádeže v zmysle § 247 ods. 1 bolo možné uložiť trest odňatia slobody na šesť mesiacov až na tri roky, pričom za rozkrádanie majetku v socialistickom vlastníctve podľa § 132 bolo možné uložiť trest odňatia slobody na šesť mesiacov až päť rokov, pričom trestná sadzba sa mohla zvyšovať v závislosti od okolností spáchania skutku. Pozri ďalej § 247 ods. 2 a § 132 trestného zákona.

- Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- BLÁHOVÁ, I – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právnícká dvouletka. Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha: Auditorium, 2014.
- CÍSAŘOVÁ, D. Věda českého trestního práva v období 1945 – 1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds.). Praha: Karolinum, 2004.
- FIERLINGER, Z. Za socialistický právní řád. In *Právník*, 1950, č. 4.
- GRIVNA, T. Trestní právo hmotné. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- KUKLÍK, J a kol. *Vývoj česko-slovenského práva 1945 – 1989*. Praha: Linde, 2008. Dostupné na <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/049schuz/s049001.htm>
- KNAPP, V. *Vlastnictví v lidové demokracii – právní, úprava vlastnictví v Československé republice*. Praha: Orbis, 1952.
- KNAPP, V. Vlastnictví v naší společnosti. *Právník*, 1949, roč. 88.
- KNAPP, V. Některé teoretické otázky státního socialistického vlastnictví v Československu. *Stát a právo*, 1960, roč. 7.
- KNAPP, V. Státní socialistické vlastnictví. *Soudce z lidu*, 1951, roč. 2, č. 12.
- KNAPP, V. Tri state o vlastnictví. *Právní obzor*, 1951, roč. 34, č. 3.
- KNAPP, V. Trestní ochrana socialistického vlastnictví. *Právník*, 1950, roč. 89.
- KNAPP, V. Vlastnictví v naší společnosti. *Právník*, 1949, roč. 88.
- KNAPP, V. Trestní ochrana socialistického vlastnictví. *Právník*, 1950, roč. 89.
- KNAPP, V. Státní socialistické vlastnictví. *Soudce z lidu*. 1951, roč. 2, č. 12.
- LUBY, Š. K otázce učenia o systéme socialistického práva a o vymedzení odvetvia občianskeho práva. In: *Právní obzor*: 1966, roč. 49, č. 1.
- MARŠÁLEK, P. Proměny české právní vědy 1945 – 1989. *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. In: MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds.). Praha: Karolinum, 2004.
- POVRAZNÍK, V. *O základních právech a povinnostech občanských*. Právníkový ústav ministerstva spravedlnosti. Praha: Orbis, 1952.
- SPIŠIAK, J. Štátne socialistické vlastníctvo (diel II.). *Právní obzor*, 1951, roč. 35, č. 4.
- VOJÁČEK, L. – KOLÁRIK, J. – GÁBRIŠ, T. *Československé právní dějiny. 2. prepracované vydanie*. Bratislava: Eurokodex s.r.o., 2013.
- WAGNEROVÁ, E. Základní práva. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

Dôvody na obmedzenie a pozbavenie spôsobilosti na právne úkony v sovietskych a československých Občianskych zákonníkoch

Grounds for Limitation and Deprivation of the Capacity to Perform Legal Acts According to Soviet and Czechoslovak Civil Codes

JUDr. Ingrid Lanczová, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra dejín práva
inge.lanczova@gmail.com

Abstrakt: Príspevok sa zameriava na porovnanie dôvodov, pre ktoré bolo možné vydanie rozhodnutia o zásahu do spôsobilosti na právne úkony podľa sovietskych a československých Občianskych zákonníkov (Občiansky zákonník RSFSR z roku 1922, Občiansky zákonník RSFSR z roku 1964, československý Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb. a československý Občiansky zákonník č. 40/1964 Zb.). Zákonníky sú zároveň stručne predstavené, so zameraním sa na ich východiskové zdroje pri legislatívnych prácach, aby bolo možné lepšie zhodnotiť mieru vplyvu sovietskeho práva na československé právo v predmetnej otázke.

Kľúčové slová: spôsobilosť na právne úkony; obmedzenie spôsobilosti na právne úkony; pozbavenie spôsobilosti na právne úkony; sovietske právo; československé právo; Občiansky zákonník RSFSR z roku 1922; Občiansky zákonník RSFSR z roku 1964; československý Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb.; československý Občiansky zákonník č. 40/1964 Zb.

Abstract: The study is a comparison of grounds for limitation and deprivation of the capacity to perform legal acts according to Soviet and Czechoslovak Civil Codes (the 1922 RSFSR Civil Code, the 1964 RSFSR Civil Code, the Czechoslovak Civil Code no. 141 of 1950 Coll., and the Czechoslovak Civil Code no. 40 of 1964 Coll.). There is a brief introduction of the Civil Codes with a focus on inspiration sources for the civil legislative works, to better assess the influence of Soviet law on Czechoslovak law in this issue.

Key Words: Capacity to perform legal acts; Limitation of the capacity to perform legal acts; Deprivation of the capacity to perform legal acts; Soviet law; Czechoslovak law; the 1922 RSFSR Civil Code; the 1964 RSFSR Civil Code; the Czechoslovak Civil Code no. 141 of 1950 Coll.; the Czechoslovak Civil Code no. 40 of 1964 Coll.

Monarchovia kontinentálnej Európy mali pod vplyvom osvietenstva v 18. a 19. storočí na poli práva rovnaký cieľ – zozbierať v ich krajinách účinné právo a vydať prehľadné zákonníky. Občianskoprávne normy boli tak postupne publikované napr. v bavorskom Maximiliánovom civilnom kódexe (1756), v pruskom Všeobecnom krajinskom zákonníku (1794), vo francúzskom Občianskom zákonníku (1804), v rakúskom Všeobecnom

občianskom zákonníku (1811), v poľskom Občianskom zákonníku (1825), v holandskom Občianskom zákonníku (1838), v talianskom Občianskom zákonníku (1865), v portugalskom Občianskom zákonníku (1867), v nemeckom Občianskom zákonníku (1896) či v španielskom Občianskom zákonníku (1889).¹ Tento trend nasledovalo aj cárske Rusko, kde Výber zákonov Ruského impéria vstúpil do účinnosti v roku 1835.² Jeho občianskoprávna časť bola nahradená Občianskym zákonníkom v roku 1922 a následne v roku 1964. Československo malo po vzniku v roku 1918 v predmetnej veci špecifickú pozíciu právneho dualizmu, keďže pre českú časť platil rakúsky Občiansky zákonník (1811) a pre uhorskú časť nekodifikované obyčajové právo v znení Werbőczyho Tripartita (1514), Dočasných súdnych pravidiel Judexkuriálnej konferencie (1861) a čiastkových kodifikácií (napr. zák. čl. LIII/1871 o úprave právnych a majetkových pomerov zo zrušeného urbárskeho vzťahu, zák. čl. XVIII/1874 o zodpovednosti za smrť alebo úraz na tele spôsobený železnicou, zák. čl. XVI/1876 o formálnych náležitostiach závetov, zák. čl. XX/1877 o úprave poručníckych a opatrovníckych záležitostí, zák. čl. XLI/1881 o vyvlastnení, zák. čl.

¹ *Codex Maximilianeus bavaricus civilis, Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten, Code civil des Français, Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, Kodeks cywilny Królestwa Polskiego, Burgerlijk Wetboek, Codice civile italiano del 1865 (Codice Pisanelli), Código Civil, Bürgerliches Gesetzbuch, Código Civil (Real Decreto de 24 de julio de 1889).*

² Свод законов Российской империи, v dobovej ruštine Сводъ законовъ Россійской имперіи. Skôr ako o nový kódex, išlo o zozbieranie a systematizáciu dovtedy existujúcich noriem dobového ruského práva počas vlády Mikuláša I., s čiastočným vplyvom ALR, CC a ABGB. Dôležitú úlohu v tomto procese zohral uhorský právnik z Vyšnej Olšavy pri Stropkove, Michal Baluďanský (Mihály Balugyánszky, Mikhail Balugianskii, 1769 – 1847), ktorý vyštudoval právo na Právnickej fakulte Viedenskej univerzity a bol pozvaný do Petrohradu v roku 1803. V Rusku vyučoval právo na univerzite a učil aj synov panovníka na kráľovskom dvore. Ako predseda kodifikačnej komisie (1826) povolal na kodifikačné práce viacerých odborníkov, z ktorých sám mnohých učil alebo ich poslal na dvojročné študijné pobyty do Nemecka. Jedným takým bol aj Konstantin Nevolin, ktorý obhajoval zásadu, že základom znalosti práva je predstava o pravde. Práve zdôrazňovanie pravdy a dobra charakterizovali právo-teoretické diskusie tohto obdobia. Občianskoprávne normy (*Zakony Grazhdanskie*) boli obsiahnuté v desiatom zväzku v rámci štyroch kníh – prvá kniha bola venovaná rodinnému právu, druhá a tretia vecnému právu, vrátane prevodu vlastníctva dedením, a štvrtá záväzkovému právu. Bližšie pozri napr. BORISOVA, T. The Digest of Laws of the Russian Empire: The Phenomenon of Autocratic Legality. *Law and History Review*, 2012, roč. 30, č. 3, s. 901 – 925, OSTROUKH, A. Russian Society and its Civil Codes: A Long Way to Civilian Civil Law. *Journal of Civil Law Studies*, 2013, roč. 6, č. 1, s. 375 – 380. Legislatívne akty Mikuláša I. sú v origináli dostupné na: <https://www.prilib.ru/en/section/681960> [cit. 2020. 07. 01].

XXXI/1894 o manželskom práve a i.³⁾ Prvý československý Občiansky zákonník bol prijatý v roku 1950 (zákon č. 141/1950 Zb.) a následne ďalší v roku 1964 (zákon č. 40/1964 Zb.). Na nasledujúcich stranách budeme konfrontovať práve sovietske a československé Občianske zákonníky 20. storočia, a to z dôvodov, z ktorých bolo možné rozhodnúť o obmedzení, resp. pozbavení spôsobilosti na právne úkony.

1. Občiansky zákonník RSFSR z roku 1922

Po boľševickej revolúcii sa boľševické Rusko dôsledne pridŕžovalo Leninovho výroku z roku 1920 „*neuznávame nič súkromné*“.⁴ V prechodnej fáze, do ktorej po revolúcii krajina vstupovala, smerujúcej ku komunizmu, však muselo byť správanie sa ľudí regulované právom, a to novým, ktoré by nahradilo buržoázne právo a vychovalo by spoločnosť do komunistického ideálu, v ktorom, okrem iného, právo viac nemalo byť potrebné. Dovtedy však od práva upustiť nešlo, a tak bol prijatý aj Občiansky zákonník. „*Občiansky zákonník RSFSR (najcharakteristickejší právna norma odrážajúca novú hospodársku politiku), prvý socialistický zákonník, bol schválený na štvrtom zasadnutí Všeruského ústredného výkonného výboru 31. októbra 1922 a nadobudol účinnosť 1. januára 1923.*“⁵ Jeho charakter možno odvodiť od ďalšieho Leninovho citátu, resp. jedného z jeho pokynov, ktoré boli najzásadnejším východiskom celého zákonníka: „*Nesnažte sa zapáčiť Európe, ale postúpte ďalej v zosilňovaní zasahovania štátu do občianskoprávných vecí ... nepremárnite ani najmenšiu možnosť rozšíriť zasahovanie štátu do občianskoprávných vzťahov.*“⁶ Európski právnici ho kritizovali okrem iného pre „*technické nedokonalosti*“, na druhej strane však netreba zabúdať, že „*bol vytvorený za tri mesiace a to do dovtedy nevídaného politického, ekonomického, sociálneho a kultúrneho prostredia*“.⁷ V dobovej sovietskej literatúre sa v tejto súvislosti uvádza: „*Občiansky zákonník musel odrážať vymoženosti Októbrovej revolúcie a zvláštnosť obdobia prechodu k pokojnej obnove národného hospodárstva.*“⁸

³ Pozri MOSNÝ, P. – LACLAVÍKOVÁ, M. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska II. (1848 – 1948)*. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 114 – 139.

⁴ LENIN, V. I. *Collected Works* vol. 31. In: LUKES, S. *Individualism*. Colchester: ECPR Press, 2006, s. 65.

⁵ KNAPP, V. – PLANK, K. *Učebnice československého občianskeho práva*. Praha: Orbis, 1965, s. 34.

⁶ Z listu Lenina ľudovému komisárovi spravodlivosti Kurskému. In: KNAPP, V. – PLANK, K. *Učebnice československého občianskeho práva*. Praha: Orbis, 1965, s. 35.

⁷ OSTROUKH, A. Russian Society and its Civil Codes: A Long Way to Civilian Civil Law. *Journal of Civil Law Studies*, 2013, roč. 6, č. 1, s. 382.

⁸ GENKIN, D. M. et al. *Sovětské občanské právo Díl 1*. Praha: Orbis, 1953, s. 21.

Obsah⁹ Občianskeho zákonníka tvorilo 455 článkov, systematizovaných v štyroch častiach: všeobecné ustanovenia, vecné práva, záväzkové právo a dedičské právo, pričom záväzkovému právu bola venovaná najširšia a dedičskému právu najužšia časť. Za charakteristické črty možno považovať prednosť kolektivismu na úkor individualizmu, supremáciu štátu, širší výklad v prospech vedúcej triedy, vyčlenenie rodinného/pracovného/pozemkového práva do samostatných právnych úprav, rozlišovanie vlastníctva na štátne, družstevné a súkromné (len k predmetom osobnej spotreby, výrobným prostriedkom a nástrojom), možnosť zriaďovania verejných/komanditných/akciových spoločností a spoločností s ručením obmedzeným, vplyv majetkového postavenia škodcu a poškodeného pri náhrade škody, rozlišovanie rôznych zmluvných typov, obmedzenie výšky možného dedičstva sumou 10 000 zlatých rubľov a i., čo dosvedčuje prítomnosť kapitalistických prvkov ale s dominanciou socialistických znakov.

1.1 Dôvody pozbavenia a obmedzenia spôsobilosti na právne úkony v Občianskom zákonníku RSFSR z roku 1922

Podľa článkov 8 –10 Občianskeho zákonníka (Všeobecná časť, II Osobné práva):

„Čl. 8. Dospelé osoby môžu byť príslušnými autoritami vyhlásené za nespôsobilé na obstarávanie vlastných záležitostí:

1) *Ak v dôsledku duševnej choroby alebo slabomyselnosti sú neschopné rozumne obstarávať vlastné záležitosti;*

2) *Ak premrhali svoj majetok v dôsledku svojho výnimočne márnотratného správania.*

Čl. 9. Maloletí, ktorí dovŕšili vek štrnásť rokov, ako aj osoby v opatrovníctve ako márnотratníci, môžu uzavrieť zmluvu len so súhlasom ich zákonných zástupcov (príbuzní alebo opatrovníci). Majú právo samostatne nakladať s platom, ktorý dostanú za vlastnú prácu a sú zodpovední za akékoľvek zranenie iných osôb spôsobené vlastným konaním.

Čl. 10. Akékoľvek zmluvy o zmene spôsobilosti alebo nespôsobilosti sú neplatné.“

Občiansky zákonník RSFSR z roku 1922 upravoval *nespôsobilosť obstarávania vlastných záležitostí*. Tá mohla byť dôsledkom duševnej choroby, slabomyselnosti a takej márnотratnosti, ktorá viedla k premrhaniu majet-

⁹ Anglický preklad Občianskeho zákonníka RSFSR bol po častiach postupne uverejňovaný v *Russian Review* so začiatkom v: *The Civil Code of Soviet Russia. Russian Review*, 1923, roč. 1, č. 1, s. 4 – 6.

ku. Možno povedať, že tieto dôvody umožňovali pozbavenie spôsobilosti na právne úkony. Márnratná osoba mohla byť postavená aj na roveň osoby, ktorá dovŕšila vek štrnásť rokov, t. j. mohlo ísť o dôvod obmedzenia spôsobilosti na právne úkony.¹⁰ Pojmy pozbavenie a obmedzenie spôsobilosti na právne úkony (svojprávnosti) však zákonník nepoužíval.¹¹

Išlo o dôvody, ktoré boli typické aj pre zákony 19. storočia (napr. Výber zákonov Ruského impéria z roku 1835 rozoznával závislosť od alkoholu a márnratnosť,¹² podľa uhorského zák. čl. XX/1877 sa pre duševnú chorobu rozhodovalo o opatrovníctve, resp. pre duševnú/telesnú vadu, márnratnosť či spustlý život sa mohlo rozhodnúť o ponechaní dotýčnej osoby v otcovskej moci alebo v moci poručníka, podľa ABGB z roku 1811 neboli *sami spôsobilí svoje záležitosti riadne spravovať...zúriví, šialení a blbí, ktorí sú úplne zbavení užívania svojho rozumu alebo aspoň nerozoznávajú následky svojich činov, ako aj osoby prehlásené za márnratníkov*...).

2. Československý Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb.

Výsledok právnickej dvojročnice, hlavný prameň občianskeho práva, prvý unifikovaný československý kódex občianskeho práva a prvý Občiansky zákonník na území Slovenska vôbec, bol jednomyselne prijatý Národným zhromaždením 25. októbra 1950 a vstúpil do účinnosti 1. januára 1951.

Obsah Občianskeho zákonníka tvorilo 570 paragrafov, systematizovaných v šiestich častiach: úvodné ustanovenia, všeobecné ustanovenia, vec-

¹⁰ Prax socialistických štátov, ktoré považovali márnratnosť za dôvod nespôsobilosti na právne úkony, bola prakticky takmer vždy taká, že sa nepostupovalo podľa čl. 8. In: GENKIN, D. M. et al. *Sovětské občanské právo Díl 1*. Praha: Orbis, 1953, s. 144 – 145.

¹¹ K pozbaveniu spôsobilosti bolo potrebné vyjadrenie lekárskeho komisii pri zdravotných oddeleniach miestnych sovietsk. Aj pred rozhodnutím príslušných autorít vo veci spôsobilosti na právne úkony bolo možné právne úkony takýchto osôb vyhlásiť za neplatné. Podľa čl. 31: „*Zmluvy uzavreté osobami, ktoré sú trvalo nespôsobilé na právne úkony alebo sú dočasne v stave, ktorý im zabraňuje chápať význam ich konania, sú neplatné.*“ Neplatnosť takýchto právnych úkonov bola rozoznávaná aj v ostatných opisovaných zákonníkoch (v sovietskom z r. 1964 boli príslušné čl. 55 a 56, v československom z r. 1950 § 13, v československom z r. 1964 § 38). In: GENKIN, D. M. et al. *Sovětské občanské právo Díl 1*. Praha: Orbis, 1953, s. 144 a *The Civil Code of Soviet Russia. Russian Review*, 1923, roč. 1, č. 2, s. 32.

¹² DENISOVA ANATOLYEVNA, E. The Institute of Legal Incapacitation in Russia. *Science of Law*, 2014, s. 261 – 263 [online]. Dostupné na internete: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-institute-of-the-legal-incapacitation-in-russia/viewer> [cit. 2020. 07. 05].

né práva, záväzkové právo, dedičské právo, prechodné a záverečné ustanovenia, pričom s vynechaním úvodných, prechodných a záverečných ustanovení možno povedať, že najširšia časť bola venovaná záväzkovému právu a najužšia časť bola venovaná dedičskému právu. Vyššie spomenuté významné charakteristické črty Občianskeho zákonníka RSFSR sa vzťahovali aj na československý Občiansky zákonník z roku 1950, s výnimkou skutočností, že československý zákonník rozlišoval osobné aj súkromné vlastníctvo, nerozoznával vplyv majetkového postavenia škodcu a poškodeného pri náhrade škody spôsobenej zavinením, neuvádzal možnosť zriaďovania vyššie spomenutých spoločností a zákonného obmedzenia výšky možného dedičstva. Už len z tohto malého množstva porovnaní vidíme, že východiskom Občianskeho zákonníka bolo ako sovietske právo, tak aj pôvodné domáce právo.

Vplyv sovietskeho Občianskeho zákonníka, resp. sovietskej ideológie na československý Občiansky zákonník, potvrdzuje dobová aj súčasná literatúra:

„Vydanie Občianskeho zákonníka bolo dôležitým víťazstvom v triednom boji a medzníkom v približovaní socialistickému občianskemu právu sovietskemu, ktoré bolo našim vzorom a zdrojom poučenia.“¹³

„Občiansky zákonník je plodom doby plnej paradoxov – badať v ňom vplyvy sovietskeho práva (postupná t.j. sovietskizácia práva)...“¹⁴

Rovnako je potvrdený aj vplyv dovtedy platného domáceho občianskeho práva:

„Občiansky zákonník z roku 1950 vznikol v období, kedy sa socialistická ekonomika začala len vyvíjať, a kedy sa v nej preto nemohli uplatniť všetky jej charakteristické črty.“¹⁵

„Ako vo väčšine ľudových demokracií, bol i u nás zvolený variant materiálnej kontinuity, pretože staré právo bolo možné využiť v záujme nastolenia nového zriadenia. Samozrejme, nemohlo byť prevzaté celé právo, ale len tie časti, ktoré boli z hľadiska cieľov revolúcie neutrálne, alebo nadobudli revolúciou iný význam,“ a hoci dôvodová správa Občianskeho zákonníka z roku 1950 hlásala naplnenie starých inštitútov novým obsahom, v skutočnosti išlo o kompromis zachovávajúci väčšinu tradičných inštitútov, hoci často v modifikovanej podobe.“¹⁶

¹³ KNAPP, V. Učebnice občianskeho a rodinného práva. Celostátní vysokoškolská učebnice. Svazek I. Obecná část – Práva věcná. Praha: Orbis, 1955, s. 42.

¹⁴ LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. Praktikum k dejinám štátu a práva na Slovensku. III. zväzok (1948 – 1989). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019, s. 115.

¹⁵ MÁLEK, A. Občanský zákoník a předpisy souvisící. Praha: Orbis, 1964, s. 5.

¹⁶ CAPANDOVÁ, P. Základná charakteristika socialistického občianskeho práva v Československej socialistickej republike po februári 1948. Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae, 2019, tom. XXXVIII, č. 2, s. 39 a KUKLÍK, J. et al. Vývoj československého práva 1945 – 1989. Praha: Linde, 2009, s. 508 in: Ibid.

Občiansky zákonník z roku 1950 sa preto zvykne označovať aj ako tzv. stredný kódex.¹⁷

2.1 Dôvody pozbavenia a obmedzenia spôsobilosti na právne úkony v Občianskom zákonníku č. 141/1950 Zb.

Podľa §§ 13 – 16 Občianskeho zákonníka (druhá časť „Všeobecné ustanovenia“, prvá hlava „Osoby“):

„§ 13 ods. 1) Kto je celkom pozbavený svojprávnosti alebo pre duševnú poruchu nie je vôbec schopný obstaráť si svoje veci sám, je na právne úkony celkom nespôsobilý; za neho koná jeho zákonný zástupca.

2) Kto je pozbavený svojprávnosti len čiastočne alebo pre duševnú poruchu nie je schopný obstaráť si sám náležite svoje veci, čo do spôsobilosti na právne úkony je rovný tomu, kto dovŕšil pätnásť rok.

§ 14 Pokiaľ ide o právne úkony, na ktoré sú osoby uvedené v predchádzajúcich ustanoveniach samy spôsobilé, konajú za maloletých mladších než pätnásťročných ich zákonní zástupcovia; maloletí, ktorí dovŕšili pätnásť rok, ako aj tí, ktorí sú pozbavení svojprávnosti len čiastočne, konajú s prívolením svojich zákonných zástupcov.

§ 15 Súd môže celkom pozbaviť svojprávnosti toho, kto je starší než šesťročný a nie je pre duševnú poruchu, ktorá nie je len prechodná, vôbec schopný sám si obstarávať svoje veci.

§ 16 Súd môže čiastočne zbaviť svojprávnosti toho, kto je plnoletý a pre duševnú poruchu, ktorá nie je len prechodná, alebo pre navyknuté nadmierne používanie alkoholických alebo omamných prostriedkov alebo jedov nie je sám schopný obstarávať si svoje veci náležite.“

Pri porovnaní dôvodov s Občianskym zákonníkom RSFSR z roku 1922 možno konštatovať najmä nasledovné rozdiely:

a) odlišná terminológia: v československom zákonníku sa použil termín **svojprávnosť**, namiesto **nespôsobilosť**, použitom v OZ RSFSR z roku 1922. Tento termín bol vlastný českým krajinám, kde bol po vzniku Československa recipovaný cisársky patent č. 207 z roku 1916 o pozbavení *svojprávnosti*. V ňom rozoznávané pojmy *obmedzenie* a *pozbavenie svojprávnosti* boli, na rozdiel od sovietskeho zákonníka, v československom OZ z roku 1950 dôsledne rozlíšené. Termín *svojprávnosť* vychádza z rímsko-právneho *sui iuris*: „byť osobou svojho práva,“ čo tiež dosvedčuje charakter československého OZ ako „stredného kódexu.“

¹⁷ LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. *Praktikum k dejinám štátu a práva na Slovensku. III. zväzok (1948 – 1989)*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019, s. 115.

b) odlišná formulácia, ale nie nevyhnutne obsah dôvodov pozbavenia spôsobilosti na právne úkony: OZ RSFSR z roku 1922 výslovne menuje duševnú chorobu, slabomyseľnosť a takú márnوترatnosť, ktorá viedla k premrhaníu majetku (sovietska literatúra aj takúto márnوترatnosť nahrádza termínom *slabomyseľnosť*¹⁸). Československý OZ z roku 1950 uvádza duševnú poruchu, ktorá nie je len prechodná a kvôli ktorej si osoba vôbec nie je schopná sama obstarávať svoje veci. Bližšia definícia však v zákone aj dôvodovej správe chýba, možno však dedukovať, že malo ísť o čo najširší pojem, ktorý by obsiahol aj menovania sovietskeho zákonníka. Dobová československá odborná literatúra potvrdzuje, že išlo o najširší možný pojem zadefinovaním duševnej poruchy ako „*najrôznejších duševných stavov, ktorých znakom je to, že trpí buď jedinec a jeho záujmy alebo jeho správaním trpí jeho okolie, alebo trpí aj on aj okolie. Oboje môže byť najrôznejšieho druhu a stupňa*“.¹⁹ Najčastejšie duševné poruchy, ktoré viedli k pozbaveniu svojprávnoti, boli schizofrénia, progresívna paralýza, slabomyseľnosť, psychopatie a alkoholizmus.²⁰

c) formulácia obmedzenia spôsobilosti na právne úkony: Obmedzenie spôsobilosti na právne úkony nebolo v OZ RSFSR z roku 1922 upravené,²¹

¹⁸ GENKIN, D. M. et al. *Sovětské občanské právo Díl 1*. Praha: Orbis, 1953, s. 144.

¹⁹ „*To, že jedinec trpí, môže spočívať v tom, že má poruchy spánku a úzkostné sny. Má nutkavé myšlienky, trpí nevysvetliteľnou úzkosťou, prepadá vášni a vyčíta si to, má nepríjemné pocity, zmeny osobnosti v počiatku duševnej choroby, trpí hrôzou a bezradnosťou atď. Inokedy sa duševná porucha prejavuje nápadne len v telesných znakoch, napr. hysterická obrna ramena alebo zvracanie. Tiež to, ako trpia kvôli jedincovi ľudia v jeho okolí, môže mať rôzny charakter a stupeň. Členovia rodiny môžu trpieť jeho podivuhodným správaním, chorobnou úzkostlivosťou alebo výbušnosťou, spolupracovníci chorobnou podozrievavosťou, spoločnosť jeho pracovnou neschopnosťou, agresivitou voči okoliu slovami i činmi atď. K duševným poruchám je nutné radiť duševné choroby známeho aj neznámeho pôvodu (ako progresívna paralýza, schizofrénia), duševné stavy pri niektorých telesných chorobách, ďalej neurózy, ďalej chorobné stavy, ktoré nie sú chorobami, ale abnormalitou osobnosti (psychopatia), oneskorenie vývoja zo somatických alebo spoločenských (výchovných) príčin (slabomyseľnosť, niektoré hluchonemosti), prechodne afektívne stavy (panika, chorobný afekt hnevu), alkoholizmus a iné intoxikácie. Len § 10 zák. o rodinnom práve rozlišuje duševnú poruchu a nedostatočnú duševnú vyvinutosť, ktorou je najmä slabomyseľnosť... Rôzne druhy duševných porúch, ktorými sa ustanovenia zákonov zaoberajú, majú spoločné len to, že ide spravidla o duševnú poruchu spoločensky závažnejšiu. Je možné, že tá istá duševná porucha spĺňa rôzne podmienky rôznych právnych noriem trestných i civilných. Je však tiež mysliteľné, že napríklad duševná porucha podmieňujúca nesvojprávnotť určitej osoby nie je duševnou poruchou spôsobujúcou stav nepríčetnosti k určitému trestnému činu.*“ In: KNOBLOCH, F. – KNOBLOCHOVÁ, J. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1957, s. 13 – 14.

²⁰ KNOBLOCH, F. – KNOBLOCHOVÁ, J. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1957, s. 30.

²¹ „*Zatiaľ čo v buržoáznych štátoch je upravené postavenie osôb majúcich čiastočnú spôso-*

na úroveň maloletých, ktorí dovŕšili vek 14 rokov, však boli daní márnوترatníci. Československý OZ z roku 1950 upustil od dôvodu márnوترatnosti, lebo „z tohto dôvodu (márnوترatnosti) bola podľa predchádzajúcej právnej úpravy sledovaná len ochrana majetkových záujmov chránenca, najmä však majetkových záujmov príslušníkov jeho rodiny. Avšak nový spôsob života a vyspelosť nášho obyvateľstva ukázali, že tzv. márnوترatníkov ubúda...“²² a z tohto dôvodu sa konštatovala bezvýznamnosť takejto úpravy a zotrvalo sa pri dôvodoch miernejších následkov duševnej poruchy.

d) odlišné vekové hranice: OZ RSFSR z roku 1922 predpokladal zásah do spôsobilosti u osôb dospelých (osemnásťročných), československý občiansky zákonník u osôb starších ako šesťročných. Pozbavenie spôsobilosti na právne úkony podľa československého zákonníka stávalo osobu na úroveň detí mladších než šesť rokov, v sovietskom zákonníku takéto prirovnanie chýbalo, možno však uvažovať o obdobnej hranici.²³ Obmedzenie spôsobilosti na právne úkony plnoletých osôb podľa československého zákonníka znamenalo zúženie rozsahu na takú spôsobilosť, ako mali osoby po dovŕšení 15. veku života, sovietsky rozoznával zúženú spôsobilosť takú, ako mali osoby po dovŕšení 14. veku života.

3. Občiansky zákonník RSFSR z roku 1964

Od roku 1959 sa v Sovietskom zväze hovorilo o *období rozvinutej výstavby komunizmu*, pričom bola vydaná „kodifikačná norma z oblasti občianskeho práva platná pre celé územie Sovietskeho zväzu, ktorá sa stala základom pre vydanie občianskych zákonníkov jednotlivých zväzových republík“ (*Základy občianskeho zákonodarstva ZSSR a zväzových republík*, 1961).²⁴ Nový sovietsky Občiansky zákonník bol schválený 11. júna 1964 a do účinnosti vstúpil 1. októbra 1964.

bilosť k právnym úkonom podľa ich majetkového postavenia, v sovietskom práve panuje zásada čo najväčšej ochrany záujmu týchto ľudí.“ In: PŘENOSIL, G. Prof. S. N. Bratus – Subjekty občianskeho práva. *Právnik*, 1951, roč. 90, č. 1, s. 54.

²² *Důvodová zpráva* [online]. Dostupné na internete: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_10.htm [cit. 2020. 07. 15].

²³ „Často nie len mladiství od 14 do 18 rokov, ale aj deti, ktoré nedovŕšili 14 rokov, samostatne uzatvárajú zmluvy so štátnymi a družstevnými organizáciami a podnikmi (nákup v obchodnej predajni potravín, kancelárskych a školských potrieb, hračiek, návšteva kín, atď.)... Charakteristickým rysom týchto právnych úkonov je tá okolnosť, že plnenie nastáva hneď, ako sú vykonané.“ In: GENKIN, D. M. et al. *Советские občanské právo* Díl 1. Praha: Orbis, 1953, s. 141 – 142.

²⁴ KNAPP, V. – PLANK, K. *Učebnice československého občianskeho práva*. Praha: Orbis, 1965, s. 47.

Obsah²⁵ Občianskeho zákonníka tvorilo 569 článkov, systematizovaných v ôsmich častiach: všeobecné ustanovenia, vlastnícke právo, záväzkové právo, autorské právo, právo objavu, vynálezcovské právo, dedičské právo, spôsobilosť cudzincov a osôb bez štátneho občianstva k právam, použitie občianskych zákonníkov cudzích štátov, medzinárodných zmlúv a dohôd, pričom opäť bola najširšia časť venovaná záväzkovému právu (hoci v komplexnejšej podobe v porovnaní s OZ RSFSR z roku 1922) a najužšia časť právu objavu. **Tento Občiansky zákonník už nevychádzal z európskej kodifikačnej tradície, ale výlučne zo sovietskej právnej náuky za účelom odstránenia prekážok pri budovaní komunizmu** (podľa čl. 1 účelom Občianskeho zákonníka RSFSR bolo „*upravovať majetkové a súvisiace osobné nemajetkové vzťahy za účelom vytvorenia materiálno-technologickej základne komunizmu a úplného uspokojenia materiálnych a duševných potrieb občanov, príp. osobné nemajetkové vzťahy, ak to právo predvídalo*)“.

3.1 Dôvody pozbavenia a obmedzenia spôsobilosti na právne úkony v Občianskom zákonníku RSFSR z roku 1964

Podľa článkov 15 – 16 Občianskeho zákonníka (Všeobecná ustanovenia, II Osoby, I Občania):

„Čl. 15 Vyhlásenie, že občan nemá spôsobilosť na právne úkony: Občan, ktorý pre duševnú chorobu alebo slabomyseľnosť nie je schopný porozumieť významu jeho úkonov alebo ich ovládať, môže byť súdom vyhlásený za nespôsobilého na právne úkony, a to v konaní podľa Občianskeho súdneho poriadku RSFSR. Takejto osobe sa ustanoví poručník. Poručník koná v mene duševne chorej alebo slabomyseľnej osoby, ktorá bola vyhlásená za nespôsobilú na právne úkony. V prípade vyliečenia alebo zásadného zlepšenia zdravotného stavu občana vyhláseného za nespôsobilého na právne úkony, súd ho vyhlási za spôsobilého na právne úkony. Poručníctvo bude ukončené rozhodnutím súdu.

Čl. 16 Obmedzenie spôsobilosti na právne úkony občana závislého od alkoholu alebo narkotík: Občan, ktorý dostane svoju rodinu do ťažkej finančnej situácie kvôli jeho závislosti od alkoholu alebo narkotík, môže byť súdom obmedzený na jeho spôsobilosti na právne úkony, a to v konaní podľa Občianskeho súdneho poriadku RSFSR. Takejto osobe sa ustanoví opatrovník. S výnimkou jednoduchých právnych úkonov každodennej povahy, môže právne úkony zamerané na dispozíciu s majetkom vykonávať len so súhlasom opatrovníka. Ak občan prestane s uží-

²⁵ Anglický preklad zákonníka: GRAY, W. – STULTS, R. *Civil Code of the Russian Soviet Federated Socialist Republic: An English Translation*. Ann Arbor: The University of Michigan Law School, 1965.

vaním alkoholu²⁶ alebo narkotík, súd odvolá obmedzenie spôsobilosti na právne úkony. Opatrovníctvo bude ukončené rozhodnutím súdu.“

V porovnaní s Občianskym zákonníkom RSFSR z roku 1922 možno konštatovať najmä nasledujúce:

- zákonník už používa termín spôsobilosť na právne úkony;
- rozlišuje pozbavenie a obmedzenie spôsobilosti na právne úkony;
- za dôvody pozbavenia explicitne neuvádza márnوترatnosť, hoci pri obmedzení uvádza takú závislosť, ktorá mala negatívny dopad na majetok rodiny;
- výslovne nepredpokladá zásah do spôsobilosti len u dospelého;
- osoba s obmedzenou spôsobilosťou na právne úkony je chránená ako osoba mladšia ako štrnásťročná.

4. Československý Občiansky zákoník č. 40/1964 Zb.

Podľa dôvodovej správy²⁷ *Občiansky zákoník* (z roku 1950) zastaral, keďže väčšina jeho ustanovení podrobne upravovala *mŕtve*, v šesťdesiatych rokoch *neexistujúce spoločenské vzťahy* a *chýbala v ňom úprava typických socialistických vzťahov*, čím bol ich *rozvoj zviazaný*. Preto bol 28. februára 1964 prijatý Občiansky zákoník č. 40/1964 Zb., ktorý nadobudol účinnosť 1. apríla 1964. Jeho zúžený charakter bol objasnený v § 1, podľa ktorého občianskoprávne vzťahy boli také vzťahy, ktoré vznikali medzi občanmi a socialistickými organizáciami a medzi občanmi navzájom v oblasti uspokojovania hmotných a kultúrnych potrieb. Východiskom boli *špeciálne celozväzové právne normy* Základy občianskeho zákonodarstva ZSSR a zväzových republík, ktoré *jednotlivé zväzové republiky podrobne rozpracovali podľa podmienok v jednotlivých zväzových republikách*,²⁸ socialistická zá-

²⁶ Alkoholizmus bol v sovietskej spoločnosti až priveľmi bežný nežiaduci za to tolerovaný spoločenský jav. „V priemere vypije sovietsky občan 11,2 litra čistého alkoholu a 4,4 litra domáceho páleného alkoholu na hlavu za rok, v dôsledku čoho má Sovietsky zväz proenstvo v požívaní destilátov. Pravidelné ťažké pijanstvo je rozšírené medzi všetkými vrstvami sovietskej populácie a narastá aj medzi ženami a mladými ľuďmi. K roku 1980 minula priemerná sovietska rodina 25 – 50 % mesačného rozpočtu na stravu práve na alkohol.“ Najmä medzi šesťdesiatymi a osemdesiatymi rokmi bola rozšírená aj propaganda alkoholu a pijan bol často vykreslený ako „bezstarostný, veselý a mužný“. In: ANDERSON, S. C. – HIBBS, V. K. Alcoholism in the Soviet Union. *International Social Work*, 1992, roč. 35, č. 4, s. 441 a JARGIN, S. V. On the Causes of Alcoholism in the Former Soviet Union. *Alcohol and Alcoholism*, 2010, roč. 45, č. 1, s. 104.

²⁷ *Důvodová zpráva* [online]. Dostupné na internete: https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0156_09.htm [cit. 2020. 08. 01].

²⁸ KNAPP, V. – PLANK, K. *Učebnice československého občianskeho práva*. Praha: Orbis, 1965, s. 47, s. 49.

konnosť²⁹ a podľa dôvodovej správy „účasť širokej verejnosti – právnickej i neprávnickej“. „Nový Občiansky zákonník mal reflektovať podmienky novo sa rodiacej spoločnosti. Navzdory realite bolo konštatované, že v praxi sa už spoločenské vzťahy zmenili natoľko, že sa vymykajú zo sféry občianskoprávnej úpravy. Mnoho tradičných inštitútov, ktoré sú základným kameňom alebo tmeliacim prvkom občianskeho práva kontinentálneho typu, bolo úplne vypustených alebo vytlačených na okraj zákonnej úpravy. Už krátko po vydaní bolo jasné, že programový legislatívny experiment v podobe radikálne koncipovaného kódexu občianskeho práva sa nevydaril.“³⁰

Obsah Občianskeho zákonníka tvorilo 510 paragrafov, systematizovaných v ôsmich častiach: všeobecné ustanovenia, socialistické spoločenské vlastníctvo a uspokojovanie potrieb občanov, osobné užívanie bytov, iných miestností a pozemkov, služby, práva a povinnosti z iných právnych úkonov, zodpovednosť za škodu a za neoprávnený majetkový prospech, dedenie majetku v osobnom vlastníctve, záverečné ustanovenia, pričom najširšia časť bola venovaná službám a najužšia časť (s vynechaním záverečných ustanovení) dedeniu majetku v osobnom vlastníctve.

4.1 Dôvody pozbavenia a obmedzenia spôsobilosti na právne úkony v Občianskom zákonníku č. 40/1964 Zb.

Podľa § 10 Občianskeho zákonníka (prvá časť „Všeobecná ustanovenia,“ druhá hlava „Účastníci občianskoprávnych vzťahov“, prvý oddiel „Občania“):

²⁹ „Socialistická zákonnosť je základnou metódou uskutočňovania funkcií socialistického štátu, metódou uskutočňovania funkcií diktatúry robotnickej triedy.“

„Socialistická zákonnosť je jednou z metód riešenia určitých spoločenských rozporov, ktoré sú príčinou porušovania (resp. nebezpečenstva porušovania) istých spoločenských vzťahov a zároveň dôvodom regulovania týchto vzťahov práve metódou zákonosti...V socializme štát je právne regulovanie spoločenských vzťahov potrebné

a) v oblasti funkcie potlačovania odporu triednych nepriateľov (vrátane boja a protištátnej činnosti agentov imperialistických štátov) vo vnútri zeme,

b) v oblasti pôsobenia hospodársko-organizátorskej funkcie a kultúrno-výchovnej funkcie socialistického štátu,

c) v oblasti výstavby socialistického štátu a

d) na ochranu verejného poriadku a zaisťovanie základných pravidiel socialistického spoluzitia, práv a povinností občanov.“

In: ONDŘEJ, J. *Socialistická zákonnosť a úloha súdov*. Praha: Orbis, 1974, s. 11 a BOGUSZAK, J. *Základy socialistické zákonosti v ČSSR*. Praha: ČSAV, 1963, s. 10.

³⁰ BĚLOVSKÝ, P. *Občanské právo*. In: *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví* (BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. eds.). Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 437, 439.

„§ 10 ods. 1) Ak občan pre duševnú poruchu, ktorá nie je len prechodná, nie je vôbec schopný robiť právne úkony, súd ho pozbaví spôsobilosti na právne úkony.

2) Ak občan pre duševnú poruchu, ktorá nie je len prechodná, alebo pre nadmerné požívanie alkoholických nápojov alebo omamných prostriedkov či jedov je schopný robiť len niektoré právne úkony, súd obmedzí jeho spôsobilosť na právne úkony a rozsah obmedzenia určí v rozhodnutí.

3) Súd pozbavenie alebo obmedzenie spôsobilosti zmení alebo zruší, ak sa zmenia alebo ak odpadnú dôvody, ktoré k nim viedli.“

Aj v kodifikácii občianskeho práva z roku 1964 tak ostala úprava spôsobilosti na právne úkony v prvej časti „všeobecné ustanovenia.“ Dr. Marta Doláková zdôvodnila nutnosť ponechania všeobecnej časti v reakcii na iniciatívu právnikov z Budapeštianskej Eötvös Loránd Univerzity, ktorí navrhli, „aby po úvodných ustanoveniach o základných zásadách a po ustanoveniach o osobách sa prešlo k úprave vlastníckeho práva a aby ostatné ‚tradičné‘ ustanovenia všeobecnej časti boli zaradené do častí pojednávajúcich o vlastníctve alebo záväzkovom práve“.³¹ Právne úkony podľa nich mali byť upravené v časti o zmluvách „s cieľom zúčtovať so zbytočnou a od života odtrhnutou abstrakciou – právnych úkonov“. Zúčtovanie sa malo týkať „zdôrazňovania prejavu vôle ako hybnej sily celého zákona, čo bolo typické pre buržoáziu, ale pre... socialistické štáty... bolo nebezpečenstvom – Marxom niekoľkokrát kritizovanou metafyzickou fetišizáciou vôle“. Dr. Doláková dôvodila, že takéto konanie by „aktivizovalo, vzhľadom k významu veci, neúmerne veľký arzenál ideologických zbraní“. Nesúhlasila, že by sa „v pojme právnych úkonov neprípustne zveličoval význam vôle strán a tvrdila, že právo samotné je prejavom vôle a právne vzťahy sú vzťahmi voľnými“. Vyňatie úpravy právnych úkonov zo všeobecnej časti nepovažovala za správne z dôvodov ideologických, systematických a ani z dôvodov legislatívnej techniky.³²

V porovnaní s československým OZ č. 141/1950 Zb., OZ č. 40/1964 Zb. nepoužíval termín „svojprávnosť“, ktorý dôvodová správa označila za znevažujúci a došlo aj k zjednodušeniu terminológie (abstraktný termín „náležitý“ obstarávania svojich vecí nahradený „schopnosťou robiť len niektoré právne úkony“). Ďalej sa upustilo od vekovej kategorizácie maloletých (§ 9 stanovil, že „maloletí majú spôsobilosť len na také právne úkony, ktoré sú svojou povahou primerané rozumovej a mravnej vyspelosti zodpovedajúcej ich veku“) a všeobecný subjekt (občan) tak pri pozbavení aj obmedzení spôsobilosti na právne úkony nahradil „osobu staršiu ako šesťročnú“, ktorá mohla byť celkom pozbavená svojprávnosti podľa OZ z roku 1950 a „pl-

³¹ Citované podľa DOLÁKOVÁ, M. Niektoré problémy kodifikácie maďarského občianskeho práva. *Právnik*, 1955, roč. 94, č. 4, s. 243 – 246.

³² DOLÁKOVÁ, M. Niektoré problémy kodifikácie maďarského občianskeho práva. *Právnik*, 1955, roč. 94, č. 4, s. 243 – 246.

noletého“, ktorý mohol byť čiastočne zbavený svojprávnosti. Podľa nového Občianskeho zákonníka musel rozsah obmedzenia určiť súd vo svojom rozhodnutí pre každý prípad individuálne (a to aj pre osoby, ktorých svojprávnosť bola obmedzená podľa predchádzajúcej právnej úpravy), čím sa opustilo *mechanické a nevýstižné* pripodobnenie k osobe, ktorá dovŕšila 15. rok života. Dôvody zásahu do spôsobilosti na právne úkony boli ponechané. V súvislosti s posúdením nadmerného požívania spomenutých návykových látok, právna veda objasnila, že: „*pre posúdenie nadmernosti požívania alkoholických nápojov, omamných prostriedkov či jedov neplatí žiadne pravidlo, nadmernosť bude treba v konkrétnom prípade súdiť z následkov. Za nadmerné požívanie bude súdené také, ktoré práve spôsobuje obmedzenie schopnosti konať právne úkony...tiež je ešte potrebná aj istá trvalosť zníženej schopnosti konať právne úkony.*“³³ Tento výklad v podstate nahradil zo zákonníka vypadnutý prívlastok „*navyknutého*“ nadmerného požívania týchto látok. Duševná porucha bola chápaná obdobne široko podľa predchádzajúcej právnej úpravy, pričom právna veda ju zjednodušene charakterizovala ako „*porušenie vôľových alebo rozumových schopností*“.³⁴

V porovnaní so sovietskym OZ z roku 1964 možno konštatovať zásadnejšiu harmonizáciu právnej úpravy. Právna úprava však nebola identická. Sovietsky zákonník napr. duševnú poruchu nepovažoval za dôvod obmedzenia spôsobilosti na právne úkony; ako sprievodný jav závislosti uvádzal ťažkú finančnú situáciu, do ktorej sa rodina dostala v dôsledku závislosti, osobe s obmedzenou spôsobilosťou umožňoval samostatne vykonávať len právne úkony každodennej povahy. Kým podľa československého zákonníka musel dovolené právne úkony definovať súd v rozhodnutí, sovietsky zákonník nerozlišoval medzi prechodnou a neprechodnou duševnou poruchou.

Záver

Na záver možno konštatovať, že hmotnoprávna úprava zásahu do spôsobilosti na právne úkony si bola podobnejšia v **druhej kodifikačnej vlně** sovietskeho a československého občianskeho práva (1964) ako v prvej (ZSSR 1922, ČS 1950), stále však nebola identická v intenciách želateľného zblížovania právnych poriadkov štátov sovietskeho bloku.

Zosúladená bola terminológia „*obmedzenie a pozbavenie spôsobilosti na právne úkony*“ na rozdiel od prvej kodifikačnej vlny – sovietskeho OZ

³³ LUBY, Š. – KNAPP, V. *Československé občanské právo vysokoškolská učebnice Sv. 1.* Praha: Orbis, 1974, s. 233.

³⁴ KRATOCHVÍL, Z. *Nové občanské právo.* Praha: Orbis, 1965, s. 53.

z roku 1922, ktorý rozlišoval osoby nespôsobilé na obstarávanie vlastných záležitostí a osoby na úrovni maloletých, ktorí dovŕšili vek štrnásť rokov (obmedzenie spôsobilosti nebolo upravené výslovne) a československého OZ z roku 1950, ktorý rozlišoval osobu celkom pozbavenú svojprávnosti a osobu čiastočne zbavenú svojprávnosti (obmedzenie spôsobilosti bolo upravené výslovne). Kým v prvej kodifikačnej vlne československý občiansky zákonník v tejto veci vychádzal z rakúskeho práva, vypadnutie pojmu svojprávnosti bol výsledok vplyvu sovielizácie v druhej kodifikačnej vlne. Zároveň tu možno sledovať aj zdokonalenie sovietskej právnej úpravy.

Zosúladené bolo odstránenie rôznych vekových hraníc pre pozbavenie alebo obmedzenie spôsobilosti na právne úkony (podľa sovietskeho aj československého OZ z roku 1964 bolo možné pozbaviť alebo obmedziť spôsobilosť na právne úkony „občana“), na rozdiel od prvej kodifikačnej vlny, kde podľa sovietskeho OZ z roku 1922 bolo možné zasiahnuť do spôsobilosti dospelých osôb, pričom márnوترatníci (podľa čl. 9) sa dostali na roveň maloletých po dosiahnutí 14. roku a u ostatných táto špecifikácia v zákone chýbala. Zároveň podľa československého OZ z roku 1950 bolo možné celkom pozbaviť spôsobilosti osobu staršiu ako šesťročnú (chránená bola ako osoba mladšia ako šesťročná) a čiastočne zbaviť svojprávnosti osobu plnoletú (chránená bola ako osoba po dosiahnutí 15. roku života). Vek 14 rokov podľa sovietskeho OZ z roku 1922 a vek 15 rokov podľa československého OZ z roku 1950 však znamenali rovnakú skutočnosť, a to že táto osoba bola sama spôsobilá nakladať s odmenou za vlastnú prácu a bola zodpovedná za škodu spôsobenú vlastným konaním. Zjednodušenie odstránením vekovej kategorizácie v predmetnej veci ako aj zavedenie jednotného pojmu „občan“ bolo výsledkom sovielizácie v druhej kodifikačnej vlne.

Zákonné dôvody pozbavenia spôsobilosti na právne úkony boli formulované podobnejšie (duševná choroba a slabomyseľnosť spôsobujúca neschopnosť porozumieť významu vlastných úkonov alebo ich ovládať v sovietskom OZ z roku 1964 – neprechodná duševná porucha s následkom neschopnosti robiť právne úkony v československom OZ z roku 1964) v porovnaní s prvou kodifikačnou vlnou (duševná choroba alebo slabomyseľnosť, pre ktorú osoba nie je schopná rozumne obstarávať vlastné záležitosti alebo premrhanie svojho majetku v dôsledku svojho výnimočne márnوترatného správania v sovietskom OZ z roku 1922 – neprechodná duševná porucha, pre ktorú si osoba vôbec nie je schopná obstarávať svoje veci v československom OZ z roku 1950). Československá právna úprava sa v oboch prípadoch javí precíznejšia, a to pre použitie širšieho pojmu duševnej poruchy, ale aj pre explicitné vyjadrenie jej neprechodného charakteru. Dôvod na pozbavenie spôsobilosti na právne

úkony v československom právnom poriadku nie je výsledkom vplyvu sovietskeho práva, keďže už cisárske nariadenie č. 207/1916 ř. z. zo dňa 28. 6. 1916 („*Řád o zbavení svéprávnosti*“) umožňoval úplne zbavenie svojprávnosti kvôli duševnej chorobe alebo slabomyseľnosti.

Zákonné dôvody obmedzenia spôsobilosti na právne úkony si boli podobnejšie v druhej kodifikačnej vlne (sovietsky OZ z roku 1964: závislosť od alkoholu alebo narkotík, ak sa preto rodina občana dostane do ťažkej finančnej situácie v porovnaní s československým OZ z r. 1964: duševná porucha, ktorá nie je len prechodná alebo nadmerné požívanie alkoholických nápojov alebo omamných prostriedkov či jedov, pre ktoré je občan schopný robiť len niektoré právne úkony) v porovnaní s prvou kodifikačnou vlnou (sovietsky OZ z roku 1922 explicitne neupravoval obmedzenie spôsobilosti na právne úkony, ale na úroveň maloletých, ktorí dovŕšili vek 14 rokov boli daní márnotravníci, v porovnaní s československým OZ z roku 1950, ktorý rozlišoval neprechodnú duševnú poruchu alebo navyknuté nadmerné požívanie alkoholických alebo omamných prostriedkov alebo jedov, pre ktoré plnoletý nebol schopný obstarávať si svoje veci náležite). Existencia týchto dôvodov na obmedzenie spôsobilosti na právne úkony v československom právnom poriadku nie je výsledkom vplyvu sovietskeho práva, keďže už *Řád o zbavení svéprávnosti* umožňoval čiastočné zbavenie svojprávnosti z dôvodu duševnej choroby či slabomyseľnosti, závislosti od alkoholu či iných látok a márnotravnosti. Vylúčenie dôvodu márnotravnosti bolo výsledkom vplyvu sovielizácie. Opätovne možno konštatovať precíznejšiu formuláciu československého OZ z roku 1964 v porovnaní so sovietskym OZ z roku 1964, keďže podľa československého OZ musel súd precizovať rozsah obmedzenia v rozhodnutí.

V súčasnosti je § 10 OZ 40/1964 Zb. ponechaný v podobe ako pri prijatí tohto OZ, hoci civilný mimosporový poriadok č. 161/2015 Z. z. v § 231 rozlišuje len obmedzenie spôsobilosti, zmenu obmedzenia spôsobilosti alebo navrátenie spôsobilosti, t. j. už nie pozbavenie spôsobilosti na právne úkony, a to v dôsledku reakcie na judikatúru ESLP a Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím.

Podľa účinného súčasného ruského práva je stále možné pozbavenie a obmedzenie spôsobilosti na právne úkony, a to podľa čl. 29 (pozbavenie) a 30 (obmedzenie) Občianskeho zákonníka. Článok 29 je obsahovo nezmenený v porovnaní s rokom 1964. Článok 30 bol doplnený o zodpovednosť majetkom za právne vzťahy, do ktorých osoba s obmedzenou spôsobilosťou vstúpila a za škodu, ktorú spôsobila. Tiež boli rozšírené dôvody, pre ktoré je možné obmedziť spôsobilosť na právne úkony, a to o patologické hráčstvo, v dôsledku ktorého sa osoba alebo jej rodina dostanú do ťažkej finančnej situácie, a o duševnú poruchu, ak je osoba schopná porozumieť významu jej úkonov alebo ich ovládať s pomocou

iných – s cieľom oslabenia využívania ustanovenia o pozbavení spôsobilosti na právne úkony.³⁵

BIBLIOGRAFIA:

- ANDERSON, S. C. – HIBBS, V. K. Alcoholism in the Soviet Union. *International Social Work*, 1992, roč. 35, č. 4, s. 441 – 453. ISSN 0020-8728
- BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, 1005 s. ISBN 978-80-210-4844-7.
- BOGUSZAK, J. *Základy socialistické zákonnosti v ČSSR*. Praha: ČSAV, 1963, 217 s.
- CAPANDOVÁ, P. Základná charakteristika socialistického občianskeho práva v Československej socialistickej republike po februári 1948. *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, 2019, tom. XXXVIII, č. 2, s. 38 – 53.
- DENISOVA ANATOLYEVNA, E. The Institute of Legal Incapacitation in Russia. *Science of Law*, 2014, s. 261 – 263 [online]. Dostupné na internete: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-institute-of-the-legal-incapacitation-in-russia/viewer> [cit. 2020. 07. 05].
- DOLÁKOVÁ, M. Některé problémy kodifikace maďarského občanského práva. *Právnick*, 1955, roč. 94, č. 4, s. 243 – 246. ISSN 0231-6625.
- Důvodová zpráva* (k Občianskemu zákonníku z r. 1950) [online]. Dostupné na internete: https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_10.htm [cit. 2020. 07. 15].
- Důvodová zpráva* (k Občianskemu zákonníku z r. 1964) [online]. Dostupné na internete: https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0156_09.htm [cit. 2020. 08. 01].
- GENKIN, D. M. et al. *Sovětské občanské právo Díl 1*. Praha: Orbis, 1953, 509 s.
- GRAY, W. – STULTS, R. *Civil Code of the Russian Soviet Federated Socialist Republic: An English Translation*. Ann Arbor: The University of Michigan Law School, 1965, 150 s.
- JARGIN, S. V. On the Causes of Alcoholism in the Former Soviet Union. *Alcohol and Alcoholism*, 2010, roč. 45, č. 1, s. 104 – 105. ISSN 0735-0414
- KNAPP, V. *Učebnice občanského a rodinného práva. Celostátní vysokoškolská učebnice. Svazek I. Obecná část – Práva věcná*. Praha: Orbis, 1955, 441 s.
- KNAPP, V. – PLANK, K. *Učebnice československého občanského práva*. Praha: Orbis, 1965, 458 s. ISBN 11-078-65.
- KNOBLOCH, F. – KNOBLOCHOVÁ, J. *Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře*. Praha: Orbis, 1957, 267 s.
- KRATOCHVÍL, Z. *Nové občanské právo*. Praha: Orbis, 1965, 716 s.
- LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. *Praktikum k dejinám státu a práva na Slovensku. III. zväzok (1948 – 1989)*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019, 333 s., ISBN 978-80-568-0359-2.
- Legislative Acts of Nicholas I.* [online]. Dostupné na internete: <https://www.prilib.ru/en/section/681960> [cit. 2020. 07. 01].
- LUBY, Š. – KNAPP, V. *Československé občanské právo. Vysokoškolská učebnice Sv. 1*. Praha: Orbis, 1974, 587 s.

³⁵ Blížšie pozri vyššie citovaný článok, ktorého aktuálnosť k roku 2020 potvrdila autorka mailovou komunikáciou z 22. 4. 2020: DENISOVA ANATOLYEVNA, E. The Institute of Legal Incapacitation in Russia. *Science of Law*, 2014, s. 261 – 263.

- LUKES, S. *Individualism*. Colchester: ECPR Press, 2006, 148 s. ISBN 9780954796662.
- MÁLEK, A. *Občanský zákoník a předpisy související*. Praha: Orbis, 1964, 362 s.
- MOSNÝ, P. – LACLAVÍKOVÁ, M. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska II. (1848 – 1948)*. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, 164 s. ISBN 978-83-7490761-3.
- ONDŘEJ, J. *Socialistická zákonmost a úloha soudů*. Praha: Orbis, 1974, 191 s.
- OSTROUKH, A. Russian Society and its Civil Codes: A Long Way to Civilian Civil Law. *Journal of Civil Law Studies*, 2013, roč. 6, č. 1, s. 373 – 400. ISSN 1944-3749.
- PŘENOSIL, G. Prof. S. N. Bratus – Subjekty občanského práva. *Právník*, 1951, roč. 90, č. 1, s. 54. (do bibliografie: s. 53 – 56)
- The Civil Code of Soviet Russia. *Russian Review*, 1923 – 1924, roč. 1 – 2.
- The Digest of Laws of the Russian Empire: The Phenomenon of Autocratic Legality. *Law and History Review*, 2012, roč. 30, č. 3, s. 901 – 925, ISSN 0738-2480.

Vplyv rodinnoprávnej politiky krajín sovietskeho bloku na kodifikáciu vietnamského rodinného práva v roku 1959

Impact of the Family Policy of the Soviet Bloc Countries on the Codification of Vietnamese Family Law in 1959

Linh T.M Nguyen

University of Pécs, Faculty of Law, Legal History Department
Cantho University, Faculty of Law, Judicial Law Department
my.linh@ajk.pte.hu

Abstrakt: Prvá časť príspevku sa zameriava na rodinnoprávnu politiku bývalých krajín sovietskeho bloku. Je rozpracovaná na základe socialistických teórií o úlohe rodiny, ktoré boli osobitne rozvinuté teoretikmi ako Lenin (Vladimír Iljič Uľjanov), Karl Heinrich Marx a Friedrich Engels. Následne je pozornosť venovaná kodifikácii vietnamského rodinného práva z roku 1959, ktorá bola ovplyvnená práve socialistickým prístupom k rodine.

Kľúčové slová: európske právo; súkromné právo; vietnamské právo; socialistická teória.

Abstract: The first section of this study will examine the basic family policy of the former Soviet bloc countries, based on socialist theories on the role of the family, significantly developed by theorists such as Lenin (Vladimir Ilyich Ulyanov), Karl Heinrich Marx, and Friedrich Engels. Further on, the codification of the Vietnamese family law of 1959 will be introduced, as the branch of law influenced by the socialist family approach.

Key Words: European law; Private law; Vietnamese law; Socialist theory.

1. Fundamental Family Policies of Soviet Bloc Countries During the 1920s

1.1 The Soviet Union Marriage Policy and Its Effect on the Socialist Countries

In the period of the 1920s, communism and social democracy had become the two-dominant political trends within the international socialist movement becoming the most influential secular movement of the 20th century. Socialist parties and ideologies remain a political force of varying degrees of power and control on all continents, with many countries around the world heading national governments. There have historically been systems of state socialism, commonly known as communist states, such as the Soviet Union, China, Vietnam, and Cuba.

Under the socialist regime, many philosophic scholars have raised the issue of the family from different angles. In this regime, the society and the interests of each person, family and society are fundamentally unified. Socialism also creates favourable conditions for each family to fulfil its social tasks, thereby promoting the active role of the family in the development of society and promoting feminist protection.

Several contemporary theorists have defended the significant role of the family and the rights of women, such as Lenin, Marx, and Engels. Friedrich Engels, in his book "The origins of the family, the private and the state" (Engels 1884), clearly analysed the social cell role of the family, and the dialectical relationship between the family and the state. In addition to the theoretical connections between private property, capitalism, and the subordination of women, Engels raised awareness about women's liberation and equality.

Regarding Marx' and Engels' family approach, the Soviet Union family law – The 1918 Code on Marriage, the Family, and Guardianship that was ratified by the Central Executive Committee, encouraged more egalitarian sexual and social relations. The Soviet codification did not recognise the division of public and private law. Under the Soviet legal system socialist law was divided into numerous branches, with family law being interpreted as a separate branch, distinct from civil law. Marriage and family matters were therefore regulated by a separate legal act that dealt explicitly with marital and family issues and was not included in the Civil Code. The Code established a radical new doctrine based on individual rights and gender equality. Still, it also retained the registration of marriages, child support and other transitional provisions that it considered unnecessary after the triumph of socialism. Progressive family policies always promoted equality even after the death of Stalin in 1953. However, some protested against the laws on alimony and established civil marriage, simplified divorce, and abolished concept of illegitimate children in the name of the liberation of women and the dissolution of bourgeois family life. The right of a spouse in need to be maintained by the other spouse in the case of divorce was recognised in the 1918 Code. The jurists who drafted this transitional Code were mindful of the changes they imagined were yet to come, carefully crafting the language used to describe children born out of wedlock as children of parents who were not in a registered marriage to retain the possibility of free, unregistered unions. This proves that there was no discrimination between children born out of wedlock, and the ones from registered marriage. De facto marriage was recognised once it was in connection with children based on the fact of parenthood. By replacing old notions of family that centred on registered marriage with a new definition of family that privileged biological, blood relation, early

Soviet leaders opened the door for the recognition of unregistered unions after the revolution.

Later, the 1926 Code¹ was notable for being the last primary Soviet family law introduced to protect women as a distinct population; from that point forward, the Soviet state focused its energies on the protection of families. It abolished the controversial practice of collective paternity featured in the 1918 Code. If a woman had sexual relations with several men and could not identify the father of her child, a judge would assign paternity (and future child support payments) to one man only.

The 1936 Code², attempted to deal with abuses arising from the ease with which marriage and divorce could be registered by requiring the appearance of both parties at the Civil Registry Bureau and the notation of the divorce in their identification papers, and by instituting increasing fees for registered divorces. Although these changes in the law on registered divorce were inadequate, the law seems coped with the flippant attitude toward *de facto* marriage and divorce (Berman 1946). One criticism of the 1936 Code was that the Central Executive Committee outlawed abortion. According to this Code, anyone who operated was liable to a minimum of two years in prison, and a woman who received an abortion was subject to high fines after the first offence. The criminalisation of abortion, however, reflected growing anxiety among health workers, managers, and state officials over the rising number of abortions, the falling birth rate, the shortage of labour, and the possibility of war. It also offered monetary incentives for childbearing, providing stipends for new mothers, progressive bonuses for women with many children, and more extended maternity leave for white-collar workers. Considering the women's rights, they were no longer understood as disadvantaged individuals reliant on the assistance of a paternalistic state by the mid-1930s. Instead, women became embodiments of issues and anxieties related to the family, and as such their needs were increasingly seen as inextricably bound with those of children and families. Thus, the utopian project of radical sexual and social equality took the form of opening the category of marriage rather than eschewing marriage entirely, finding ways to adapt some of the ether of free love to the socioeconomic demands of poor mothers and homeless children. Interestingly, this correlation related to changes in Soviet marriage, divorce, and alimony policy highlighted tensions between morality

¹ The Code of Laws on Marriage and Divorce, the family, and Guardianship was passed by a decree of the All-Russian Central Executive Committee on November 19, 1926.

² This law was passed by The Central Executive Committee and The Council of People's Commissars of the U.S.S.R on June 27, 1936.

and the law, contributing to the synthesis of an informal family values system (Kaminsky 2011).

Regarding the new 1944 Code on Soviet Family³, there was a major shift from all previous Soviet laws, which defined legal family relationships only based on biological relationship. For the first time, fatherhood outside wedlock created neither rights nor obligations. This law restored to Soviet society the distinction between children born in and out of wedlock that had been abolished with the first Soviet Family Code of 1918 (Kaminsky 2011).

After the 1944 Code, Soviet Union underwent major legal reforms that witnessed significant after Stalin's death in 1953 (Stone 1969). The Supreme Soviet of the U.S.S.R had enacted fundamental principles on June 27, 1968, which is a good illustration of these reforms. Something has been achieved, particularly in respect of illegitimate children and divorce, but it falls short of what many reformers had hoped for. In the U.S.S.R, motherhood was held in nation-wide respect and esteem and was protected and encouraged by the state. According to Articles 3-5 of the Fundamental Principles, the U.S.S.R declared to protect monogamy, ensure gender equality, and encourage women's and children's rights. Protection of the interests of mother and child was guaranteed by the organisation of an extensive network of maternity hospitals, creches and nursery schools, boarding schools and other children's institutions. These actions resulted in full pay of pregnant women and those on maternity leave, the greater privileges to pregnant women and mothers, the high payment of state grants to unmarried mothers and mothers of large families, as well as other forms of State and social aid to the family. The policy of concentrating on the heavy industry throughout the fifty years led to the dissolution of the Soviet Union. The Central Committee of the Soviet Union's Communist Party agreed on political challenges to the party's dominance in Russia, giving up its 70-year long monopoly of political power. Consequently, President Gorbachev resigned on December 25, 1991, and the Soviet Union officially ceased to exist on December 31, 1991. After the dissolution of the USSR, Russia declared that it assumed the rights and obligations of the dissolved central Soviet government, including UN membership and permanent membership of the Security Council.

Substantial changes in Soviet family policy in 1918, 1926, 1936, 1944 and 1968 demonstrated that the new role of the family under socialism significantly influenced the sex equality, children's rights, and unmarried women's rights. It is hard to deny that family policies had had remedies

³ It was passed by The Presidium of The Supreme Soviet of the U.S.S.R on July 8, 1944.

protecting social equality in which women's and children's rights were taken a severe concern in the period from 1918 to 1936. Despite going through many ups and downs and eventual dissolution, the Soviet Union had played an essential role in promoting the part of marriage under the socialist regime. It protected the gender equality, monogamy, freedom of women, and children's rights. These progressive ideas were not only confined to the territory of this country but also wandered to other countries under the socialist system at that time such as China and Vietnam, developing under the model of the Socialist Republic up to this day. (see 1.2 and 2).

1.2 Family Laws in Asia and Other Countries under the Influence of Socialism in the First Half of the 19th Century

Based on the success of the Soviet Union in term of individual rights and gender equality, other Communist States introduced egalitarian family laws too. These were the Act of 1946 in North Korea, the Act of 1950 in China, the Act of 1959 in North Vietnam, the Act of 1974 in South Yemen and the Act of 1975 in Cuba. They all shared common characteristics which implemented the concept of formal legal equality between partners. For example, the 1946 Act on North Korean Family outlawed a form of prostitution (known as the Kisaeng-girl keeping system), while the 1975 Act on South Yemen's family substantially reduced the bride price (known as Mahr) to end a system by which women were sold like sheep (Molyneux 1985). As the cases of China and Vietnam, their model developed under the heavy influence of the Soviet Union and the East Asian Confucian cultural sphere. This has been seen in the case of communism in China that the Chinese Communist Party and Government have developed socialism with Chinese characteristics (Gillespie a Chen 2010). Socialism began in China as an epistemically open concept, finding its abstract shape in debates among public intellectuals during the early part of the twentieth century (Gillespie a Chen 2010).

Regarding the 1959 Act on Chinese Marriage⁴, it was intended to produce a radical break with traditional, Confucian family traditions and the social order they upheld. It was among a different law in the Chinese legal system that represented a combination of socialist demands and Confucian family traditions. This was the Chinese Marxist-Leninist view of the balance of global forces, one that was primarily shared by leaders

⁴ It was promulgated on May 1, 1950.

of revolutionary movements in Southeast Asia. A new orthodoxy had to be learned and recited, but it functioned in a structurally similar way to Confucianism to exclude not only all alternative views but also all those not inducted into it (Stuart-Fox 2003). The 1950 Act aimed at correcting many of the practices of the previous feudal society. It prohibited concubinage, child betrothal, and interference with the remarriage of widows and emphasised free choice of partners, monogamy, equal rights of both sexes, respect for the old, and care of the young (Hare-Mustin RT 1982). However, Confucian culture was still an essential part of Chinese society, what explains why it did not lead to Western-style sexual freedoms in China. With sex education limited to official government pamphlets, contraceptive information restricted to married women, and regular party pronouncements on morality, all things sexual were perceived as publicly taboo (Higgins et al. 2002). It also abolished the feudal marriage system based on the arbitrary and compulsory arrangement and the supremacy of man over woman, and in disregard for the interests of the children. By 1955, more than 90% of all marriages had been officially registered, and these were considered to have been concluded in free will (ANON. nedatováno). The new democratic marriage system, which was based on the free choice of partners, on monogamy, on equal rights for both sexes, and of the protection of the lawful interests of women and children, was put into effect. Article 7 of this law stated that “husband and wife are companions living together and enjoy equal status in the home”. Under Articles 9-12, the spouses have equal rights to work and to engage in social activities outside the home, to possess and manage the family property, to use their own name, and to inherit (Htun et al. 2011).

The 1975 Code on Family of Cuba conformed to communist traditions of equal rights. The Code claimed that both partners must care for the family they have created and must cooperate in the education, upbringing, and guidance of the children according to the principles of socialist morality. Because of this, men who worked outside the home were encouraged to contribute to housework. Parents jointly exercised parental power and spouses were equal executors of marital property. The Code had a major influence on avoiding gendered language, opting instead to refer to spouses, parents, guardians, and providers (Htun et al. 2011).

Contrary to socialist expectations, Soviet bloc countries in Eastern Europe had their unique demise of communism. The Cold War ended in December 1988, when Soviet President Mikhail Gorbachev allowed Central European countries to go their own ways, and they did so in the fall of 1989. In the leading reform countries, Poland, and Hungary, for example, communism ended through a negotiated process. In other countries, the transfer of power occurred through coups or revolutions. The specific fea-

tures of the end of communism in each country were to assume great importance for their future reform strategies (Anders 2002).

On the other hand, it is impossible to deny altogether the ideas of gender equality that the Eastern European countries have pursued under the period of socialist development. Even when the socialist regime ended, the countries of Eastern Europe still took the idea of equality, protecting the family institution, and ensuring women's and children's rights. Regarding family policies under communist rule, the Czech Republic, Hungary and Poland had all generously paid maternity leaves, allowing mothers to stay at home for three years and having a large portion of preschool children (Hašková a Saxonberg 2016).

Thus, the progressive ideal of gender equality in the Soviet Union under the background of Marxism had an impact on several socialist countries. The gender equality movement had spread from the Soviet Union and turned to Eastern Europe, Asia, and other countries around the world. Although the role of socialism has changed over time, there was an undeniable positive thought about feminism and promoting the role of the family as the leading force for social development.

2. The Influence of Socialist Theory on the Vietnamese Act on Marriage and Family of 1959: Promotion of Gender Equality, Protection of Monogamy, Women's Liberation, and Children's Rights

There is no doubt that the women's movement for freedom and equality in socialist countries had a great impact on Vietnam. This Soviet movement originated in Eastern Europe in 1922, and gradually spread to China and Vietnam. There are several similarities between Soviet bloc countries and Vietnam in the way of codification at that time. Soviet family law was a separate family of law, distanced from civil law. In the same way, Vietnamese family law is a separate branch of law, independent of civil law. Decline from the French colonialism to socialism in North Vietnam in 1945 changed the Vietnamese legal system. It is evident that the French greatly influenced the Vietnamese legal system from 1858 to 1954. Vietnamese Civil Codes were modelled heavily on the 1804 French Civil Code and specified certain marital property laws. From 1945, the North of Vietnam regained independence under the leadership of the Communist Party. This region built a civil and family law system that differed significantly from codes drawn up during the French colonial period. In 1959, North Vietnam promulgated the Act on Marriage and Family. These new laws were entirely independent of the pre-existing Civil Code. Besides, socialist

countries often draft the Act on Marriage and Family as an unusual way to call this separate brand of law. On the other hand, “Family Law” is a part that belonged to French and German Civil Codes.

Between 1954 and 1975, the territory of Vietnam was divided into the North and the South, because the uprising of politician Ho Chi Minh resulted in the independence of the North. Since then, Northern Vietnam has been under the leadership of the Communist Party and developed in a socialist orientation. Ho Chi Minh, a communist leader, called to implement equality and women’s liberation. He pointed out that “independence from the colonial oppression and the beginning of communist governance would bring a new and better role for women in Vietnamese society” (Walsh 2011). Hence, the Act on Marriage and Family of 1959,⁵ issued by the State, had acknowledged the women’s possessive right. The 1959 Act consisted of 35 articles, divided into six chapters: general principles, marriage, rights and duties of husband and wife, relations between parents and children, divorce, and enforcing provisions. The 1959 Act stipulated that spouses had equal right to own, enjoy, and use common property. This law was founded on the ideological views of Marx, Lenin, and Engels. The latter had strong viewpoints on family law, private property, and the State. In April 1975, as the world watched, the last American helicopters escaped from the roof of the American Embassy in Saigon. The Communists who entered Saigon had begun their struggle as the Chinese pattern, but they had ended it as a conventional war based on Soviet operational doctrine and powered by Soviet equipment (Grigor Suny 1998).

The 1959 Act stated that “In the family, husband and wife are equal in all aspects”. Regarding property ownership, the Act on Marriage and Family stipulated that spouses owned common property and would have to forego all independent property rights (Article 15). This rule applied to properties acquired before marriage, as well as those acquired during the marriage. In general, this would create imbalances when one party made less of an effort than the other to contribute to property purchases. Another striking feature of the 1959 Marriage and Family Act was that it encouraged progressive and monogamous families, supported gender equality, and valued the rights of both women and children (Article 1). There is no doubt that a perusal of the text of the North Vietnamese statute reveals that the Marriage Law of the People’s Republic of China of May 1, 1950, had strongly influenced the final version of the North Vietnamese law. Since the Chinese civilisation became instilled in the Vietnamese society from the ancient, Middle Ages and eventually nowadays, thus the

⁵ Law No. 2/1959/QH, dated December 29, 1959, of The National Assembly on Marriage and Family which was applied to The North of Vietnam.

North Vietnamese effort to codify its family law materialised almost ten years after Socialist China codified its marriage law. Therefore, Vietnam's Marriage and Family Law of 1959 had similar features with a Chinese counterpart. It banned forced marriages, child marriages, and polygamy and introduced equality between men and women in rights, obligations, property, and parenting. The law also recognised household labour as productive labour relevant to the division of property in the case of divorce (Article 29). In a precocious move for a socialist society, Article 3 also banned wife-beating and abuse, while China's marriage laws did not recognise the problem of domestic violence until 2001 (Htun et al. 2011).

Another explanation for the codification in North Vietnam is that it reflected desired changes that have taken place or will take place in the social structure of the Vietnam Democratic Republic because of the socialist transformation of society. The New Socialist Russian Act, which adopted the RSFSR Act on Marriage and the Family of 1969,⁶ properly offered a reasonable comparative basis for its counterpart in Socialist Vietnam. It would be informative for the North Vietnamese to notice that the Union of Soviet Socialist Republics took the principle of sexual equality in family relations seriously. As a result, Vietnam had fully and flexibly assimilated these ideas under the historical context with influences of Confucian and Western European ideas under the French colonial time.

Regarding the Vietnamese Marriage and Family Act of 1959, Article 1 stipulated that "The State guarantees the full implementation of a free and progressive marriage regime, for monogamy and equality between men and women, to protect the rights of women and children. Thereby, the State desires to build a happy, democratic, and harmonious family, united family institution, to love and help each other to progress." The age of marriage was set to 18 years for women and 20 years for men. Besides, to be eligible to get married, both men and women must not belong to the cases in which marriage was prohibited, such as cousinhood (Article 9). Also, Article 10 of the 1959 Act stated that impotence, leprosy, venereal diseases, and uncured cerebral palsy interfered marriage.

To eliminate inequality and discrimination dating back to feudalism, the 1959 Act noted that "In the family, the couple is equal in all aspects" (Article 12). Regarding the marital property, it stipulated that the spouses only had common property and did not recognise separate property. Article 15 of the 1959 Act stated that "Husband and wife have equal rights to own, enjoy and use the common property before and after the marriage." This provision, however, did not guarantee the legitimate property rights

⁶ It came into effect on November 1, 1969.

for the spouse over the separate property obtained before marriage or given as a gift or inherited separately during the marriage period, because they all belonged to common property. When it comes to divorce, both parties had the right to request a divorce in case of irreversible separation (Article 26). However, the husband's divorce application would be restricted when the wife was pregnant (Article 27).

The 1959 Act has shown that it had basic principles on marriage and family concerning Soviet Union ideals and China counterpart as follows: i) It admitted the principle of monogamy. This is a principle consistent with the general trend of the world; the pursuit of this principle was entirely appropriate in Vietnam. Even when Vietnamese territory was divided, Vietnam had approached this progressive ideology. ii) The principle of equality, non-discrimination plays an essential role. This was clearly shown by gradually recognising the ownership of the wife and the women in the family. It was also the recognition of the equality between the opposite sexes in the family. iii) The principle of priority to protect women, children, and the weak set out in these laws. This was clearly shown by the regulations to protect the wife and children when the spouse divorced. For example, it limited a husband's divorce right when the wife was pregnant or raising children younger than 12 months (Article 27). iv) The principle of respect for free will when the parties got married and divorce. Men and women were free to decide on marriage without anyone being allowed to interfere. However, the 1959 Law still has many limitations due to inadequate provisions; for example, only Article 15 provides for the marital property relationship of husband and wife. This leads to many difficulties when resolving property disputes between husband and wife, thereby the principle of equality between husband and wife is difficult to ensure thoroughly.

In April 1975, South Vietnam acquired independence, and the country was reunified to form the Socialist Republic of Vietnam. From 1975 to the present day, Vietnam has undergone three major regulatory changes insofar as gender equality is concerned. These changes were introduced in the Marriage and Family Acts of 1986,⁷ 2000⁸ and 2014.⁹ In general, Vietnamese family laws still concern a lot about equality, progressive marriage,

⁷ Law No. 21-LCT/HDNN7, dated December 29, 1986, by The National Assembly on Marriage and Family. <https://thuvienphapluat.vn/van-ban/quyen-dan-su/Luat-Hon-nhan-va-gia-dinh-1986-21-LCT-HDNN7-37246.aspx>.

⁸ Law No. 22/2000/QH10 was issued by The National Assembly on Marriage and Family on 10. 6. 2000. <https://thuvienphapluat.vn/van-ban/quyen-dan-su/Luat-Hon-nhan-va-Gia-dinh-2000-22-2000-QH10-46450.aspx>

⁹ This law became effective in Vietnam on January 1, 2015.

monogamy, and the interest of women, children, and the elderly and disabled people. Although Vietnam has achieved significant progress in promoting gender equality and women's empowerment, there is still a gap between the goals and expectations mentioned in government documents and actual numbers of women's participation. Regarding women's participation in the National Assembly, the proportion of women in parliament is the lowest since 1997. Within the Communist Party of Vietnam, the percentage of female party members increased slowly and reached 33% in 2010.¹ Thus, practical implementation of equality in the marital property faces challenges in some points regardless of women's awareness that may be solved by propagandising activities on policies and laws to raise awareness.

In summary, the Soviet Union, in its pioneering role, has had far-reaching influences in ideology in socialist countries regarding gender equality, women's liberation, and women's and children's rights. The significant function of Marxist and Leninist building the doctrines of the family and the emancipation of women contributed to the spread of these progressive ideas. Specifically, these ideas have spread to socialist countries in Eastern Europe, China, North Korea, Vietnam, Cuba, and Yemen, where the marriage and family laws have changed drastically at that time. Despite a dramatic change in the political system happening in the Soviet Union and Eastern Europe, gender equality and feminism are still firmly maintained in their family policies. On the other hand, China and Vietnam continue to develop under the socialist ideal, thereby protecting gender equality and promoting the role of women in society as a guideline in their family policies. This has shown that different political systems do not affect the idea of gender equality severing as the target of countries all over the world.

BIBLIOGRAPHY:

- ANDERS, A. *Building Capitalism: The Transformation of the Former Soviet Bloc*. Cambridge University Press, 2002, pp. 40-57. ISBN 9780521801393.
- ANON: *New Marriage Law (1950)* | *Chinese Posters* | *Chinese posters.net* [online]. Available at: <https://chinese posters.net/themes/marriage-law> [cit. 2020. 09. 25].
- BERMAN, H. J. Soviet family law in the light of Russian history and Marxist theory. *The Yale Law journal* [online], 1946, 56, 1, p. 46. Available at: https://www.jstor.org/stable/pdf/793249.pdf?casa_token=g2G_G7baiugAAAAA:MI3rBNVn2NtkaRCZu0cj0n-GkGZE9JdUBgnDPOh8n4Lt2S_9Q1kMyP0NY_9_hr82grVV2VUCgsgFEBpvzXm-bp_E3L2kR2o_sTBhGkwQpU-yQhl2O55UMX [cit. 2020. 09. 26].
- ENGELS, F. *The Origin of the Family, Private Property and the State*. Hottingen-Zurich, 1884, pp. 45-88. ISBN 1876646357.
- GILLESPIE, J. – CHEN, H. Y. (eds.). *Legal Reforms in China and Vietnam Legal Reforms in China and Vietnam: A comparison of Asian Communist regimes* [online]. Australian

- National University and Asia Pacific Press, 2010. ISBN 9780415561044. Available at: doi:10.4324/9780203852699
- HARE-MUSTIN R. T. China's Marriage Law: A Model for Family Responsibilities and Relationships. *Family Process* [online], 1982, 21, 4, pp. 477–481. ISSN 15455300. Available at: doi:10.1111/j.1545-5300.1982.00477.x [cit. 2020. 09. 25].
- HAŠKOVÁ, H. - SAXONBERG, S. The Revenge of History – The Institutional Roots of Post-Communist Family Policy in the Czech Republic, Hungary and Poland. *Social Policy and Administration* [online], 2016, 50, 5, pp. 559–579. ISSN 14679515. Available at: doi:10.1111/spol.12129
- HIGGINS, L. T. - ZHENG, M. – LIU, Y. - SUN, CH. H. *Attitudes to marriage and sexual behaviors : A survey of gender and sex roles*, 2002, 46, pp. 75–89.
- HTUN, M. - WELDON, L. *Sex equality in family law: Historical legacies, feminist activism, and religious power in 70 countries*, 2011, pp.27-30. ISBN 9050952879.
- KAMINSKY, L. Utopian Visions of Family Life in the Stalin-Era Soviet Union. *Central European History* [online], 2011, 44, 1, pp. 63–91. ISSN 15691616. Available at: doi:10.1017/S0008938910001184
- LEGVOLD, R. – SUNY, R. G. *The Soviet Experiment: Russia, the U.S.S.R., and the Successor States* [online]. Oxford University Press, 1998. ISBN 0195081048. Available at: doi:10.2307/20048836
- MOLYNEUX, M. *Family Reform in Socialist States: The Hidden Agenda*. Winter, 1985, pp. 47-64.
- STONE, O. M. The New Fundamental Principles of Soviet Family Law and Their Social. *The International and Comparative Law Quarterly* [online], 1969, 18, 2, pp. 392–423 [cit. 2020. 09. 26]. Available at: https://www.jstor.org/stable/pdf/757531.pdf?casa_token=RgqyVX65dPUAAAAA:-TGGErP6tT9spFd_t6Z6H_gF5WPIrw-bEf5qjOEEslTebQ9vavHcFWARGM7FGHkmeqZbm0evVtMg9Kjv24Pyo3NMt-sv2z09-mIASPLvZR3UCAnWp_BrXd
- STUART-FOX, M. *A short history of China and Southeast Asia: Tribute, trade and influence*. [online], 2003. Available at: <https://biblioteca.sagrado.edu/eds/detail?db=nleb-k&an=87645> [cit. 2020. 09. 26].
- WALSH, T. *The Law of the Family in Vietnam: Assessing the Marriage and Family Law of Vietnam*, 2011, pp. 61-122. ISBN 2000060900.

¹ *United Nations Viet Nam: Participation of women in leadership and management roles in Vietnam*. https://www.undp.org/content/dam/vietnam/docs/Publications/30952_27_11_Bao_cao_cua_Jean_da_sua_so_trang.pdf, last visited on July 8th, 2020.

Náhrada škody v Občanském zákoníku z roku 1950

Compensation for Damage in the Civil Code of 1950

Mgr. Martin Pelikán

Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, Katedra dějin státu a práva
martin.pelikan@schelle.cz

Abstrakt: Příspěvek se zabývá právní úpravou hrazení škody v rámci Občanského zákoníku z roku 1950. Zaměřuje se především na přípravné práce příslušné části nově vznikajícího kodexu, a to včetně jednotlivých připomínek přicházejících z dílčích ústředních správních orgánů, tj. zejména ministerstev, Úřadu vlády, Úřadu prezidenta republiky, ale rovněž od občanů, kteří měli rovněž možnost vnášet svůj pohled na nově vznikající předpisy. Náhrada škody sice nedoznala natolik zásadních proměn, na rozdíl například od práva vlastnického, přesto v některých otázkách týkajících se této oblasti právních vztahů proběhla poměrně široká diskuse, která pokračovala s přesahem až do příprav Občanského zákoníku z roku 1964. Tak tomu bylo například v případě otázky hrazení ušlého zisku, respektive hrazení škod v oblasti nekalé soutěže.

Klíčová slova: náhrada škody; ušlý zisk; skutečná škoda; právníká dvouletka; občanský zákoník.

Abstract: The contribution deals with the compensation of damage in the Civil Code of 1950. It focuses on the preparatory works of certain parts of the Code, including the individual observations and objections from central administrative authorities, especially from the Ministries, Government Office, the Office of the President, and the citizens who could notify and present their point of view too. Compared to ownership, the compensation of damage did not undergo so many significant changes. However, some questions concerning the compensation of damage were subject to a broad discussion that continued till the preparatory works on the Civil Code of 1964 took place. The compensation for loss of profits and the compensation for unfair competition were broadly discussed too.

Key Words: Compensation for damage; Loss of profits; Real damage; Two-Years Legal Plan; Civil Code.

Úvod

V letech 1945 až 1950 zůstaly v platnosti v zásadě veškeré předpisy předmnichovské republiky. Právní úprava občanskoprávních vztahů se proto stala v této době značně nepřehlednou. Zatímco na českém území došlo k recepci dřívějšího rakouského právního řádu, Slovensko se řídilo

vesměs uherským obyčejovým právem. Představa urychlených prací na novém občanském zákoníku se zdála být proto poměrně nereálnou.¹

Již od konce 2. světové války docházelo vedle diskusí o politické odpovědnosti za vznik války² ke zpochybňování podstaty soukromého vlastnictví, respektive k širokým zásahům do něj ze strany státu. Tak například dekretem č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, došlo k znárodnění mnoha typů průmyslových podniků, přičemž ustanovení § 5 odst. 2 určovalo, že o přechodu závazků znárodněného podniku do správy orgánů v oboru jeho působnosti rozhodovali ve vzájemné dohodě ministr průmyslu společně s ministrem financí.³ Tím docházelo pochopitelně k podstatným zásahům do nejruznějších typů závazků, včetně práv na náhradu škody. V první řadě však bylo nezbytné vypořádat se s dopady války, a to jak v ekonomické, tak i v morální rovině. Tak k nápravě některých způsobených křivd mělo dojít například na základě dekretu presidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, popřípadě dekretem presidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Pomalu se však začal prosazovat také nový právně-ekonomický koncept hospodářského plánování, ve kterém by do budoucna soukromé vlastnictví mělo pouze omezenou právní ochranu. Tak byl již v říjnu 1946 schválen zákon č. 192/1946 Sb., o dvouletém hospodářském plánu, následovaný o dva roky později zákonem č. 241/1948 Sb., o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky (zákon o pětiletém plánu).⁴ Jednotnému hospodářskému plánu by se přitom do budoucna podřídilo mimo jiné i právo závazkové, ať již by se jednalo o vznik, změnu či zánik určitého závazku.⁵ Třebaže se mělo

¹ DVOŘÁK, J. *K některým otázkám vývoje občanského práva*. s. 227 – 228. SOUKUP, L. a kol. (ed.). *Příspěvky k vývoji právního řádu České republiky 1945 – 1990*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003, 416 s.

² Srov. BEŇA, J. *Právna zodpovednosť v defašizačnom zákonodárství Československa a v medzinárodnom práve*. *Právněhistorické studie* 45/2, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2016, s. 116.

³ STEINER, V. *K vývoji civilně procesní ochrany socialistického vlastnictví před vydáním občanského soudního řádu z r. 1950*. *Právněhistorické studie*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, r. 11, 1965, s. 155.

⁴ Srov. VLČEK, E. MATES, P.; SCHELLE, K. *Dokumenty z dějin státu a práva na území ČSSR (1939 – 1950)*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1985, 288 s.

⁵ DVOŘÁK, J. *Vývoj občanského práva*. MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 477.

uvedené týkat zejména ingerencí do smluvních vztahů, týkalo se rovněž hrazení způsobených škod.

V červnu 1948 vyhlásil prezident Klement Gottwald na zasedání ÚV KSČ potřebu zavést nový právní řád. Tato myšlenka se znovu objevila na IX. sjezdu KSČ v roce 1949, kde bylo ustavení nového právního řádu vycházejícího „z dosažených revolučních výsledků“ určeno jako jeden z hlavních úkolů všech právníků. Klement Gottwald se v tomto ohledu vyjádřil následujícím způsobem:

*„V našej novej spoločnosti budujúcej socializmus potrebujeme nové právo, také ktoré slúži ľudu a jeho blahu, ktoré posilňuje a chráni vládu ľudu a jeho budovateľskú prácu, ktorá je zbraňou proti nepriateľom ľudu a socializmu (...)“*⁶

Antonín Zápotocký se pak v této souvislosti vyjádřil v rámci svého parlamentního prohlášení tak, že „je třeba vytvořit takový právní a organizační systém výstavby, který by byl přizpůsoben všem společenským a hospodářským poměrům, které přinesla národní a demokratická revoluce a únorové události“.⁷ Podle tehdejšího vnímání měl nový právní řád představovat další projev toho, co se dosáhlo v rámci únorové revoluce roku 1948. Fischer se v tomto ohledu navázal o více než 20 let později tak, že „dosiahnuté politické a hospodárske výsledky a výdobytky zakotvené v Ústave 9. mája 1948 bylo potrebné zabezpečiť aj novým právnym poriadkom, ktorý by zodpovedal zmenenej situácii. Touto otázkou se zaoberal aj sjazd československých právníkov v roku 1949“.⁸ Zde se hovořilo o rozdělení vlastnictví na vlastnictví socialistické a soukromé, a dále vlastnictví osobní (k věcem osobní povahy), přičemž nadále mělo mít přednostní postavení vlastnictví socialistické, které by představovalo „nedotknutelný základ našeho společenského zřízení“. Závazkové právo se mělo současně v plném rozsahu podřídit úlohám jednotného hospodářského plánu, přičemž závazky vznikající z uskutečňování hospodářského plánu byly stavěny před ostatní druhy závazků, včetně závazků k náhradě škody.⁹

Uvedená revoluční koncepce vlastnického práva si vzala za svůj předobraz právo sovětské. K povaze úkolů, před nimiž stálo tehdejší právo,

⁶ FISCHER, J. a kol. *Dejiny štátu a práva socialistických krajín ZSSR, ČSSR, BLR, SFRJ, PĽR, MLR, NDR*. Bratislava: Rektorát Univerzity Komenského v Bratislavě, 1970, s. 164.

⁷ VLČEK, E. – SCHELLE, K. *Vybrané kapitoly z právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 64 – 65.

⁸ FISCHER, J. a kol. *Dejiny štátu a práva socialistických krajín ZSSR, ČSSR, BLR, SFRJ, PĽR, MLR, NDR*. Bratislava: Rektorát Univerzity Komenského v Bratislavě, 1970, s. 164.

⁹ FISCHER, J. a kol. *Dejiny štátu a práva socialistických krajín ZSSR, ČSSR, BLR, SFRJ, PĽR, MLR, NDR*. Bratislava: Rektorát Univerzity Komenského v Bratislavě, 1970, s. 169 – 170.

a na které mělo reagovat i právo československé, se vyjádřil například Mečl a Zdobinský ve svém článku z roku 1969:

*„Provést ekonomický převrat, vyrvat základní výrobní prostředky z rukou kapitalistů a statkářů, provést rudoarmejský útok na kapitál, to byl základní úkol vlády sovětů, který musela řešit od prvních dnů své existence.“*¹⁰

Pochybnosti nad smyslem soukromého vlastnictví se projevovaly na řadě míst po dobu trvání socialistického zřízení. K tomu uvedl Ryba ve svém článku z roku 1980:

*„Vzniká otázka, jaký je vlastně vztah vykořisťované třídy nemajetných námezdních dělníků a nezaměstnaných k buržoaznímu soukromému vlastnictví. Domnívám se, že lidé nevládní žádný majetek a denně vykořisťování, kteří čas to sotva užijí své rodiny, nutně musí ztratit jakýkoli respekt před soukromým vlastnictvím vykořisťující třídy.“*¹¹

Vzhledem k tomu, že se autor v uvedeném článku vyjadřoval k historickým souvislostem deliktu krádeže, musel mít značné pochyby nad nutností hradit škodu způsobenou zlodějem (škůdcem), který okradl soukromého vlastníka – vykořisťovatele. To však neznamenal, že by mohl být okraden kdokoli. Zejména o státu něco takového rozhodně platit nemělo. Společnost reformovaná podle hesel komunistické revoluce chápala prvořadě postavení socialistického vlastnictví jako vlastnictví všeho lidu. Tím se posilovala role státu a současně i zpochybňovala potřeba právního dualismu práva veřejného a soukromého. Zdeněk Fierlinger se v roce 1950 vyjádřil tak, že *„nemůže býti (...) základem práva právo římské, opírající se o soukromé vlastnictví výrobních prostředků“*.¹² Setření rozdílů mezi veřejným a soukromým právem schvaloval ve své době dokonce i Viktor Knapp, který se domníval, že v prostředí lidovědemokratické společnosti jak právo soukromé, tak právo veřejné zmizí v postupných fázích. Rozdíly těchto dvou právních oblastí totiž podle Knappa *„nezohledňovaly základní společensko-hospodářské vztahy“*.¹³

Na tomto pozadí měl vzniknout ve velmi krátké době mimo jiné nový občanský zákoník, a to společně s dalšími právními předpisy, jež směřovaly k vytvoření nového komunistického (socialistického) práva. Hlavní myšlenkou nového pojetí občanského práva bylo přitom především odna- učit občany vlastnickým návykům, respektive zbavit lidi potřeby vlastnit

¹⁰ MEČL, J. – ZDOBINSKÝ, S. *Právo v revoluci*. Praha: Lidové nakladatelství, 1969, s. 114.

¹¹ RYBA, J. Delikt krádeže a jeho trestání v druhé polovině 19. století. *Právněhistorické studie* 23, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1980, s. 135.

¹² BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu*. Brno: Masarykova univerzita Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 426.

¹³ KNAPP, V. *Vlastnictví v lidové demokracii – právní úprava vlastnictví v Československé republice*. Praha: Orbis, 1952, s. 116.

majetek, tedy nahradit tato nutkání spontánní potřebou věci sdílet. Poškození věci by tak vždy zakládalo veřejnoprávní delikt, jelikož by jím docházelo k poškození společnosti coby celku.¹⁴ Autoři OZ 1950 však předpokládali pouze postupné odstraňování „přežitku“ soukromého vlastnictví. OZ 1950 měl být proto určitým mezistupněm, na který měl v budoucnu navázat koncept, ve kterém dojde k plnému naplnění cílů komunistické soukromoprávní doktríny.

1. Přípravy OZ 1950 ve vztahu k zásadám náhrady škody

Již dne 1. 9. 1948 byl na Ministerstvu spravedlnosti zřízen odbor pro urychlenou kodifikaci, který chystal rozhodující práce na OZ 1950. Došlo k vytvoření jednotlivých subkomisí zabývajících se mimo jiné obecnou a samostatně také zvláštní částí obligačního práva. V dubnu 1950 se pak pracovní kolektiv věnoval ustanovením o náhradě škody. Kodifikační práce měly přitom celkem tři stadia. Nejprve došlo k vypracování zásad pro zpracování OZ 1950, následně k nástinu osnovy a poté ke konečným redakcím a k zapracování připomínek.¹⁵ Zásady OZ 1950 měly celkem 63 bodů, z nichž se závazkovým právem zabývaly zásady č. 30 a násl., náhradou škody pak zásady č. 39 a násl.¹⁶

Zásada č. 30 stanovila podřízení poměrů obligačního práva jednotnému hospodářskému plánu, pokud mělo jít o vznik, změnu či zánik závazků. Zásada č. 33 pak rozšiřovala princip solidarity na společné závazky, a to výslovně i pro případy závazků z náhrady škody. V tomto ohledu bylo uvedeno:

„Po vzoru obchodního práva se zejména pro zabezpečení nároků ústavů lidového peněžnictví razí zásada solidarity závazků spoludlužníků.“

Dílnost závazků stejně jako aktivní solidarita má místo jen tam, kde je výslovně ujednána. Ke zmírnění případné příkrostiti závazků u solidárních spoludlužníků je dán každému spoludlužníku t. zv. zprošťovací regres proti spoluzavázaným, kterého může být použito ihned, jakmile je nárok uplatněn. Splněním závazků přechází v regres normální.“¹⁷

¹⁴ BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu*. Brno: Masarykova univerzita Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 428.

¹⁵ VLČEK, E. – SCHELLE, K. *Vybrané kapitoly z právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 65.

¹⁶ Státní ústřední archiv v Praze (dále jen NA), fond (dále jen f.) ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Zásady osnovy občanského zákoníku*.

¹⁷ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Zásady osnovy občanského zákoníku*, s. 20.

Podle zásady č. 39 mělo dojít ke zjednodušení stupňů viny při zachování rozlišení úmyslu a nedbalosti, nikoliv však již hrubé a lehké nedbalosti, a to z důvodu jejich údajného spíše jen tradičního a teoretického, než praktického významu. Uvedené pak bylo doplněno: „*Při posuzování jednotlivého případu náhrady škody způsobené nedbalostí dává generální klausule zmírňovací soudu možnost, aby svým rozhodnutím výši náhrady přizpůsobil všem okolnostem případu zvláštního zřetele hodným.*“¹⁸

Zásada č. 40 nesla nadpis „*Zostřená odpovědnost při zvláště nebezpečném provozu*“. Předpokládat se mělo zavinění provozovatele zvláště nebezpečného provozu (například při výrobě traskavin), vzhledem k tomu, že tento provozovatel čerpal výhody z provozu a měl by proto nést zvýšená rizika. Počítalo se s taxativním uvedením exkulpačních důvodů, jakož i s obdobnou úpravou odpovědnosti za výsledek u dopravy automobilní, železniční či letecké, to však ve zvláštních zákonech. V daném ohledu se mělo vyjít mimo jiné ze závazků vyplývajících z mezinárodních smluv podléhajících změnám. Proto se autoři OZ 1950 přikláněli k právní úpravě odpovědnosti za dopravní provozy v rámci samostatných právních předpisů.

Podle zásady č. 41 se měla zavést žaloba k odvrácení hrozící škody, tj. zdržovací žalobu dosud upravenou pouze pro některé zvláštní případy, mezi něž patřila například ochrana jména, nekalá soutěž aj. Zásada předpokládala rozšíření žalobní ochrany v preventivním směru (preventivní regres) k odvrácení budoucí škody, čímž by jí bylo eventuálně zabráněno. Vyloučen by však byl zákaz úředně schváleného jednání.¹⁹

Na základě zásady č. 42 mělo dojít k odstranění rozdílů mezi skutečnou škodou a ušlým ziskem, což autoři Zásad OZ 1950 vysvětlovali následujícím způsobem: „*Odpadlo-li rozlišování mezi hrubou a lehkou nedbalostí, odpadá i dělísko v objemu náhradní povinnosti, t. j. hraditi buď skutečnou škodu, nebo i ušlý zisk. Hranice mezi oběma druhy náhrady byla uplynulá /viz např. ušlý výdělek, bolestné, náhrada za zohyzdění/. Náhrada za zohyzdění je náhrada za újmu širší než majetkoprávní v budoucnu vzcházející a přiznává se, pokud zohyzdění překáží životnímu uplatnění zohyzděného.*“

Uvedená zásada patřila mezi vůbec nejkritizovanější a do konečné podoby OZ 1950 se proto plně nezohlednila. Zásada č. 43 nesla nadpis „*Okruh osob oprávněných žádat náhradu při usmrcení osoby se rozšiřuje*“. Podle předchozí právní úpravy mohli totiž pouze ti, kdo měli zákonný alimentární nárok vůči usmrcenému, žádat na škůdci ušlé výživné. Podle tvůrců Zásad OZ 1950 spravedlivější úprava vyžadovala poskytnout ná-

¹⁸ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Zásady osnovy občanského zákoníku*, s. 22.

¹⁹ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Zásady osnovy občanského zákoníku*, s. 22–23.

rok na náhradu toho, co tím ušlo, všem osobám odkázaným výživou na usmrčeného.

Zásada č. 44 měla vést k redukci ochrany proti nekalé soutěži. Podle Pařížské unijní úmluvy nepřicházelo v úvahu „ochranu živnostenského vlastnictví“ zcela vypustit. Měla tak být zachována v jistém minimálním rozsahu. Zásady OZ 1950 uvedené dále vysvětlovaly: „Poněvadž zvláštní obchodní, soutěžní a jiné zákony se ruší, nutno upravit nekalou soutěž v občanském zákoníku. Aktivní legitimace k žalobě zdržovací, odstraňovací a na náhradu škody se přiznává jen soutěžiteli, který utrpěl škodu nebo jemuž škoda přímo hrozí, aby podle zásady recipacity se dostalo ochrany našim soutěžitelům v cizině. Zvláštní ustanovení o zesílené ochraně národních podniků nebyla dána, poněvadž by se stejné ochrany podle Pařížské unijní úmluvy dostalo i podnikům cizozemským, což není žádoucí.“²⁰

Zásady OZ 1950 byly dne 28. 3. 1950 zaslány Ministerstvem spravedlnosti v Praze Úřadu předsednictva vlády s tím, aby byly případné připomínky podány nejpozději do 12. 4. 1950.²¹ Následně se k Zásadám OZ 1950 vyjadřovala rovněž jednotlivá ministerstva a další ústřední státní orgány. Tak například Ministerstvo zdravotnictví uplatnilo dne 5. 4. 1950 své výhrady k zásadě č. 40: „Domníváme se, že ani celé koncepci ustanovení o odpovědnosti za způsobenou škodu ani zásadám ustanovení o průvodním řízení v budoucím civilním procesu neodpovídá ustanovení o taxativním výpočtu exkulpačních důvodů při odpovědnosti v případě nebezpečného provozu. Záleží ovšem na tom, jak pružně tyto důvody budou formulovány.“

K této zásadě se vyjádřilo rovněž Ministerstvo pro sjednocení zákonů, a to s předpokladem, že „podmínkou ‚zostřené zodpovědnosti při zvlášť nebezpečném provozu‘ nemají být ‚výhody‘ z takového podnikání plynoucí, nýbrž takové zvlášť nebezpečné podnikání samo o sobě“.²²

K zásadě č. 42 se pak Ministerstvo zdravotnictví vyjádřilo následujícím způsobem: „Nepokládáme za vhodné, aby v době, kdy se vytvářejí nové vztahy mezi lidmi především podle míry jedincova uplatnění v celkovém pracovním úsilí, přežívala instituce zvláštní náhrady za ‚zohyzdění‘.“²³

²⁰ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Zásady osnovy občanského zákoníku*, s. 23 - 24.

²¹ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Zásady osnovy občanského zákoníku – rozeslání do řízení o zásadách*. Dokument Ministerstva spravedlnosti č. 327/49-IV/1, ze dne 28. 3. 1950.

²² NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Zásady občanského zákoníku – Připomínky*. Dokument Ministerstva pro sjednocení zákonů č. 11678/II/50, ze dne 13. 4. 1950.

²³ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Zásady osnovy občanského zákoníku*. Dokument Ministerstva zdravotnictví č. 70-604/18-30. 3.1950, ze dne 5. 4. 1950.

K této zásadě se vyjádřila rovněž Kancelář presidenta republiky, zastoupená v této době Viktorem Knappem, ovšem ve zcela jiné rovině: „Zásada č. 42 odstraňuje rozdíl mezi škodou a ušlým ziskem /*damnum emergens a lucrum cessans*/. Tento rozdíl však není pouze právní, nýbrž především ekonomický a bude existovat, i když se po právu odstraní. Argument osnovy o hrubé a lehké nedbalosti není přesvědčivý. Kancelář presidenta republiky nemá v zásadě námitek proti tomu, aby se odstranil různý právní režim, pokud jde o ušlý zisk a skutečnou škodu, bylo by však třeba, aby osnova podrobněji vysvětlila, jak se hodlá zákon vypořádati s tím, že faktický ekonomický rozdíl mezi oběma druhy škody existuje.“²⁴

Ministerstvo dopravy upozornilo ve svém vyjádření k Zásadám OZ 1950 (zásada č. 39), že například železniční přepravní řád rozlišoval rozsah odpovědnosti podle pojmu hrubé a lehké nedbalosti, v čemž došlo k recepci ustanovení mezinárodních úmluv upravujících přepravní smlouvy. V daném oboru se proto nešlo vyhnout uvedenému rozlišování, byť by jej OZ 1950 opustil. Podobně tomu mělo být stran připravované Varšavské úmluvy, jež měla upravovat přepravní smlouvy mezi SSSR a lidově-demokratickými státy navzájem. To samé platilo také ve vztahu k zásadě č. 42, přičemž v právních předpisech upravujících přepravní smlouvu se uplatňovalo hrazení plné škody zahrnující i ušlý zisk (v případě odpovědného zájmu na dodání). Zásada podle Ministerstva dopravy nijak nevyjadřovala objem náhradní povinnosti, tj. „*zda to bude jen náhrada skutečné škody nebo i ušlého zisku*“.²⁵

K této zásadě se vyjádřilo rovněž Ministerstvo zahraničního obchodu svým přípisem ze dne 27. 4. 1950, kde uvedlo, že v poměru k cizině bude i nadále třeba v zákoně rozlišovat náhradu skutečné škody v užším smyslu a náhradu ušlého zisku, a to tam, kde by se jednalo o porušení obligačních závazků z obchodních kontraktů.²⁶ K zásadě č. 42 se konečně kriticky vyjádřilo také Ministerstvo školství, věd a umění, a to přípisem ze dne 13. 4. 1950, kde s odkazem na připomínku Kanceláře presidenta republiky uvedlo, že „*existuje nejen právní, ale především ekonomický rozdíl mezi skutečnou škodou a ušlým ziskem. Stojí za úvahu, zda je účelné nechávat pouze volné úvaze soudu rozsah náhrady bez zákonných direktiv*“.²⁷

²⁴ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Kanceláře presidenta republiky č. 107.601/50, ze dne 7. 4. 1950.

²⁵ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva dopravy č. M 8235/50-AII/4, ze dne 17. 4. 1950.

²⁶ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva zahraničního obchodu č. II/1-2441-86/12-1950, ze dne 27. 4. 1950.

²⁷ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva školství, věd a umění č. 29 316/50-S/3, ze dne 13. 4. 1950.

Připomínky Úřadu předsednictva vlády ze dne 12. 4. 1950, Ministerstva pošt ze dne 13. 4. 1950, Ministerstva průmyslu ze dne 26. 4. 1950, ani Ministerstva dopravy ze dne 9. 5. 1950 k Zásadám OZ 1950 se zásad souvisejících s právní úpravou náhrady škody netýkaly.²⁸

2. Přípravy OZ 1950 ve vztahu k náhradě škody – osnova

Ministerstvo spravedlnosti rozeslalo osnovu OZ 1950 („*Osnova OZ 1950*“) do připomínkového řízení již dne 31. 5. 1950 s průvodním dopisem, ve kterém se mimo jiné uvádělo, že „*zásady osnovy byly vypracovány v rámci kodifikačních prací za účasti poslanců, dělníků a zástupců masových organizací. Při tom bylo přihlédnuto k zkušenostem a legislativním pracím v SSSR a lidově demokratických státech*“. Připomínky k Osnově OZ 1950 měly být pak zasílány nejpozději do konce měsíce června 1950.²⁹

Osnova OZ 1950 upravovala hrazení škody v ustanoveních §§ 357 a násl. Kdo tak podle jejího znění způsobil škodu protiprávním úkonem, ať úmyslně nebo z nedbalosti, popřípadě výkonem práva se zřejmým účelem poškodit druhého nebo úmyslným úkonem proti zásadám slušnosti, měl být povinen ji nahradit. Podle ustanovení § 358 Osnovy OZ 1950 způsobila-li by škodu osoba mladší než 15 let či osoba v duševní poruše, hradili by škodu ti, kteří zanedbali náležitý dohled, popřípadě i samotní škůdci, pokud mohli předvídat následky svého jednání, popřípadě, bylo-li by to spravedlivé se zřetelem k sociálním poměrům škůdce a poškozeného.³⁰

Ustanovení § 359 odst. 1 Osnovy OZ 1950 mělo upravovat jednání v krajní nouzi, a to tak, že i osoba jednající v krajní nouzi odvracející nebezpečí od sebe či od jiného měla hradit škodu, ledaže by se jednalo o osobu, která poškodila či zničila věc ohrožující bezpečnost a sama takové nebezpečí nevyvolala. Druhý odstavec pak určoval, že osoba, jež se uvedla svou vinou do stavu přechodné duševní poruchy, odpovídala za škodu v tomto stavu způsobenou. Ustanovení § 360 Osnovy OZ 1950 by navazovalo závazkem k náhradě škody rovněž vůči třetí osobě, která zavinila

²⁸ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Úřadu předsednictva vlády č. 301.801/50, ze dne 12. 4. 1950; dokument Ministerstva pošt č. M/3-1100-17:1442/50, ze dne 13. 4. 1950; dokument Ministerstva průmyslu č. 44.011/50-V-III-2, ze dne 26. 4. 1950, dokument Ministerstva dopravy č. M 11.163/50-A II/4, ze dne 9. 5. 1950.

²⁹ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva spravedlnosti č. 2900/50-IV/1, ze dne 31. 5. 1950.

³⁰ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Osnova občanského zákoníka*. Dokument Ministerstva spravedlnosti ze dne 5. 7. 1950.

stav nouze či přechodné duševní poruchy. Ustanovení § 361 Osnovy OZ 1950 konečně upravovalo otázku náhrady škody při jednání v nutné obraně, to však značně strohým způsobem: „*Kdo v nutné obraně způsobí škodu útočníkovi, není za ni odpovědný.*“³¹ Nemělo tedy jít o vymezení nutné obrany, jen o vyloučení povinnosti hradit škodu v případě, kdy by byla škoda za takových okolností způsobena.

Ustanovení § 362 Osnovy OZ 1950 zohledňovalo zásadu č. 33 Zásad OZ 1950, když upravovalo solidární odpovědnost více škůdců. Ti se přitom měli mezi sebou vypořádat podle povahy a míry svého zavinění. Pokud by byla škoda způsobena také zaviněním poškozeného, pak ustanovení § 363 Osnovy OZ 1950 stanovilo, že škoda má být nesena poměrně. Se zřetelem na povahu a míru zavinění však mohla být náhrada uložena škůdci i v plném rozsahu, nebo jí mohl být naopak škůdce i zcela zproštěn. Ustanovení § 364 Osnovy OZ 1950 ukládalo odpovědnost toho, kdo by měl něco vykonat pro jiného rovněž při užití svého zákonného zástupce či jiných osob, které by k tomu byly použity. Při užití osoby nezdatné či osoby nebezpečné stanovil § 365 Osnovy OZ 1950 odpovědnost za způsobení škody tomu, kdo je k takovému poslání vybral. Co se týče odpovědnosti za škodu způsobenou nesprávným postupem v úředním výkonu, ta měla být podle § 366 Osnovy OZ 1950 upravena zvláštním zákonem. Odpovídal-li by někdo za škodu způsobenou zaviněním jiné osoby, měl mít podle § 367 Osnovy OZ 1950 vůči ní postih.³²

Ustanovení § 368 Osnovy OZ 1950 upravovalo hrazení škody v případě jejího způsobení zřícením, pádem, vylitím či vyhozením věci nebo při jejím způsobení zvířetem. Škodu by v těchto případech hradil ten, kdo měl povinnost věc či zvíře opatřit, přičemž tak neučinil. Následující paragraf se vztahoval na provoz zvlášť nebezpečný. Škodu vyvolanou působením zdroje zvýšeného nebezpečí, kterým se navenek projevuje nebezpečnost provozu, by v těchto případech hradil provozovatel, ledaže by k jejímu vzniku došlo neodvratitelnou náhodou nemající příčinu v provozu, vlastním jednáním poškozeného či neodvratitelným jednáním třetí osoby, za níž by se však nepovažovala osoba zaměstnaná či použitá v provozu, která by však odpovídala vedle provozovatele, a to podle svého zavinění. Za škodu způsobenou náhodou měl podle ustanovení § 370 Osnovy OZ 1950 odpovídat ten, kdo by porušil předpis či zařízení, jež bránilo nahodilým škodám, nebo kdo by dal k náhodě ze své viny podnět. Projevem zásady č. 41 Zásad OZ 1950 bylo ustanovení § 371 Osnovy OZ 1950 ukládající, že „*v případech vážného ohrožení může se ohrožený domáhat, aby soud ohrožovateli*

³¹ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Osnova občanského zákoníka*. Dokument Ministerstva spravedlnosti ze dne 5. 7. 1950.

³² Tamtéž.

*zakázal jednání, které by mohlo vést ke škodě, nebo aby mu uložil provést opatření k odvrácení hrozící škody, ledaže jde o činnost úředně schválenou“.*³³

Škoda se měla podle ustanovení § 372 Osnovy OZ 1950 hradit uvedením v předešlý stav. Pouze nebylo-li by to dobře možné, hradila by se v penězích. Kompenzovala by se přitom nejen škoda skutečná, ale rovněž ušlý zisk.³⁴ Zásada č. 42 Zásad OZ 1950 zde byla vyloučena v důsledku připomínek Kanceláře presidenta republiky, vypracovanými V. Knappem, a současně i připomínkami některých ministerstev. Autoři Osnovy OZ 1950 však již nijak zvláště nereagovali na poznámku V. Knappa o možnosti různého právního režimu pro skutečnou škodu a ušlý zisk, jak tomu bylo ostatně i v rámci ABGB, a nabízelo se tím spíše při budování nového socialistického práva, které nemělo na zisk nijak zvláště cílit. Osnova OZ 1950 však na kritické komentáře reagovala připuštěním nutnosti rozlišování skutečné škody a ušlého zisku s tím, že ušlý zisk měl být přiznáván ve všech případech, což se nakonec promítlo i v konečné verzi OZ 1950 (§ 354), byť v mírně pozměněné podobě.

Při poškození na těle či na zdraví měl být škůdce podle ustanovení § 373 Osnovy OZ 1950 povinen nahradit léčebné náklady, ušlý a v budoucnu ucházející výdělek, jakož i přiměřené bolestné a odškodnění za zohyzdění, překážející životnímu uplatnění poškozeného. Připomínka Ministerstva zdravotnictví ze dne 5. 4. 1950 k zásadě č. 42 Zásad OZ 1950, vytykající náhradu za zohyzdění coby kompenzaci nevhodnou v době, kdy se měly vytvářet vztahy založené zejména na pracovním úsilí, nebyla tedy nakonec zohledněna.³⁵ V případě, že by vzešla z poškození smrt, měl být škůdce podle § 374 Osnovy OZ 1950 povinen nahradit náklady léčení a pohřbu tomu, kdo je vynaložil, a osobám odkázaným výživou na usmrčeného, co by jim ušlo. Zde došlo k plnému zohlednění zásady č. 44 Zásad OZ 1950. Jako náhrada výdělků či výživného v budoucnu ucházejícího se měl přitom podle § 375 Osnovy OZ 1950 vyměřit peněžitý důchod.³⁶

V případech zvláštního zřetele hodných se podle § 376 Osnovy OZ 1950 počítalo s možností soudu náhradu škody přiměřeně snížit, to však při zohlednění poměrů stran k významu škody a její náhrady, k osobním vlastnostem škůdce, jakož i k povaze a míře zavinění. Náhradu by však

³³ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Osnova občanského zákoníka*. Dokument Ministerstva spravedlnosti ze dne 5. 7. 1950.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž. Srov. NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Zásady osnovy občanského zákoníka*. Dokument Ministerstva zdravotnictví č. 70-604/18-30. 3.1950, ze dne 5. 4. 1950.

³⁶ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Osnova občanského zákoníka*. Dokument Ministerstva spravedlnosti ze dne 5. 7. 1950.

nebylo možné snížit, pokud by se jednalo o škodu způsobenou úmyslně a nikoliv v nouzi. Zohlednění zásady č. 44 Zásad OZ 1950 o redukci ochrany proti nekalé soutěži představovalo konečně ustanovení § 377 Osnovy OZ 1950, jež mělo stanovit:

„1) Na tom, kdo se v hospodářském styku octne v rozporu s dobrými mravy soutěže jednáním schopným poškodit soutěžitele, může se každý soutěžitel, který tímto jednáním utrpěl škodu nebo jemuž škoda přímo hrozí, domáhat, aby se zdržel takového jednání a odstranil závadný stav jím způsobený. Na tom, kdo věděl nebo musil vědět, že jeho jednání může poškodit soutěžitele, lze se domáhat, aby nahradil způsobenou škodu.

2) Jde-li o jednání zaměstnance při provozování podniku, lze se zdržení a odstranění závadného stavu domáhat i na podniku.“³⁷

3. Přípravy OZ 1950 ve vztahu k náhradě škody – připomínky k Osnově OZ 1950

Text Osnovy OZ 1950 se průběžně měnil a přečísloval, a proto i jednotlivá vyjádření ústředních orgánů k dílčím ustanovením zachycují mírně odlišný stav. Úřad předsednictva vlády se kriticky vyjadřoval hned k prvnímu ustanovení o náhradě škody, tj. k § 357 Osnovy OZ 1950³⁸, kde uvedl, že výkon práva se zřejmým účelem poškodit druhého má mít za následek závazek k náhradě škody, čímž by se však mohlo nepřímě vyjadřovat, že výkon práva se zřejmým účelem poškodit druhého zůstává výkonem práva. Taková konstrukce by však odporovala zásadám socialistického soužití, jelikož nelze hovořit o výkonu práva tam, kde by šlo o užití problematického „práva“ za účelem někoho poškodit. Jednalo by se totiž o zneužití práva, tedy o bezprávné jednání. K ustanovení § 359 odst. 2 Osnovy OZ 1950³⁹ pak Úřad předsednictva vlády doporučoval výslovně doplnit jako příklad duševní poruchy opilství, jakožto její typický případ.⁴⁰

Hned k prvnímu z ustanovení o náhradě škody mělo výhrady rovněž Ministerstvo průmyslu, které uvedlo, že vzhledem k tomu, že se za protiprávní úkon má považovat mimo jiné i konání či opomenutí směřující proti pravidlům socialistického soužití, nabízelo by se volit přímo v OZ 1950 dikci vyjadřující, že i neplnění smlouvy, tedy chování pasivní, by

³⁷ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, *Osnova občanského zákoníka*. Dokument Ministerstva spravedlnosti ze dne 5. 7. 1950.

³⁸ Zde však uváděný ještě jako ustanovení § 351 Osnovy OZ 1950.

³⁹ Zde uváděný ještě jako ustanovení § 353 odst. 2 Osnovy OZ 1950.

⁴⁰ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Úřadu předsednictva vlády č. 302.710/50, ze dne 29. 6. 1950.

zakládalo povinnosti nahradit škodu.⁴¹ V jiném ohledu se k tomuto ustanovení stavělo kriticky Ministerstvo informací a osvěty, které požadovalo zaměnit pojem „*účelem poškodit druhého*“ za „*úmyslem poškodit druhého*“. Výhrada s více ideologickým pozadím pak směřovala k potřebě zaměnit porušování „*zásad slušnosti*“ za dobově přílehavější „*zásady socialistického společenství nebo spolužití*“.⁴² Za zmínku nepochybně stojí, že v rámci konečné redakce OZ 1950 došlo skutečně k nahrazení „*účelu*“ za „*úmysl*“, „*zásady slušnosti*“ však byly ponechány.⁴³ Ministerstvo pošt sice navrhovalo nahradit sousloví „*se zřejmým účelem*“ údajně vhodnějším termínem „*se zřejmým záměrem*“, k této výhradě se však nakonec nepřihlédlo. Četné připomínky tohoto ministerstva se ostatně vesměs týkaly návrhů některých vhodnějších formulací. Tak ve vztahu k ustanovení § 358 Osnovy OZ 1950 bylo navrhováno, aby se pojem „*osoba v duševní poruše*“ nahradil „*osobou ve stavu duševní poruchy*“, s čímž se ztotožňovalo ve svých připomínkách rovněž Ministerstvo vnitra.⁴⁴ Při braní ohledů k sociálním poměrům „*škůdce a poškozeného*“ pak Ministerstvo pošt navrhovalo, aby došlo k nahrazení spojky „*a*“ za „*nebo*“, aby „*sociální poměry mohly být posuzovány případně jenom podle jedné strany, bude-li druhou socialistická osoba*“.⁴⁵

Ve vztahu k ustanovení § 366 Osnovy OZ 1950 uvedlo Ministerstvo pošt potřebu změny formulace ze „*stanoví zvláštní zákon*“ na „*stanoví zvláštní zákonné předpisy*“,⁴⁶ a to vzhledem ke skutečnosti, že v dotyčné době nebyl zamýšlen právní předpis upravující hrazení škody státními zaměstnanci na zákonné úrovni, ale na úrovni pouhého vládního nařízení, kterým bylo nařízení vlády ze dne 14. 7. 1950 č. 120/1950 Sb., o právech a povinnostech státních zaměstnanců, o řízení ve věcech jejich pracovního poměru a o rozhodčích komisích, jež v podstatném rozsahu ustanovení o náhradě škody (§ 23 a násl.) nahradil zákon č. 71/1958 Sb., o závazcích k náhradě škody způsobené zaměstnancem porušením povinnosti z pracovního poměru. Ani v jednom případě se však nejednalo o právní předpis upravující odpovědnost za škodu způsobenou úředním výkonem třetí osobě, ale výlučně ve vztahu zaměstnanec-zaměstnavatel. K úpravě odpovědnosti státu za škodu způsobenou nesprávným úředním rozhodnutím došlo

⁴¹ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva průmyslu č. 69.674/50-V-III-2, ze dne 7. 7. 1950.

⁴² NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva informací a osvěty č. 11.761/50 přes., ze dne 11. 6. 1950.

⁴³ Srov. ustanovení § 338 odst. 1 OZ 1950.

⁴⁴ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva vnitra č. 218-23/6-1950-II/2, ze dne 30. 6. 1950.

⁴⁵ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva pošt č. M/3-1100-17:2222/50, ze dne 30. 6. 1950.

⁴⁶ Tamtéž.

teprve za účinnosti OZ 1964, tj. zákonem č. 58/1969 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou rozhodnutím orgánu státu nebo jeho nesprávným úředním postupem.

Ministerstvo pošt dále ve vztahu k ustanovení § 368 Osnovy OZ 1950 navrhovalo nahradit pojem „opatřit“ výrazem „zajistit“, když by se mělo jednat o provedení preventivního úkonu. U § 370 Osnovy OZ 1950 upravujícího odpovědnost za náhodu bylo doporučeno změnit formulaci souloví „kdo dal k náhodě podnět“, ovšem bez jakéhokoli bližšího upřesnění. U ohrožovací žaloby se doporučovalo vypuštění výjimky pro činnosti úředně schválené, jelikož i ty by mohly někoho ohrožovat. U hrazení rozsahu hrazené škody navrhovalo Ministerstvo pošt omezit ušlý zisk na náhradu „přiměřeného ušlého zisku“, což však nebylo zohledněno. Konečně také ustanovení o ochraně proti nekalé soutěži mělo být podle názoru Ministerstva pošt přeformulováno, k čemuž však v daném ohledu nedošlo. Navrhované znění § 377 odst. 1 Osnovy OZ 1950 mělo být následující: *„Jedná-li někdo v hospodářském styku proti dobrým mravům soutěže tak, že může poškodit soutěžitele, může se každý soutěžitel, který tímto jednáním utrpěl škodu, nebo jemuž škoda přímo hrozí, domáhat, aby se takového jednání zdržel (...)“*⁴⁷

K ustanovení § 368 Osnovy OZ 1950 upravující odpovědnost za škodu způsobenou věcí (jejím vypadnutím, vyhozením apod.) se vyjadřovalo mimo jiné také Ministerstvo práce a sociální péče tak, že navrhované znění bylo neúplné a současně také těžko srozumitelné, až nesprávné. Především došlo totiž prý k opominutí odpovědnosti za špatné opatření věcí plyného skupenství, tj. svítiplynu (škoda způsobená otravnými účinky plynu nebo jeho výbuchem). Na takové případy by přitom nebylo možné vztáhnout pojem „zřícení“, „pád“, „vylití“ či „vyhození“. Rovněž škoda vzniklá nesprávným opatrováním ohně by se nedala zahrnout pod uvedené pojmy, podobně jako škoda vzniklá poraněním bez zřícení, pádu, vylití či vyhození. Ustanovení se Ministerstvu práce a sociální péče nezdálo srozumitelné ani v tom, zda byla myšlena škoda vzniklá tím, že stavba či osoba spadla, tekutina se vylila, věc byla vyhozena, nebo tím, že zřítivší, padající, vytékající a vyhozená věc někomu způsobila škodu či dokonce obojí případ. Kritika zde dopadala také k odpovědnosti za škody způsobené zvířetem, když ustanovení § 1320 ABGB předpokládalo povinnost nahradit škodu také tím, kdo zvíře poštval nebo vydráždil, což však v ustanovení § 368 Osnovy OZ 1950 nebylo předpokládáno. Stejnou výtku přitom uplatňovalo k Osnově OZ 1950 také Ministerstvo vnitřního obchodu.⁴⁸ Ve

⁴⁷ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva pošt č. M/3-1100-17:2222/50, ze dne 30. 6. 1950.

⁴⁸ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva vnitřního obchodu č. 11219-7-4144/1950, ze dne 29. 6. 1950.

vztahu k § 369 Osnovy OZ 1950 pak Ministerstvo práce a sociální péče doporučovalo zesouladnění s tehdejším právním stavem v národním pojištění. Většina osob ohrožených nebezpečným provozem, tj. zaměstnanci a spolupracující členové podnikatelovy rodiny, měla být totiž kryta dávkami národního pojištění nemocenského, dávkami úrazového odškodnění, popřípadě i dávkami důchodového pojištění. Dotyčné právní předpisy přitom předpokládaly zákonnou (legální) cessi nároku na náhradu škody z důvodu, pro které byly přiznány dávky, a jejich plnění se považovalo za škodu pojišťovně bezprostředně způsobenou. Ministerstvo práce a sociální péče se přitom domnívalo, že tento právní stav nebyl při textaci § 369 Osnovy OZ 1950 vzat v potaz.⁴⁹

Ministerstvo pro sjednocení zákonů upozorňovalo ve svých připomínkách zejména na některé nejednotné používání výrazů, jako například jednou „stav nouze“, na jiném místě přitom „krajní nouze“. Zásadnější poznámka pak opět mířila k odpovědnosti za škodu způsobenou věcí či zvířetem, kterou měl nést, kdo měl povinnost věc či zvíře opatřit a neučinil tak. Výraz „opatřit“, jak na to upozorňovalo Ministerstvo pro sjednocení zákonů, přitom mohl mít dvojí význam – jednak opatrování věcí, jednak obstarání či získání věcí. Doporučeno bylo nahradit tento pojem výrazem „opatrovat“. Po věcné stránce pak Ministerstvo pro sjednocení zákonů doporučovalo přesnější znění daného ustanovení, zejména pokud šlo o vylití nebo vyhození věci, jelikož se patrně nemělo vztahovat na případy, kdy by k poškození došlo v důsledku trestného činu třetí osoby, za niž osoba k náhradě škody jinak povinná neodpovídala.⁵⁰ Ministerstvo dopravy pak ve vztahu k tomuto ustanovení doporučovalo doplnit do důvodové zprávy výklad, kdo by odpovídal za opatření věci, jež byla vylita či vyhozena, tj. jak měla být vlastně opatřena. Současně mělo Ministerstvo dopravy výhrady také k ustanovení § 364 Osnovy OZ 1950 upravující odpovědnost za zákonného zástupce a za osoby použité při plnění, z něhož nebylo zřejmé, zda měla daná osoba odpovídat také za osoby použité zákonným zástupcem. V rámci připomínek se ponechávalo na uvážení, zda nebyl uvedený problém již řešen v jiných částech Osnovy OZ 1950. Pochybnosti vzneslo Ministerstvo dopravy také stran správného vyjádření příčinné souvislosti u odpovědnosti za škodu při provozech zvláště nebezpečných (§ 369 Osnovy OZ 1950).⁵¹

⁴⁹ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva práce a sociální péče č. VII-2152-7/21-50, ze dne 5. 7. 1950.

⁵⁰ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva pro sjednocení zákonů č. 12 821/50-II, ze dne 28. 6. 1950.

⁵¹ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva dopravy č. M 13.435-A II/4-1950, ze dne 30. 6. 1950.

Ministerstvo školství, věd a umění mělo v rámci ustanovení o hrazení škody pouze výhradu k „novému, dosud neužívanému a zcela nejasnému pojmu osoby nezdatné“.⁵² Uvedený pojem přitom užíval § 1315 ABGB, a to i před III. dílčí novelou. Jako jediné vyjádřilo své pochybnosti o nové právní úpravě krajní nouze ve vztahu k hrazení škody Ministerstvo zahraničního obchodu, které uvedlo, že doporučuje „znovu uvážit, zda ustanovení § 1306a o. z. o. neřešilo tuto otázku pružněji, když ponechávalo úvaze soudce, aby posoudil, zda ten, kdo způsobil škodu v nouzi, aby odvrátil od sebe nebo od jiných nebezpečí přímo hrozící, je povinen nahradit škodu a v jakém rozsahu“. K ustanovení § 372 Osnovy OZ 1950 upravujícího rozsah náhrady škody pak Ministerstvo zahraničního obchodu doporučilo použít namísto pojmu „ušlý zisk“ výraz „lépe vystihující dnešní situaci“.⁵³ Tím bylo pak v konečné redakci OZ 1950 sousloví „nýbrž i to, co poškozenému ušlo“.⁵⁴

Státní úřad plánovací navrhoval ve svých připomínkách stran hrazení škody především některé úpravy institutu smluvní pokuty. Navrhované znění mělo mít přitom následující podobu: „Sjedná-li strany pro případ nesplnění smlouvy místo náhrady škody smluvní pokutu a bude-li smluvní povinnost vinnou dlužníkovou porušena, může věřitel požadovat buď dodržení smluvních povinností nebo smluvní pokutu. Jde-li o smlouvu uzavřenou k provedení jednotného hospodářského plánu, může věřitel – bylo-li to ujednáno – požadovat dodržení smluvních povinností, náhradu škody i smluvní pokutu. Je-li smluvní pokuta sjednána pro případ nedodržení smlouveného množství zboží nebo smlouvené jakosti anebo nedodržení času nebo místa splnění, může být žádána vedle dodržení ostatních smluvních povinností, ledaže věřitel přijme splnění bez výhrady.“

Doplnění navrhované Státním úřadem plánovacím mělo být odůvodněno potřebou, aby byl OZ 1950 v souladu se zamýšlenou úpravou hospodářských smluv. Současně by byla také upravena možnost případného přiměřeného snížení smluvní pokuty ze strany soudu s přihlédnutím k významu řádného splnění smlouvy, a to opět vzhledem „k potřebám hospodářského plánování“.⁵⁵ Připomínky ostatních orgánů ústřední státní správy k Osnově OZ 1950 se právní úpravou náhrady škody zabývaly

⁵² NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva školství, věd a umění č. 32 412/50-S/3, ze dne 15. 7. 1950.

⁵³ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva zahraničního obchodu č. 2441-86/42-50-II/1, ze dne 18. 7. 1950.

⁵⁴ Ustanovení § 354 OZ 1950.

⁵⁵ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Státního úřadu plánovacího č. KO-12 258/50-leg, ze dne 30. 6. 1950.

buď pouze okrajově,⁵⁶ vůbec,⁵⁷ nebo nebyly žádné k celému navrhovanému znění OZ 1950.⁵⁸

K vypořádání dílčích připomínek docházelo na poradách svolávaných za tímto účelem ze strany Ministerstva spravedlnosti. Ta byla přitom poprvé svolána na ráno 20. 7. 1950 a konala se následně i dalšího dne, tj. 21. 7. 1950, v budově Ministerstva spravedlnosti.⁵⁹ Ještě před započatím jednání o vlastním programu byla oznámena potřeba změny textace ustanovení o odpovědnosti za škodu způsobenou věcí či zvířetem (§ 368 Osnovy OZ 1950), jež mělo být nově dva odstavce o následujícím obsahu: „1) *Za škodu způsobenou věcí /: § 21/ odpovídá ten, či je věc nebo komu slouží, leda že dbal potřebné péče o její opatrování nebo o dohled nad ní.*

2) *Tak odpovídá zejména chovatel zvířete, anebo uživatel stavby nebo majitel bytu, byla-li škoda způsobena zřícením, pádem věci anebo uvolněním přírodní síly.*“⁶⁰

Navrhováno bylo na této poradě také rozlišování mezi pojmem „majetek“ a „jmění“, a to v druhém případě tam, kde se jedná o čisté jmění. Předseda, Dr. Petržalka, uvedené odmítnul s tím, že zákon uvádí „majetkové dávky“, a proto nelze v občanském zákoníku rozlišovat mezi „majetkem“ a „jměním“. ⁶¹ Na meziministerské poradě následujícího dne se diskutovaly mimo jiné i připomínky jednotlivých ústředních orgánů k ustanovením o náhradě škody. Většina částí Osnovy OZ 1950 byla schválena bez námitek, to však s některými výjimkami. Například ve vztahu k § 359 Osnovy OZ 1950 se vyhovělo v tom smyslu, že se příklad opilosti jakožto duševní poruchy měl uvést v rámci důvodové zprávy. V jiných případech došlo k odložení diskuse o připomínkách na pozdější termín v užším složení komise. Tak tomu bylo například stran návrhu Ministerstva financí, respektive Československé pojišťovny, vypustit ustanovení § 365 Osnovy OZ 1950 o odpovědnosti za škodu způsobenou osobou nezdatnou. K projednání připomínky se měl dostavit na den 24. 6. 1950 zástupce Československé pojišťovny do budovy Ministerstva spravedlnosti. Tak tomu bylo

⁵⁶ Srov. NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva zemědělství č. 73513/50-V/1, ze dne 29. 6. 1950.

⁵⁷ Srov. NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva zahraničních věcí č. 323.086/50/C-a, ze dne 20. 6. 1950.

⁵⁸ Srov. NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva techniky č. 101/13-2/6-VI/1-1950, ze dne 28. 6. 1950.

⁵⁹ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva spravedlnosti č. 2900/50-IV/1, ze dne 13. 7. 1950.

⁶⁰ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Zápis o schůzi meziministerské rady o připomínkách k osnově občanského zákoníka, konané dne 20. července 1950 v budově min. spravedlnosti od 8, - do 12,30 hod..

⁶¹ Tamtéž.

rovněž v případě ustanovení umožňujícího soudu zprostit škůdce až celé povinnosti hradit škodu, což mohlo vést podle zástupců Československé pojišťovny ke zbytečným soudním sporům.⁶² Na dalších meziministerských poradách docházelo k další precizaci jednotlivých ustanovení Osnovy OZ 1950.⁶³ Výsledkem bylo nakonec znění Osnovy OZ 1950 z 12. 9. 1950 předložené Ministerstvem spravedlnosti vládě společně s důvodovou zprávou a průvodním dopisem, v němž bylo mimo jiné uvedeno, že „veškeré připomínky byly projednány na meziministerských poradách ve dnech 20. až 22. července 1950 a dodatečné změny v doplňujících poradách ve dnech 2. srpna, 23. srpna a 9. září 1950. O osnově bylo dosaženo shody“.⁶⁴

Již 16. 9. 1950 však Ministerstvo spravedlnosti navrhovalo některé dílčí změny, zasahující dokonce i do úvodních ustanovení OZ 1950. Tak v ustanovení § 3 OZ 1950 mělo nově stanovit, že „Nikdo nesmí zneužívat občanských práv ke škodě celku“. Některé drobnější změny se pak dotkly také ustanovení o povinnosti hradit škodu při zaviněné nemožnosti splnění.⁶⁵

Osnova OZ 1950 byla schválena vládou na její 105. schůzi konané dne 19. 9. 1950, a to ve znění z 12. a 16. 9. 1950, č. j. 2.900/50-IV/1. Ministr spravedlnosti, Dr. Rais, k návrhu mimo jiné uvedl, že „osnova se snaží přísně zachovati generální linii budování socialismu. (...) bylo hojně používáno zkušeností sovětské právní vědy, jakož i materiálu ze současných legislativních prací lidově demokratických zemí. Nový občanský zákoník je po právu rodinném a trestním zákonu dalším pilířem socialistického práva. (...) zavádí (se) nový typ vlastnictví – vlastnictví socialistické, které je nejpevnějším pilířem socialistické výstavby a stává se základem a páteří nového občanského zákona. (...)“⁶⁶ Národní shromáždění Československé republiky projednalo a schválilo dne 25. 10. 1950 Osnovu OZ 1950 na své 49. schůzi.⁶⁷ K jejímu podpisu ze strany

⁶² NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Zápis o meziministerské poradě o připomínkách k osnově občanského zákoníka, konané dne 21. července 1950 v budově min. spravedlnosti od 8,30 do 13 hodin.

⁶³ Srov. např. NA – Státní ústřední archiv v Pr, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Zápis o meziministerské poradě konané dne 23. srpna 1950 na ministerstvu spravedlnosti od 13.30 do 17.10 hod.

⁶⁴ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva spravedlnosti č. 2.900/50-IV/1, ze dne 12. 9. 1950.

⁶⁵ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Ministerstva spravedlnosti č. 2900/50-IV/I, ze dne 16. 9. 1950.

⁶⁶ NA, f. ÚPV – běžná spisovna, zn. ÚPV – B, odd. 4, ka č. 77, VK č. 28, 7804/2020, usnesení 105. schůze vlády 19. 9. 1950 + zápis, podklad k bodu VII, usnesení vl. 105.

⁶⁷ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Předsednictva Národního shromáždění republiky československé č. 509, ze dne 2. 11. 1950. Srov. VLČEK, E.; SCHELLE, K. *Vybrané kapitoly z právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 65.

prezidenta republiky došlo dne 16. 11. 1950⁶⁸ a občanský zákoník účinnosti nabyl dne 1. 1. 1951.

BIBLIOGRAFIA:

- BENĚA, J. Právna zodpovednosť v defašizačnom zákonodárství Československa a v medzinárodnom práve. *Právněhistorické studie* 45/2, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2016.
- BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu*. Brno: Masarykova univerzita Mezinárodní politologický ústav, 2009.
- DŮVODOVÁ ZPRÁVA K OZ 1950 – k *Hlavě šestnácté* (O závazcích k náhradě škody).
- DVOŘÁK, J. K některým otázkám vývoje občanského práva. s. 227 – 228. In: SOUKUP, L. a kol. *Příspěvky k vývoji právního řádu České republiky 1945 – 1990*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003.
- DVOŘÁK, J. Vývoj občanského práva. s. 477. In: MALÝ, K.; SOUKUP, L. *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004.
- FISCHER, J. a kol. *Dejiny štátu a práva socialistických krajín ZSSR, ČSSR, BLR, SFRJ, PLR, MLR, NDR*. Bratislava: Rektorá Univerzity Komenského v Bratislavě, 1970.
- KNAPP, V. *Předmět a systém československého socialistického práva občanského*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.
- KNAPP, V. *Vlastnictví v lidové demokracii – právní úprava vlastnictví v Československé republice*. Praha: Orbis, 1952.
- KNOLL, V. – SMRŽOVÁ, O. – ZBORNÍKOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2002.
- MEČL, J. – ZDOBINSKÝ, S. *Právo v revoluci*. Praha: Lidové nakladatelství, 1969.
- RYBA, J. Delikt krádeže a jeho trestání v druhé polovině 19. století. *Právněhistorické studie* 23, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1980.
- STEINER, V. K vývoji civilně procesní ochrany socialistického vlastnictví před vydáním občanského soudního řádu z r. 1950. *Právněhistorické studie* 11, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.
- VLČEK, E. – MATES, P. – SCHELLE, K. *Dokumenty z dějin státu a práva na území ČSSR (1939 – 1950)*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1985.
- VLČEK, E. – SCHELLE, K. *Vybrané kapitoly z právních dějin*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993.

Archivní fondy:

Státní ústřední archiv v Praze (v skratce NA), fond Úřadu předsednictví vlády (v skratce ÚPV).

⁶⁸ NA, f. ÚPV, sign. 762/7, 1950, Úřad předsednictva vlády, III. 762/7, Dokument Kanceláře prezidenta republiky č. 125.364/50, ze dne 1. 11. 1950.

Zmeny v socialistickom vlastníckom práve po prijatí Občianskeho zákonníka v roku 1950

Changes in the Socialist Property Law after the Adoption of the Civil Code in 1950

doc. JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD.

Univerzita Mateja Bella v Banskej bystrici,
Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva
martin.skalos@umb.sk

Abstrakt: Príspevok sa pokúša poukázať na zmeny v oblasti socialistického vlastníckeho práva tak, ako sa uplatňovali na území Slovenska po prijatí prvého československého Občianskeho zákonníka z roku 1950 a neskôr aj Občianskeho zákonníka z roku 1964.

KTúčové slová: vlastnícke právo; občiansky zákonník; právny poriadok; Československo, socializmus.

Abstract: The article tries to point out the changes in the field of socialist property law as they applied in the territory of Slovakia after the adoption of the first Czechoslovak Civil Code in 1950 and also the Civil Code later in 1964.

Key Words: Property law; Civil Code; Legal order; Czechoslovakia; Socialism.

Úvod

Občianske právo, pôvodne ponímané ako všeobecné súkromné právo, prešlo od konca druhej svetovej vojny značným vývojom. V rámci tohto vývoja sa menilo predovšetkým jeho postavenie v systéme práva, predmet úpravy i samotná systematika. Obsahová kontinuita s prvorepublikovým „buržoáznym“ právom bola prerušená, a to hlavne v oblasti vlastníckeho práva. Počas vojny, ale hlavne po jej skončení zostala právna úprava „súkromného práva“ predmetom mnohých dohovorov a vládnych programov, ktoré sa postupne zavádzali do právneho poriadku. Už dekréty prezidenta republiky a zákonodarná činnosť SNR obsahovali významné zásahy okrem iného do vlastníckeho práva a navyše nová hospodárska i spoločenská situácia si vyžadovala, aby vzťahy vznikajúce v súkromnoprávnej oblasti boli postavené na celkom novom základe a tým bola hlavne Ústava 9. mája. Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb., ktorý bol výsledkom sústredenej kodifikačnej snahy v rámci tzv. právnickej dvojročnice, znamenal komplexné právne ukotvenie nových princípov úpravy „súkromno-právnych“ vzťahov. Avšak už koncom 50. rokov sa začalo upozorňovať na skutočnosť, že tento zákonník neodráža faktický

stav v socialistickej spoločnosti, v dôsledku čoho malo dôjsť k jeho re-kodifikácii. Tá bola napokon završená v roku 1964 prijatím Občianskeho zákonníka č. 40/1964 Zb.

1. Ústavný vývoj a jeho vplyv na vlastnícke právo

Pred prijatím novej ústavy po druhej svetovej vojne sa v programe tretej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov (tzv. budovateľskom programe) uvádzalo, že nová ústava musí zmať nádeje všetkých, ktorí stále ešte dúfajú v navrátenie znárodneného hospodárstva hŕstke veľko-kapitalistov. Na druhej strane sa však ústavnej ochrany malo dostať sú-kromnému, drobnému a strednému podnikaniu a najmä potom mal byť *„ústavne zabezpečený poctivo nadobudnutý majetok našich poľnohospodárov, živnostníkov, obchodníkov a všetkých ostatných fyzických i právnických osôb“*.¹

Prípravou novej ústavy (úst. zák. č. 150/1948 Zb.) bolo poverené Ústa-vodarné národné zhromaždenie (ÚNZ), ktoré bolo vytvorené na základe výsledkov volieb z roku 1946. Medzi politickými stranami zastúpenými v ÚNZ sa však prejavovali rozpory o obsahu pripravovanej ústavy, avšak všetky sporné momenty však nakoniec ukončil februárový prevrat v roku 1948 s monopolizáciou moci KSČ.² Napokon na slávnostnom zasadnutí ÚNZ bola nakoniec jednomyselne³ prijatá Ústava 9. mája.

Už samotná preambula tohto ústavného predpisu prijatého uvádza, že štát bude fungovať na princípoch ľudovej demokracie,⁴ ktorá má spoloč-nosť priviesť k socializmu, ako predstupňa pre vybudovanie komunizmu. V ďalšom texte preambuly je konštatované ako skoršie feudálne, tak aj

¹ GRONSKÝ, J. *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa. II. 1945 – 1960*. Praha: Karolinum, 2005, s. 218.

² Podľa predstaviteľov KSČ tak február odstránil problémy spôsobované nekomu-nistickými stranami, ktoré požiadavkou „opravy“ Ústavy z roku 1921 podľa ko-munistov nechceli ústavne zakotviť „vymoženosti“ ľudovej demokracie a umož- nil, aby „ústava odrážala výsledky dosavadného vývoje a otvárała cestu k sociali-smu“. In: KAPLAN, K. *Utváření generální linie výstavby socialismu v Československu (Od Února do IX. sjezdu KSČ)*. Praha: Academia, 1966, s. 33 – 34.

³ Hoci sa uvádza, že bola prijatá jednomyselne počtom hlasov 246, v prípade usta-novenia článku 2 zákona č. 65/1946 Zb. o ÚNZ, ktorý hovorí o tom, že ÚNZ tvorí jediná snemovňa s 300 členmi, ide o zaujímavú skutočnosť. Bližšie pozri GRON-SKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa. II. diel (1945 – 1960)*. Praha: Karolinum, 2006, s. 329.

⁴ Ako ľudová demokracia sa označovala fáza vývoja nových štátov sovietskeho blo-ku pred úplným vybudovaním socializmu, spájaného predovšetkým s „odstráne-ním vykorisťovania človeka človekom“. U nás sa spájala práve s obdobím platnosti Ústavy z roku 1948.

kapitalistické vykorisťovanie pracujúcich, s ktorým sa budúca socialistická spoločnosť mala vyrovnáť, a to predovšetkým tak, aby hospodárstvo slúžilo ľudu. Teda je zrejmé, že budúca cesta k vybudovaniu socializmu v Československu sa logicky musela zamerať predovšetkým na otázku vlastníctva výrobných faktorov.⁵ Preto bolo do budúcnosti potrebné vyriešiť otázku vlastníctva, prípadne aspoň užívania týchto výrobných faktorov v prospech štátu, s čím bola nerozlučne spojená otázka súkromného vlastníctva.⁶

Ďalšie základné princípy budúceho vývoja občianskeho práva vyjadrené v prvých ustanoveniach novej ústavy vyplývajú z čl. XII. Uvedené ustanovenie vychádza zo základného modelu fungovania socialistického hospodárstva, ktoré je založené na centrálnom plánovaní. Kvôli riadnemu fungovaniu centrálne plánovanej hospodárskej sústavy boli stanovené základné znaky hospodárskej sústavy Československej republiky, ktorá bola založená na znárodnení nerastného bohatstva, priemyslu, veľkoobchodu a peňažníctva, na vlastníctve pôdy podľa ideologickej a zavádzajúcej zásady „pôda patrí tomu, kto na nej pracuje“, na domnejšej ochrane drobného a stredného podnikania a na relatívnej nedotknuteľnosti osobného majetku. V súvislosti s tým ustanovenia § 8 a § 9 ústavy občanom (hoci s možnosťou zákonného obmedzenia) zaručovali súkromné vlastníctvo nehnuteľností i iných vecí, pričom do vlastníckeho práva mohlo byť zasiahnuté len na základe zákona.⁷ Zároveň bolo ustanovené, že nikto nemôže zneužívať vlastnícke právo ku škode celku.⁸

Ôsma kapitola Ústavy 9. mája (§ 146 – § 164) zakotvovala hospodárske zriadenie Československej republiky. Pre hospodárske zriadenie republiky sa stala charakteristickou existencia troch sektorov hospodárstva – socialistického, malovýrobného súkromného a kapitalistického. Za základ hospodárskeho zriadenia ústava vyhlásila socialistický sektor, ktorý vznikol predovšetkým odňatím súkromného vlastníctva štátom, nazvaným ako znárodnenie.⁹ V súlade s vymedzením hospodárskych sektorov

⁵ Zatiaľ čo práca je ako právom, tak aj ekonomickými teóriami zásadne prisudzovaná výlučne individuálnemu jedincovi, iná je situácia s vlastníctvom výrobného faktora pôdy a kapitálu. Bližšie pozri: FUCHS, K. – TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Praha: Ekopress, 2003, s. 69 a násl.

⁶ DÁVID, R. *Československé socialistické občanské právo (1948 – 1989)*. In: VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. I. díl*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 410 – 411.

⁷ Na základe týchto princípov došlo k zahájeniu prípravných prác na vytvorení nového Občianskeho zákonníka, ktorý nadobudol účinnosť 1. januárom 1951.

⁸ PRÍBELSKÝ, P. *Metamorfózy vlastníckeho práva v postmodernej dobe*. In: *Justičná revue*, 64, 2012, č. 12, s. 1402 – 1403.

⁹ Znárodnenie sa stalo vo všetkých kľúčových oblastiach národného hospodárstva

ústava upravovala vlastníctvo výrobných prostriedkov.¹⁰ Formálne bolo zavedené monopolné štátne vlastníctvo národného majetku (§ 149 ods. 1) a vymedzili sa veľmi náznakovo aj kontúry osobného vlastníctva (§ 158 ods. 2). Súčasne bola formálne zakotvená ochrana súkromného vlastníctva (§ 158 ods. 1, § 9). Unáhlenosť znenia Ústavy 9. mája ilustruje § 149 ods. 2 zavádzajúce tzv. komunálne vlastníctvo, ktoré však nikdy nebolo upravené ďalšou legislatívou a v praxi sa nevyužívalo. Občiansky zákoník z roku 1950 túto formu vlastníctva celkom vypustil.¹¹

Socialistické vlastníctvo zakotvila v dvoch hlavných formách ako socialistické štátne vlastníctvo (národný majetok) a družstevné vlastníctvo. Ústava potvrdzovala rozsah znárodnenia a za národný majetok sa pokladalo nerastné bohatstvo a jeho ťažba, zdroje energie a energetické podniky, bane a hutí, prírodné liečivé zdroje, výroba predmetov slúžiacich zdraviu ľudu, podniky s viac ako 50 zamestnancami, banky a poisťovne, verejná doprava, pošta, telegraf, telefón, rozhlas, televízia a film. Taktiež sa za národný majetok pokladal akýkoľvek verejný statok slúžiaci všeobecnému prospechu znárodnený podľa ustanovení osobitných zákonov.

Súkromné vlastníctvo začalo byť výrazne potlačované. Výrazom toho bolo, že ustanovenie o **súkromnom vlastníctve** sa vzťahovalo jednak na vlastníctvo „malovýrobcov nevykorisťujúcich cudzie pracovné sily“, jednak na **kapitalistické vlastníctvo**, ktorého rozsah bol však značne obmedzený. V súlade s vykonávaným znárodnením a pozemkovou reformou ústava ustanovila najvyššiu prípustnú hranicu súkromného vlastníctva, a to pri podnikoch 50 zamestnancov a pri pôde 50 ha (ak išlo o pôdu, na ktorej vlastník sám pracoval). Okrem toho ústava ešte hovorila o **osobnom vlastníctve** k predmetom domácej a osobnej spotreby.¹²

Podľa V. Knappa právo poskytuje vlastníctvu ochranu. V tom sa javí výrazne aktívna úloha právnej nadstavby a jej spätné pôsobenie na ekonomickú základňu. Vládnuca trieda svojím právom chráni svoje vlastníctvo. Ani otázku ochrany vlastníctva nemôžeme chápať len v zmysle formálno-právnom, ale musíme vždy pozorovať ochranu vlastníctva v určitej historickej súvislosti a v určitej spoločnosti. Buržoázny štát chránil svo-

s výnimkou poľnohospodárstva základnou súčasťou socialistickej ekonomickej a sociálnej reformy.

¹⁰ „Výrobní prostředky jsou buď národním majetkem, nebo majetkem lidových družstev, anebo jsou v soukromém vlastnictví jednotlivých výrobců“ (§ 146 Ústavy 9. mája z roku 1948).

¹¹ BĚLOVSKÝ, P. Občanské právo. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Nakladatelství Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 432 – 433.

¹² SKALOŠ, M. *Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945 – 1989*. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011, s. 169.

jím právom buržoázne súkromné vlastníctvo. Ľudovodemokratický štát poskytuje zvýšenú ochranu socialistickému vlastníctvu a osobnému, ale predovšetkým štátnemu socialistickému vlastníctvu, ktoré je najvyššou formou vlastníctva¹³ a malo najvyššiu ochranu. V Ústave 9. mája to bolo vyjadrené v § 30 ods. 2, ktorý ukladal povinnosť ochrany a starostlivosti o národný majetok všetkým občanom a v § 125, ktorý ukladal starostlivosť o národný majetok národným výborom. Teda bolo vecou štátu, ako aj vecou každého občana, aby chránil národný majetok a napomáhal jeho rozvoju. Aj v Občianskom zákonníku malo najvyššiu ochranu štátne socialistické vlastníctvo.¹⁴

V roku 1960 bola prijatá nová ústava Československa,¹⁵ ktorou bolo vyhlásené víťazstvo socializmu. Vzhľadom na túto proklamáciu malo dôjsť aj k ďalšej zmene právnej úpravy, ktorá už nemala smerovať k dosiahnutiu socializmu fungujúceho na pravidle „každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho práce“, ale k vybudovaniu komunizmu, ktorý by stál na princípe „každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb“. To si podľa dobových predstáv vyžadovalo základnú zmenu úpravy vzťahov medzi socialistickými organizáciami navzájom a vzťahov medzi socialistickými organizáciami a občanmi. Preto je zrejmé, že zmeny muselo znamenať aj občianske (konkrétne vecné) právo, ktoré sa týchto vzťahov priamo dotýkalo.¹⁶

Problematicky občianskeho (a jeho rámci vecného) práva sa najviac dotýkajú čl. 7 a nasl., lebo hovoria o hospodárskej sústave Československa a tiež o štrukturalizácii vlastníckeho práva, resp. rozdelenia hodnôt medzi jednotlivé subjekty. Podľa čl. 7 bola znovu zakotvená socialistická hospodárska sústava, ktorá stála na centrálnom plánovaní s pripustením drobného súkromného hospodárenia, avšak za prísneho zákazu vykorisťovania človeka človekom. Čl. 8 sa už priamo dotýkal štrukturalizácie vlastníctva. Uvádzal, že socialistické spoločenské vlastníctvo má dve základné formy, a to štátne vlastníctvo, ktoré je vlastníctvom všetkého ľudu (národný majetok) a družstevné vlastníctvo (majetok ľudových družstiev). Pod národný majetok boli zaradované predovšetkým nerastné bohatstvo a základné zdroje energie, základný lesný fond, vodné toky a prírodné liečivé zdroje, prostriedky priemyselnej výroby, hromadnej dopravy a spojov, peňažné a poisťovacie ústavy, rozhlas, televízia a film, a ďalej aj najdôležitejšie spoločenské zariadenia, ako zdravotnícke zariadenia, školy a vedecké ústa-

¹³ KNAPP, V. *Vlastnictví v lidové demokracii*. Praha: Orbis, 1952, s. 403 – 404.

¹⁴ KNAPP, V. *Vlastnictví v lidové demokracii*. Praha: Orbis, 1952, s. 407 – 408.

¹⁵ Ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Československej socialistickej republiky.

¹⁶ KNAPP, V. – PLANK, K. a kol. *Učebnice československého občanského práva. I*. Praha: Orbis, 1965, s. 106.

vy. Družstevné vlastníctvo bolo spojené predovšetkým s užívaním pôdy rôznych vlastníkov, združenej pre spoločné družstevné hospodárenie. Popri socialistickom vlastníctve bolo ústavne tiež zakotvené osobné vlastníctvo, a to konkrétne čl. 10. Išlo o vlastnícke právo k spotrebným predmetom, predovšetkým k predmetom osobnej a domácej spotreby, rodinným domčekom, ako aj úsporám nadobudnutým prácou. Ústavne bolo zakotvené aj súkromné vlastníctvo, aj keď len ako prežívajúci inštitút.¹⁷ Popri štrukturalizácii vlastníctva ústava ďalej zakotvila základné rámcové pravidlá pre zakladanie hospodárskych organizácií, ako napríklad národných podnikov.

2. Zmeny v oblasti vlastníctva po prijatí Občianskeho zákonníka z roku 1950

Popri Ústave 9. mája aj ustanovenia § 100 a násl. OZ z roku 1950 pri-niesli celkom nový jav, ktorým bola štrukturalizácia vlastníctva, resp. jeho rozlišovanie podľa subjektu, ktorý bol nositeľom vlastníckeho práva k určitej veci na socialistické vlastníctvo, osobné vlastníctvo a súkromné vlastníctvo.¹⁸

Vytvorenie uvedených troch typov vlastníctva rozbíjalo zakorenené rímsko-právne chápanie o jednotnom vlastníctve ako o neobmedzenom panstve človeka nad vecou. Pod týmto pojmom podľa dobových ideológov ukrývala vraj vtedajšia buržoázia vykorisťovanie, zdôrazňujúc nevyhnutnosť kapitalistickej formy podnikania.¹⁹ Vlastníctvo nového typu, „nevykorisťovateľské“ (?) spoločenské vlastníctvo, t. j. štátne socialistické vlastníctvo, prípadne vlastníctvo socialistických spoločenských organizácií je zárukou narastajúceho blahobytu a zárukou pred vykorisťovaním. S týmto vlastníctvom nie je v protiklade nevykorisťovateľské vlastníctvo jednotlivca k osobnému majetku, ktorého rast pokračuje ruka v ruke s rozvojom vlastníctva socialistického, a teda s rozvojom blahobytu pracujúcich. Patrí sa preto zabezpečiť privilegované postavenie socialistického vlastníctva pred vlastníctvom súkromným, ktoré slúži alebo môže slúžiť

¹⁷ Ústava zachovala možnosť malého súkromného hospodárstva „založeného na osobnej práci a vylučujúceho vykorisťovanie cudzej pracovnej sily“ (čl. 9).

¹⁸ KNAPP, V. – LUBY, Š. a kol. *Československé občianske právo. II. zväzok. 2. vydanie.* Bratislava: Obzor, 1974, s. 21 a násl.

¹⁹ „Typickým rysom kapitalistického súkromného vlastníctva výrobných nástrojov a prostriedkov je jeho vykorisťovateľský charakter. Vlastnícke právo buržoáznej spoločnosti nie je ničím iným, ako právom prisvojovať si cudziu nezaplatenú prácu“ (Marx).

vykorisťovaní, t. j. prinášať bezprácný dôchodok, a ktoré v našich spoločenských pomeroch nie je doteraz vytlačené. Bližšie vymedzenie pojmu socialistickej spoločenskej organizácie je nutné ponechať na vývoj a prax.²⁰

Čo sa týka samotnej koncepcie chápania spoločenského vlastníctva, aj na tomto mieste československé občianske právo vychádzalo zo sovietskych skúseností, resp. z kritiky súkromného vlastníctva v zmysle prvorepublikovej právnej teórie. V prvom rade bolo takto ponímanému vlastníctvu vytýkané, že sa nezískava poctivou cestou. Konkrétne bolo uvádzané, že súkromné vlastníctvo „výrobných prostriedkov“ nie je ničím iným, než privlastňovaním si práce niekoho iného. Z tohto pohľadu nový Občiansky zákonník mal poskytovať väčšiu ochranu práve vlastníctvu celej spoločnosti, pričom inštitút súkromného vlastníctva bol iba dočasný.

Ďalším bodom silnej súdovej kritiky boli následky prvorepublikového chápania vlastníctva. Individuálne vlastníctvo výrobných nástrojov a prostriedkov bolo považované za pôvodcu sociálnych problémov, nerovnosti, nezamestnanosti, biedy a pod. To malo byť spôsobené predovšetkým tým, že ľudská práca bola vnímaná výlučne a izolovane iba ako výrobný faktor, ktorý je možné využívať vždy s ohľadom na konkrétne potreby kapitálu, za účelom dosiahnutia zisku. Súkromné vlastníctvo sledujúce tento zisk však nedokáže prekročiť ekonomické veličiny a prihliadnuť na konkrétne potreby človeka. Socialistické spoločenské vlastníctvo malo všetky tieto následky izolovane chápaného výrobného prostriedku práce eliminovať a zabezpečiť všestranný rozvoj každého človeka. To malo byť umožnené tým, že socialistický výrobný sektor nie je zameraný na dosiahnutie zisku úzkej skupiny, ale sleduje záujmy celej spoločnosti. Tým má byť odstránená nezamestnanosť, bieda a všetky cyklicky sa opakujúce hospodárske krízy.

S tým súvisela ďalšia vtedajšia kritika, ktorá sa dotýkala faktickej i právnej nerovnosti. Akumulácia kapitálu v úzkej vládnucej skupine znamenala tiež vytváranie nerovných podmienok. Bohatým bolo vytýkané, že voči nim sú právne predpisy benevolentné, umožňujúce im celý rad predovšetkým finančných úľav, kým voči prostému človeku je právo nekompromisné. Socialistické vlastníctvo malo odstrániť aj tieto nerovnosti.²¹

Podľa dôvodovej správy k Občianskemu zákonníku „vlastnícke právo osnova nedefinuje; definícia vlastníctva nejaví sa ani potrebnou“.²² Ten-

²⁰ Národní archiv v Prahe, Oddělení fondů státní správy z let 1945 – 1992, f. Ministerstva spravedlnosti – nespracovaný fond Kodifikace trestního a občanského práva, kr. 4.

²¹ PARMA, M. *Občanský zákoník*. Praha: Orbis, 1951, s. 11.

²² Dôvodová správa vlády ČSR k § 100 – § 106; <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/>

to svoj názor vládala zakladala na socialistickej právnej teórii, podľa ktorej „pri definícii pojmu vlastníckeho práva musí marxisticko-leninská teória práva vychádzať z Marxovho pojmu vlastníctvo ako privlastnenie predmetov prírody jednotlivcom vo vnútri určitej spoločenskej formy a jej prostredníctvom, vlastníctvo ako pomer jednotlivca alebo kolektívu k výrobným podmienkam alebo prostriedkom – ako k svojim“. Ak sa prevedie Marxov ekonomický pojem privlastnenia do právnej reči, treba vlastnícke právo definovať ako „právo jednotlivca alebo kolektívu používať výrobné prostriedky a výrobky vo svojej moci a vo svojom záujme na základe sústavy triednych pomerov, ktorá v danej spoločnosti existuje, a v súlade s touto sústavou.“²³

Občiansky zákonník z roku 1950 opustil tradičnú zásadu, podľa ktorej „povrch ustupuje pôde“, alebo že „vlastník pozemku je aj vlastníkom stavby na ňom postavennej“.²⁴ Hlavným dôvodom uplatnenia tohto kroku boli problémy, ktoré by mohli nastať jednotným roľníckym družstvám: za predchádzajúcej platnej úpravy by sa stavby postavené jednotnými roľníckymi družstvami na súkromnom pozemku stali majetkom vlastníka pozemku. Rovnako tak vďaka tomuto kroku bolo možné, aby si občania postavili domy v osobnom vlastníctve na štátnom alebo družstevnom pozemku. Preto ustanovenie § 155 uvádzalo, že vlastníkom stavby môže byť osoba odlišná od vlastníka pozemku.²⁵

V prípade nehnuteľnosti Občiansky zákonník opustil zásadu dovtedajšieho práva, že prevod vlastníctva k nehnuteľnej veci sa uskutoční až zápisom do pozemkovej knihy alebo uložením listiny na súde. Nová právna úprava ponechávala zápis prevodu vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam (uloženie listiny) len z dôvodov potrebnej kontroly a evidencie. Aj pri nehnuteľnostiach platila zásada, že prevod vlastníctva nastane, ak je zmluva skutočnosťou (jej perfekciou). Ak sa v § 112 ustanovilo, že prevod vlastníctva sa zapíše do pozemkových alebo železničných kníh, tento

tisky/t0509_10.htm.

²³ Marxov pojem vlastníctva je známy predovšetkým z predhovoru knihy „Ku kritike politickej ekonómie“. V „náčrte“ základných téz kritiky politickej ekonómie Marx definuje vlastníctvo ako „pomer jednotlivca k prírodným podmienkam práce a reprodukcie, ako k podmienkam objektívnym“. Ďalej Marx hovorí: „Jednotlivec sa chová k objektívnym podmienkam práce jednoducho ako k svojim...“ In: VENĚDIKTOV, A. V. *Státní socialistické vlastnictví*. Praha: Orbis, 1950, § 2 a § 3.

²⁴ K uplatňovaniu zásady „superficies solo cedit“, resp. k záveru, že „stavba nie je súčasťou pozemku“, bližšie pozri: FIALA, J. – KINDL, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentár. I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 353 a násl.

²⁵ DÁVID, R. *Československé socialistické občanské právo (1948 – 1989)*. In: VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. I. díl*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 418-419.

zápis so zreteľom na to, čo ustanovil § 111 ods. 1, mal iba deklaratórnu povahu.²⁶

3. Vlastníctvo podľa Občianskeho zákonníka z roku 1964

Československý právny poriadok vymedzil **štyri základné formy vlastníctva: štátne vlastníctvo a družstevné vlastníctvo** (ako kolektívne formy vlastníctva), a ďalej **osobné vlastníctvo a súkromné vlastníctvo** (ako individuálne formy vlastníctva). Názvy jednotlivých typov vlastníctva sa odlišovali v priebehu vývoja, predovšetkým však s prijatím OZ z roku 1964. Ten prestal napríklad používať pojem štátne vlastníctvo, pretože zákonodarca použil širší pojem „socialistické spoločenské vlastníctvo“, ktorý štátne vlastníctvo zahŕňa.²⁷

Tzv. socialistické vlastníctvo samé o sebe nebolo typom vlastníckeho práva, ale kategóriou súboru právne privilegovaných typov vlastníctva, do ktorej patrilo vlastníctvo štátne, družstevné a osobné. OZ z roku 1964 ustanovil, že zdrojom osobného vlastníctva môže byť výlučne práca občana v prospech spoločnosti (prípadne iný poctivý zdroj) a že predmety osobného vlastníctva musia mať spotrebný charakter. Okrem toho OZ z roku 1964 ustanovil ako kritérium na určenie osobného vlastníctva aj rozsah majetku,²⁸ daný nielen objemom majetku, ale aj veľkosťou konkrétnych vecí, predovšetkým rodinných domov (§ 128). OZ z roku 1964 pripúšťal aj súkromné vlastníctvo, ktorého základom bolo vlastníctvo výrobných prostriedkov, novo limitované tým, že nemohlo „slúžiť vykorisťovaniu človeka človekom“, teda že výrobné prostriedky mohol využívať len ich vlastník.

S deklarovaným výrokom o „zospoločensťovaní výrobných prostriedkov a spontánnym procesom zjednocovania foriem socialistického vlastníctva“ došlo aj k zmene legislatívneho prístupu ku štruktúre vlastníctva. V OZ z roku 1964 sa pojem štátne vlastníctvo už vôbec neobjavil, a to aj pre znenie čl. 8 Ústavy z roku 1960, podľa ktorého: „socialistické spoločenské vlastníctvo má dve základné formy: štátne vlastníctvo, ktoré je vlastníctvom všetkého ľudu (národný majetok), a družstevné vlastníctvo

²⁶ Národní archiv v Praze, Oddělení fondů státní správy z let 1945 – 1992. Archiv Ministerstva spravedlnosti – nespracovaný fond: Kodifikace trestního a občanského práva, č. 327/1949 – V/i, karton 2.

²⁷ Prívlastok „spoločenské“ síce používal vo vzťahu k socialistickému vlastníctvu už OZ z roku 1950 (§ 100), avšak v tomto prípade išlo skôr o ideologické vyjadrenie povahy inštitútu než o súčasť názvu novej formy vlastníctva.

²⁸ Presná hranica rozsahu majetku nebola výslovne ustanovená zákonom. Určitým návodom na súdne rozhodovanie bol § 126, ktorý ustanovil, že osobné vlastníctvo slúži na uspokojovanie osobných hmotných a kultúrnych potrieb.

(majetok ľudových družstiev)“. Išlo o dôsledok zámeru presunúť všetku úpravu hospodárenia s národným majetkom do Hospodárskeho zákonníka a ďalších osobitných predpisov. V nadväznosti na znenie ústavy OZ z roku 1964 používal pojem tzv. socialistické spoločenské vlastníctvo bez ďalšieho rozlišovania na štátne alebo družstevné vlastníctvo.

Súčasne došlo k rozšíreniu výpočtu prípustných foriem socialistického vlastníctva, lebo popri vlastníctve štátnom a družstevnom Hospodársky zákonník novo pripustil vlastníctvo spoločenských a iných socialistických organizácií. Do budúcnosti bolo možné, aby štát nielen zveril časť štátneho majetku do užívania socialistickým organizáciám, ale rovnako aby tento majetok na socialistické organizácie priamo previedol. Konkrétne mohlo ísť napríklad o budovy, pozemky, výrobné zariadenia a pod. Uvedenú koncepciu možno vidieť napríklad v ustanovení § 8 Hospodárskeho zákonníka, podľa ktorej platilo, že socialistickým spoločenským vlastníctvom je štátne vlastníctvo, družstevné vlastníctvo, ako aj vlastníctvo spoločenských a iných socialistických organizácií.

*Družstevné vlastníctvo bolo považované, rovnako ako štátne vlastníctvo, za kolektívnu formu prisvojovania (na rozdiel od osobného a súkromného vlastníctva), avšak hierarchicky zaradenú na nižšiu úroveň, ako je štátne vlastníctvo. Išlo o kategóriu vlastníctva zaradovanú medzi štátne vlastníctvo a osobné vlastníctvo, pričom práve toto začlenenie determinovalo jeho hranice. Predmetom vlastníctva ľudových družstiev nemohlo byť to, čo mohlo byť výlučne predmetom štátneho vlastníctva. Naopak to, čo mohlo byť predmetom individuálneho vlastníctva, sa mohlo stať predmetom aj štátneho alebo družstevného vlastníctva. Socialistická koncepcia v rámci hierarchizácie vlastníckych práv taktiež vymedzila presné hranice predmetov týchto vlastníctiev.*²⁹

Ďalším významným aspektom socialistického vlastníctva bol spôsob, akým sa teória občianskeho práva dokázala vyrovnávať so skutočnosťou, že družstvá hospodária so (súkromným) majetkom jednotlivých osôb. V prípade družstevnej formy ide o spoločenskú formu hospodárenia, ktorá je súčasne podporovaná socialistickým štátom. Ak je člen družstva vlastníkom vneseného majetku, tento majetok je využívaný pre uspokojovanie záujmov celej spoločnosti. Vďaka tomu aj všetky príjmy plynúce z činnosti družstva sa mohli stať osobným vlastníctvom, nie súkromným, lebo nepochádzali zo špekulatívnych zdrojov a ani z vykorisťovania.³⁰

²⁹ BĚLOVSKÝ, P. Občanské právo. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠÍMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Nakladatelství Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 447 – 448.

³⁰ Bližšie pozri: DÁVID, R. Československé socialistické občanské právo (1948 – 1989). In: VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. I. díl*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 454.

Komunistická ideológia rešpektovala aj individuálnu formu socialistického vlastníctva v podobe tzv. osobného vlastníctva, ktoré zodpovedalo ideologickým kritériám. Tým stálo osobné vlastníctvo v protiklade k súkromnému vlastníctvu, ktoré bolo koncepcne odmietané marxistickým učením ako jeden zo základných pilierov kapitalistických výrobných vzťahov. Aj napriek nedostatočnému zákonnému vymedzeniu osobného vlastníctva v prvej fáze jeho úpravy, v legislatívnej úprave 60. rokov nedošlo prakticky k žiadnej zmene. Ústava z roku 1960 len prevzala vymedzenie osobného vlastníctva z predchádzajúcej ústavno-právnej úpravy s jedinou zmenou. Z demonštratívneho výpočtu Ústavy z roku 1948³¹ bol v Ústave z roku 1960 vyradený majetok z dedičstva, ktorý bol presunutý do samostatného druhého odseku článku 10.³² V novej úprave bola zvolená rovnaká cesta ako v OZ z roku 1950, ktorý ústavno-právne vymedzenie osobného vlastníctva taktiež prevzal, s výnimkou dedičstva (§ 105 OZ z roku 1950).³³

Rámcové vymedzenie osobného vlastníctva v zákonnej úprave si vyžiadalo jeho bližšie rozpracovanie v právnej teórii. Komunistická právna doktrína sa zhodla na troch základných rysoch osobného vlastníctva: nerozlučná spojitosť so socialistickým spoločenským vlastníctvom, pôvod spočívajúci na práci občana v prospech spoločnosti³⁴ a spotrebný charakter. Okrem uvedených všeobecných znakov sa identifikácia osobného vlastníctva upínala predovšetkým na povahu predmetu osobného vlastníctva, a to *de iure* na základe § 146 Ústavy z roku 1948 a čl. 8 ods. 2 Ústavy z roku 1960.³⁵ Predmetom osobného vlastníctva mohli byť takmer výlučne veci spotrebnej povahy, t. j. veci, ktoré zo svojej povahy vylučujú možnosť ďalšieho nekontrolovateľného rozrastania majetku a majú slúžiť čisto na uspokojenie osobných potrieb. Veci, ktoré sa užívaním nespotrebovávajú, predovšetkým však výrobné prostriedky (pozemky, stro-

³¹ Podľa § 158 ods. 2 Ústavy 9. mája z 1948: „Osobní majetek občanů je nedotknutelný. Toto ustanovení se týká zejména předmětů domácí a osobní spotřeby, rodinných domků a úspor nabytých prací, jakož i dědického práva na ně.“

³² Čl. 10 Ústavy z roku 1960: 1) Osobné vlastníctvo občanov k spotrebným predmetom, najmä k predmetom osobnej a domácej potreby, rodinným domčekom, ako aj k úsporám nadobudnutým prácou je nedotknuteľné. 2) Dedenie osobného majetku je zaručené.

³³ Podľa § 105 OZ z roku 1950: „V osobnom vlastníctve sú najmä predmety domácej a osobnej spotreby, rodinné domčeky a úspory nadobudnuté prácou (osobný majetok). Osobný majetok je nedotknuteľný.“

³⁴ Od začiatku 50. rokov do popredia na úkor pracovného pôvodu bol stavaný účel použitia predmetu vlastníctva. Typickými príkladmi zdrojov osobného vlastníctva nepracovného pôvodu boli výhry z lotérií, dary a tiež predmety dedičstva.

³⁵ VENĚDIKTOV, A. V. *Státní socialistické vlastnictví*. Praha: Orbis, 1950, s. 357.

je, priemyselné stavby a ďalšie), boli z osobného vlastníctva vylúčené. V osobnom vlastníctve sa však mohli nachádzať aj predmety prakticky schopné produkcie, ak sa nepoužívali v rozpore s princípmi socialistického spoluzitia. Malo ísť predovšetkým o predmety domácej a osobnej spotreby, rodinné domčeky a úspory nadobudnuté prácou. OZ z roku 1964 výpočet rozšíril o príjmy zo sociálneho zabezpečenia a rekreačné chaty (§ 127 OZ z roku 1964).

Podľa ustanovenia § 123 OZ (v znení k 1. aprílu 1964) platilo, že veci, ktoré sú určené na osobnú potrebu občanov, prevádzajú sa zo socialistického spoločenského vlastníctva do ich osobného vlastníctva, alebo sa im prenechávajú do osobného užívania. Napriek právnym problémom pri vymedzení osobného vlastníctva s ohľadom na pracovný pôvod jeho predmetu, úprava OZ z roku 1964 ešte rozšírila okruh predmetov, na ktoré sa mala vzťahovať podmienka pracovného pôvodu. Zatiaľ čo do roku 1964 bol pracovný pôvod osobného vlastníctva požadovaný iba v súvislosti s peňažnými úsporami, s účinnosťou nového Občianskeho zákonníka sa formálne vzťahoval na všetky veci. Išlo o dôsledok inovatívneho prístupu úpravy OZ z 1964, ktorý už zohľadňoval prechod na jednosektorovú (socialistickú) ekonomiku, keď § 125 OZ z 1964 ustanovil, že „zdrojom osobného vlastníctva je predovšetkým práca občana v prospech spoločnosti“. Na základe dovtedajších skúseností bolo ponechané slovo „predovšetkým“, aby zostával priestor aj pre ďalšie predmety nadobudnuté iným spôsobom ako osobnou prácou. Išlo predovšetkým o veci, ktoré doktrína pripúšťala do osobného vlastníctva. Aj napriek formálnemu sprísneniu podmienky pracovného pôvodu sa vo svojich dôsledkoch nová úprava OZ z 1964 v praxi nijako výrazne nepremietla.³⁶

OZ z 1964 v § 125 zopakoval, že „zdrojom osobného vlastníctva je predovšetkým práca občana v prospech spoločnosti“. Vo vzťahu ku kritériu pôvodu vlastníctva taktiež v druhom odseku toho istého paragrafu určil, že „majetok získaný z nepoctivého zdroja nepožíva ochranu osobného vlastníctva“. Zo začiatku ustanovenie o nepoctivom zdroji majetku nebolo chápané jednoznačne. Predovšetkým nebolo jasné, akú má povahu vlastníctvo veci, ktorá bola nadobudnutá nepoctivo. Z upretia právnej ochrany bolo možné iba vyvodiť, že v takom prípade bude vec v súkromnom vlastníctve.³⁷ Súkromné vlastníctvo v tomto svetle bolo akousi zvyškovou formou vlastníctva, kam patrili prípady vlastníctva

³⁶ Aj naďalej sa napríklad diskutovalo o možnosti osobného vlastníctva peňazí nadobudnutých vlastnou prácou mimo socialistický sektor v súkromnom hospodárstve, ktoré ešte pripúšťala Ústava z roku 1960.

³⁷ KNAPP, V. – PLANK, K. a kol. *Učebnice československého občianskeho práva II*. Praha: Orbis, 1965, s. 50.

majetku, ktoré neboli zlučiteľné s princípmi socialistického spolužitia a hospodárstva.³⁸

Podľa § 129 OZ z 1964 v osobnom vlastníctve mohol byť iba jediný rodinný dom, lebo práve tento počet zabezpečoval dôstojné právo pracujúceho na bývanie a súčasne bránil (vtedy neakceptovateľnému) zhromažďovaniu majetku. Ak občan vlastnil dva alebo viac rodinných domov, pri druhom a ďalších domoch nešlo o vlastníctvo osobné, ale o súkromné vlastníctvo. Rovnaké závery platili pre stavebné parcely. Osobné vlastníctvo malo skutočne existovať iba v takom rozsahu, ktorý postačuje na uspokojovanie základných potrieb jednotlivca. Čokoľvek navyše, čo neslúžilo na uspokojovanie týchto potrieb, nemohlo byť už súčasťou osobného vlastníctva. Do budúcnosti sa však počítalo s tým, že v komunistickej spoločnosti osobné vlastníctvo nebude potrebné, lebo základné potreby každého jednotlivca budú uspokojované priamo zo zdrojov celej spoločnosti.³⁹

Oproti osobnému vlastníctvu nemalo súkromné vlastníctvo ako ďalšia forma individuálneho vlastníctva povahu vlastníctva socialistického typu. To sa odrážalo predovšetkým na vývoji zákonnej úpravy súkromného vlastníctva. Kým začiatkom 50. rokov bolo súkromné vlastníctvo vnímané ako prežitok starých buržoázných vzťahov, avšak v rámci politiky postupného prechodu k socialistickým hospodárskym pomerom aspoň tolerovanou formou vlastníctva, v 60. rokoch sa stáva už nežiaducim inštitútom. Preto úprava súkromného vlastníctva v OZ z 1964 bola doslova skrytá až do záverečných ustanovení zákonníka (časť 8. Záverečné ustanovenia, hlava 1. Úprava iných občianskoprávných vzťahov, § 489 a nsl.),⁴⁰ kde v § 489 bolo uvedené, že občianskoprávne vzťahy vznikajú aj z individuálneho vlastníctva k veciam, ktoré nie sú predmetom osobného vlastníctva (súkromné vlastníctvo), a že aj toto vlastníctvo je chránené proti neoprávneným zásahom. Je zrejmé, že rovnako Občiansky zákonník z roku 1964 do budúcnosti počítal s odstránením, resp. s razantnou redukciou, súkromného vlastníctva a za jedinú prípustnú formu vlastníctva jednotlivca považoval osobné vlastníctvo.

³⁸ Kým v marxistickej ideológii rozdiel medzi osobným a súkromným vlastníctvom bol jasne vymedzený, v oblasti právnej úpravy tento rozdiel nebol jednoznačný. Hlavným dôvodom odlišenia obidvoch foriem vlastníctva bolo potlačenie súkromného vlastníctva, ktoré bolo od začiatku považované za dožívajúcu formu vlastníctva, ktorá sa vytratí s pokrokom pri budovaní socialistickej spoločnosti.

³⁹ Bližšie pozri: DÁVID, R. Československé socialistické občianske právo (1948 – 1989). In: VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. I. díl*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 454.

⁴⁰ BĚLOVSKÝ, P. Občianske právo. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Nakladatelství Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 453 – 454.

Záver

Po spoločenských zmenách v roku 1989 bolo zrejmé, že v tom čase platná socialistická právna úprava nebude vyhovovať novému prostrediu, ktoré sa vo vtedajšom Československu vytvorilo. Centrálné hospodárske plánovanie bolo opustené a nastala postupná zmena orientácie na trhovú ekonomiku. Preto nebol ďalší dôvod, aby aj naďalej vlastníctvo bolo štrukturalizované a z veľkej časti sústredené v rukách štátu. Rovnako tak združovanie sa v družstvách malo byť do budúcnosti viazané na skutočnú slobodu ich členov. Výrazne novelizovaný Občiansky zákonník (zákon č. 509/1991 Zb.) opustil idey proklamované v socialistickej ústave z roku 1960, resp. v preambule pôvodného Občianskeho zákonníka z roku 1964 a ďalšie opodstatnenie nemali ani čisto socialistické zásady v ňom uvedené.

BIBLIOGRAFIA:

- BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Nakladatelství Mezinárodní politologický ústav, 2009, 1001 s. ISBN 978-80-210-4844-7.
- FIALA, J. – KINDL, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentár. I. díl*. Praha: C. H. Beck, 2009, 1692 s. ISBN 978-80-7357-395-9.
- FUCHS, K. – TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Praha: Ekopress, 2003, 347 s. ISBN 80-8611-994-7.
- GRONSKÝ, J. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. II. 1945 – 1960*. Praha: Karolinum, 2005, 512 s. ISBN 978-80-2461-210-2.
- KAPLAN, K. *Utváření generální linie výstavby socialismu v Československu (Od Února do IX. sjezdu KSČ)*. Praha: Academia, 1966, 295 s. ISBN neuvedené.
- KNAPP, V. *Vlastnictví v lidové demokracii*. Praha: Orbis, 1952, 510 s. ISBN: neuvedené.
- KNAPP, V. – LUBY, Š. a kol. *Československé občianske právo. II. zväzok. 2. vydanie*. Bratislava: Obzor, 1974, 585 s. ISBN neuvedené.
- KNAPP, V. – PLANK, K. a kol. *Učebnice československého občanského práva. I*. Praha: Orbis, 1965, 458 s. ISBN neuvedené.
- KNAPP, V. – PLANK, K. a kol. *Učebnice československého občanského práva. II*. Praha: Orbis, 1965, 571 s. ISBN neuvedené.
- KUKLÍK, J. a kol. *Dějiny československého práva 1945 – 1989*. Praha: Auditórium, 2011, 432 s. ISBN 978-80-87274-17-9.
- LAZAR, J. *Buržoázne vlastnícke koncepcie z hľadiska marxistickej právnej vedy*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1984, 204 s. ISBN neuvedené.
- LAZAR, J. *Občianske právo. I. diel. Všeobecná časť. Vecné práva. Dedičské právo*. Bratislava: Manz, 1993, 324 s. ISBN 978-80-8571-902-4.
- LAZAR, J. *Občianske právo hmotné. 1. zv. , Všeobecná časť. Rodinné právo. Vecné práva. Dedičské právo*. Bratislava: Iuris Libri, 2018, 726 s. ISBN 978-80-89635-35-1.
- NEUMAN, A. *Nový právní řád v lidové demokracii*. Praha: Orbis, 1952, 117 s. ISBN neuvedené.

- NEUMAN, A. *Československý právní řád na cestě k socialismu*. Praha: Svobodné slovo, 1959, 236 s. ISBN neuvedené.
- PARMA, M. *Občanský zákoník*. Praha: Orbis, 1951, 324 s. ISBN neuvedené.
- PRÍBELSKÝ, P. Metamorfózy vlastnického práva v postmodernej dobe. In: *Justičná revue*, 64, 2012, č. 12, s. 1401 – 1415. ISSN 1335-6461.
- SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých právních dějin, 7. svazek, Právo pra-Prob*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s. r. o., 2017, 830 s. ISBN 978-80-7418-270-9.
- SKALOŠ, M. *Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945 – 1989*. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011, 426 s. ISBN 978-80-557-0156-1.
- VENĚDIKTOV, A. V. *Státní socialistické vlastnictví*. Praha: Orbis, 1950, 617 s. ISBN neuvedené.
- VLČEK, E. *Právní dějiny ČSR (1939 – 1947)*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, 148 s. ISBN 978-80-2441-289-4.
- VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí. I. díl*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 616 s. ISBN 978-80-210-6006-7.

Premeny dedičského práva na Slovensku po prijatí Občianskeho zákonníka z roku 1950¹

Transformation of Inheritance Law in Slovakia after the Enactment of the Civil Code of 1950

Mgr. Ján Sombati, PhD. – Mgr. Lenka Martincová, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
jan.sombati@flaw.uniba.sk; lenka.martincova@flaw.uniba.sk

Abstrakt: Nástup komunistov k moci vo februári 1948 znamenal kľúčový zlom vo vývoji československého práva, pretože v nadchádzajúcom období budovania základov socializmu sa právo stalo prostriedkom slúžiacim na realizáciu rozsiahlej spoločensko-ekonomickej transformácie v intenciách marxisticko-leninskej ideológie. V rámci tzv. právnickej dvojročnice bol do roku 1950 pripravený návrh prvého unifikovaného občianskeho zákonníka, ktorý, z hľadiska dosahu zavádzaných zmien predstavoval zásadný rozchod s právnymi koncepciami a tradíciami, ktoré na území českých krajín a Slovenska existovali prinajmenšom po dlhé desaťročia. Jeho prijatím sa, v súlade s Ústavou 9. mája a podľa vzoru sovietskeho socialistického občianskeho práva, vytváral podrobnejší legislatívny rámec na fungovanie socialistickej hospodárskej sústavy, budovanej na novo usporiadanej štruktúre vlastníckych vzťahov k výrobným prostriedkom a predvídajúcej plánovité hospodárenie v priemysle, poľnohospodárstve a obchode. Zavedenie nových foriem vlastníctva, smerujúce k postupnej likvidácii súkromného vlastníctva v prospech celospoločenského socialistického vlastníctva výrobných prostriedkov a od neho odvodeného osobného vlastníctva predmetov osobnej spotreby, sa nevyhnutne dotklo aj koncepčného ponímania úloh dedičského práva v nových spoločensko-ekonomických pomeroch. Dedičské právo už naďalej nemalo byť prostriedkom slúžiacim na vykorisťovanie človeka človekom, ale malo napomáhať utužovaniu rodinných väzieb, prto bolo po novom naviazané na rodinné a nie vecné právo. To sa v praxi prejavilo predovšetkým zavedením viacerých obmedzení testamentárnej slobody poručiteľa či obmedzením alebo zánikom starších právnych inštitútov, ako bol odkaz, ležiaca pozostalosť či dedičská zmluva. Cieľom tohto príspevku preto bude ozrejmiť ideologické odôvodnenie uskutočnených zmien v oblasti dedičského práva v období ľudovej demokracie, ako aj preskúmať reálny rozsah a dosah týchto zmien s osobitným dôrazom na územie Slovenska.

Kľúčové slová: dedičské právo; premeny; Občiansky zákonník z roku 1950; Slovensko.

Abstract: The seizure of the power by Communists in February 1948 represented a crucial turning point in the development of the Czechoslovak law. The reason was that, in the building of socialism, the law became a tool for substantial socio-economic transfor-

¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu APVV-18-0417 Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekodifikácie slovenského občianskeho práva.

mation following Marxism-Leninism. Under the Two-Years-Legal-Plan, shortly before 1950, the first unified Civil Code Draft was prepared. It was a radical shift from the legal concepts and traditions that had existed in Bohemia and Slovakia for long decades. With this enactment, a detailed legislative framework for the functioning of a socialist economic system, built upon a newly established structure of ownership of means of production and anticipating planned management in industry, agriculture, and trade, was created in accordance with the Constitution of 9th May and the Soviet socialist civil law. Introduction of new forms of ownership, tending to gradual liquidation of private property in favour of a collective form of socialist ownership of means of production and from it derived personal ownership of objects of personal consumption, necessarily affected the conceptual perception of the role of inheritance law in changed socio-economic conditions. Inheritance law was no longer meant to be a tool for the exploitation of man by man. It was supposed to support the strengthening of family relationships and, as a result, it became linked to family law and not to the law of things. Above all, it resulted in the introduction of several restrictions of testamentary freedom of testator and the extinction of older legal institutions such as a bequest, hereditas iacens, or inheritance contract. The aim of the submitted paper will, therefore, be to clarify the ideological justification of changes in the inheritance law that were performed during the period of people's democracy, as well as to investigate the real scope and impact of these changes, with particular emphasis on the Slovak territory.

Key Words: Inheritance law; Transformation; Civil Code of 1950; Slovakia.

1. Úvodné poznámky o dedičskom práve a jeho postavení v právnom poriadku

Súčasná, ako aj staršia právna veda, svorne definujú dedičské právo v jeho objektívnom zmysle ako súhrn právnych noriem upravujúcich prechod a nadobúdanie majetkových práv a povinností po zomretej fyzickej osobe na iné subjekty, resp. upravujúcich spôsob usporiadania majetkových pomerov po zomretej fyzickej osobe.² Hoci je priamym

² „Dedičským právom v objektívnom zmysle je súhrn právnych noriem upravujúcich prechod a nadobúdanie majetkových práv a povinností po zomretej fyzickej osobe na iné subjekty, resp. právne vzťahy, ktoré pri tom vznikajú.“ LAZAR, J. a kol. *Občianske právo hmotné*. 1. zväzok. 3. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2006 (ďalej len „LAZAR, J. a kol. *Občianske právo hmotné 1*“), s. 548. „Dedičské právo predstavuje tú časť súkromného práva, ktorá upravuje nakladanie s majetkom po smrti jeho vlastníka. Dedičské právo teda upravuje právne vzťahy súvisiace s usporiadaním majetkových pomerov zomretej osoby.“ BEŇA, J. – GÁBRIŠ, T. *Dejiny práva na Slovensku I (do roku 1918)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2016, s. 148. „Dedičské právo tvorí súhrn právnych predpisov, ktoré upravujú nakladanie s majetkom zomrelej osoby (pozostalosťou).“ ŠTENPIEN, E. *Dejiny súkromného práva v Uhorsku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2011 (ďalej len „ŠTENPIEN, E. *Dejiny súkromného práva v Uhorsku*“), s. 99. „Dedičské právo je súhrn predpisov, ktoré upravujú osud majetku zomretého človeka (t. j. pozostalosti).“ LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2002, s. 509.

dôsledkom smrti fyzickej osoby zánik tých práv a povinností, ktoré sú, vzhľadom na ich rýdzo osobnú povahu a výlučnosť, neoddeliteľné od ich nositeľa, väčšina zomretého majetkových práv a povinností neosobnej povahy prechádza dedením na jeho právnych nástupcov.³ Hlavná úloha dedičského práva preto spočíva v zabezpečení, aby majetok po smrti fyzickej osoby neostal bez vlastníka, aby bol využívaný v súlade s jeho účelovým určením a aby nedošlo k ohrozeniu majetkovej situácie rodiny zomrelej fyzickej osoby.⁴ Vzhľadom na vzájomnú previazanosť dedenia s majetkovými právami je potom dedičské právo v jeho subjektívnom zmysle chápané ako majetkové subjektívne právo absolútnej povahy, oprávňujúce dediča na dedičstvo alebo jeho časť pri splnení zákonom stanovených podmienok.⁵ Uvedený prístup k definovaniu dedičského práva a jeho postavenia v právnom poriadku je pritom výsledkom príklonu moderného novovekého práva k tradíciám klasického rímskeho práva, ako aj odrazom dlho sa vyvíjajúceho filozofického nazerania spoločnosti na vlastníctvo vecí.⁶

Historický vývoj ľudskej spoločnosti nám ukázal, že na riešenie otázky ďalšieho osudu majetku zomretého malo vždy vplyv predovšetkým spoločenské zriadenie, ako aj celková materiálna a duchovná úroveň danej spoločnosti. V starších starovekých a stredovekých spoločnostiach, ktorých spoločenské zriadenie bolo založené na kmeňovej alebo rodovej organizácii spoločnosti a kolektívnom vlastníctve kmeňov alebo rodov, nebola otázka dedenia majetku venovaná väčšia pozornosť. Zomretá fyzická osoba totiž vždy patrila do určitého širšieho spoločenstva (t. j. kmeňa alebo rodu), ktoré bolo výhradným vlastníkom všetkých statkov, na ktorých užívaní sa počas svojho života zomretá fyzická osoba podieľala. Dedenie v pravom zmysle slova sa preto v minulosti vyskytovalo a i dnes vyskytuje v spoločnostiach so spoločenským zriadením, ktoré uznáva individuálne súkromné vlastníctvo v zmysle výhradného právneho panstva jednotlivca nad vecami. Práve v takomto spoločenskom zriadení sa rozvíjala právna úprava dedenia, ktoré bolo spoločensky únosným a vhodným prostriedkom vysporiadania majetkových pomerov po zomretom,

³ LAZAR, J. a kol. *Občianske právo hmotné 1*, s. 545 – 548.

⁴ ŠTENPIEN, E. *Dejiny súkromného práva v Uhorsku*, s. 99.

⁵ LAZAR, J. a kol. *Občianske právo hmotné 1*, s. 548 – 549.

⁶ „Úzke väzby dedičského práva treba hľadať v rovine vecnoprávnej, ako aj rodinnoprávnej (uvedenú tézu prijala celá Európa vychádzajúc z rímskej právnej úpravy). Spojenie s vecným právom vychádzalo z podstaty subjektívneho dedičského práva (práva dediča k dedičstvu), ktoré bolo absolútnej povahy a pôsobilo voči všetkým (*erga omnes*), ktorí by si chceli nárokovať dedičstvo či dedičský podiel.“ LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 275.

pričom ako prvá sa vyvinula úprava dedenia hnuteľných vecí a až neskôr úprava dedenia nehnuteľností.⁷

Medzi prvé spoločnosti, ktoré uznávali individuálne súkromné vlastníctvo a spolu s ním si vyvinuli aj sofistikované pravidlá dedenia majetku po zomretej fyzickej osobe, môžeme zaradiť už spoločnosť antického Ríma v období rozkvetu Rímskej ríše, keď sa v podmienkach klasického rímskeho práva rozvíja inštitút vlastníckeho práva v zmysle absolútneho subjektívneho práva a s ním aj úprava dedičského práva, založeného na závetnej slobode jednotlivca.⁸ Dosah rímskeho práva pociťujeme ešte dnes, pretože princípy rímskeho dedičského práva, ako napríklad testamentárna sloboda, univerzálna sukcesia či výhoda súpisu (lat. *beneficium inventarii*), vďaka recepcii rímskeho práva v období stredoveku a novoveku, ovplyvnili právne poriadky podstatnej časti európskych štátov. A to aj napriek tomu, že mnohé štáty, ako napríklad Uhorsko, sa snažili zachovať si v tomto smere identitu svojho vlastného národného práva.⁹ Podmienenosť rozvoja dedičského práva spoločenským zriadením a hospodárskou sústavou daného štátu, ako aj väčší či menší príklon k princípom rímskeho práva, sa v konečnom dôsledku prejavila aj na území Slovenska. Dôkazom toho je nielen recepcia viacerých inštitútov rímskeho dedičského práva do staršieho uhorského práva, ale aj z rovnakých základov vyvierajúce myslenie slovenských právnikov z prvej polovice 20. storočia, príkladom ktorého je predovšetkým odborná spisba z pera civilistov Vladimíra Fajnora a Adolfa Zátureckého.

⁷ REBRO, K. – BLAHO, P. *Rímske právo*. 3. doplnené vydanie. Bratislava – Trnava: IURA EDITION, spol. s.r.o., 2003 (ďalej len „REBRO, K. – BLAHO, P. *Rímske právo*“), s. 415; RAUSCHER, R. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2016 (ďalej len „RAUSCHER, R. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*“), s. 132.

⁸ Profesor Rebro k tomu uvádza nasledujúce: „Dedičské právo je svojou podstatou majetkové právo, v ktorom inštitút súkromného individuálneho vlastníctva nachádza svoje vyvrcholenie, lebo absolútny vlastník užíva svoje vlastníctvo nielen za života, ale určuje jeho osudy aj po jeho smrti. ... Práve v tomto majetkovom obsahu dedenia a dedičského práva tak v objektívnom, ako aj subjektívnom zmysle sa prejavuje jeho d'alekosiahly sociálny, triedny význam i funkcia. Pravda, vždy to súviselo s charakterom danej spoločenskej formácie a so záujmami vládnucej sily (skupiny). Prirodzene, väčší význam má dedičské právo v spoločnostiach s individuálnym vlastníctvom než v spoločnostiach s kolektívnym vlastníctvom. Tieto otázky vždy napokon súvisia s úpravou vlastníctva a jeho rozdelením v spoločnosti. ... V rímskej otrokárskej spoločnosti tieto otázky hrali prvoradú úlohu. V dôsledku toho dedenie našlo pomerne mnoho miesta tak v právnych úpravách, ako aj v právnickej literatúre, a, pochopiteľne, aj v právnej praxi.“ REBRO, K. – BLAHO, P. *Rímske právo*, s. 417. Pre viac podrobností o vývoji vlastníckeho práva a dedičského práva pozri: Tamže, s. 246 – 248, 417 – 421.

⁹ RAUSCHER, R. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*, s. 134.

Fajnor vo svojich prednáškach o dedičskom práve, ktoré sa uskutočnili na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v zimnom semestri akademického roka 1922/1923, uviedol, že „*dedické právo je možné len v takých právne usporiadaných spoločnostiach ľudských, ktoré hospodária trvale na základe súkromného individuálneho vlastníctva... Na pr. v dnešnom Sovietskom Rusku neni možné dedické právo, alebo je možné len pri zaprení komunizmu. Komunizmus a dedické právo sa navzájom vylučujú*“.¹⁰ Tohto stanoviska sa potom pridržal spolu so svojím kolegom Zátureckým aj pri definovaní súkromného práva, jeho vnútornej štruktúry a postavenia dedičského práva v nej v rámci exkurzu do základných pojmov súkromného práva v úvodnej kapitole ich spoločnej monografie *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*.

Súkromné právo Fajnor a Záturecký definovali ako súhrn pravidiel, ktorými štát upravoval pomery súkromného života občanov, a prostredníctvom ktorých štát vyrovnával záujmové konflikty, ku ktorým v tomto súkromnom živote dochádzalo. Pojem súkromný život pritom vymedzovali reštriktívne ako záujmovú oblasť života jednotlivca, tvorenú súkromným hospodárením a rodinným životom, do ktorej štát zasahuje len minimálne a pre jej právnu úpravu je preto charakteristická dispozičná sloboda jednotlivca. Na základe tohto dichotomického delenia právom regulovaných oblastí súkromného života jednotlivca potom Fajnor a Záturecký rozlišovali aj dve hlavné časti súkromného práva, a to majetkové právo a rodinné právo. Vzhľadom na to, že hospodárska sústava medzivojnového Československa bola založená na individuálnej výrobe a voľnej výmene statkov, ktoré umožňovala existencia individuálneho súkromného vlastníctva a súkromnoprávna zásada zmluvnej slobody, ako aj vzhľadom na to, že vtedajšia právna veda a objektívne právo rozlišovali medzi hmotnými statkami a záväzkami, Fajnor a Záturecký vnútorne členili majetkové právo na tri časti. Kým vecné právo, upravujúce vlastnícke právo a vecné práva k cudzím veciam, spolu so záväzkovým právom, upravujúcim pomery pohľadávok a dlhov, považovali za dve hlavné časti majetkového práva, dedičské právo, upravujúce otázku osudu majetku po smrti fyzickej osoby, považovali za „akcidentálnu“, teda vedľajšiu tretiu časť majetkového práva.¹¹

¹⁰ Uvedené Fajnorove prednášky boli publikované v časopise *Právny obzor* (roč. VI) pod názvom „Dedické právo na Slovensku“ na stranách č. 9 – 18, 37 – 50, 71 – 81 a 103 – 114. V tomto článku uvedená pasáž je citovaná sprostredkované z diela FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. 3. vydanie pôvodného diela. Šamorín: Heuréka, 1998 (ďalej len „FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva*“), s. 484.

¹¹ Tamže, s. 17.

Uvedený stručný a všeobecný exkurz do problematiky definovania dedičského práva a jeho systematického zatriedenia do súkromného (resp. občianskeho) práva má svoje opodstatnenie najmä vzhľadom na to, že cieľom predkladaného článku je poukázať na vplyv zásadných, ideológiou marxizmu-leninizmu podmienených zmien v spoločensko-ekonomickom zriadení, právnej náuke a tiež platnom práve na úlohu dedenia a dedičského práva v pomeroch ľudovodemokratického Československa. Na pochopenie rozsahu a závažnosti uskutočnených zmien v konceptuálnom ponímaní dedenia v socialistickom práve je nevyhnutné poznať ideové východiská predchádzajúcej právnej úpravy. V podmienkach ľudovej demokracie totiž niekdajšia „buržoázna“ právna náuka, v mnohom čerpajúca z konceptov rímskeho súkromného práva, nemala mať svoje miesto.

2. Ľudová demokracia, socialistické právo a otázka dedenia v nových spoločensko-ekonomických pomeroch

Prevzatie politickej moci Komunistickou stranou Československa vo februári 1948 predstavovalo z hľadiska marxisticko-leninskej ideológie začiatok socialistickej revolúcie, ktorá v Československu otvorila cestu odstráneniu kapitalistických výrobných vzťahov a ich nahradeniu socialistickými výrobnými vzťahmi s cieľom zaistiť súlad medzi výrobnými vzťahmi a charakterom výrobných síl. Keďže podľa komunistov záujmy pracujúcich stáli v neprekonateľnom protiklade voči záujmom vlastníkov kapitálu, prechod od kapitalizmu k socializmu nebolo možné dosiahnuť inak než prostredníctvom socialistickej revolúcie a nastolenia politického panstva pracujúcich vo forme diktatúry proletariátu.¹²

¹² Na margo nevyhnutnosti nastolenia diktatúry proletariátu Vladimír Iljič Lenin vo svojom spise *Tézy a referát o buržoáznej demokracii a diktatúre proletariátu* uviedol, že „ani v jednej civilizovanej kapitalistickej krajine neexistuje ‚demokracia vôbec‘, existuje len buržoázna demokracia, a nejde o ‚diktatúru vôbec‘, ale o diktatúru utláčanej triedy, t. j. proletariátu, voči utláčateľom a vykorisťovateľom, t. j. voči buržoázii, aby bol prekonaný odpor, ktorý kladú vykorisťovatelia v boji za svoje panstvo. Dejiny učia, že ani jedna utláčaná trieda sa nikdy nedostala k moci a nemohla sa k nej dostať, ak neprešla obdobím diktatúry, t. j. obdobím vydobytia politickej moci a násilného potlačenia zúrivého, zúfalého a pred nijakými zločinmi sa nezastavujúceho odporu, ktorý vykorisťovatelia vždy kládli. (...) Za takejto situácie je diktatúra proletariátu ako prostriedok na zvrhnutie vykorisťovateľov a na potlačanie ich odporu nielen úplne oprávnená, ale aj absolútne nevyhnutná pre väčšinu pracujúcich ako jediná obrana proti diktatúre buržoázie (...) Diktatúra proletariátu sa podobá diktatúre iných tried v tom, že ju vyvolala nevyhnutnosť – ako každú diktatúru – násilne potlačiť odpor triedy strácajúcej politické panstvo. Podstatný rozdiel medzi diktatúrou proletariátu a diktatúrou iných tried (...) je v tom, že diktatúra statkárov a buržoázie bola násilným potláčaním odporu obrovského väčšiny obyvateľstva, totiž pracujúcich.

V rámci procesu prechodu od kapitalizmu k socializmu sa rátało s uskutočnením významných zmien v existujúcich spoločenských a ekonomických vzťahoch. Ich uskutočnenie bolo nevyhnutné vzhľadom na skutočnosť, že kolektivistické predstavy komunistov o podobe a fungovaní socialistickej spoločensko-ekonomickej formácie nenachádzali materiálnu oporu v pomeroch individualistickej buržoáznej spoločnosti a kapitalistickej ekonomiky, ktoré boli založené na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov. Cieľom socialistickej revolúcie preto bolo nahradiť súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov ich spoločenským vlastníctvom, a tak by už výrobné prostriedky naďalej neboli kapitálom slúžiacim záujmom individuálneho vlastníka, ale stali by sa prostriedkom uspokojovania potrieb celej spoločnosti a súčasne aj každého jej príslušníka, s čím malo byť spojené aj odstránenie pre kapitalizmus typického fenoménu vykorisťovania človeka človekom. K tejto transformácii vlastníckych vzťahov malo dôjsť v rámci tzv. prechodného obdobia ľudovej demokracie, ktoré sa začínalo nastolením revolučnej diktatúry proletariátu a v rámci ktorého malo za použitia prostriedkov politickej moci dôjsť k vybudovaniu socialistickej hospodárskej sústavy, založenej na spoločenskom vlastníctve výrobných prostriedkov. Konkrétnym opatrením, ktoré malo vytvoriť materiálnu základňu socialistickej hospodárskej sústavy, bolo potom socialistické znárodnenie. Jeho cieľom bola transformácia formy vlastníctva výrobných prostriedkov zo súkromného na spoločenské vlastníctvo, čím malo dôjsť nielen k odňatiu výrobných prostriedkov dovtedajším vlastníkom kapitálu z radov buržoázie, ale aj k odstráneniu vykorisťovania človeka človekom.¹³

Naproti tomu diktatúra proletariátu je násilné potláčanie odporu vykorisťovateľov, t. j. nepatrnej menšiny obyvateľstva, statkárov a kapitalistov. Z toho zasa vyplýva, že diktatúra proletariátu nevyhnutne musí priniesť (...) práve takú zmenu, ktorá povedie k doteraz nevídanému rozšíreniu demokratizmu, aby ho fakticky využívali kapitalizmom utláčané masy, pracujúce triedy.“ Citované podľa: BAUMGARTNER, J. – SLIVKA, K. (eds.). *Čítanka vedeckého komunizmu*. Bratislava: Pravda, 1978 (ďalej len „BAUMGARTNER, J. – SLIVKA, K. (eds.). *Čítanka vedeckého komunizmu*“), s. 157, 161 – 162. K širšiemu politicko-ekonomickému rozmeru diktatúry proletariátu pozri aj: OSTROVIŤANOV, K. V. a kol. *Politická ekonómia*. Učebnica. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1955 (ďalej len „OSTROVIŤANOV, K. V. a kol. *Politická ekonómia*“), s. 360-362.

¹³ Pri popise podstaty a rozsahu zmien, ku ktorým dochádza v období prechodu od kapitalizmu k socializmu, Lenin vo svojom diele *Štát a revolúcia* uvádza, že „A túto komunistickú spoločnosť, ktorá sa len práve zrodila z lona kapitalizmu, ktorá nesie v každom ohľade na sebe pečať starej spoločnosti, Marx nazýva ‚prvou‘, čiže nižšou fázou komunistickej spoločnosti. Výrobné prostriedky nie sú už súkromným vlastníctvom jednotlivcov. Výrobné prostriedky patria celej spoločnosti. Každý člen spoločnosti, vykonávajúc určitú časť spoločensky nevyhnutnej práce, dostáva od spoločnosti potvrdenie, že odpracoval prí-

Na tomto mieste sa potom vynára otázka, akú úlohu malo v opisovaných spoločensko-ekonomických zmenách počas prechodného obdobia ľudovej demokracie zohrať právo? Marxisticko-leninská ideológia vníma právo ako nadstavbu ekonomickej a ideovej základe spoločnosti, ako nástroj slúžiaci v prechodnom období ľudovej demokracie na uskutočnenie politickými smernicami vytýčených úloh. Primárne išlo o úlohu uskutočnenia transformácie buržoáznej spoločnosti a kapitalistickej ekonomiky na socialistickú spoločnosť a ekonomiku, pričom v konečnom dôsledku malo nové socialistické právo umožniť aj dosiahnutie samotného cieľa socialistickej revolúcie, ktorým bolo vybudovanie komunizmu s jeho beztriednou spoločnosťou. Nové ponímanie práva v zmenených spoločensko-ekonomických podmienkach súviselo s novým chápaním úlohy štátu a postavenia jednotlivca ako občana. V socialistickom práve v oblasti regulácie hospodárskeho života spoločnosti nebolo priestoru na nič, čo by malo súkromnoprávnú povahu, pričom všetkému sa potom logicky pripisovala verejnoprávna povaha. V tomto kontexte boli nanovo definované vzťahy medzi občanom a štátom, ako aj medzi občanmi navzájom. To sa predovšetkým týkalo oblasti úpravy majetkovoprávných vzťahov, kde v dôsledku uskutočnenia socialistického znárodnenia výrobných prostriedkov nastali najzásadnejšie zmeny.¹⁴ No hoci predstavitelia socialistickej právnej vedy pri budovaní nového socialistického právneho poriadku striktnie odmietali zaužívané liberalistické teórie o súkromnej sfére jednotlivca a tradičné inštitúty rímskeho súkromného práva, opierajúce sa o existenciu súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, nebolo možné okamžite a úplne odbúrať celé dovtedy platné buržoázne právo.

slušné množstvo práce. Podľa toho potvrdenia dostáva z verejných skladov spotrebných predmetov zodpovedajúce množstvo výrobkov. Po odpočítaní množstva práce, ktoré ide na spoločenský fond, dostáva teda každý robotník od spoločnosti práve toľko, koľko jej dal. Vládne tu zdanlivá „rovnosť“. (...) Prvá fáza komunizmu nemôže teda poskytnúť ešte spravodlivosť a rovnosť: rozdiely v bohatstve, aj rozdiely nespravodlivé zostanú, no nebude možné vykorisťovanie človeka človekom, lebo nebude možné zabrať výrobné prostriedky, továrne, stroje, pôdu a podobne, do súkromného vlastníctva. (...) Marx ukazuje priebeh vývinu komunistickej spoločnosti, ktorá musí najprv odstrániť iba tú „nespravodlivosť“ že výrobné prostriedky si privlastnili jednotlivci, a ktorá nie je schopná odrazu odstrániť aj ďalšiu nespravodlivosť, spočívajúcu v rozdeľovaní spotrebných predmetov „podľa práce“ (a nie podľa potrieb).“ Citované podľa: BAUMGARTNER, J. – SLIVKA, K. (eds.). *Čítanka vedeckého komunizmu*, s. 244 – 245. K tomu pozri aj: OSTROVIŤANOV, K. V. a kol. *Politická ekonómia*, s. 361 – 366; *Politicko-ekonomický slovník*. Bratislava: Pravda, 1974, s. 222 – 224 (heslo „prechodné obdobie od kapitalizmu k socializmu“).

¹⁴ BĚLOVSKÝ, P. Občanské právo. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009 (ďalej len „BĚLOVSKÝ, P. Občanské právo“), s. 425 – 428.

Ideologicky bol tento paradox odôvodnený povahou práva ako nadstavby ekonomickej základne. Právo totiž vždy muselo odrážať aktuálny stav vývinu hospodárskej sústavy a spoločenských vzťahov, a preto sa revolučné zmeny v práve týkali len tých oblastí hospodárskeho a spoločenského života, ktoré aj reálne prešli revolučnou zmenou.¹⁵

Vzhľadom na uvedené vnímanie úlohy práva pri socialistickej prestavbe krajiny bola následne v československom práve modifikovaná i úloha občianskeho práva ako do roku 1948 tradičného odvetvia súkromného práva. V podmienkach posilňovania úlohy štátu v spoločnosti a potláčania individuálnych záujmov na úkor spoločenských nedochádzalo len k definovaniu novej úlohy občianskeho práva v procese budovania socialistickej spoločnosti, ale v rámci odmietania tradičného dualizmu práva dochádzalo aj k spochybňovaniu jeho súkromnoprávnej povahy. Československému občianskemu právu sa taktiež nevyhol fenomén partikularizácie občianskeho práva, ktorý bol typický pre právne poriadky všetkých socialistických krajín. Jeho dôsledkom bola silná odborová špecializácia občianskeho práva, spojená s izoláciou jednotlivých novovznikajúcich právnych odborov do podoby samostatných právnych odvetví. Tým bolo narušené aj tradičné ponímanie občianskeho práva ako všeobecného súkromného práva a postupným odborovým rozdrobovaním bolo občianske právo zredukované prakticky iba na úpravu majetkovoprávných vzťahov.¹⁶

¹⁵ Lenin k úlohe práva v období prechodu od kapitalizmu k socializmu vo svojom diele *Štát a revolúcia* konštatoval, že „Marx nielen veľmi presne berie do úvahy nevyhnutnú nerovnosť ľudí, berie do úvahy aj to, že sám prechod výrobných prostriedkov do spoločného vlastníctva celej spoločnosti (socializmus‘ v obvyklom zmysle slova) ešte neodstraňuje nedostatky rozdeľovania a nerovnosti buržoázneho práva, ktoré naďalej platí, kým sa výrobky rozdeľujú ‚podľa práce‘. ...Ale tieto nešváry,‘ pokračuje Marx, ‚sú neodvratné v prvej fáze komunistickej spoločnosti, ako ona po dlhých pôrodných bolestiach vzišla práve z kapitalistickej spoločnosti. Právo nikdy nemôže byť vyššie než hospodárska sústava a kultúrny vývin spoločnosti, ktorý je ňou podmienený...‘ Teda v prvej fáze komunistickej spoločnosti (ktorá sa obvykle nazýva socializmom) ‚buržoázne právo‘ sa nezruší úplne, ale iba čiastočne, iba v súlade s už dosiahnutým hospodárskym prevratom, t. j. iba pokiaľ ide o výrobné prostriedky. ‚Buržoázne právo‘ ich uznáva za súkromné vlastníctvo jednotlivcov. Socializmus ich robí spoločným vlastníctvom. Potiaľ – a iba potiaľ – ‚buržoázne právo‘ odpadá. Jednako však zostáva v inej svojej časti, zostáva ako regulátor (určovateľ) rozdeľovania výrobkov a deľby práce medzi členmi spoločnosti. (...) ak nechceme upadnúť do utopizmu, nesmieme sa nazdávať, že ľudia, len čo zvrhli kapitalizmus, hneď sa naučia pracovať pre spoločnosť bez akýchkoľvek právnych noriem, a odstránenie kapitalizmu ani neposkytuje naraz ekonomické podmienky na takúto premenu. Ale okrem ‚buržoázneho práva‘ niet iných noriem. A preto zostáva štát ešte potrebným, aby ochranou spoločného vlastníctva výrobných prostriedkov ochraňoval rovnosť práce a rovnosť rozdeľovania výrobkov.“ Citované podľa: BAUMGARTNER, J. – SLIVKA, K. (eds.). *Čítanka vedeckého komunizmu*, s. 245 – 246.

¹⁶ BĚLOVSKÝ, P. *Občanské právo*, s. 428.

V intenciách nového nazerania na funkciu občianskeho práva v procese budovania socialistickej spoločnosti bol v Československu v rámci tzv. právnickej dvojročnice prijatý zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník (ďalej len „Občiansky zákonník“), ktorý predstavoval prvý kódex všeobecného súkromného práva, ktorý platil pre územie celej republiky. Občiansky zákonník pritom nebol len významným unifikačným dielom, zjednocujúcim právne pomery českých krajín a Slovenska, ale pre slovenské územie predstavoval zároveň i prvú kodifikáciu občianskeho práva, nahrádzajúcu dovtedy v praxi stále používanú právnu obyčaj a tiež pomerne roztrieštenú čiastkovú zákonnú úpravu vybraných občianskoprávných vzťahov. Koncepčnú predlohu Občianskeho zákonníka predstavoval predovšetkým Občiansky zákonník Ruskej sovietskej federatívnej socialistickej republiky (ďalej len „RSFSR“) z roku 1922, ako aj princípy ústavy Zväzu sovietskych socialistických republík (ďalej len „ZSSR“) z roku 1936. Pre časovú tieseň však boli kodifikátori nútení čerpať i z nezrealizovaného medzivojnového návrhu československého Občianskeho zákonníka, rovnako ako spolupracovať s „buržoáznymi“ civilistami. Občiansky zákonník si preto zachoval základné črty klasického civilného kódexu, typického pre kontinentálnu právnu tradíciu. Rešpektoval tradičné zmluvné typy, rovnako ako tradičné inštitúty obligačného práva, vecných práv či všeobecnej časti kódexov občianskeho práva a taktiež i zaužívané právne názvoslovie. Aj napriek oduševneným proklamáciám o novom obsahu starých právnych inštitútov, ktoré boli obsiahnuté v dôvodovej správe k vládnomu návrhu Občianskeho zákonníka, sa tak zachovalo množstvo právnych inštitútov v pôvodnej podobe.¹⁷

Hoci sa na Občianskom zákonníku nové spoločenské, politické a právne pomery nepodpísali až do takej miery ako na neskoršom Občianskom zákonníku z roku 1964, prostredníctvom viacerých zásadných modifikácií sa v ňom už predsa len odzrkadlili jeho nové úlohy v procese výstavby socialistickej spoločnosti. Z koncepčného hľadiska Občiansky zákonník na jednej strane zúžil, no na strane druhej súčasne rozšíril okruh majetkových a osobných vzťahov, ktoré upravoval. Kým zúženie vecnej pôsobnosti Občianskeho zákonníka bolo dôsledkom vyčlenenia rodinnoprávných a pracovnoprávných vzťahov do osobitnej právnej úpravy, rozšírenie vecnej pôsobnosti bolo dôsledkom skutočnosti, že Občiansky zákonník zrušil predchádzajúcu obchodnoprávnú úpravu, ktorej funkciu v zmenených hospodárskych podmienkach do určitej miery prevzal.¹⁸ Okrem modifikácie vecnej pôsobnosti kódexu či derogácie obchodnoprávnej úpravy možno za jednu z najväčších novôt zavedených Občianským zákonníkom

¹⁷ Tamže, s. 434.

¹⁸ LAZAR, J. a kol. *Občianske právo hmotné 1*, s. 49 – 50.

považovať zásadné koncepcné zmeny v inštitúte vlastníckeho práva. Reforma vlastníckeho práva, ako konštatuje Petr Bělovský, sa obdobne ako v iných krajinách socialistického bloku stala základným pilierom ideologickej premeny veľkej časti ostatných pododvetví a inštitútov občianskeho práva.¹⁹ Inak to nebolo ani v prípade dedičského práva.

Pododvetvie dedičského práva bolo v Občianskom zákonníku upravené v jeho piatej časti, ktorá bola rozdelená do štyroch hláv, upravujúcich celú materiu dedičského práva hmotného a niektoré ustanovenia procesnoprávnej povahy. Vzorom československej právnej úpravy dedenia bolo dedičské právo platné v ZSSR, ktoré bolo po prijatí dekrétu o zrušení dedenia z roku 1918 a už zmieneneho Občianskeho zákonníka RSFSR z roku 1922 založené predovšetkým na výnose Prezídia Najvyššieho soviету ZSSR zo 14. marca 1945.²⁰ Z hľadiska systematiky členenia bola matería dedičského práva zaradená až na záver Občianskeho zákonníka za časti upravujúce vecné a záväzkové právo, pričom za ňou bola už iba šiesta časť

¹⁹ BĚLOVSKÝ, P. Občanské právo, s. 440. Podľa marxisticko-leninských téz o vývoji ľudskej spoločnosti základný problém kapitalistickej spoločnosti predstavuje antagonizmus medzi spoločenskou povahou výrobného procesu a zároveň súkromnokapitalistickou formou privlastňovania. Skutočnosť, ktorá má odstrániť rozpor medzi spoločenskou povahou výroby a súkromnou formou privlastňovania, teda rozpor medzi povahou výrobných síl a výrobných vzťahov, je práve vznik socialistického vlastníctva a s ním súvisiace zospoločenšenie výrobných prostriedkov, ktoré si vynucuje vysoko spoločenská povaha výroby. Modifikácia vlastníctva a vlastníckeho práva tak predstavovala kľúčovú a nevyhnutnú súčasť budovania socialistickej spoločnosti. Klasické teórie deklarujúce absolútnu povahu vlastníckeho práva vo význame moci nad vecou, ktoré vyplývali z rímskeho práva a boli recipované prostredníctvom občianskych zákonníkov z 19. storočia, boli v nových podmienkach označené za zastarané a boli nahradené ponímaním vlastníckeho práva ako vzťahu, ktorého obsah bol založený na stupni spoločensko-ekonomického vývoja a podriadený kolektívnym záujmom. Východiskom realizácie ideologických cieľov reformy úlohy vlastníctva v spoločnosti bola jeho typizácia, ktorá predstavovala jeden zo základných znakov socialistického právneho systému. Vlastníctvo sa členilo na socialistické vlastníctvo, pri ktorom sa rozlišovali formy štátneho a družstevného vlastníctva, ďalej osobné vlastníctvo a súkromné vlastníctvo, pričom ústredným pilierom nového občianskeho práva, ktorý jeho ťažisko posunul do oblasti vecných práv, sa stalo práve socialistické vlastníctvo. BĚLOVSKÝ, P. Občanské právo, s. 442.

²⁰ Sovietske dedičské právo uprednostňovalo dedenie zo zákona, na základe ktorého dedil v troch zákonných skupinách pozostalý manžel, najbližší pokrvní príbuzní a osoby neschopné práce, ktoré poručiteľ pred svojou smrťou živil aspoň počas jedného roka. Testovacia voľnosť poručiteľa bola obmedzená v prospech jeho neopomenuteľných dedičov; úplná testovacia voľnosť bola poručiteľovi priznaná iba v prípadoch absencie zákonných dedičov. *Komentár k Občianskemu zákonníku: dedičské právo*. Bratislava: SVPL, 1958 (ďalej len „*Komentár k Občianskemu zákonníku: dedičské právo*“), s. 12.

s prechodnými a záverečnými ustanoveniami. Toto umiestnenie v rámci Občianskeho zákonníka bolo podľa československej socialistickej právnej vedy odôvodnené novým postavením a funkciou dedičského práva v po-februárovom období, ktoré sa od predchádzajúceho obdobia zásadnou mierou odlišovalo.²¹

Vzhľadom na skutočnosť, že dedičské právo upravuje vzťahy súvisiace s prechodom majetku zomrelej osoby na iné osoby, právna úprava dedičského práva je nerozlučne spätá s právnou úpravou vlastníckych vzťahov. Hoci sa podľa predstaviteľov socialistickej právnej vedy mali určité zárodky dedičského práva vyskytovať už v rodovom zriadení, kreovanie dedičského práva bolo podľa nich možné datovať práve do obdobia vzniku súkromného vlastníctva a rozdelenia spoločnosti na spoločenské triedy, v rámci ktorého malo zabezpečovať prechod majetku v súlade s potrebami vládnucej triedy. Dedičské právo preto predstavovalo vecné právo zvláštneho druhu, v ktorom sa vo vykorisťovateľských obdobiach mala odrážať neobmedzenosť súkromného vlastníctva vládnucej triedy. Bolo tomu tak v otrokárskej spoločnosti, ako aj v období feudalizmu. V kapitalistickom spoločensko-ekonomickom zriadení malo dedičské právo stratiť svoju predchádzajúcu naviazanosť na rodovú spoločnosť a nová hospodárska štruktúra mala podmieniť rozšírenie dispozičnej slobody vlastníka majetku. Vlastníkovi majetku tak bolo prostredníctvom rôznych podmienok a príkazov uložených v záвете umožnené obmedzovať svojich právnych nástupcov podľa svojej ľubovôle.²²

Nové spoločenské pomery, ktoré nastali po udalostiach z februára 1948, sa podľa dôvodovej správy k vládnemu návrhu Občianskeho zákonníka mali pretaviť i do novej podoby dedičského práva. Hoci aj v socialistickej spoločnosti bolo dedičské právo pevne späté s vlastníckym právom, vzhľadom na skutočnosť, že výrobné prostriedky boli bez ohľadu na existujúce výnimky predovšetkým v štátnom alebo družstevnom socialistickej vlastníctve, dedičské právo stratilo svoju pôvodne „vykorisťovateľskú“ povahu. Dedičské právo už nemalo byť ako v predchádzajúcom období späté prioritne s vecným právom, ale malo byť funkčne prepojené s právom rodinným, resp. malo tvoriť akýsi prechod k rodinnému právu, ktoré bolo upravené v rámci samostatného zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve. S uvedenou koncepciou súvisela aj novo definovaná hlavná funkcia dedičského práva, ktorou bolo posilňovanie rodinných vzťahov.²³

²¹ Tamže, s. 11 – 12.

²² Komentár k Občianskemu zákonníku: dedičské právo, s. 3 – 5.

²³ „Také dědické právo odpovídá novým poměrům zejména novým formám vlastnictví, které dědické právo určují; mění svůj třídní obsah a svou společenskou funkci. Dědické právo je především zaměřeno na utváření rodinných svazků a váže se nikoli již k právu věcnému,

Tomuto účelu bola preto prispôsobená aj právna úprava, ktorou sa zabezpečoval prechod predovšetkým osobného majetku poručiťľa, ktorý tvorili predmety osobnej a domácej spotreby či iné predmety, ktoré poručiťľ počas svojho života užíval spolu s členmi jeho rodiny.²⁴ Vzhľadom na uvedené koncepčné zmeny preto Občiansky zákonník obsahoval zásadne prepracovanú úpravu predpokladov dedenia, ako aj zákonného dedenia a dedenia zo závetu.

3. Predpoklady dedenia

Občiansky zákonník podmieňoval prechod dedičstva z poručiťľa na dedičov splnením viacerých podmienok, označovaných ako predpoklady dedenia, ktorými bola smrť poručiťľa, existencia dedičstva a spôsobilý dedič. Hoci to nebolo explicitne zmienené, nevyhnutným predpokladom dedenia bol aj dedičský titul.²⁵

3.1 Smrť poručiťľa

Novinkou, ktorú so sebou prinášal Občiansky zákonník, bola modifikácia, resp. unifikácia času prechodu majetku a majetkových práv a povinností poručiťľa na jeho právnych nástupcov. Do prijatia Občianskeho zákonníka platili na území Československej republiky v otázke času nadobudnutia dedičstva dva právne režimy. Kým na území Slovenska nadobúdali dedič majetok po poručiťľovi okamihom smrti poručiťľa, v českých krajinách dedič pozostalosť nadobúdala až súdnym odovzdaním pozostalosti.²⁶ V období medzi poručiťľovou smrťou a súdnym odovzda-

nýbrž k právu rodinnému. (...) bude funkčně zaměřeno do práva rodinného a nikoli již do práva vlastnického. Dědické právo bude mít, jak již řečeno, určení, aby posilovalo rodinné vztahy, upravujíc majetkové poměry tak, aby nezasahovaly rušivě do vyšších citových vztahů rodiny. Jeví se proto nové dědické právo jako právo svého druhu a zařazuje se na konec osnovy jako závěr všech předchozích občansko-právních ustanovení, na něž navazuje.“ Dôvodová správa k vládnemu návrhu Občianskeho zákonníka. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_16.htm> [cit. 2020. 09. 04].

²⁴ *Komentár k Občianskemu zákonníku: dedičské právo*, s. 12.

²⁵ Tamže, s. 33 a LAZAR, J. a kol. *Občianske právo hmotné 1*, s. 621.

²⁶ V prípade, ak chcel dedič na území českých krajín nadobudnúť dedičstvo, musel sa oň uchádzať prostredníctvom dedičskej prihlášky, o ktorej rozhodoval súd. Pozostalosť dedič nadobudol v pozostalostnom konaní na základe listiny o prikázaní pozostalosti. Na území Slovenska nebolo pozostalostné konanie obligatórnou podmienkou nadobudnutia dedičstva. Podľa Vladimíra Fajnora a Adolfa Zátureckého

ním bola pozostalosť považovaná za tzv. ležiacu pozostalosť (lat. *hereditas iacens*), ktorá už nebola majetkom poručiteľa, no keďže dedič nadobudol dedičstvo až súdnym rozhodnutím, zároveň ešte nebola majetkom dediča. Ležiaca pozostalosť bola samostatným subjektom práv a záväzkov s vlastnou procesnou spôsobilosťou. Občiansky zákonník predchádzajúci stav zjednotil a dedičstvo sa tak od roku 1950 nadobúdalo na celom území Československej republiky smrťou poručiteľa.²⁷

3.2 Existencia dedičstva

Občiansky zákonník vo svojich ustanoveniach explicitne nevymedzoval, čo mohlo byť predmetom dedičstva. Kým podľa dôvodovej správy k vládneému návrhu Občianskeho zákonníka dedičstvo predstavovalo súbor práv a záväzkov poručiteľa, ktoré nezanikli jeho smrťou,²⁸ tak podľa názoru socialistickej právnej vedy dedičstvo predstavovalo súhrn majetkových práv a povinností, ktoré neboli viazané na určitú osobu a ich subjektom mohol byť i občan.²⁹ Na prvý pohľad nevýznamné konštatovanie o subjekte majetkových práv a povinností tvoriacich dedičstvo v sebe ukrývalo podstatu pofebruárovej reformy právneho inštitútu vlastníckeho práva, ktorá sa popri iných oblastiach občianskeho práva významnou mierou odzrkadlila i v oblasti dedičského práva. V dôsledku nového nazerania na vlastníctvo a jeho členenie na socialistické vlastníctvo, pri ktorom sa rozlišovali formy štátneho³⁰ a družstevného vlast-

sa mohli osoby zainteresované na pozostalosti rozhodnúť, či na ochranu svojich práv využijú pozostalostné konanie. Okrem zopár výnimiek, v ktorých bolo pozostalostné konanie obligatórne, pozostalostný súd začal pozostalostné konanie iba na žiadosť zmienených osôb. FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva*, s. 544 – 545.

²⁷ *Komentár k Občianskemu zákonníku: dedičské právo*, s. 36.

²⁸ Dôvodová správa k vládneému návrhu Občianskeho zákonníka. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_16.htm> [cit. 2020. 09. 04].

²⁹ *Komentár k Občianskemu zákonníku: dedičské právo*, s. 16.

³⁰ Predmet štátneho socialistického vlastníctva tvorili veci, ktoré patrili vždy len do štátneho socialistického vlastníctva a boli tzv. obligatónym národným majetkom (veci vymedzené v § 148 Ústavy 9. mája z roku 1948, tzv. verejný statok slúžiaci verejnému prospechu vymedzený v § 147 Ústavy 9. mája z roku 1948 a hospodárske hodnoty, ktoré boli znárodnené na podklade dekrétov prezidenta republiky a zákonov o znárodnení, vymedzené v § 147 a 153 Ústavy 9. mája z roku 1948) a veci, ktoré mohli byť predmetom aj iných druhov vlastníctva a predstavovali tzv. fakultatívny národný majetok (majetok, ktorý štát nadobudol napr. občianskoprávnym spôsobom, veci, ktoré štát získal z rozličných trestných opatrení, ale i napr. veci,

níctva,³¹ ďalej osobné vlastníctvo³² a nakoniec aj súkromné vlastníctvo,³³ bol rozsah možnosti dedenia v porovnaní s predchádzajúcim obdobím koncipovaný užšie. Dedenie majetku v štátnom a družstevnom vlastníctve nebolo možné, pričom prevažná časť prechodov majetku sa mala týkať predovšetkým osobného majetku občanov. Právo tiež pripúšťalo aj dedenie stále existujúceho, no postupne sa zmenšujúceho množstva majetku v súkromnom vlastníctve, čo bolo v danej dobe aktuálne predovšetkým v prípadoch dedenia poľnohospodárskeho majetku, nezahrnutého do procesu kolektivizácie.³⁴

Ako už bolo zmienené, dedičstvom bol súbor nielen majetkových práv, ale i povinností po poručiteľovi. Dedič bol povinný plniť záväzky, ktoré na neho prešli smrťou poručiteľa, a to v súlade s ustanoveniami o pomernej alebo prednostnej úhrade³⁵ a len do výšky ceny nadobudnutého

ktoré patrili štátu kvôli vyvlastneniu). Subjektom štátneho socialistického vlastníctva bol pracujúci ľud, ktorý bol reprezentovaný štátom. HANES, D. – PLANK, K. a kol.: *Občanské právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955 (ďalej len „HANES, D. – PLANK, K. a kol. *Občanské právo*“), s. 151 – 154 a 156.

³¹ Predmetom družstevného socialistického vlastníctva mohlo byť čokoľvek, čo nebolo vyhradené jeho vyššej forme, štátnemu socialistickému vlastníctvu. Do družstevného socialistického vlastníctva však i napriek uvedenému nepatrili všetky veci, s ktorými družstvo hospodáril. Družstvo mohlo hospodáriť okrem vlastných výrobných prostriedkov, ktoré tvorili predmet družstevného socialistického vlastníctva, i s predmetmi, ktoré mu odovzdal štát do trvalého užívania, s predmetmi, ktoré mu boli zverené do správy či s predmetmi, ktoré boli vo vlastníctve jednotlivých členov družstva. Hlavný predmet a prameň vzniku socialistického družstevného vlastníctva predstavovala kolektívom družstva vytvorená produkcia družstva. Subjektom družstevného socialistického vlastníctva bolo družstvo s vlastnou majetkovou a právnou samostatnosťou. Tamže, s. 161 – 164.

³² Predmetom osobného vlastníctva mohli byť predovšetkým predmety domácej a osobnej spotreby, rovnako ako rodinné domčeky a úspory, ktoré boli nadobudnuté prácou, pričom subjektom osobného vlastníctva boli fyzické osoby. § 105 Občianskeho zákonníka.

³³ V úvode príspevku načrtnuté socialistické usporiadanie spoločnosti, ktorého budovanie Československá republika začala februárovými udalosťami roka 1948, malo byť vytvárané postupnou premenou kapitalistických výrobných vzťahov na výrobné vzťahy socialistické. Hoci mali byť výrobné prostriedky v pofebruárovom období súčasťou predovšetkým socialistického vlastníctva, v prechodnom období, v ktorom sa nachádzala československá spoločnosť v roku 1950, však kapitalistické výrobné vzťahy neboli podľa predstaviteľov socialistickej právnej vedy celkom odstránené. Československý právny poriadok, Občiansky zákonník nevynímajúc, tak musel počítať s určitou formou existencie súkromného vlastníctva, typického pre kapitalistické výrobné vzťahy, i po februárových udalostiach roka 1948. HANES, D. – PLANK, K. a kol. *Občanské právo*, s. 170.

³⁴ *Komentár k Občianskemu zákonníku: dedičské právo*, s. 16.

³⁵ Ak bolo niekoľko dedičov, každý z nich bol povinný plniť záväzky sumou, aká

dedičstva. Zároveň bol povinný uhradiť náklady primeraného pohrebu poručiteľa.³⁶

3.3 Dedič a dedičská spôsobilosť

Dedičom mohla byť podľa Občianskeho zákonníka fyzická osoba i právnická osoba, pričom dedič mohol i nasciturus, ak sa narodil živý. Oproti predchádzajúcemu stavu práva, ktoré platilo na Slovensku, však Občiansky zákonník naďalej neumožňoval, aby bola za dediča povolaná právnická osoba, ktorá v čase poručiteľovej smrti ešte neexistovala. Pred rokom 1950 bolo totiž bežné, že za dedičov boli v závete ustanovené napríklad nadácie, ktoré sa mali závetom ešte len zriadiť.³⁷ K dedeniu tiež nebola podľa Občianskeho zákonníka povolaná osoba, ktorá bola nespôsobilá dedič. Dedičská nespôsobilosť bola následkom spáchania úmyselného trestného činu proti poručiteľovi, jeho manželovi, deťom či rodičom alebo dopustenia sa zavrhnutiahodného konania proti prejavu poručiteľovej poslednej vôle. Dedičskú nespôsobilosť mohol odstrániť len poručiteľ tým, že previnilej osobe zmienené konanie odpustil.³⁸

Občiansky zákonník vo svojich ustanoveniach ponúkal dedičovi aj možnosť zrieknuť sa dedičstva. Zrieknutie dedičstva muselo byť vykonané vopred a v písomnej zmluve s poručiteľom, pričom zrieknutie bolo možné vykonať aj s účinkom pre svojich potomkov.³⁹ Popri zrieknutí sa dedičstva Občiansky zákonník dedičovi ponúkal i možnosť odmietnutia dedičstva, ktoré dedič musel vykonať výslovným prejavom svojej vôle na súde v písomnej alebo ústnej forme do súdnej zápisnice, pričom tak musel urobiť do mesiaca odo dňa, kedy bol o svojom dedičskom práve úradne upovedomený. Vyhlásenie o odmietnutí, resp. neodmietnutí dedičstva bolo neodvolateľné.⁴⁰ Následkom dedičskej nespôsobilosti a odmietnutia dedičstva bola skutočnosť, že sa na dediča nazeralo ako na osobu, ktorá sa poručiteľovej smrti nedožila. Rovnaká situácia sa pritom mohla vyskytnúť aj v prípade osoby, ktorá sa dedičstva zriekla.⁴¹

zodpovedala pomeru ceny jeho dedičstva k cene úhrnu toho, čo sa im dedičstvom dostalo. § 514 ods. 2 Občianskeho zákonníka.

³⁶ § 514 ods. 1 Občianskeho zákonníka.

³⁷ § 510 Občianskeho zákonníka; Komentár k § 510 Občianskeho zákonníka. In: Dôvodová správa k vládnomu návrhu Občianskeho zákonníka. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_16.htm> [cit. 2020. 09. 04].

³⁸ § 522 a 525 Občianskeho zákonníka.

³⁹ § 516 Občianskeho zákonníka.

⁴⁰ § 517, 519 ods. 1 a 521 ods. 1 Občianskeho zákonníka.

⁴¹ § 523 – 525 Občianskeho zákonníka.

3.4 Dedičský titul

Občiansky zákonník rozoznával dva dedičské tituly, a síce dedenie zo zákona alebo dedenie zo závetu. Oba dedičské tituly pritom mohli pôsobiť i zároveň popri sebe.⁴² V porovnaní s predchádzajúcim obdobím Občiansky zákonník do svojich ustanovení neprevzal právny inštitút dedičskej zmluvy, ktorý podľa dôvodovej správy k vládnomu návrhu Občianskeho zákonníka kolidoval s dispozičnou slobodou poručiteľa.⁴³ Porovnávajúc dedičské tituly možno konštatovať, že v novej právnej úprave prednostné postavenie na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy požívalo dedenie zo zákona. To podľa dôvodovej správy k vládnomu návrhu Občianskeho zákonníka zodpovedalo novej funkcii dedičského práva viac ako závetné dedenie, ktoré socialistická právna veda zaznávala ako nástroj, ktorý buržoázia v minulosti používala s cieľom koncentrovať kapitál, keďže závet poskytoval poručiteľovi pomerne širokú dispozičnú slobodu pri nakladaní so svojím majetkom pre prípad smrti.⁴⁴

Prednostné postavenie zákonného dedenia, prirodzene, neznamenal, že by vo vzájomnom pomere oboch dedičských titulov nastupovalo dedenie zo zákona ako prvé. V prípade, že poručiteľ zanechal platný závet, malo prednosť závetné dedenie. Dedenie zo zákona tak prichádzalo do úvahy v prípadoch, ak poručiteľ nezanechal žiaden závet, prípadne nastupovalo popri ňom v prípade majetku, o ktorom poručiteľ v závete nerozhodol,⁴⁵ pričom poručiteľ musel pamätať na práva tzv. neopomenuteľných dedičov.⁴⁶ Ak totiž poručiteľ nezanechal v závete svojim maloletým potomkom toľko, koľko bola cena ich celého zákonného podielu, alebo ak nezanechal iným svojim potomkom alebo tomu z rodičov, ktorý bol v čase poručiteľovej smrti v núdzi a už neschopný práce, toľko, koľko bola cena troch štvrtín podielu, ktorý by im patril podľa ustanovení o dedení zo zá-

⁴² § 512 Občianskeho zákonníka.

⁴³ „Z dosavadních dědických titulů se nepřejímá „dědická smlouva“, neboť podvazuje pro budoucnost zůstavitelovu pořizovací svobodu.“ Dôvodová správa k vládnomu návrhu Občianskeho zákonníka. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_16.htm> [cit. 2020. 09. 04].

⁴⁴ Tamže. Prednostné postavenie zákonného dedenia sa pritom podľa predstaviteľov socialistickej právnej vedy neprejavilo len v systematickom zaradení zákonného a závetného dedenia v Občianskom zákonníku, teda v skutočnosti, že Občiansky zákonník právo prírastku pripúšťal iba v prípade zákonných dedičov, ale napríklad aj v ustanoveniach o neopomenuteľných dedičoch. *Komentár k Občianskemu zákonníku: dedičské právo*, s. 17 – 19.

⁴⁵ § 536 Občianskeho zákonníka.

⁴⁶ § 551 Občianskeho zákonníka.

kona, bol závet v tejto časti neplatný.⁴⁷ V prípade, ak poručiteľ nezanechal žiaden závet a neexistovala ani žiadna osoba, ktorá by mohla dediť zo zákona, dedičstvo pripadlo štátu ako odúmrté.⁴⁸

Podľa predchádzajúcej právnej úpravy bolo dedenie univerzálnou sukcesiou po poručiteľovi. Dedič sa teda povolával k pozostalosti ako k celku, pričom majetok po poručiteľovi prechádzal na dediča buď v celku, alebo v určitom podiele z celku. Dedenie určitej veci alebo práva v rámci singularnej sukcesie nebolo známe a na odovzdanie jednotlivého práva či veci slúžil inštitút odkazu.⁴⁹ V súlade s úpravou obsiahnutou v novom Občianskom zákonníku mohol dedič nadobudnúť všetok poručiteľov majetok, jeho časť, ale na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy i jednotlivé veci či práva.⁵⁰ Inštitút odkazu bol v porovnaní s predchádzajúcim obdobím obmedzený na úzky okruh prípadov. Predmetom odkazu sa nemohli stať pohľadávky, práva a ani nehnuteľnosti, pričom poručiteľ musel prejaviť vôľu, že určitú peňažnú čiastku či vec niekomu odkazuje alebo takýto

⁴⁷ § 551 Občianskeho zákonníka. Na ochranu najbližších poručiteľových príbuzných pamätala i predchádzajúca právna úprava, ktorá na území Slovenska obmedzovala poručiteľa pri zriaďovaní závetu povinnosťou zachovania tzv. povinného dielu, ktorý popri dedení zo zákona a dedení podľa posledného poriadku predstavoval akýsi tretí druh dedenia. Potomkovia, ako aj rodičia poručiteľa, mohli v prípade dedenia zo závetu, ktorý na nich nepamätal, požadovať od závetných dedičov polovicu z toho, čo by im patrilo v prípade zákonného dedenia. FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva*, s. 508. Na území českých krajín boli na tzv. povinný diel rovnako ako na území Slovenska oprávnení potomkovia a predkovia poručiteľa. Kým potomkovia mali nárok na polovicu z toho, čo by im patrilo pri zákonom dedení, predkovia mali nárok iba na tretinu. Ako však konštatovali predstavitelia socialistickej právnej vedy, osoba, ktorej patrilo právo na povinný diel, nemala v porovnaní s novou právnou úpravou postavenie dediča, ktorý by mal nárok na časť dedičstva *in natura*, ale akéhosi veriteľa závetného dediča, voči ktorému mala nárok na vyplatenie povinného dielu v peniazoch. *Komentár k Občianskemu zákonníku: dedičské právo*, s. 18 – 19.

⁴⁸ § 513 Občianskeho zákonníka.

⁴⁹ FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva*, s. 485. Osoba, ktorej poručiteľ zanechal prostredníctvom inštitútu odkazu nejakú vec alebo právo, nebola dedičom a absentovala v nej povinnosť zodpovedať za poručiteľove záväzky (resp. iba v druhom rade a do výšky svojho odkazu, ak ich vyrovnanie nebolo možné vymôcť od dedičov poručiteľa). Odkazovník pritom odkázanú vec alebo právo nenadobúdal priamo od poručiteľa, ale od dediča, voči ktorému mal nárok na vyplatenie alebo vydanie odkazu. Výnimkou bol tzv. vecný odkaz, využívaný na území Slovenska. *Komentár k Občianskemu zákonníku: dedičské právo*, s. 43. Na Slovensku bolo totiž odkaz možné deliť na dva druhy, a síce už zmienený záväzkový odkaz, ktorý sa využíval i na území českých krajín, a vecný odkaz, prostredníctvom ktorého prešiel predmet odkazu z poručiteľa bezprostredne na odkazovníka. FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva*, s. 485 a 556.

⁵⁰ § 511 Občianskeho zákonníka.

jeho úmysel musel zo závetu vyplývať iným spôsobom. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia, keď odkazovník neručil za záväzky poručiteľa, sa v súlade s ustanoveniami Občianskeho zákonníka mali pri odkazovníkovi primerane uplatniť ustanovenia o dedičovi a dedičstve, a preto bol odkazovník bez ohľadu na existujúce výnimky⁵¹ zodpovedný za poručiteľove záväzky do výšky odkazu.⁵²

4. Dedenie zo zákona

Občiansky zákonník rozoznával v rámci dedenia zo zákona dve dedičské skupiny. V porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou, v ktorej sa predovšetkým na území Slovenska odzrkadľovali reziduá predchádzajúceho stavovského usporiadania spoločnosti, sa podstatne zjednodušila právna úprava a oklieštila možných dedičov poručiteľa.⁵³ Keďže hlavnou

⁵¹ § 537 Občianskeho zákonníka.

⁵² Tamže.

⁵³ Na území českých krajín uplatňovaný rakúsky Všeobecný občiansky zákonník (ďalej len „ABGB“) rozoznával v rámci dedenia zo zákona štyri dedičské skupiny. V prvej dedičskej skupine dedili deti, prípadne ich potomkovia, v druhej skupine dedili rodičia poručiteľa a ich potomkovia, v tretej skupine dedili starí rodičia a ich potomkovia a vo štvrtej skupine dedili prastarí rodičia poručiteľa. Manželovi z dedičstva prislúchala v prípade existencie potomkov štvrtina pozostalosti po poručiteľovi, ak poručiteľ nezanechal žiadneho potomka, manžel dedil v prípade existencie rodičov alebo starých rodičov poručiteľa polovicu pozostalosti a v prípade absencie zmienených osôb celú pozostalosť. Ak neexistovala osoba, ktorá by mohla po poručiteľovi dediť podľa predchádzajúcich ustanovení, dedičstvo pripadlo štátu ako odúmrf. FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva*, s. 499. Na území Slovenska bola situácia v oblasti dedenia zo zákona odlišná. Slovenská právna úprava rozlišovala situáciu, ak poručiteľ zanechal potomkov a prípad, ak potomkovia absentovali. V prípade, ak poručiteľ zanechal potomkov, celé dedičstvo bolo rozdelené medzi nich, prípadne ich potomkov. Ak však poručiteľ nezanechal žiadneho potomka, významným sa stalo rozlišovanie majetku na majetok, ktorý poručiteľ zdedil po svojich predkoch, tzv. vetvový majetok a nadobudnutý majetok. Vetvový majetok po poručiteľovi dedil jeho najbližší predok príslušnej vetvy alebo jeho potomkovia. Ak v určitej vetve neexistoval príbuzný, ktorý by bol povolaný k vetvovému dedeniu, sledovaný majetok strácal vetvovú povahu (tzv. uvoľnený vetvový majetok) a platili pre neho rovnaké pravidlá ako pre nadobudnutý majetok. Nadobudnutý majetok dedil manžel, v prípade absencie manžela ho dedili rodičia poručiteľa alebo ich potomkovia, ak neexistovali rodičia alebo ich potomkovia, dedili starí rodičia alebo ich potomkovia a v prípade absencie starých rodičov alebo ich potomkov dedili prastarí rodičia a ich potomkovia. Obdobným spôsobom dedenie pokračovalo i ďalej, až kým existovali pokrvní príbuzní. V prípade absencie manžela a príbuzných pripadlo celé dedičstvo po poručiteľovi štátu. Súčasťou slovenskej právnej úpravy dedičského práva bol i špecifický in-

funkciou dedičského práva pofebruárového obdobia malo byť posilnenie rodinných vzťahov, Občiansky zákonník obmedzil okruh zákonných dedičov na osoby, u ktorých bolo možné predpokladať blízky vzťah k poručiteľovi. Vzdialenejší príbuzní, v prípade ktorých zvyčajne absentoval blízky vzťah k poručiteľovi, ktorý by odôvodňoval „bezpracné nadobudnutie majetku“ dedením po poručiteľovi, už po novom nemali patriť do okruhu zákonných dedičov.⁵⁴

V prvej dedičskej skupine dedili rovnakým dielom poručiteľove deti a pozostalý manžel.⁵⁵ Na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy, ktorá v prípade vzťahov osvojenia priznávala osvojencovi právo dediť iba po svojom osvojiteľovi, nie však po osvojiteľových príbuzných, poskytoval Občiansky zákonník osvojencovi a jeho potomkom právo dediť po poručiteľovi, ako keby boli jeho príbuznými, a to v súlade s pravidlami platnými pre jednotlivé dedičské skupiny. Rovnaká situácia sa mohla vyskytnúť i v prípade osvojiteľa a jeho príbuzných, ktorí osvojením pôvodne nenadobúdali voči osvojencovi žiadne majetkovoprávne nároky. Občiansky zákonník vo svojich ustanoveniach modifikoval i v predchádzajúcej právnej úprave uplatňované pravidlo, podľa ktorého osvojenec dedil nielen po svojom osvojiteľovi, ale dedičské právo mu zostávalo zachované i v rámci jeho pôvodnej rodiny. V súlade s ustanoveniami zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve, podľa ktorých osvojením vznikala medzi osvojiteľom a osvojencom taký pomer, aký je medzi rodičmi a deťmi,⁵⁶ už osvojenec

štitút vdovského dedenia, ktorý sa uplatňoval v prípadoch dedenia po bývalých šľachticoch alebo honoraciároch a inštitút vdovského práva, ktorý patril vdove bez ohľadu na predchádzajúcu stavovskú príslušnosť zomrelého poručiteľa. Špecifickú právnu úpravu malo na území Slovenska i dedenie po cirkevných osobách. V prípade, ak bol poručiteľom klerik, či už hovoríme o predstaviteľovi katolíckej alebo pravoslávnej cirkvi, pre dedenie nadobudnutého majetku platili pravidlá odlišné od všeobecných pravidiel dedičského práva. V prípade dedenia vetvového majetku platili všeobecné pravidlá dedičského práva. Tamže, s. 490, 492 – 493, 497, 499 – 500 a 564.

⁵⁴ Dôvodová správa k vládne návrhu Občianskeho zákonníka. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_16.htm> [cit. 2020. 09. 04].

⁵⁵ § 526 Občianskeho zákonníka. V prípade, ak sa poručiteľovej smrti jeho dieťa nedožilo, tak jeho dedičský podiel nadobudli rovnakým dielom jeho deti. V prípade, ak sa nedožili poručiteľovej smrti ani tieto deti alebo niektoré z nich, dediť mali ich potomkovia. § 527 Občianskeho zákonníka. Pozostalý manžel, ktorý žil s poručiteľom v čase jeho smrti v spoločnej domácnosti, dedil popri svojom podiele nedoplatky poručiteľovej odmeny za prácu a opakujúcich sa dôchodkov až do výšky jednomesačného príjmu, rovnako aj obvyklé domáce zariadenie poručiteľa. § 531 Občianskeho zákonníka.

⁵⁶ § 63 zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve.

nemal dedič v pôvodnej rodine a pôvodná rodina osvojenca nemala dedič po ňom. Dedenie v pôvodnej rodine a naopak bolo obnovené iba v prípade zrušenia osvojenieckého pomeru.⁵⁷

V prípade, ak poručiteľ nemal žiadnych potomkov, jeho pozostalý manžel, rodičia,⁵⁸ ako aj osoby, ktoré s poručiteľom žili najmenej rok pred jeho smrťou v spoločnej domácnosti ako jej členovia, a ktoré sa preto o spoločnú domácnosť starali alebo boli na poručiteľa odkázané výživou, dedili v rámci druhej dedičskej skupiny.⁵⁹ Do druhej dedičskej skupiny podľa dôvodovej správy k vládnemu návrhu Občianskeho zákonníka patrili popri manželovi a rodičoch jeho súrodenci a starí rodičia. Hoci Občiansky zákonník na jednej strane zúžil okruh príbuzných, ktorí mohli byť zákonnými dedičmi, na druhej strane ho rozšíril o osoby, ktoré neboli poručiteľovými príbuznými, ale boli k poručiteľovi vo vzťahu podobnom rodinnému pomeru. Dedičom poručiteľa sa tak mohla stať družka poručiteľa, ale i vzdialenejší príbuzní, ktorí by inak v rámci zákonného dedenia nededili, ako napríklad súrodenci rodičov či potomkovia súrodencov.⁶⁰ Osoby, ktoré boli dedičmi v druhej dedičskej skupine, dedili majetok poručiteľa rovnakým dielom. Pozostalý manžel mal pritom vždy dedič minimálne polovicu majetku poručiteľa.⁶¹ Ak zostal v druhej dedičskej skupine iba jeden dedič, dedil celú pozostalosť sám.

V rámci výkladu o zákonnom dedení nemožno na záver nespomenúť povinnosť započítania do zákonného podielu, ktorá mala zabezpečiť spravodlivé rozdelenie pozostalosti medzi zákonných dedičov. Poručiteľovým potomkom, jeho rodičom, ako aj starým rodičom sa malo pri dedení v pomere medzi nimi započítať do ich dedičských podielov všetko, čo za poručiteľovho života od neho bezodplatne dostali.⁶²

⁵⁷ § 532 Občianskeho zákonníka; *Komentár k Občianskemu zákonníku: dedičské právo*, s. 120 – 124. Pozri aj: FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva*, s. 490.

⁵⁸ V prípade, ak sa poručiteľovej smrti nedožil niektorý z jeho rodičov, dedičský podiel dedili rovnakým dielom jeho potomkovia, a ak ich nebolo, jeho rodičia. § 530 Občianskeho zákonníka.

⁵⁹ § 528 Občianskeho zákonníka.

⁶⁰ Dôvodová správa k vládnemu návrhu Občianskeho zákonníka. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_16.htm> [cit. 2020. 09. 04].

⁶¹ § 529 Občianskeho zákonníka.

⁶² § 533 ods. 1 Občianskeho zákonníka. Predmetom započítania sa však nemali stať obvyklé darovania, ktoré boli primerané zárobkovým a majetkovým pomerom poručiteľa a ani to, čo poručiteľ poskytol na výživu a výchovu potomkov, resp. pri plnení svojej vyživovacej povinnosti. § 533 ods. 2 Občianskeho zákonníka.

5. Dedenie zo závetu

Právna úprava uskutočňovania úkonov pre prípad smrti prešla obdobne citeľnými zmenami, ako to bolo v prípade úpravy dedenia zo zákona. Zmeny v nastavení podmienok dedenia zo závetu boli opäť podmienené novými úlohami, ktoré malo dedičského právo plniť v procese budovania socializmu. Podľa marxisticko-leninskej ideológie sa v rámci vykorisťovateľských spoločensko-ekonomických formácií prostredníctvom dedičského práva utvrdzoval význam a neobmedzenosť individuálneho súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, ktoré boli v rukách vládnucej elity. V podmienkach kapitalistickej ekonomiky a buržoáznej spoločnosti sa pritom v dôsledku postupného zániku rodovej viazanosti majetkových hodnôt výrazným spôsobom rozšírila dispozičná sloboda súkromného vlastníka, a to dokonca až za hranice jeho fyzického života. Zástancovia marxizmu-leninizmu videli v prakticky neobmedzenej dispozičnej slobode súkromného vlastníka hrozbu pre oprávnené majetkové záujmy vlastníkových právnych nástupcov, ktoré mohol vlastník ľubovoľne obmedziť pripojením najrôznejších podmienok či príkazov k svojmu závetu. Dedičské právo preto malo byť v prechodnom období ľudovej demokracie nastavené tak, aby upravovalo majetkové pomery pozostalých po poručiťelovi predovšetkým z okruhu jeho najbližšej rodiny, a to tak, aby sa čo najmenej zasahovalo do citových vzťahov v rámci rodiny.⁶³ Pre oblasť úpravy dedenia zo závetu to potom v praxi znamenalo obmedzenie testamentárnej slobody poručiťela, ktorá sa prejavila viacerými spôsobmi.

V prvom rade prijatím Občianskeho zákonníka sa zrušili viaceré formy posledného poriadku, ktoré bolo do roku 1950 možné zriaďovať na základe ustanovení recipovaných bývalých uhorských právnych predpisov. Keďže Občiansky zákonník uznával ako jedinou platnú formu posledného poriadku závet (§ 534 a nasl.), došlo tým k derogácii právnych inštitútov kodicilu,⁶⁴

⁶³ Dôvodová správa k vládne návrhu Občianskeho zákonníka. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_09.htm> [cit. 2020. 09. 04].

⁶⁴ Kodicil (resp. dôvetok) bol jednostranným právnym úkonom, ktorý obsahoval iný pokyn pre prípad smrti zriaďovateľa kodicilu, ako ustanovenie dediča. Mohlo ísť napríklad o pokyn pre závetom určeného dediča, aby určitý predmet z dedičstva odovzdal tretej osobe, čím sa v takomto prípade z inštitútu kodicilu prakticky stával inštitút odkazu, známy v rímskom práve ako legát. Kodicilom bolo tiež možné uložiť dedičom alebo správcovi dedičstva povinnosť zriadiť nadáciu alebo povinnosť iného spôsobu naloženia s majetkovou hodnotou pozostalosti. Formálne náležitosti kodicilu boli najprv upravené zákonným článkom XXVII/1715, ktorý ich priblížil formálnym náležitostiam závetov. V tomto trende následne pokračoval aj neskorší zákonný článok XVI/1876 o formálnych náležitostiach závetov, ktorý

darovania pre prípad smrti⁶⁵ a už spomínanej dedičskej zmluvy,⁶⁶ ktoré poručiťeli poskytovali pomerne široké možnosti, ako zasahovať do majetkových pomerov a dispozičnej slobody jeho dedičov vo vzťahu k zdedenému majetku.

Vo všeobecnosti teda platilo, že hoci malo prednosť zákonné dedenie, Občiansky zákonník predsa len ponechával poručiťeli možnosti reagovať zriadením závetu na rôznorodé životné situácie, ktoré úprava zákonného dedenia nepokrývala. Poručiťelova testamentárna sloboda však bola limitovaná celospoločenskými záujmami, ktorých vyjadrením boli ustanovenia o zákennom dedení. Prejavom svojej individuálnej vôle preto poručiťel nemohol porušiť základné zásady dedenia zo zákona, ktoré podporovali prechod majetku na poručiťelových zákonných dedičov.⁶⁷

v rámci rozlišovania foriem verejných a súkromných závetov zaraďoval kodícily medzi súkromné závety, ktoré mohli mať písomnú alebo ústnu formu a ktoré sa teda v plnej miere riadili pravidlami platnými pre závety. GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historicko-právny komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014 (ďalej len „GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá*“), s. 207 – 209; FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva*, s. 535 – 537.

⁶⁵ Darovanie pre prípad smrti patrilo medzi dvojstranné právne úkony, ktoré mohli uskutočniť ktorékoľvek dve fyzické osoby s úplnou spôsobilosťou na právne úkony. Vo svojej podstate išlo o darovací sľub, ktorého účinnosť bola podmienená tým, že obdarovaný prežije darcu. Ak došlo k poskytnutiu plnenia z takéhoto právneho úkonu ešte za života oboch kontrahentov, spravoval sa tento právny úkon pravidlami platnými pre bežné darovanie. Ak však k plneniu došlo až po smrti darcu, vzťahovali sa na tento právny úkon pravidlá platné pre závety, upravené v zákonom článku XVI/1876 o formálnych náležitostiach závetov. GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá*, s. 207; FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva*, s. 529.

⁶⁶ Dedičská zmluva bola dvojstranným právnym úkonom, ktorým jedna zmluvná strana záväzne prejavovala svoju poslednú vôľu vo vzťahu k druhej zmluvnej strane, ktorá ho svojím prejavom vôle prijímala. Pre platnosť zmluvy sa pritom nevyžadovalo, aby bola recipientom plnenia z poslednej vôle práve druhá zmluvná strana. Právo tiež dovoľovalo, aby dedičská zmluva obsahovala poslednú vôľu oboch zmluvných strán, vyjadrenú jednou zmluvnou stranou voči tej druhej navzájom, a to ku prospechu druhej strany alebo ku prospechu tretej osoby. Vzhľadom na to, že v takomto prípade išlo o tzv. vzájomnú dedičskú zmluvu, nebolo možné ju jednostranne odvolať, okrem prípadu odvolania pre nevďačnosť. Platne uzatvorená dedičská zmluva limitovala dispozičnú slobodu kontrahenta vo vzťahu k majetku, ktorý bol predmetom dedičstva podľa dedičskej zmluvy tak, že kontrahent nebol oprávnený disponovať s týmto majetkom prostredníctvom bezodplatných právnych úkonov učinенých medzi živými (najmä darovaním) na ujmu dedičského práva zmluvného dediča. FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva*, s. 521.

⁶⁷ „Mnohotvárnosť života privodí však nejrůznější situace k nimž nelze dobře mít náležitý zřetel v obecné úpravě zákonné. Proto se ponechává i dědění ze závěti, čímž se zústaviteli

Zásada prednosti zákonného dedenia potom priamo ovplyvnila viacero ustanovení Občianskeho zákonníka, ktoré výrazne chránili záujmy zákonných dedičov na úkor dovtedy pomerne širokej testamentárnej slobody poručiteľa.

Ako prvý príklad možno uviesť ustanovenie § 536 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého ak poručiteľovými majetkovými dispozíciami v rámci závetu sa nevyčerpá celý majetok, ktorý tvoril dedičstvo, tak zvyšný majetok pripadal jeho zákonným dedičom. V prípade pochybností o poručiteľovej vôli preto platilo pravidlo, že obsah závetu bolo treba vykladať reštriktívne. Poručiteľov prejav vôle v takýchto prípadoch teda nebolo možné interpretovať ako jeho úmysel rozdeliť zvyšok majetku, ktorý nebol pôvodne zahrnutý do závetu, medzi testamentárnych dedičov, a preto vždy pripadol zákonným dedičom.⁶⁸ Ustanovenia § 550 a 551 Občianskeho zákonníka zasa sledovali cieľ zabrániť poručiteľovi v nezákonnom zasahovaní do práv a právom chránených záujmov zákonných dedičov ukladaním podmienok či príkazov obmedzujúcich ich dedičskú spôsobilosť alebo dispozičnú slobodu vo vzťahu k predmetom dedičstva, ako aj opomenutím maloletých potomkov poručiteľa alebo toho z rodičov poručiteľa, ktorý bol v čase poručiteľovej smrti v núdzi a už neschopný práce.⁶⁹

přiznává možnost pořídit o svém majetku na případ smrti. Institut dědění ze zákona je také výrazem zájmu společnosti na tom, aby i v oboru dědického práva jednotlivec respektoval vůli celku. Naproti tomu lze závěť označit jako prostředek přípustného osobního zásahu do dědického práva k přivodění důsledků, které by jinak podle dědění ze zákona nenastaly. Proto osnova pečuje v ustanoveních o dědění ze závěti (srov. zejm. §§ 550 a 551) o to, aby zůstavitel nemohl svou individuální vůlí porušit základní zásady dědění ze zákona, jichž zachování je výrazem vůle celku; upravuje dědění ze zákona na prvním místě a — jak z dalšího bude patrné — podporuje přechod zůstavitelova majetku na dědice zákonné.“ Důvodová správa k vládnemu návrhu Občianskeho zákonníka. In: Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_16.htm> [cit. 2020. 09. 04].

⁶⁸ Tamže. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_16.htm> [cit. 2020. 09. 04].

⁶⁹ „Předpisy o neplatných ustanoveních závěti jsou odůvodněny snahou, aby dědic nebyl různými doložkami závěti omezován ve volném nakládání se zděděným majetkem na úkor jeho nejúčelnějšího hospodářského využití. Nelze proto dědici platně ani uložit, aby ze závazků, které na něho zůstavitelovou smrtí přešly, plnil více, než kolik je mu podle § 514 plnit uloženo. Ustanovení § 551 je provedením zásady, vyjádřené v odůvodnění k § 512, že totiž osnova dbá toho, aby zůstavitel nemohl svou individuální vůlí zmařit základní zásady dědění ze zákona, vyjadřující vůli celku a záležející v tom, že dědické právo ve své nové funkci slouží především k posílení svazků rodinných. Manželka nebyla pojata do okruhu osob takto zvláště chráněných proto, poněvadž je o její hospodářské potřeby postaráno novým právem rodinným, zejména institutem zákonného majetkového společenství.“ Tamže. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0509_17.htm> [cit. 2020. 09. 04].

Takto naprojektovanú sekundárnu úlohu dedenia zo závetu v podmienkach socialistického právneho poriadku nakoniec podčiarkovalo aj systematické zaradenie predmetnej matérie v rámci Občianskeho zákonníka až za úpravu zákonného dedenia.

6. Záverečné zhrnutie

V rámci úvodných poznámok sme poukázali na skutočnosť, že dedičské právo malo prakticky vždy plniť tri hlavné úlohy, a to aby zosnulého majetok neostal bez vlastníka, aby sa tento majetok využíval v súlade s jeho účelovým určením a aby nedošlo k ohrozeniu majetkovej situácie rodiny zosnulého. Napĺňanie uvedených úloh bolo zohľadnené aj pri formulovaní účelu dedenia v novom československom Občianskom zákonníku z roku 1950, hoci v podmienkach prechodného obdobia ľudovej demokracie boli v porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou zvolené iné prostriedky a spôsoby na jeho dosiahnutie.

Aj počas výstavby socializmu malo dedičské právo naďalej zabezpečovať prechod majetku zomrelej fyzickej osoby na jej legitímnych dedičov, aby tento majetok neostal bez vlastníka. V dôsledku zmien v štruktúre vlastníckych vzťahov, vyvolaných socialistickým znárodnením a budovaním socialistickej hospodárskej sústavy založenej na spoločenskom vlastníctve výrobných prostriedkov, sa však ešte viac zvýrazňovala úloha dedičského práva ako nástroja na zaistenie využívania zdedeného majetku v súlade s jeho účelovým určením. Hlavný rozdiel medzi buržoáznym a socialistickým právom sa v tomto smere prejavoval v tom, že kým buržoázne právo v duchu liberalistickej zásady dispozičnej slobody vlastníka ponechávalo riešenie otázky najvhodnejšieho rozdelenia majetku medzi dedičov primárne na voľnú úvahu samotného poručiteľa, socialistické právo ako stelesnenie vôle pracujúceho ľudu priamo ustanovovalo najvhodnejší, s cieľmi budovania socialistickej spoločnosti a hospodárskej sústavy súladný spôsob delby pozostalosti medzi dedičov. Predmetom dedenia mohli byť iba tie veci, ktoré neboli v niektorej z foriem socialistického spoločenského vlastníctva. Preto sa v budúcnosti malo zamedziť hromadeniu celospoločensky významných výrobných prostriedkov v rukách individuálnych vlastníkov prostredníctvom dedenia. Predmetom dedenia sa tak mali stať pre chod národného hospodárstva relatívne nevýznamné majetkové hodnoty, pričom aj do ich delby štát zasiahol zakotvením prednosti zákonného dedenia pred testamentárnou slobodou jednotlivca.

Keďže sa primárne mali dediť predmety v osobnom vlastníctve, teda predmety domácej a osobnej spotreby, rodinné domčeky a úspory nado-

budnuté prácou, ako aj socialistickým znárodnením značne oklieštené zvyšky majetkových hodnôt v súkromnom vlastníctve, posilňovala sa tak úloha dedičského práva ako nástroja zabezpečujúceho materiálne potreby príslušníkov rodiny zosnulého. Práve preto socialistická právna veda zdôrazňovala nové zameranie dedičského práva na posilňovanie rodinných vzťahov a z toho plynúci príklon dedičského práva k novo sa formujúcemu odvetviu rodinného práva. Tomuto zámeru bola potom patrične prispôsobená aj úprava okruhu zákonných dedičov a samotné pravidlá zákonného dedenia, ktoré bolo aj napriek zachovaniu právneho inštitútu závetu preferovanou formou dedenia.

Z hľadiska zhodnotenia ideologických vplyvov, ktoré sa uplatnili pri zmenách československej úpravy dedičského práva v období ľudovej demokracie, sa na záver treba ešte zmieniť o dvoch teoreticko-právnych kuriozitách, respektíve paradoxoch.

Na prvom mieste treba spomenúť v podstate obdobné výsledky uplatnenia dvoch z ideologického hľadiska úplne odlišných metodologických prístupov k systematickému zatriedeniu dedičského práva do československého právneho poriadku. Tak buržoázna, ako aj socialistická právna veda rešpektovali systematické zatriedenie dedičského práva do občianskeho práva. Avšak kým Fajnor a Záturecký ako predstavitelia „predfebruárovej“ slovenskej právnej vedy vnímali dedičské právo ako „akcidentálnu“, t. j. vedľajšiu časť majetkového práva ako súčasti občianskeho práva, ktoré bolo zasa ponímané ako všeobecné súkromné právo, socialistická právna veda naproti tomu prestala dedičské právo vnímať ako „vecné právo *sui generis*“. Namiesto toho síce definovala dedičské právo ako pododvetvie občianskeho práva, avšak s novým funkčným zameraním na rodinné právo, stojace mimo úpravu majetkovoprávných vzťahov, ktorá tvorila jadro nového Občianskeho zákonníka. Odhliadnuc od toho, že každý z opísaných metodologických prístupov vychádzal z iného filozofického smeru, tak ich spoločným menovateľom bol výsledok v podobe vnímania dedičského práva ako akéhosi „neplnohodnotného“ či „druhoradého“ právneho pododvetvia občianskeho práva.

Vedľajšiu povahu dedičského práva tak, ako sa o nej zmieňujú Fajnor a Záturecký, je možné interpretovať najmä v kontexte významu vecného a záväzkového práva pre každodenný chod kapitalistickej hospodárskej sústavy, založenej na individuálnej výrobe a voľnej výmene statkov. Úprava vlastníckych vzťahov a majetkových prevodov na základe úkonov medzi živými mala pre chod hospodárskeho života krajiny jednoznačne väčší význam ako úprava úkonov disponovania s majetkom pre prípad smrti. Zjavne preto buržoázna právna veda vnímala dedičské právo ako doplnkovú časť občianskeho práva, ktorá vo svojej podstate iba umožňuje ďalšie aktívne hospodárske využitie majetkových hodnôt zosnulého

spprostredkovaním ich prechodu na jeho dedičov, pričom samotné ich hospodárske využitie opäť upravuje jadro občianskeho práva, za ktoré bolo považované vecné a záväzkové právo. Naproti tomu pomerne priamočiarly prístup socialistickej právnej vedy bol odrazom ideologicky determinovaného antagonizmu voči majetkovoprávnej povahe dedičského práva. Postavenie dedičského práva ako sekundanta rodinnoprávnej úpravy treba v tomto prípade vnímať ako dôsledok oklieštenia občianskoprávnej úpravy na tie zvyšné majetkovoprávne vzťahy, ktorých občania mohli byť účastníkmi po vyčlenení predmetov v socialistickej spoločnosti z vlastníctva zo sféry slobodnej dispozície jednotlivca. V spoločnosti a hospodárskej sústave, kde sa zužuje rozsah individuálneho súkromného vlastníctva, dedenie zákonite stráca svoj účel a význam. Preto bolo v období budovania socializmu treba nájsť nový účel dedičského práva, ktorým sa stalo zabezpečenie materiálneho zázemia rodinných príslušníkov a blízkych osôb po zosnulom prostredníctvom dedenia majetku, ktorý zosnulý po sebe zanechal. Hoci teda volili odlišné argumenty a metódy, buržoázna i socialistická právna veda v otázke systematického zatriedenia dedičského práva dospeli k porovnateľným záverom.

Za druhý pozoruhodný paradox potom možno vzhľadom na prístup socialistickej právnej vedy považovať určitú cyklickosť historického vývoja dedičského práva. Vychádzajúc z marxisticko-leninskej ideológie predstavitelia socialistickej právnej vedy zastávali teóriu, že v prostredí predštátnych spoločností, organizovaných vo forme kmeňov alebo rodov, vzhľadom na prítomnosť kolektívneho vlastníctva týchto organizačných útvarov, ktoré potláčalo individuálne súkromné vlastníctvo jednotlivca, dedičské právo buď nebolo rozvinuté vôbec, alebo len minimálne. V tomto smere sa pritom predstavitelia socialistickej právnej vedy zhodovali aj s predstaviteľmi buržoáznej právnej vedy, ako bol napríklad Rudolf Rauscher. Rozvoj dedičského práva mal preto nastať až v spoločensko-ekonomických formáciách, ktoré boli založené práve na individuálnom súkromnom vlastníctve jednotlivca. Počas obdobia prechodu od kapitalizmu k socializmu potom v duchu zásady závislosti právnej nadstavby od reálneho stavu materiálnej a kultúrnej základne spoločnosti ešte stále mali existovať zvyšky buržoázneho dedičského práva, no tie nakoniec mali odumrieť spolu so štátom v momente dosiahnutia vývojového štádia komunizmu. Vo svojej podstate sa tak môže javiť ako v skutku paradoxná situácia, že z hľadiska úrovne vývoja právnej úpravy by mal dosiahnutím komunizmu fakticky nastať *de facto* rovnaký stav, ktorý panoval v podmienkach predštátnych spoločností. Je pravdou, že odôvodnenie tohto fenoménu je veľmi prozaické. V beztriednej komunistickej spoločnosti, v ktorej neexistuje súkromné vlastníctvo a v ktorej sa zo zdanlivo neobmedzených prostriedkov v kolektívnom spoločenskom vlastníctve majú

uspokojovať potreby jednotlivcov na základe zásady „každému podľa jeho potreby“, je dedenie a dedičské právo zbytočné. No aj napriek takto logickému a vecnému odôvodneniu načrtnutá cyklickosť historického vývoja dedičského práva v intenciách socialistickej právnej vedy zostáva kuriozitou, nad ktorou sa azda len málokto súčasný právnik nepozastaví.

BIBLIOGRAFIA:

- BAUMGARTNER, J. – SLIVKA, K. (eds.). *Čítanka vedeckého komunizmu*. Bratislava: Pravda, 1978, 536 s.
- BENÁ, J. – GÁBRIŠ, T. *Dejiny práva na Slovensku I (do roku 1918)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2016, 298 s.
- BĚLOVSKÝ, P. Občanské právo. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, 1005 s.
- Dôvodová správa k vládnemu návrhu Občianskeho zákonníka. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky*.
- FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. 3. vydanie pôvodného diela. Šamorín: Heuréka, 1998, 600 s.
- GÁBRIŠ, T. *Dočasné súdne pravidlá judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historickoprávny komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014, 506 s.
- HANES, D. – PLANK, K. a kol. *Občanské právo*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, 366 s.
- Komentár k Občianskemu zákonníku: dedičské právo*. Bratislava: SVPL, 1958, 368 s.
- LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, 673 s.
- LAZAR, J. a kol. *Občianske právo hmotné*. 1. zväzok. 3. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2006, 618 s.
- LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2002, 626 s.
- OSTROVIŤANOV, K. V. a kol. *Politická ekonómia. Učebnica*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1955, 726 s.
- Politickoekonomický slovník*. Bratislava: Pravda, 1974, 384 s.
- RAUSCHER, R. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2016, 159 s.
- REBRO, K. – BLAHO, P. *Rímske právo*. 3. doplnené vydanie. Bratislava – Trnava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2003, 497 s.
- ŠTENPIEN, E. *Dejiny súkromného práva v Uhorsku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 2011, 123 s.
- Zákon č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve.
- Zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník.

Počiatky a vývoj ochrany osobnostných práv v Občianskom zákonníku z roku 1964

The Origins and Development of Personal Rights' Protection in the Civil Code of 1964

Dr. habil. Piotr Szymaniec, Prof.

Angelus Silesius University of Applied Sciences in Wałbrzych,
Institute of Socio-Legal Studies
pszymaniec@poczta.onet.pl

Dr. Marta Mackiewicz

Attorney-at-law, Wrocław
mrt.mackiewicz@gmail.com

Abstrakt: Ochrana osobnostných práv je upravená v článkoch 23 a 24 poľského Občianskeho zákonníka z roku 1964. Čl. 23 je otvoreným katalógom ľudských osobnostných práv, ochraňujúcich zdravie, slobodu, česť, slobodu svedomia, meno alebo pseudonym, povesť, listové tajomstvo, nedotknuteľnosť obydľia, vedecké, umelecké a objavné bádanie. Predložený príspevok predstavuje občianskoprávnú ochranu týchto osobnostných práv, odlišnú od ochrany poskytnutej inými ustanoveniami. Článok 24 špecifikuje nároky v prípade zásahu do osobnostných práv. Tieto ustanovenia prešli v histórii len malými zmenami, a sú preto jednými z najstabilnejších, dodnes účinných, ustanovení poľského Občianskeho zákonníka. V predloženej štúdii predstavíme ich genézu a charakter ako práv subjektívnych. V čase prác na poľskom Občianskom zákonníku v medzivojnovom období obhajoval tento koncept Fryderyk Zoll Jr. (1865 – 1948), priekopník duševného vlastníctva v poľskej právnej vede. Počas prác na novej kodifikácii občianskeho práva po druhej svetovej vojne bol tento koncept pôvodne odmietnutý a nahradený konceptom „osobného záujmu,“ avšak len do začiatku 50. rokov. Osobitný význam pre úpravu ochrany osobnostných práv mala kniha Stefana Grzybowskeho (1902 – 2003), publikovaná v roku 1957 a nazvaná *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego* – Ochrana osobnostných práv všeobecnými ustanoveniami občianskeho práva. Okrem nej a názorov ďalších predstaviteľov, bude v príspevku stručne predstavená aj úprava nepeňažnej ujmy, ktorá bola účinná na území Poľska (napr. zodpovednosť za morálnu ujmu – *dommage moral* – podľa Napoleonského kódexu, ktorý bol účinný v Poľskom kráľovstve).

Kľúčové slová: Občiansky zákonník z r. 1964; poľské civilné právo; osobnostné práva; Stefan Grzybowski.

Abstract: The protection of personal rights is regulated in Article 23 and Article 24 of the Polish Civil Code of 1964. Art. 23 presents an open catalog of human personal rights, including health, freedom, dignity (*część*), freedom of conscience, name or pseudonym, image, the secrecy of correspondence, inviolability of home, scientific, artistic, inventive or improvement achievements. This article establishes the civil law protection of these personal rights, independent of the protection provided for in other provisions. Article 24, in turn, specifies claims in the event of a threat to personal rights by someone

else's action. These provisions were changed to a small extent, and thus they are one of the most durable regulations of the Polish Civil Code, in force until today. In the conference paper, we will present the genesis of these regulations. The indicated provisions are based on the concept of personal subjective rights. During the unfinished work on the Polish civil code in the interwar period, Fryderyk Zoll Jr. (1865–1948), a pioneer of intellectual property law in Polish legal scholarship, advocated this concept. In the work on the new codification of civil law after World War II, this concept was initially rejected and the notion of “personal interest” was used instead, but already in the early 1950s, the very concept was used again. The book by Stefan Grzybowski (1902–2003) published in 1957, entitled *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego* (“Protection of personal rights under general provisions of civil law”), was of great importance for the regulation of personal rights protection. In addition to the views of representatives, the conference paper will also briefly present regulations on non-pecuniary damage which were previously in force in Polish lands (e.g. liability for moral harm – *dommage moral* – under the provisions of the Napoleonic Code in force in the Kingdom of Poland).

Key Words: Civil Code of 1964; Polish civil law; Personal rights; Stefan Grzybowski.

The Polish regulation of the protection of personal rights¹ is derived from the concept of personal subjective rights. The aim of this work is to present the theoretical basis, genesis and development of the protection of personal rights on the basis of the Polish Civil Code. In addition to the views of representatives of the legal scholarship, the work will also briefly present regulations regarding non-pecuniary damage previously in force in Poland.

The Duchy of Warsaw was created from a piece of the former Commonwealth of Both Nations, ruled previously by Prussia.² The French Civil Code became the law in force there under Article 69 of the constitution of the Duchy, given by Napoleon himself in Dresden on July 22, 1807. When in 1814 the Kingdom of Poland under the rule of the Russian Tsar was established from part of the Duchy of Warsaw, only in 1825 the regulations of personal and family law were changed. The Napoleon Code remained in force in these lands until World War II.³ Therefore, the French

¹ We decided here to utilize the term “personal rights” which is most often used in English literature. The Polish term – *dobra osobiste* – is, however, translated literally as “personal goods”, but such a phrase could be misunderstood in English. Moreover, the very term is sometimes translated as “personal interests”. As we will show, in the past, there were divergent positions on whether *dobra osobiste* are based on rights or not. If the translation “personal rights” would be misleading, we are using the original Polish term.

² In 1809, a part of Lesser Poland, previously under the rule of Austria, was added to the Duchy of Warsaw.

³ GRYNWASER, H. Kodeks Napoleona w Polsce. In GRYNWASER, H. *Pisma*, Vol. I. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1951, pp. 15–172;

jurisprudence, developing on the basis of the provisions of this Code, also influenced the Polish doctrine of civil law and court decisions. This also applied to the jurisprudence arising from Article 1382 of the Code, ordering to compensate all culpable damages, including non-material damages: the so-called moral damage (*dommage moral*).⁴ In the Kingdom of Poland, the first judgment on the basis of this article was issued in 1833, and for many decades compensation for non-pecuniary damage was only granted if, in addition, the occurrence of material damage was found. In 1909, a groundbreaking judgment of the Cassation Department of the Russian Civil Senate was passed, according to which any damage resulting in deterioration of the living conditions of a victim was the basis for the award of compensation.⁵ The Collection of Civil Rights (*Svod Zakonov Grazhdanskikh*), part of the 1st volume of the 10th Collection of Laws of the Russian Empire (*Svod zakonov Rossijskoj Imperii*), compiled in 1832, was in force in the former eastern territories of the Polish-Lithuanian Commonwealth, incorporated directly into Russia.⁶ Throughout the period between the two world wars, this collection was still valid in the eastern regions of the Second Polish Republic. Under the Code of Civil Rights, compensation was due for the following non-pecuniary damages: defacement of a maid or widow (Article 662), rape of a virgin (Article 663) and insult (Articles 667–670). In the event of an insult, compensation was due for pecuniary damage resulting from the insult, e.g. a reduction in creditworthiness. On the other hand – as was emphasized after Gabriel Szerszeniewicz (1863–1912) – injunctive relief due to an offended regardless of the occurrence of the damage was a private penalty, and therefore a kind of substitute for the penalty imposed by the state.⁷ Thus, compensation for non-pecuniary

KODRĘBSKI, J. Prawo rzymskie a Kodeks Napoleona w Polsce XIX wieku. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica*, 1988, 38, pp. 155–174.

⁴ “Every action of man whatsoever which occasions injury to another, binds him through whose fault it happened to reparation thereof”: *The Code Napoleon; or, the French Civil Code Literally Translated from the Original and Official Edition, Published at Paris, in 1804, by a Barrister of the Inner Temple*. London: William Benning: Law Bookseller, 1827, p. 378.

⁵ RATAJ, K. Ukształtowanie dóbr osobistych i ich historyczny rozwój. In LEWANDOWSKA-MALEC, I. (ed.). *Dobra osobiste*. 2 ed. Warszawa: C. H. Beck, 2017, p. 8.

⁶ SMYK, G. Zasady wprowadzania i zakres obowiązywania rosyjskich źródeł prawa w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym. *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, 2011, 14, p. 229.

⁷ BOSSOWSKI, F. Prawo cywilne ziem wschodnich obejmujących województwa: nowogrodzkie, poleskie wołyńskie oraz powiaty: grodzieński, wołkowyski i białowiecki województwa białostockiego tudzież ziemie wileńską opracował na podstawie dzieła Szerszeniewicza dr. Franciszek Bossowski, prof. uniw. wileńsk. (tłumaczenie i uzupełnienie 10 wydania dzieła. p.t.: „Uczebnik russkogo graż-

damage was a specific exception to the rule according to which material damage is remunerated. The Russian regulations on non-pecuniary damage should be considered conservative because they required the social position of the aggrieved party to be taken into account.

In Galicia, liability for damages was regulated by the ABGB (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*) of 1811, which provided for the principle of liability for property damage. Only para. 1325 directly regulated liability in the event of health impairment. Para. 1330, in turn, referred to an offense of insult and the dissemination of false information about a person. However, liability for these acts was limited to the amount of the actual damage or loss in profit. However, the case-law of the Austrian Supreme Court (*K. K. Oberster Gerichtshof*) granted protection to non-property rights in some cases.⁸ On the basis of this jurisprudence, Fryderyk Zoll the younger (1865–1948), who was one of the most prominent Polish lawyers of that time, created the concept of personal rights, which is discussed later in this work.

The *Allgemeines Landrecht für die Königlich Preussischen Staaten* was in force in the Polish lands annexed to Prussia. This legal act provided for compensation for a seduced unmarried woman, as well as compensation for the pain suffered in the event of bodily harm, but only for persons belonging to the bourgeois and peasant classes (a person of the noble state could only claim compensation for the damage to property in this case; such a limitation was associated with the notion of honor of this state). As most often mentioned in the literature, the pecuniary compensation in these cases was of a compensatory nature.⁹ The German Civil Code (*Bürgerliches Gesetzbuch*) of August 18, 1896¹⁰ provided, in para. 253, the possibility of awarding pecuniary compensation only in cases provided for by statute. This standard was later adopted in the Polish Code of Obligations of 1933.¹¹ Under German civil law, this possibility initially con-

danskogo prawa" G.F. Szerszeniewicza, Moskwa 1912). In ZOLL, F. (ed.). *Prawo cywilne dzielnic polskich w zarysie. Część IV*. Warszawa – Kraków: Księgarnia J. Czarnieckiego, 1922, pp. 230–231, 234; RATAJ, K.: Ukształtowanie dóbr osobistych i ich historyczny rozwój..., pp. 8–9. On Szerniewicz, ZIELIŃSKI, M. Gabriel Szerszeniewicz (1863–1912) – jego życie i pogląd na kwestię poszanowania prawa. W związku ze stuleciem śmierci. *Palestra*, 2012, 1–2, pp. 234–242; BOSIACKI, A. Koncepcje prawa Gabriela Szerszeniewicza a ich znajomość w Polsce. *Studia Iuridica*, 2013, 57, pp. 19–25.

⁸ RATAJ, K. Ukształtowanie dóbr osobistych i ich historyczny rozwój..., pp. 9–10.

⁹ *Ibid.*, p. 11.

¹⁰ *Deutsches Reichsgesetzblatt*, Band 1896, Nr. 2.

¹¹ According to Article 157 para. 3 of the Code of Obligations, compensation for moral harm could be demanded only in cases provided for in the Act (Regulation of

cerned such situations as injury to the body, causing loss of health, deprivation of liberty and seduction of a woman.¹² Pursuant to para. § 823, property damage was to be compensated in a very extensive, open catalog of situations. This provision gave rise to a general right to personality (*allgemeine Persönlichkeitsrecht*).

Fryderyk Zoll the Younger, a pioneer of intellectual property law or – more broadly – rights to intangible goods in Polish legal scholarship¹³, dealt with the protection of the so-called personal rights at the turn of the 19th and 20th centuries on the ground of Austrian regulations.¹⁴ Zoll linked personal rights with the Kantian category of human dignity and human rights. He wrote emphatically about it in 1910: “In personal rights, there is the recognition of the inviolability of man as such, the recognition of his freedom in the use and development of mental and physical powers – the respect for human dignity. The subject of protection is a man, his body and life, honor and freedom. These rights are first and foremost human rights”.¹⁵ Zoll added that these rights also apply to a limited extent, but only under positive (objective) law, to legal persons (“corporations”) which also need the protection of certain elements of their personality or personal status. This is especially true of protecting their good name. Therefore, under civil law, the term “human rights” is not appropriate,

the President of the Republic of October 27, 1933 – Code of Obligations, Journal of Laws No. 82, item 598). This provision uses the term taken from French law, although it was based on a provision derived from German law. KRYLA-CUDNA, K. *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową powstałą wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania umowy*. Warszawa: C. H. Beck, 2018, pp. 9–10.

¹² RATAJ, K.: *Ukształtowanie dóbr osobistych i ich historyczny rozwój...*, p. 11.

¹³ ZOLL, F. jr. *Twórczość w przemyśle. Studium ekonomiczno-prawnicze*. Kraków: Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej, 1892; ZOLL, F.: *Prawo autorskie w projekcie Fryderyka Zolla*. Warszawa: Ministerstwo Sztuki i Kultury, 1920; ZOLL, F. *Polska ustawa o prawie autorskim i Konwencja Berneńska z objaśnieniami Fryderyka Zolla*. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1926. Zoll stworzył kategorię praw podobnych do praw rzeczowych, do której zaliczył m.in. prawa własności intelektualnej oraz prawa do dóbr materialnych niebędących rzeczami. Na temat uczonego – MACZYŃSKI, A. Fryderyk Zoll (młodszy) (1865–1948). In STELMACH, J. –URUSZCZAK, W. (eds.). *Wydział Prawa i Administracji. Złota księga*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000, pp. 229–235.

¹⁴ ZOLL, F. Prawa osobiste w zarysie ze stanowiska prawa prywatnego austriackiego. *Czasopismo Prawno-Ekonomiczne*, 1903, IV, pp. 535–563.

¹⁵ “W prawach osobistych tkwi uznanie nietykalności człowieka jako takiego, uznanie wolności jego w używaniu i rozwijaniu władz umysłowych i fizycznych – uszanowanie godności ludzkiej. Przedmiotem ochrony jest człowiek, jego ciało i życie, cześć i wolność. Prawa te są przede wszystkim prawami człowieka”: ZOLL, F. *Prawo prywatne w zarysie przedstawione na podstawie ustaw austriackich*. Kraków: Leon Frommer, 1910, p. 5.

and “personal rights” (*prawa osobiste*) is a term appropriate to their content.¹⁶ Zoll undoubtedly connected the origins of personal rights with natural rights, making it clear that they are not creations of positive law, but that positive law only sanctions them and extends their scope to entities other than natural persons. This scholar developed the concept of personal rights in the interwar period in the course of unfinished work on the Polish civil code.¹⁷ Zoll believed that the general right to personality (*allgemeine Persönlichkeitsrecht*), which under German civil law derives from § 823 BGB (although it only relates to property damage), was not properly guaranteed. Zoll also criticized the existing regulations of delictual liability which, in his opinion, did not cover the entirety of the personality right. According to Zoll, the Polish regulations of the Code of Obligations did not properly protect the right of personality, as “they were, following the example of the doctrine of Roman law, formulated ... as norms against ‘delicts’, ‘delicta sui generis’”.¹⁸ Likewise, criminal law, although it protected certain aspects of the personality right, could not ensure its full and final protection. At the end of his life, after the Second World War, Zoll wrote that under civil law, claims for violation of the personality right should be perceived as “emanations of the subjective rights of personality that can react against any harm, regardless of whether the legislator provided for it or no”.¹⁹ As a consequence, in the case of personality rights, Zoll considered it appropriate to depart from delictual liability and grant the subjects of these rights absolute claims (*actiones in rem*) and relative claims (*actiones in personam*).²⁰

Between the two world wars, civil law was not fully unified throughout the country. Only legislation was adopted on industrial property law (1924, 1928), copyright (1926), combating unfair competition (1926), which contained detailed regulations on compensation for moral harms. The draft of the general part of the Civil Code, developed under the su-

¹⁶ *Ibid.*, pp. 5–6.

¹⁷ Zoll summarized the work on the draft code in a separate paper: ZOLL, F. *Polski kodeks cywilny. Odbitka z „Przeglądu Współczesnego”* nr 87 – lipiec 1929. Warszawa, 1929, pp. 1–11.

¹⁸ ZOLL, F. *Prawo cywilne w zarysie*, Vol. I: *Część ogólna*. SZPUNAR, A. (ed.), Kraków: Księgarnia Powszechna, 1948, p. 134.

¹⁹ *Ibid.*, p. 130 (“emanacje praw podmiotowych osobowości, które reagować mogą przeciw krzywdzie każdej bez względu na to, czy ją ustawodawca przewidział, czy nie”).

²⁰ *Ibid.*, p. 131; KOSIK, J. Zespół praw i jedno prawo podmiotowe jako metody ochrony dóbr osobistych w kodeksie cywilnym. *Przegląd Prawa i Administracji*, 1977, IX, pp. 44–47. (Jan Kosik polemizuje z poglądem Zolla, że ochrona dawana przez odpowiedzialność deliktową ma zbyt wąski charakter).

pervision of professor Ignacy Koschembahr-Łyskowski (1864–1945), was presented in 1929, but it did not become a binding law. This project envisaged the protection of one good, which was called “human personality (*osobistość człowieka*)”. The principle of “general protection of personality (*osobistość*)” is therefore provided for. Such a solution, as Koschembahr-Łyskowski put it, was to result in the recognition of the significant position of a human being in the legal system.²¹ Article 45 of the draft indicated that “human personality” includes in particular “1) freedom and freedom of legal action and bringing a court action to protect one’s rights; 2) honor determined by one’s own actions; 3) surname; 4) personal marks”.²² The protection of freedom was also supposed to include protection against the conclusion of contracts which would make one person dependent on another for a very long time. The intentions of the authors of the project were undoubtedly noble, but the effect of their work is criticized both in the literature from the period of the project’s creation and later. In the 1950s, Stefan Grzybowski argued that the provisions on the protection of “personality,” if they came into force, would primarily protect the interests of people from the richer strata of society. On the basis of the protection of freedom and freedom of legal action, compensation could be sought, for example, in connection with the conclusion of a 50-year lease contract, which could already be qualified as binding for too long and thus hindering freedom of legal action.²³

As already pointed out, the Code of Obligations of 1933 limited the possibility of claiming compensation for non-pecuniary damage to the cases specified in the law. In the Code itself, Article 165 para. 1 indicated four cases in which compensation was due, namely bodily injury, causing health disorder, deprivation of liberty and offense against honor. Pursuant to para.

²¹ GRZYBOWSKI, S. *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1957, p. 51; RADWAŃSKI, Z. *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 1988, L, 2, pp. 12–13. Koschembahr-Łyskowski added that the protection of personality (*osobistości*) cannot depend on the will of a given person, because if her/his consent could legalize the violation, the protection would be illusory. Thus, the scholar opposed the institution of the aggrieved party’s consent.

²² In original Polish: “1) wolność oraz swobodę działania prawnego i wniesienia powództwa w ochronie swych praw; 2) cześć ustaloną przez własne postępowanie; 3) nazwisko; 4) znaki osobiste”.

²³ RATAJ, K. *Ukształtowanie dóbr osobistych i ich historyczny rozwój...*, pp. 15–16; GRZYBOWSKI, S. *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego...*, pp. 51–53. It should be remembered that Grzybowski presented his criticism from a perspective that was characteristic of works written in the 1950s, i.e. the rejection of the institution of the “bourgeois” state (although it must be said that the criticism presented by Grzybowski is quite moderate).

2 of the same article, compensation was also due to a woman, a minor and a mentally handicapped man, if that person was induced to an action violating sexual freedom by means of deception, rape (violence), abuse of a dependency relationship or exploiting the critical position of that person. In four cases mentioned in para. 1, the right to compensation was transferred to the heirs if at least the action was brought during the victim's lifetime, and in any other case, this right was transferred when the right to compensation was awarded during the victim's lifetime (para. 3). If the aggrieved party died as a result of bodily injury or health disorder, members of the deceased's family were entitled to compensation for the moral harm they suffered (Article 166).²⁴ The Code of Obligations did not exclude a situation where a legal entity was an aggrieved party, but it could only apply when honor (good name) was offended. Moreover, the opinion was presented in the legal literature, that a legal person cannot experience suffering, which is specified in the regulations of the Code of Obligations, indicated here.²⁵

After the Second World War, the process of unification of civil law was started. During the preparation of new codification of civil law in the period when regulatory patterns from the Soviet Union were gradually adopted, the concept of personal rights was initially rejected²⁶ and the term "personal interest" was used instead. However, this concept was reintroduced already in the early 1950s. In the first half of the 1950s, courts very rarely awarded redress under provisions of the Code of Obligations, which were still applicable, as compensation for non-pecuniary damage with money was considered contrary to socialist morality.²⁷ In 1950, the Act – General Civil Law Provisions²⁸ was adopted. Article 11 of this Act granted legal

²⁴ ŠMIEJA, A.: Instytucja zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę w kodeksie zobowiązań i w kodeksie cywilnym. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo*, 2009, CCCVIII, pp. 497–499.

²⁵ RATAJ, K. Ukształtowanie dóbr osobistych i ich historyczny rozwój..., p. 17.

²⁶ During this period, subjective law was described by many lawyers associated with the communist regime as a "bourgeois" legal notion. This was due to the fact that the subjective law is connected with the principle of the autonomy of the will, which, according to the doctrine of Leninism-Stalinism, proclaiming the primacy of the public interest, was to be eliminated from civil law (and therefore, the very existence of civil law was questioned). However, the principle of autonomy of the will was never fully challenged in the Polish doctrine of civil law. RADWAŃSKI, Z. – MULARSKI, K. Zagadnienia ogólne czynności prawnych. In RADWAŃSKI, Z. – OLEJNICZAK, A. (eds.). *System prawa prywatnego. Vol. 2. Prawo cywilne – część ogólna*. 3 ed. Warszawa: C. H. Beck, 2019, p. 15.

²⁷ ŠMIEJA, A. Instytucja zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę w kodeksie zobowiązań i w kodeksie cywilnym..., p. 501.

²⁸ Act of July 18, 1950 – General provisions of civil law (Journal of Laws, No. 34, item 311).

protection to those “whose personal right (*dobro osobiste*) was infringed by someone else’s actions”. It was also pointed out that these violations could concern, in particular, honor, the use of someone else’s name or pseudonym, or the use of someone else’s image. Although this provision used the term *dobro osobiste* in the singular, it was so general that it did not determine whether the adopted legal solution was based on one general personal interest, or on many personal interests, or whether this *dobro osobiste* is a subjective right.²⁹ The indicated examples of infringement of personal rights concerned a fairly narrow sphere of honor and elements identifying a given person (name, pseudonym, image), but at the same time, it was indicated that the mentioned elements are only examples. The protection of personal interest has become independent of the occurrence of fault and damage.³⁰ This regulation was constructed in such a way that it prompted the emergence of various theories in this matter.

The book by Stefan Grzybowski (1902–2003)³¹ entitled *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego* (“Protection of personal rights according to the general provisions of civil law”) of 1957 was of great importance for the regulation of the protection of rights. It should be noted that this book was published in a special time, i.e. during the so-called thaw in Poland, when both Stalinism and the slavish adherence to Soviet patterns in the doctrine of law were abandoned.

Grzybowski’s concept – like the position presented by Zoll – is based on the notion of subjective law. Grzybowski differs, however, from Zoll. The latter, following the German doctrine of civil law, assumed the existence of one personal right, the general “right of personality”, while the former was of the opinion that there were many subjective personal rights. The assumption that there is one personal right would imply uniform protection for any breach of that right. However, according to Grzybowski, the scope of protection varies depending on the specific protected good (e.g. freedom, good name, image), therefore it is not possible to distinguish one general personal right, but there are many personal subjective rights.³² Ac-

²⁹ RADWAŃSKI, Z. Koncepcja praw podmiotowych..., p. 2.

³⁰ KOSIK, J. Zespół praw i jedno prawo podmiotowe jako metody ochrony dóbr osobistych w kodeksie cywilnym..., p. 51.

³¹ About Stefan Grzybowski who was a professor and rector of the Jagiellonian University, URBANIK, A.: Prawdziwy Mistrz. Pamięci profesora Stefana Grzybowskiego (1902–2003). In *Rejent*, 2003, 13, 12(152), pp. 237–239. The scholar left behind colorful memories, describing especially Polish universities in the communist period. GRZYBOWSKI, S. *Wspomnienia Stefana Grzybowskiego*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze, 1999.

³² GRZYBOWSKI, S. *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa...*, pp. 78–79.

according to Grzybowski, the catalogue (set) of personal rights that correspond to individual personal interests is not closed.³³

In Grzybowski's view, personal rights are primarily a means of protecting natural persons, and phenomena occurring in the human psyche consist the sphere that is the primary subject of protection.³⁴ Both Grzybowski and another well-known specialist in the field of civil law, Aleksander Wolter (who was influenced by Grzybowski) were supporters of the subjective concept of personal rights. Wolter pointed out that goods protected by personal rights are "individual values of the world of feelings, the state of the mental life of a person". These values are associated with natural persons.³⁵

The Civil Code of April 23, 1964,³⁶ uses in Article 23 the term "personal rights" (*dobra osobiste*) in the plural, and also presents an open catalog of personal rights, including health, freedom, dignity and honor (*cześć*), freedom of conscience, name or pseudonym, image, the secrecy of correspondence, inviolability of home, scientific, artistic, inventive or improvement achievements. This article establishes the civil law protection of these personal rights, independent of the protection provided for in other provisions. Moreover, Article 24 specifies claims in cases when personal rights are threatened by someone else's action. These provisions were changed to a small extent, and thus became one of the most durable regulations of the Polish Civil Code, in force until today. Therefore, Article 23 does not use one collective category of personal interest but lists many personal rights, and their catalog is not exhaustive. In addition, as under the 1950 Act, protection of personal rights is not dependent on delictual liability. Therefore, it can be concluded that the basic assumptions of Stefan Grzybowski's concept were included in the Civil Code.

The regulation of personal rights in the Civil Code did not end the discussion on this subject. This discussion also developed thanks to the jurisprudence of the courts and was also stimulated by this jurisprudence. Stefan Grzybowski himself in 1974 stated that, contrary to his own concept,

³³ KOSIK, J. Zespól praw i jedno prawo podmiotowe jako metody ochrony dóbr osobistych w kodeksie cywilnym..., p. 47.

³⁴ GRZYBOWSKI, S. *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego...*, p. 108.

³⁵ E.g., WOLTER, A. - IGNATOWICZ, J. - STEFANIUK, K. *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa: Lexis Nexis, 2001, p. 170. Already at the beginning of the 1960s, Aleksander Wolter argued for subjective rights protecting personal interests, claiming that they were also accepted in the legal doctrine in the USSR. WOLTER, A. *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1963, p. 151.

³⁶ Act of April 23, 1964 – Civil Code (Journal of Laws, No. 16, item 93).

the Supreme Court in many of its rulings did not define a given personal interest (*dobro osobiste*) unequivocally, but only generally indicated, without further clarification, that protection concerns the “emotional sphere” or “values related to the inner sphere of people’s lives”. Therefore, Grzybowski believed that the concept of uniform general personal interest might develop on the basis of judicial decisions.³⁷ A position defending the uniform right of personality was also presented in the literature. Andrzej Kopff (1922–1992), a professor of the Jagiellonian University, was its main representative, and Jan Kosik (1919–2008) partially supported it. According to this view, the personality right can be treated analogously to the property right, which is considered to be uniform even though it relates to different goods. According to Kopff, the uniform personality right is divided into two categories: the right to the protection of privacy (equivalent to the category found in American law) and the right to protection of other individual personal interests.³⁸ Under this first category, protection is to be given to what contributes to the mental and physical development of an individual and to the maintenance of her social position.³⁹

Stefan Grzybowski formulated the concept of personal rights which is described as subjective. According to him, personal rights are individual values of the sphere of feelings and human psyche. The subjectivism of this concept consists precisely in the reference to feelings and psyche, i.e. a domain that cannot be fully objectified. Adopting an extremely subjective point of view has the drawback that it may result in a very different treatment of similar factual states, and thus in various court decisions in similar cases. Janina Panowicz-Lipska presented a different concept which is called objective. According to this author, personal rights are “non-material values which are appreciated by every human being: his or her physical and mental integrity and manifestations of creative activity”.⁴⁰ Panowicz-Lipska, therefore, refers to assessments made from the per-

³⁷ GRZYBOWSKI, S. Rozwój systemu ochrony dóbr osobistych w trzydziestu latach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. *Państwo i Prawo*, 1974, 7, p. 89.

³⁸ KOPFF, A. Koncepcja praw do intymności i do prywatności życia osobistego (zagadnienia konstrukcyjne). *Studia Cywilistyczne*, 1972, XX, pp. 3–12; KOSIK, J. Zespół praw i jedno prawo podmiotowe jako metody ochrony dóbr osobistych w kodeksie cywilnym..., pp. 48–50.

³⁹ KOPFF, A. Ochrona życia prywatnego w świetle doktryny i orzecznictwa. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze*, 1982, 100, p. 32; SZABŁOWSKA, M. Ochrona prywatności w krajowych oraz w międzynarodowych systemach prawnych (zagadnienia wybrane). *Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego*, 2006, 20, p. 183.

⁴⁰ PANOWICZ-LIPSKA, J. *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1975, p. 29.

spective of a model “every human being” or as it can be put otherwise, a person of average sensitivity. As a result, the evaluations become objectified, or at least intersubjective. This concept, with unquestionable practical advantages, has found recognition in the jurisprudence and should be considered dominant.⁴¹ The Supreme Court expressed it emphatically in the following excerpt of the judgment: “Personal rights are recognized in objective categories, as non-pecuniary values, closely related to a human being, determining his or her existence, position in society, being an expression of physical and mental separateness and creative possibilities, commonly recognized in society and accepted by the legal system”.⁴² Further, the Supreme Court emphasized that these values are of absolute nature and that they apply to a human being throughout his (or her) life, regardless of the situation in which he (she) finds himself (herself).⁴³

Currently, the dominant position in the Polish legal literature states that personal rights are subjective rights.⁴⁴ Bogusław Gawlik presented in the 1980s the only different concept of personal rights that can be considered important from a theoretical point of view. According to this author, personal subjective rights and personal rights should not be equated. Gawlik pointed out that in the Polish doctrine of civil law, the tendency to objectivize personal rights was strongly marked. This tendency consists of searching for intersubjective criteria on the basis of which non-property values, protected as personal rights, are determined. Individual elements of personality are treated as external goods, similar to property goods. In practice, this brings the protection of personal rights closer to the protection of property rights. According to the scholar, such an approach is inappropriate, as it is based on the hypostasis error, i.e. on assigning the attributes of a physical person a status similar to material things.⁴⁵ As Gawlik claims, it is not appropriate to speak about personal interests as rights,

⁴¹ RADWAŃSKI, Z. *Koncepcja praw podmiotowych osobistych...*, p. 6.

⁴² “Dobra osobiste ujmowane są w kategoriach obiektywnych, jako wartości o charakterze niemajątkowym, ściśle związane z człowiekiem, decydujące o jego bycie, pozycji w społeczeństwie, będące wyrazem odrębności fizycznej i psychicznej oraz możliwości twórczych, powszechnie uznane w społeczeństwie i akceptowane przez system prawny”: Supreme Court judgment of May 6, 2010, case no. II CSK 640/09

⁴³ *Ibid*; LANCKOROŃSKI, B. Kontrowersje wokół ustalania odpowiedzialności z tytułu naruszenia więzi rodzinnych jako dobra osobistego. *Studia Prawnoustrojowe*, 2019, 46, pp. 195–197.

⁴⁴ SZPUNAR, A. *Ochrona dóbr osobistych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979.

⁴⁵ GAWLIK, B. *Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens koncepcji tzw. praw podmiotowych osobistych. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej*, 1985, 41, p. 126.

because the provisions on personal interests “do not directly ... define the sphere of ‘possibility of action’” attributable to an entitled entity, i.e. the sphere that is positively defined and delineates what is allowed to a given person. The meaning of these provisions is therefore only negative: they sanction violations of a specific sphere. In the case of such personal rights as honor or a good name, it is difficult to talk about a right with a positive content: to act in a way that, in the eyes of third parties, builds a positive image of a given person as characterized by having honor or a good name.⁴⁶ In the opinion of Gawlik, there is no need to accept the existence of many subjective rights protecting the individual attributes of a person, but one should refer to the so-called institutional protection. This protection means “establishing standards of conduct to regulate conflicts of values and interests in social interactions”.⁴⁷ According to Gawlik, the mechanism of liability for infringement of personal interests is similar to delictual liability. The obligation to repair the damage arises in a situation when a specific person has suffered such damage as a result of the infringement of personal interests.⁴⁸ Although this concept has gained supporters, it is not universally accepted in Polish civil law doctrine. Its opponents argue that the general prohibition of causing harm in the case of personal rights does not exist in Polish law, therefore the validity of the prohibition of infringing a given personal interest should be demonstrated each time. Therefore, it is easier – from a practical point of view – to refer to subjective rights protecting individual personal rights.⁴⁹ Zbigniew Radwański (1924–2012), for many years chairman of the Civil Law Codification Commission, defended the concept of personal rights based on subjective rights and at the same time pointed out that newer theories of subjective law emphasize the obligations of other people resulting from the existence of a subjective right. Contrary to Gawlik’s view, defining the object of a given subjective right is not at all necessary to talk about this subjective right. The description of the obligations of other persons may omit the object of a subjective right. It is sufficient to indicate certain values related to an entitled person.⁵⁰ Moreover, Radwański pointed out that

⁴⁶ *Ibid.*, p. 130.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 138.

⁴⁸ Presentation of Gawlik’s position: BIECZYŃSKI, M. M. *Prawne granice wolności twórczości artystycznej w zakresie sztuk wizualnych*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2011, pp. 111–113.

⁴⁹ FRĄCKOWIAK, J. Osoby prawne. In M. SAFJAN (ed.). *System prawa prywatnego*. Vol. 1: *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa: C. H. Beck, 2007, p. 1084; SŁĘZAK, P. *Ochrona prawa do wizerunku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009, p. 17.

⁵⁰ RADWAŃSKI, Z. *Koncepcja praw podmiotowych osobistych...*, pp. 4–5.

in the case of subjective personal rights, a certain positive interest of the person who is entitled to this right can be indicated. This interest lies in the fact that “the subject of personal right considers it valuable to maintain a certain state of affairs regarding his (her) psychophysical being or social status (bodily integrity, good fame), and sometimes even using something (e.g. his or her surname)”.⁵¹

Although the regulation of personal rights in the Civil Code does not change in principle, the case-law in this matter is constantly evolving. In recent years, the recognition of family bonds as a personal right subject to protection under Article 23 of the Civil Code by the Supreme Court caused a lot of discussions in the literature. In 2018, the Supreme Court (Civil Chamber) issued three resolutions in a bench of 7 judges, in which it stated that the case-law in this matter was unambiguous and that family bonds were a personal right. In the justifications, it was also noted that this personal right appears in the case-law under various names, including “emotional bond connecting close persons” or “family bond”.⁵² In one of the judgments, this family bond was given additional terms, so it is a bond whose breaking causes pain, suffering and a sense of harm.⁵³ On the basis of liability for violation of personal rights, the courts awarded redress in situations in which it is generally socially acceptable, e.g. causing the death of a family member⁵⁴ or serious and permanent damage to his or her health. Since it is a feature of Polish delictual law that compensation for indirect damages is allowed only exceptionally, the courts developed the category of personal rights in order to award compensation in some cases to persons indirectly affected by events in which

⁵¹ *Ibid.*, p. 16: “podmiot prawa osobistego uznaje dla siebie za cenne utrzymywanie pewnego stanu rzeczy dotyczącego jego bytu psychofizycznego lub statusu społecznego (integralność cielesna, dobra sława), a niekiedy nawet wręcz na korzyść niu (np. z nazwiska)”.

⁵² Resolutions of the Supreme Court (7) of March 27, 2018, file reference nos.: III CZP 36/17, III CZP 60/17, III CZP 69/17.

⁵³ Resolution of the Supreme Court of July 13, 2011, file no. III CZP 32/11.

⁵⁴ Compensation for the death of a family member exists in many jurisdictions. However, in some of them (Germany, Austria, the Netherlands, Sweden), the award of compensation is possible when the death of this person caused a serious psychological shock. In other jurisdictions, redress may be granted when such feelings as mourning, sadness or loneliness are proven (UK, Switzerland). BAGIŃSKA, E. Roszczenie o zadośćuczynienie na podstawie art. 446 § 4 kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich. In LUDWICHOWSKA, K. (ed.). *Kompensacja szkód komunikacyjnych. Nowoczesne rozwiązania ubezpieczeniowe*. Warszawa: Poltext, 2011, pp. 150–151; KLIMKIEWICZ, A. Krzywda i jej zadośćuczynienie w prawie cywilnym. Analiza pojęć w świetle orzecznictwa sądów polskich. *Zeszyty Naukowe KUL*, 2018, 61, 2 (242), p. 296.

the direct victim was someone else. Subsequent judgments, however, were made on issues that evoke great emotions and which sometimes may be assessed differently depending on the worldview of the assessing person. Examples include adultery or obstructing the contacts with a child by one of the parents. It is, therefore, not surprising that the literature on this subject has become extensive and that very diverse positions are presented in it. A later resolution of another chamber of the Supreme Court, i.e. the Extraordinary Control and Public Affairs Chamber, goes in a different direction and denies family bonds the character of a personal right.⁵⁵

Critics of the Supreme Court's jurisprudence when a family bond is considered a personal right: in cases of claims for marital infidelity, an obvious conflict arises between two personal rights: freedom, being explicitly mentioned in Article 23 of the Civil Code and covering also the freedom to establish sexual relations, and family bond which is recognized as a personal right in jurisprudence. This argument is valid, although attempts are being made to counter it by proving that conflicts between individual personal rights (e.g., dignity and honor of a person and freedom of speech) are frequent and do not affect the status of these personal rights.⁵⁶ According to some authors, family bonds, based on feelings, are inherently subjective, and thus not fully compatible with an objective approach to personal rights. As Leszek Bosek writes, the jurisprudence recognizes the emotional bond as a component of the family bond, and the bond based on emotions changes over time and depends on the will of the people who are connected by this bond.⁵⁷ Other scholars find

⁵⁵ Resolution of the Supreme Court (Chamber of Extraordinary Control and Public Affairs; bench of 7 judges) of October 22, 2019, file no. I NSNZP 2/19.

⁵⁶ LANCKORŃSKI, B. Kontrowersje wokół ustalania odpowiedzialności z tytułu naruszenia więzi rodzinnych jako dobra osobistego..., pp. 194, 201–202. Jacek Mazurkiewicz defends the position that marital infidelity may lead to infringement of personal rights. He points out that long-lasting marital treason may violate the personal dignity of the betrayed person, as it may have a negative impact on his self-esteem. Especially in small communities, a person who was cheated for many years may feel discomfort in relations with other members of the local community, because he (she) suspects to be considered as a fool or loser by them. This applies to behaviors "which, regardless of the perpetrators' intentions, cause damage consisting in undermining the self-esteem of a victim, ridiculing him (her), creating his (her) image as a naive person" ("niezależnie od intencji sprawców wyrządzają uszczerbek polegający na podważeniu wartości poszkodowanego, ośmieszeniu go, wykreowaniu jego obrazu jako naiwnego"): MAZURKIEWICZ, J. Twoja krzywda, twój problem! W związku z wyrokiem Sądu Najwyższego z 11 grudnia 2018 r. w sprawie IV CNP 31/17. *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne*, 2019, 17, 3, p. 220.

⁵⁷ BOSEK, L. W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi

that family ties are enduring, strong feelings that can be unambiguously grasped by third parties. Moreover, referring to sociological research, they emphasize that family ties are a value commonly appreciated by Polish society. In both jurisprudence and literature, the view that if the memory of a deceased person, which is based on ties between specific persons, is generally recognized as a personal right, there is no reason to question the similar status of family bonds which are also based on such ties.⁵⁸ It is also worth mentioning that the view that not only a family bond, but also a bond with an animal (e.g. a pet) is a personal right, also appeared in Polish case-law.⁵⁹

Issues related to the protection of personal rights of legal persons are regulated in Article 43 of the Civil Code, which has not been changed since the adoption of this legal act. According to the concept adopted by the legislator, the personal rights of legal persons are protected on the same basis as the personal rights of natural persons. In practice, this kind of apparently clear construction causes many problems. The fact is that between natural persons and legal persons there are significant differences which in turn means that the application of provisions on the protection of personal rights of natural persons to legal persons may lead to some kind of legal fiction, certainly in the context of the so-called mental experiences that are difficult to relate to the identity of legal persons. Hence, many authors witting about the regulations on the protection of personal rights of legal persons propose to use objective criteria in the implementation of protection of these rights. However, the mere adoption of objective criteria when considering this protection may result in a disproportionate reduction in the scope of protection of personal rights of legal persons, as compared to those related to natural persons. Thus, the opinion in Polish civil law doctrine has been presented, that it is necessary to introduce and widely use a precise and complete identification of individual rights, so as to remove any doubts whether certain personal rights of natural persons

krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego). *Forum Prawnicze*, 2015, 3, pp. 10–11.

⁵⁸ Resolution of the Supreme Court of October 22, 2010, file no. III CZP 76/10. *Biuletyn Sądu Najwyższego*, 2010, 10–11; LANCKORŃSKI, B. Kontrowersje wokół ustalania odpowiedzialności z tytułu naruszenia więzi rodzinnych jako dobra osobistego..., pp. 197–199. Leszek Bosek tries to refute this argument, who claims that the memory of a deceased person does not protect interpersonal relations (as in the opinion of the courts it is in the case of family bonds), but the personal feeling of a living person towards a deceased one, and this feeling is recognized by society: BOSEK, L. W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego)..., p. 12.

⁵⁹ Judgment of the District Court in Kraków of September 7, 2017, file no. II Ca 1111/17.

can be also applied to legal persons. However, while the catalogue of personal rights resulting from Article 23 of the Civil Code is open and cannot be directly applied to legal persons, the aim should be to identify personal rights relating to legal persons as far as possible.

The importance of personal rights of legal persons has been strengthened by the jurisprudence, which, in principle, has not been significantly modified in this matter since the 1980s. According to the judgment of the Supreme Court of November 14, 1986 (file no. II CR 295/86), personal rights of legal persons are non-property values thanks to which a legal person can function in accordance with its scope of activities. Good name, reputation, trademark, commercial opinion, correspondence secret, and an established position are undoubtedly seen as such values both in the jurisprudence and in the civil law doctrine.⁶⁰ It is unacceptable, as it was mentioned, to assign legal persons the personal rights related to the sphere of feelings, which include, among others, dignity. At this point, it is worth emphasizing that, analogically to the structure of protection of personal rights of natural persons, in the case of protection of personal rights of legal persons, objective criteria of unlawfulness are adopted when assessing the infringement of these rights. Because personal rights are seen as absolute subjective rights, their legal protection is very strong. A fairly significant breach in this matter was made due to the justification of the resolution of the Supreme Court composed of seven judges of February 18, 2005, in which the Court indicated that in certain justified cases, honor (good name) being a personal right should sometimes give way to other rights, in this particular case to the protection of the socially justified interest consisting in the obligation of the press to present phenomena in a true way and to inform the public about them.⁶¹

The concept of personal rights, which is the basis for the regulations contained in the Polish Civil Code, has its roots in the considerations of Fryderyk Zoll the younger on personal subjective rights. The concept of *dobro osobiste* was given a normative framework in the General Civil Law Provisions of 1950. Pursuant to this act, the protection of personal interest became independent of delictual liability. In the 1950s, Stefan Grzybowski theoretically underpinned the concept of personal rights, and his views are the basis for understanding personal rights on the basis of the Civil Code of 1964. According to Grzybowski, the catalogue of subjective

⁶⁰ Judgment of the Supreme Court of April 5, 2013, file no. III CSK 198/12; judgment of the Court of Appeal in Kraków of October 23, 2015, file no. I ACa 984/15; judgment of the Court of Appeal in Warsaw of April 10, 2019, file no. I ACa 17/18.

⁶¹ LEWANDOWSKI, P. O relacji dóbr osobistych osób prawnych i osób fizycznych. *Studia Prawnoustrojowe*, 2019, 46, pp. 231–243.

rights corresponding to individual personal interests is open, and personal rights protect especially the sphere of human feelings. The subjective concept of personal rights presented by Grzybowski was superseded in literature and jurisprudence by the objective concept, developed in the 1970s by Janina Panowicz-Lipska. The institution of personal rights is one of the most durable in the Polish Civil Code. Although the legal regulation in this area has not changed much, the category of personal rights is constantly evolving, but this evolution is carried out through the courts' case-law. In the 1960s, prof. Andrzej Stelmachowski (1925–2009) presented a position on court's jurisprudence, novel to the Polish legal scholarship of that time. According to Stelmachowski, the case-law, especially in the field of civil law, fulfills a law-making function.⁶² At that time, Stelmachowski's position, clearly inconsistent with official legal positivism, was rejected by the majority of representatives of legal scholarship in Poland, and the most important legal theorists, headed by Jerzy Wróblewski (1926–1990), criticized him.⁶³ However, the development of the category of personal rights shown in this paper shows that Stelmachowski's view is not unfounded. It was the jurisprudence that created new categories of personal rights, such as the memory of the deceased and, later, family bonds, and (most recently) a bond with an animal.

BIBLIOGRAPHY:

- BAGIŃSKA, E. Roszczenie o zadośćuczynienie na podstawie art. 446 § 4 kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich. In LUDWICHOWSKA, K. (ed.). *Kompensacja szkód komunikacyjnych. Nowoczesne rozwiązania ubezpieczeniowe*. Warszawa: Poltext, 2011, pp. 149–165. ISBN: 978-83-7561-176-2.
- BIECZYŃSKI, M. M. *Prawne granice wolności twórczości artystycznej w zakresie sztuk wizualnych*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2011. ISBN: 978-83-264-1593-7.
- BOSEK, L. W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego). *Forum Prawnicze*, 2015, 3, pp. 3–19. ISSN 2081-688X.
- BOSIACKI, A. Koncepcje prawa Gabriela Szerszeniewicza a ich znajomość w Polsce. *Studia Iuridica*, 2013, 57, pp. 19–25. ISSN: 0137-4346.
- BOSSOWSKI, F. Prawo cywilne ziem wschodnich obejmujących województwa: nowogrodzkie, poleskie wołyńskie oraz powiaty: grodzieński, wołkowyski i białowieski województwa białostockiego tudzież ziemie wileńską opracował na podstawie dzieła Szerszeniewicza dr. Franciszek Bossowski, prof. un1 w. wileńsk. (tłumaczenie i uzupełnienie 10 wydania dzieła. p.t.: „Uczebnik ruskogd graždanskogo prawa”

⁶² STELMACHOWSKI, A. Prawotwórcza rola sądów (w świetle orzecznictwa cywilnego). *Państwo i Prawo*, 1967, 4–5, pp. 611–626.

⁶³ WRÓBLEWSKI, J. Sądowe stosowanie prawa a prawotwórstwo. *Państwo i Prawo*, 1967, 6, pp. 865–878.

- G.F. Szerszeniewicz, Moskwa 1912). In ZOLL, F. (ed.). *Prawo cywilne dzielnic polskich w zarysie. Część IV*. Warszawa – Kraków: Księgarnia J. Czarneckiego, 1922.
- FRĄCKOWIAK, J. Osoby prawne. In SAFJAN, M. (ed.). *System prawa prywatnego. Vol. 1: Prawo cywilne – część ogólna*. Warszawa: C. H. Beck, 2007. ISBN: 978-83-7483-342-4.
- GAWLIK, B. Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens koncepcji tzw. praw podmiotowych osobistych. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wymagalności i Ochrony Własności Intelektualnej*, 1985, 41, pp. 123–141. ISSN 0137-236X.
- GRYNWASER, H. Kodeks Napoleona w Polsce. In GRYNWASER, H. *Pisma*, Vol. I. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1951, pp. 15–172.
- GRZYBOWSKI, S. *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1957.
- GRZYBOWSKI, S. Rozwój systemu ochrony dóbr osobistych w trzydziestu latach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. *Państwo i Prawo*, 1974, 7, pp. 78–90. ISSN: 0031-0980.
- GRZYBOWSKI, S. *Wspomnienia Stefana Grzybowskiego*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze, 1999. ISBN: 83-8811-423-9.
- KLIMKIEWICZ, A. Krzywda i jej zadośćuczynienie w prawie cywilnym. Analiza pojęć w świetle orzecznictwa sądów polskich. *Zeszyty Naukowe KUL*, 2018, 61, 2 (242), pp. 291–306. ISSN: 0044-4405.
- KODRĘBSKI, J. Prawo rzymskie a Kodeks Napoleona w Polsce XIX wieku. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica*, 1988, 38, pp. 155–174. ISSN: 0208-6069.
- KOPFF, A. Koncepcja praw do intymności i do prywatności życia osobistego (zagadnienia konstrukcyjne). *Studia Cywilistyczne*, 1972, XX, pp. 3–40. ISSN: 0039-3126.
- KOPFF, A. Ochrona życia prywatnego w świetle doktryny i orzecznictwa. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze*, 1982, 100. ISSN: 0083-4394.
- KOSIK, J. Zespół praw i jedno prawo podmiotowe jako metody ochrony dóbr osobistych w kodeksie cywilnym. *Przegląd Prawa i Administracji*, 1977, IX, pp. 41–55. ISSN: 0137-1134.
- KRYLA-CUDNA, K. *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową powstałą wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania umowy*. Warszawa: C. H. Beck, 2018. ISBN: 978-83-812-8024-2.
- LANCKORONSKI, B. Kontrowersje wokół ustalania odpowiedzialności z tytułu naruszenia więzi rodzinnych jako dobra osobistego. *Studia Prawnoustrojowe*, 2019, 46, pp. 189–211. ISSN 1644-0412.
- LEWANDOWSKI, P. O relacji dóbr osobistych osób prawnych i osób fizycznych. *Studia Prawnoustrojowe*, 2019, 46, pp. 231–243. ISSN: 1644-0412.
- MAZURKIEWICZ, J. Twoja krzywda, twój problem! W związku z wyrokiem Sądu Najwyższego z 11 grudnia 2018 r. w sprawie IV CNP 31/17. *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne*, 2019, 17, 3, pp. 213–228. ISSN: 1731-8297.
- MAĆCZYNSKI, A. Fryderyk Zoll (młodszy) (1865–1948). In STELMACH, J. – URUSZCZAK, W. (eds.). *Wydział Prawa i Administracji. Złota księga*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000, p. 229–235. ISBN: 83-233-1291-5.
- PANOWICZ – LIPSKA, J. *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1975.
- RADWAŃSKI, Z. Koncepcja praw podmiotowych osobistych. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 1988, L, 2, pp. 1–22. ISSN: 0035-9629.
- RADWAŃSKI, Z.; MULARSKI, K. Zagadnienia ogólne czynności prawnych. In RADWAŃSKI, Z. – OLEJNICZAK, A. (eds.). *System prawa prywatnego. Vol. 2. Prawo cywilne – część ogólna*. 3 ed. Warszawa: C. H. Beck, 2019. ISBN: 978-83-8158-059-5.

- RATAJ, K. Ukształtowanie dóbr osobistych i ich historyczny rozwój. In LEWANDOWSKA-MALEC, I. (ed.): *Dobra osobiste*. 2 ed. Warszawa: C. H. Beck, 2017. ISBN: 978-83-255-9898-3.
- RIEDL, K. Naruszenie dobrego imienia osoby prawnej poprzez wypowiedzi dotyczące powiązanych z nią osób fizycznych. *Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego*, 2017, XVI, 1, pp. 136–160. ISSN 1644-0242.
- SMYK, G. Zasady wprowadzania i zakres obowiązywania rosyjskich źródeł prawa w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym. *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, 2011, 14, pp. 213–239. ISSN: 1733-0335.
- STELMACHOWSKI, A. Prawotwórcza rola sądów (w świetle orzecznictwa cywilnego). *Państwo i Prawo*, 1967, 4–5, pp. 611–626. ISSN: 0031-0980.
- SZABŁOWSKA, M. Ochrona prywatności w krajowych oraz w międzynarodowych systemach prawnych (zagadnienia wybrane). *Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego*, 2006, 20, pp. 181–197. ISSN: 0860-9608.
- SZPUNAR, A. *Ochrona dóbr osobistych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979. ISBN: 83-01-00688-9.
- ŚLĘZAK, P. *Ochrona prawa do wizerunku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009. ISBN 978-83-226-1818-9.
- ŚMIEJA, A. Instytucja zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę w kodeksie zobowiązań i w kodeksie cywilnym. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo*, 2009, CCCVIII, pp. 497–513. ISSN 0524-4544.
- The Code Napoleon; or, the French Civil Code Literally Translated from the Original and Official Edition, Published at Paris, in 1804, by a Barrister of the Inner Temple*. London: William Benning: Law Bookseller, 1827.
- URBANIK, A. Prawdziwy Mistrz. Pamięci profesora Stefana Grzybowskiego (1902–2003). *Rejent*, 2003, 13, 12(152), pp. 237–239. ISSN: 1230-669X.
- WOLTER, A. *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1963.
- WOLTER, A. – IGNATOWICZ, J. – STEFANIUK, K. *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa: Lexis Nexis, 2001. ISBN: 978-83-7334-029-9.
- WRÓBLEWSKI, J. Sądowe stosowanie prawa a prawotwórstwo. *Państwo i Prawo*, 1967, 6, pp. 865–878. ISSN: 0031-0980.
- ZIELIŃSKI, M. Gabriel Szerszeniewicz (1863–1912) – jego życie i pogląd na kwestię poszanowania prawa. W związku ze stuleciem śmierci. *Palestra*, 2012, 1–2, pp. 234–242. ISSN: 0031-0344.
- ZOLL, F. *Polska ustawa o prawie autorskim i Konwencja Berneńska z objaśnieniami Fryderyka Zolla*. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1926.
- ZOLL, F. *Polski kodeks cywilny*. Odbitka Z „Przeglądu Współczesnego” nr 87 – lipiec 1929. Warszawa, 1929, pp. 1–11.
- ZOLL, F. Prawa osobiste w zarysie ze stanowiska prawa prywatnego austriackiego. *Czasopismo Prawno-Ekonomiczne* (Kraków), 1903, IV, pp. 535–563.
- ZOLL, F. *Prawo autorskie w projekcie Fryderyka Zolla*. Warszawa: Ministerstwo Sztuki i Kultury, 1920.
- ZOLL, F. *Prawo cywilne w zarysie*, Vol. I: Część ogólna. SZPUNAR, A. (ed.). Kraków: Księgarnia Powszechna, 1948.
- ZOLL, F. *Prawo prywatne w zarysie przedstawione na podstawie ustaw austriackich*. Kraków: Leon Frommer, 1910.
- ZOLL, F. (jr.). *Twórczość w przemyśle. Studium ekonomiczno-prawnicze*. Kraków: Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej, 1892.

Občianske právo v Nemeckej demokratickej republike

Civil Law in the German Democratic Republic

doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D.

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra dejín práva
peter.vysny@truni.sk

Abstrakt: Konferenčný príspevok je všeobecnou charakteristikou a stručnou obsahovou analýzou centrálneho občianskoprávneho predpisu Nemeckej demokratickej republiky, ktorým bol Občiansky zákonník ZGB z roku 1975. Autor v príspevku v krátkosti ukazuje, že tento právny predpis možno považovať za typický socialistický kódex občianskeho práva, ktorý v rozhodujúcej miere neslúžil na to, aby občania na jeho základe sami voľne vytvárali, menili a rušili právne vzťahy obsahovo zodpovedajúce ich vôli, ale na to, aby v role „spotrebiteľov“ či „odberateľov“ pasívne prijímali hmotné a kultúrne statky a služby, ktorými ich štát aj prostredníctvom občianskoprávnych úprav ako svojho osobitného nástroja zaopatroval.

Kľúčové slová: Nemecká demokratická republika; socializmus; socialistické občianske právo; ZGB.

Abstract: The conference paper is a general description and concise content analysis of the central civil law regulation of the German Democratic Republic, which was the Civil Code 'ZGB' of 1975. The author briefly shows that this law can be considered a typical socialist code of civil law, which did not serve predominantly for citizens to create, modify or abolish freely by themselves legal relationships based on their will. The citizens, being a kind of consumers or customers, were supposed to accept passively the material and cultural goods and services which the state was providing to them, using, among other means, the civil law as a specific instrument.

Key Words: German Democratic Republic; Socialism; Socialist civil law; ZGB.

Úvod

Nemecká demokratická republika (*Deutsche Demokratische Republik*; oficiálna skratka: DDR) existovala od 7. októbra 1949 do 3. októbra 1990, keď sa završil proces jej zjednotenia s Nemeckou spolkovou republikou (*Bundesrepublik Deutschland*) do jedného nemeckého štátu. Nemecká demokratická republika patrila do tzv. Východného (Sovietskeho) bloku, a bola tak z hľadiska svojej štátnej formy, svojho ústavného a právneho poriadku, ako aj podôb každodenného života svojich obyvateľov, nedeokratickým, totalitným štátom socialistického či komunistického typu.¹

¹ K všeobecným dejinám, štátnej forme, ústavnému a právnemu poriadku a každodennému životu obyvateľov Nemeckej demokratickej republiky bližšie pozri

Socialistická, resp. komunistická ideológia a jej zodpovedajúce princípy a formy spoločenského [(údajná) neexistencia antagonistických sociálnych tried a vykorisťovania, kolektivismus atď.], hospodárskeho (štátno-mocenské plánovanie a riadenie hospodárstva), politického (existencia štátostраны s vedúcou úlohou) a administratívneho (tuhá centralizácia štátnej správy) usporiadania štátu sa, pochopiteľne, systematicky premietli do oboch ústav Nemeckej demokratickej republiky (prvá ústava bola prijatá v roku 1949; druhá ústava bola prijatá v roku 1968 a revidovaná v roku 1974), ako aj do jej ostatného právneho poriadku. V súvislosti s tým bola do značnej miery opustená bohatá a vyspelá, celonemecká právna tradícia, ktorú nahradilo nové, socialistické či komunistické právo. Diskontinuita právneho vývoja Nemeckej demokratickej republiky a skoršieho celonemeckého právneho vývoja sa pritom veľmi výrazne prejavila v oblasti súkromného práva. V Nemeckej demokratickej republike, rovnako ako v iných socialistických/komunistických štátoch, odmietli označenie tejto oblasti právneho poriadku ako „súkromného práva“ (dualizmus verejného a súkromného sa vo Východnom bloku neuznával), a zároveň ju (obsahovo) komplexne transformovali (a popritom i v rôznych smeroch zredukovali), čím vznikli nové právne úpravy (vrátane nových právnych kódexov) ako určité socialistické/komunistické náprotivky súkromného práva, resp. jeho konkrétnych súčastí.

V tomto príspevku sa zameriavame na jeden z takýchto náprotivkov, a to na Občiansky zákonník Nemeckej demokratickej republiky, účinný od 1. januára 1976, ktorý nahradil dovtedy aj v Nemeckej demokratickej republike používaný, celonemecký Občiansky zákonník BGB, účinný od 1. januára 1900, a stal sa základom úplne novej civilnoprávnej kultúry tohto štátu,² ktorej celkovú úroveň istý autor zhodnotil ako „mizernú“.³ Občiansky zákonník Nemeckej demokratickej republiky v príspevku pod-

napr.: BAUERKÄMPER, A. *Die Sozialgeschichte der DDR*. München: Oldenbourg 2005; HERBST, A. – RANKE, W. – WINKLER, J. *So funktionierte die DDR*. 3 Bände. Rowohlt: Reinbek, 1994; MÄHLERT, U. *Kleine Geschichte der DDR*. 5. Auflage. München: C. H. Beck, 2007; SCHROEDER, K. *Der SED-Staat. Geschichte und Strukturen der DDR 1949 – 1990*. Vollständig überarbeitete und stark erweiterte Neuauflage. Wien/Köln/Weimar: Böhlau, 2013; WOLLE, S. *Die heile Welt der Diktatur. Alltag und Herrschaft in der DDR 1949 – 1989*. 3 Bände. Berlin: Ch. Links Verlag, 2011; WOLLE, S. *DDR. Eine kurze Geschichte*. Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch, 2011.

² K tomu vyčerpávajúco pozri: SCHROEDER, R. (Hrsg.). *Zivilrechtskultur der DDR. Band 1*. Berlin: Duncker & Humblot, 1999; SCHRÖDER, R. (Hrsg.). *Zivilrechtskultur der DDR. Band 2*. Berlin: Duncker & Humblot, 2000; SCHRÖDER, R. (Hrsg.). *Zivilrechtskultur der DDR. Band 3*. Berlin: Duncker & Humblot, 2001. SCHRÖDER, R. (Hrsg.). *Zivilrechtskultur der DDR. Band 4*. Berlin: Duncker & Humblot, 2008.

³ UEBELER, G. Zur historischen Misere des Zivilrechts der DDR. *Deutsch-Deutsche Rechts-Zeitschrift*, 1990, s. 10 – 12.

robujeme stručnému rozboru, ktorého cieľom je identifikovať a charakterizovať typické prvky socialistického občianskeho práva, ktoré zaviedol. Výkladu vlastnej témy príspevku predchádza všeobecná charakteristika Občianskeho zákonníka Nemeckej demokratickej republiky.

Občiansky zákonník Nemeckej demokratickej republiky – všeobecná charakteristika

Občiansky zákonník Nemeckej demokratickej republiky (*Zivilgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik*; oficiálna skratka: ZGB alebo ZGB-DDR; ďalej len: „ZGB“) bol v Nemeckej demokratickej republike najvýznamnejším a najrozsiahlejším zákonodarným dielom. Toto dielo však vzniklo pomerne neskoro: intenzívnejšie sa na jeho vytvorení začalo pracovať až v roku 1971 po VIII. zjazde štátostrany SED (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands/Jednotná socialistická strana Nemecka*), pričom jeho konečnú verziu Ľudová snemovňa (*Volksammer*), t. j. parlament Nemeckej demokratickej republiky, schválila 19. júna 1975.⁴ V Nemeckej demokratickej republike sa tak od jej vzniku (1949) až do nadobudnutia účinnosti ZGB 1. januára 1976 používal „buržoázny“ celonemecký civilnoprávny kódex BGB (*Bürgerliches Gesetzbuch/Občiansky zákonník*), ktorý bol prijatý v roku 1896 a bol účinný od 1. januára 1900. Pravda, v právnej praxi bol BGB interpretovaný v socialistickom duchu, a preto najmä jeho systematická úprava rozsiahlej privátnej autonómie občanov, konkretizovanej napr. v podobe ochrany súkromného vlastníctva či zaručenia širokej zmluvnej slobody, sa konzekventne neuplatňovala, keďže bola v rozpore so socialistickým spoločenským poriadkom.⁵ Okrem toho bol BGB postupne obsahovo zúžený: boli z neho vyčlenené pracovné právo (1961) a rodinné právo (1965), ktoré boli upravené v samostatných právnych kódexoch.

Po završení procesu zjednotenia Nemeckej demokratickej republiky a Nemeckej spolkovej republiky, 3. októbra 1990, ZGB ihneď stratil účinnosť (v celom zjednotenom Nemecku sa začal uplatňovať BGB, ktorý v Nemeckej demokratickej republike 1. januára 1976 zrušili, ale v Nemeckej spolkovej republike bol účinný sústavne počas celej jej existencie). Na druhej strane sa, po zjednotení Nemecka, niektoré občianskoprávne, napr. dedičskoprávne prípady, týkajúce sa občanov, resp. územia bývalej Ne-

⁴ Bližšie pozri: FLINDER, M. *Die Entstehungsgeschichte des Zivilgesetzbuches der DDR*. Bern: Peter Lang, 1999.

⁵ Bližšie pozri napr.: MARKOVITS, I. S. Civil Law in East Germany – Its Development and Relation to Soviet Legal History and Ideology. *The Yale Law Journal*, 1968, 78, 1, s. 1 – 51.

meckej demokratickej republiky a vzniknuté pred zjednotením Nemecka, spravovali príslušnými právnymi úpravami ZGB.

V deň schválenia ZGB (19. 6. 1975) bola zároveň schválená jeho osobitná súčasť, a to *Uvádzací zákon k Občianskemu zákonníku Nemeckej demokratickej republiky (Einführungsgesetz zum Zivilgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik)*, ktorý abrogoval BGB, resp. jeho časť, ktorá vtedy ešte bola v Nemeckej demokratickej republike účinná – táto časť však v určitom rozsahu a s rôznymi úpravami prešla do ZGB – a upravil účinnosť ZGB, ako aj jeho pôsobnosť vo vzťahu k určitým okruhom občianskoprávnym vzťahov.⁶

ZGB⁷ sa rozdeľuje na preambulu, neoznačenú osobitným nadpisom, a na sedem častí, pričom v porovnaní s BGB, zloženým z 2 385 paragrafov, sa vyznačuje podstatne menším rozsahom – zahŕňa iba 480 paragrafov. Od BGB sa ZGB ďalej odlišuje prehľadnosťou, ako aj stručnosťou, menšou abstraktnosťou a celkovo lepšou zrozumiteľnosťou svojich ustanovení, hoci niektoré z nich sú sformulované dosť neurčito, resp. sú to skôr ideologické proklamácie ako efektívne uplatniteľné a vymožiteľné právne normy. Na rozdiel od BGB má väčšina noriem ZGB kogentný charakter. V neposlednom rade sa BGB odlišuje od ZGB svojou systematikou: kým v BGB sa uplatňuje tzv. pandektná systematika (všeobecná časť; záväzkové právo; vecné právo; rodinné právo; dedičské právo), ZGB má úplne inú štruktúru.

Do značnej miery „ideologicko-frázovitá“ a deklaratívna (t. j. v praxi v podstate nezáväzná, nevymožiteľná) preambula ZGB odzrkadľuje socialistické chápanie občianskeho práva, podľa ktorého toto právne odvetvie iba sekundárne a iba vo veľmi obmedzenej miere malo slúžiť na uspokojovanie osobných potrieb a presadzovanie osobných záujmov jednotlivcov v rozsahu a spôsobom zodpovedajúcim ich subjektívnej vôli. Primárne malo byť toto právne odvetvie – spolu s ostatným právnym poriadkom Nemeckej demokratickej republiky – nástrojom, ktorým štát s pomocou všetkých občanov, ako uvedomelých socialistických osobností, ochotne podriaďujúcich svoje potreby a záujmy kolektívnym potrebám a záujmom a riadne pracujúcich, mal sústavne zvyšovať materiálnu a kultúrnu životnú úroveň celej socialistickej spoločnosti. Občianske právo, ktoré podľa preambuly bolo „časťou jednotného práva“ – tu sa zdôrazni-

⁶ Einführungsgesetz zum Zivilgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik. Dostupné na internete: <http://www.verfassungen.de/ddr/zivilgesetzbuch75-einfuehrung.htm> [cit. 2020. 10. 05].

⁷ V tomto príspevku pracujeme s týmto oficiálnym textom ZGB: *Zivilgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik vom 19. Juni 1975*. Dostupné na internete: <http://www.verfassungen.de/ddr/zivilgesetzbuch75.htm> [cit. 2020. 10. 05].

lo, že rozdelenie práva na verejné a súkromné v socialistickom štáte neexistuje –, podľa preambuly prispieva k zvyšovaniu tejto úrovne konkrétne tým, že právne upravuje „...spoločenské vzťahy týkajúce sa zaopatrovania obyvateľstva hmotnými a kultúrnymi statkami a službami, a to najmä bývaním, spotrebným tovarom a verejnými službami...“. Ako vidieť, ZGB, rovnako ako napr. československý Občiansky zákonník z roku 1964 (zákon č. 40/1964 Zb.), spočíval na tzv. „spotrebiteľskej koncepcii“, ktorá občianskoprávne vzťahy považovala za zaopatrovacie vzťahy, t. j. za vzťahy, ktorými štát v súvislosti s plnením svojej úlohy riadiť ekonomiku nielen usmerňuje, ale aj priamo zabezpečuje uspokojovanie potrieb svojho obyvateľstva. V Preambule sa tiež uvádza, že občianske právo je orientované „na rozvoj osobnosti občanov [rozumej: smerom k ideálu „socialistického človeka“], na to, aby sa socialistické vlastníctvo zväčšovalo, zodpovedne užívalo a bolo chránené pred škodami, ako aj na ochranu osobného vlastníctva občanov“.⁸

⁸ Porovnaj tamže: „Die Politik des sozialistischen Staates bei der weiteren Gestaltung der entwickelten sozialistischen Gesellschaft in der Deutschen Demokratischen Republik ist auf die kontinuierliche Erhöhung des materiellen und kulturellen Lebensniveaus der Bürger und ihre Entwicklung zu allseitig gebildeten sozialistischen Persönlichkeiten gerichtet. Sie beruht auf der politischen Macht der Arbeiterklasse, den sozialistischen Produktions- und Eigentumsverhältnissen sowie der staatlichen Leitung und Planung der gesellschaftlichen Prozesse, die jedem Bürger ein Leben in materieller und sozialer Sicherheit garantieren. Das Recht der Deutschen Demokratischen Republik dient in seiner Gesamtheit der Verwirklichung dieser dem Wohle des Volkes verpflichteten Politik. Die Aufgabe des sozialistischen Zivilrechts als Teil des einheitlichen Rechts besteht darin, die gesellschaftlichen Beziehungen im Bereich der Versorgung der Bevölkerung mit materiellen und kulturellen Gütern und Leistungen, insbesondere mit Wohnraum, Konsumgütern und Dienstleistungen mit hoher Wirksamkeit zu gestalten. Es ist darauf gerichtet, die Persönlichkeit der Bürger zu entwickeln, das sozialistische Eigentum zu mehren, verantwortungsvoll zu nutzen und vor Schaden zu bewahren sowie das persönliche Eigentum der Bürger zu schützen. Die Befriedigung der materiellen und kulturellen Bedürfnisse der Bürger erfordert, ein hohes Entwicklungstempo der sozialistischen Produktion, die Steigerung der Effektivität, des wissenschaftlich-technischen Fortschritts und des Wachstums der Arbeitsproduktivität zu gewährleisten. Grundlage für den Erwerb von Konsumgütern und Leistungen ist die von jedem Bürger für die Gesellschaft geleistete Arbeit, nach der sich der Anteil des einzelnen am gesellschaftlichen Reichtum bemisst. Mit der weiteren Entwicklung der sozialistischen Gesellschaft werden die persönlichen Bedürfnisse der Bürger im zunehmenden Maße auch durch die kollektive und individuelle Nutzung gesellschaftlicher Fonds, insbesondere in den Bereichen der Kultur, des Bildungs-, Gesundheits- und Sozialwesens befriedigt.“

Ďalej preambula ZGB ustanovila, že „v občianskom práve Nemeckej demokratickej republiky sa sprítomňujú princípy socialistickej morálky v podobe, ktorú im určila robotnícka trieda“. Toto právo tiež „vyžaduje predovšetkým aktívne nasadenie všetkých občanov a ich kolektívov pri rozmnožovaní a ochrane socialistického vlastníctva, ich rozsiahlu spoluprácu pri vytváraní pracovných a životných podmienok a pri rozvíjaní socialistického spoločenského života, ako aj ich vedome zodpovedné konanie pri predchádzaní a odvracaní ujem na živote a zdraví občanov“.⁹

V poslednom odseku preambuly sa uvádza, že ZGB zaväzuje občanov a podniky, aby svoje vzájomné vzťahy formovali so zreteľom na spoločenskú zodpovednosť ako na princíp nadradený konkrétnemu obsahu týchto vzťahov, resp. aby obsah týchto vzťahov zosúladi s uvedeným princípom. Ďalej sa tu uvádza, že občianskoprávne vzťahy spočívajú na princípe jednoty práv a povinností a na princípe podriaďovania osobných záujmov požiadavkám spoločnosti.¹⁰

ZGB sa rozdeľuje na týchto sedem častí:

Prvá časť. Zásady socialistického občianskeho práva (*Grundsätze des sozialistischen Zivilrechts*).

Druhá časť. Socialistické vlastníctvo a osobné vlastníctvo (*Das sozialistische Eigentum und das persönliche Eigentum*).

Tretia časť. Zmluvy slúžiace na usporiadanie materiálneho a kultúrneho života (*Verträge zur Gestaltung des materiellen und kulturellen Lebens*).

Štvrtá časť. Užívanie pozemkov a budov na bývanie a rekreáciu (*Nutzung von Grundstücken und Gebäuden zum Wohnen und zur Erholung*).

Piata časť. Ochrana života, zdravia a majetku pred vznikom škôd (*Schutz des Lebens, der Gesundheit und des Eigentums vor Schadenszufügung*).

Šiesta časť. Dedičské právo (*Erbrecht*).

⁹ „Im Zivilrecht der Deutschen Demokratischen Republik finden die von den Anschauungen der Arbeiterklasse bestimmten Prinzipien der sozialistischen Moral ihren Ausdruck. Es fördert vor allem den aktiven Einsatz der Bürger und ihrer Kollektive zur Mehrung und zum Schutz des sozialistischen Eigentums, ihre umfassende Mitwirkung an der Gestaltung der Arbeits- und Lebensbedingungen und an der Entwicklung eines sozialistischen Gemeinschaftslebens sowie ihr verantwortungsbewußtes Handeln bei der Verhütung und Abwehr von Schäden an Leben und Gesundheit der Bürger.“ Tamže.

¹⁰ „Die Bestimmungen des Zivilgesetzbuches verpflichten die Bürger und Betriebe, ihre wechselseitigen Beziehungen in Wahrnehmung der ihnen obliegenden gesellschaftlichen Verantwortung zu gestalten. Sie beruhen auf dem Prinzip der Einheit vom Rechten und Pflichten und der Übereinstimmung der persönlichen Interessen mit den gesellschaftlichen Erfordernissen.“ Tamže.

Siedma časť. Osobitné ustanovenia o niektorých občianskoprávných vzťahoch (*Besondere Bestimmungen über einzelne Zivilrechtsverhältnisse*).¹¹

V ďalšom výklade stručne analyzujeme obsah jednotlivých častí ZGB.

Občiansky zákonník Nemeckej demokratickej republiky – stručná obsahová analýza

Prvá časť ZGB. Zásady socialistického občianskeho práva

Prvá časť ZGB¹² je zložená zo štyroch kapitol. Táto časť, hoci tak nie je označená, je z obsahového hľadiska tzv. všeobecnou časťou občianskeho práva. Pravda, do určitej miery má (rovnako ako preambula) skôr len deklaratívnu povahu, resp. vyjadruje určité ideály, ku ktorým sa socialistická spoločnosť Nemeckej demokratickej republiky priblížila iba veľmi vzdialene...

Prvá kapitola, nazvaná „Úlohy občianskeho práva“, na svojom začiatku deklaruje, že najvýznamnejšími úlohami socialistickej spoločnosti, a rovnako tak aj občianskeho práva, sú ďalšie zvyšovanie materiálnej a kultúrnej úrovne života ľudu a premena občanov na všestranne vzdelané socialistické osobnosti (§ 1 ods. 1). Ďalej sa v tejto kapitole vymedzujú konkrétnejšie funkcie občianskeho práva. Občianske právo rozvíja (a umožňuje prakticky vykonávať) základné práva a povinnosti občanov garantované ústavou, reguluje vzťahy, ktoré občania vytvárajú s podnikmi, ako aj medzi sebou, s cieľom uspokojovať svoje materiálne a kultúrne potreby, chrániť socialistické vlastníctvo, osobnosť a osobné vlastníctvo občanov, napomáhať prieniku socialistických princípov do spoločenského života, medziľudských vzťahov i každodenného správania sa a konania občanov a vedie občanov k zosúladeniu ich záujmov s kolektívnymi záujmami (§1 ods. 2; § 2).

Ustanovenia ZGB sa podľa § 3 mali interpretovať v súlade s princípom, podľa ktorého spoločenské postavenie a osobný majetok jednotlivého občana záviseli od jeho schopností a výkonnosti, t. j. od miery jeho „užitočnosti“ pre socialistickú spoločnosť; čím bola táto miera vyššia, tým mal mať občan významnejšie spoločenské postavenie a väčší osobný majetok, čo bolo, samozrejme, iba určitým ideálom, ktorý sa v praxi realizoval iba obmedzene.

Paragraf 4 zakotvil povinnosť všetkých občanov a podnikov správať sa a konať tak, aby nedochádzalo k stratám na životoch, ujme na zdraví

¹¹ Tamže.

¹² Tamže.

a škodám na socialistickom a osobnom majetku. Zároveň stanovil tento paragraf povinnosť občanov a podnikov nahradiť nimi spôsobenú škodu.

Posledný, piaty paragraf prvej kapitoly ustanovil silnú mocenskú pozíciu štátnych orgánov v sfére občianskoprávných vzťahov. Keďže tieto vzťahy sa v rozhodujúcej miere chápali ako vzťahy slúžiace na zaopatrovanie, t. j. na uspokojovanie základných potrieb občanov (bývanie, potraviny, ošatenie, služby, využitie voľného času a pod.), a keďže občania sa v socialistickej ekonomike v značnom rozsahu nemohli zaopatriť vo vlastnej réžii, ale boli zaopatrovaní štátom, nie je prekvapujúce, že tento paragraf ZGB ustanovil, že štátne orgány môžu uskutočniť, v súlade so štátnymi hospodárskymi plánmi, (v podstate akékoľvek) opatrenia, ktoré by považovali za potrebné na zlepšenie pracovných a životných podmienok občanov, čím vznikol priestor na štátno-mocenské zásahy do občianskoprávných vzťahov, resp. na direktívne určovanie ich obsahu štátom z titulu plnenia jeho úlohy uspokojovať základné potreby občanov. Štátne orgány mali pritom plniť túto úlohu v spoločenskom záujme (§ 5), teda bez ohľadu na to, že to v konkrétnych prípadoch nemuselo byť pre jednotlivého občana či podnik prospešné.

Druhá kapitola („Postavenie občanov v občianskom práve“) upravuje postavenie občanov v rámci občianskoprávných vzťahov. Paragraf 6 zakotvil zásadu, podľa ktorej práva a povinnosti občanov v občianskoprávných vzťahoch určuje, t. j. obmedzuje, objektívny, vo svojej podstate, pravdaže, neurčito označený (a chápaný) faktor, ktorým boli „socialistické spoločenské pomery, spočívajúce na politickej moci robotníckej triedy, socialistickom vlastníctve výrobných prostriedkov a vedení a plánovaní národného hospodárstva socialistickým štátom“. Podľa toho istého paragrafu, každý občan v rámci občianskoprávných vzťahov mohol: „užívať socialistické vlastníctvo, nadobúdať a mať osobné vlastníctvo, autorské právo, ako aj iné práva; uzatvárať zmluvy a uskutočňovať iné právne úkony; testamentárne disponovať svojím majetkom a dedič“, popritom mal „zodpovedne a uvedomelo plniť s tým spojené povinnosti“.

Občania mali ďalej: právo na ochranu svojej osobnosti (svojej cti, väženosti, mena, podobizne a autorského práva a jemu podobných práv vyplývajúcich z tvorivej činnosti) (§ 7); právo vytvárať občianskoprávne vzťahy s podnikmi a inými občanmi na základe ZGB, ako aj „v rámci ZGB uzatvárať akékoľvek zmluvy zamerané na uspokojovanie ich materiálnych a kultúrnych potrieb“ (§ 8) – v praxi však zmluvnú slobodu občanov výrazne obmedzovalo direktívne štátno-mocenské určovanie obsahu mnohých zmlúv; právo na aktívnu participáciu, či už ako jednotlivý občan alebo v kolektíve, na procesoch prebiehajúcich v politickom, hospodárskom a kultúrnom živote, napr. na vytváraní, resp. zlepšovaní svojho pracovného prostredia (§ 9).

Tretia kapitola („Postavenie podnikov v občianskom práve“) upрави-la právne postavenie podnikov v občianskoprávných vzťahoch. Podniky v týchto vzťahoch vystupovali ako právnické osoby a boli povinné uzavierať zmluvy a vytvárať iné občianskoprávne vzťahy tak, aby to bolo v súlade ekonomickými úlohami, ktoré im určil štát, a to predovšetkým s ich úlohou podieľať sa na systéme štátno-mocenského zaopatrovania obyvateľstva a jeho zlepšovani (§§ 10 – 12).

Posledná, štvrtá kapitola prvej časti ZGB, nazvaná „Zásady spolužitia občanov a podnikov“, podriadila správanie sa občanov a podnikov jednak právu (t. j. ZGB a ostatnému právnemu poriadku), jednak tomuto právu v podstate nadradeným princípom socialistického spoločenského poriadku, ku ktorým patrila napr. povinnosť občanov spolupracovať navzájom, ako aj s podnikmi, či povinnosť podriaďovať osobné záujmy kolektívnym (§§ 13 – 14). S tým tiež súviselo ustanovenie § 15, podľa ktorého spôsob vykonávania práv občanmi a podnikmi mal zodpovedať významu/účelu, ktorý mali tieto práva z hľadiska spoločnosti, štátu (teda nie z hľadiska ich konkrétnych nositeľov), a nesmel byť v rozpore ani s právnymi predpismi a ani so zásadami socialistickej morálky.

Občania i podniky, ktorých práva vyplývajúce z občianskoprávných vzťahov boli ohrozené alebo porušené, mohli sa domáhať ich súdnej či prípadne inej štátno-mocenskej ochrany, čomu však mal predchádzať pokus o zmier (§ 16).

Druhá časť ZGB. Socialistické vlastníctvo a osobné vlastníctvo

Na rozdiel od BGB, ktorý pozná iba jednu formu vlastníctva, a to súkromné vlastníctvo (*Eigentum*),¹³ ZGB v nadväznosti na tzv. „socialistickú“ ústavu, t. j. na Ústavu Nemeckej demokratickej republiky z roku 1968,¹⁴ vo svojej druhej časti,¹⁵ zloženej zo štyroch kapitol, upravil nasledujúce formy vlastníctva: osobné vlastníctvo (*persönliches Eigentum*) a socialistické vlastníctvo (*sozialistisches Eigentum*), ktoré sa rozdeľovalo na vlastníctvo spoločenských organizácií občanov (*Eigentum gesellschaftlicher Organisationen der Bürger*), vlastníctvo socialistických družstiev (*Eigentum sozialistischer Genossenschaften*) a ľudové vlastníctvo (*Volkseigentum*). To, že v Nemeckej

¹³ Pozri: *Bürgerliches Gesetzbuch*, § 903 a nasl. Dostupné na internete: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html> [cit. 2020. 10. 05].

¹⁴ Pozri: *Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik vom 9. April 1968*, Abschnitt I, Kapitel 2. Dostupné na internete: <http://www.verfassungen.de/ddr/verf68-i.htm> [cit. 2020. 10. 05].

¹⁵ *Zivilgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik vom 19. Juni 1975*. Dostupné na internete: <http://www.verfassungen.de/ddr/zivilgesetzbuch75.htm> [cit. 2020. 10. 05].

demokratickej republike vlastníctvo nemalo jednotnú právnu formu vyplývalo z toho, že na vlastníctvo/vlastnícke právo sa primárne nazeralo z hľadiska spoločenských a hospodárskych funkcií, ktoré plnili jeho predmety, pričom funkcie konkrétnych predmetov boli, pochopiteľne, odlišné, ako aj preto, že socialistická civilistika z ideologických dôvodov a pod politickým tlakom koncepciu súkromného vlastníctva odmietala.¹⁶ Preto aj ZGB neoperuje s pojmom „vlastnícke právo“ (*Eigentumsrecht*), ktoré je synonymom súkromného vlastníctva, ale s pojmom „vlastníctvo“ (*Eigentum*), ktoré je skôr ekonomickým ako juristickým pojmom. Pre úplnosť možno dodať, že ZGB pozná aj pojmy „držba“ (*Besitz*) a „držiteľ“ (*Besitzer*), avšak nikde ich nedefinuje.

Pozrime sa ďalej na úpravu socialistického a osobného vlastníctva podrobnejšie.

Socialistické vlastníctvo (prvá kapitola druhej časti ZGB) je v ZGB upravené pred osobným vlastníctvom (druhá kapitola druhej časti ZGB), čo s najväčšou pravdepodobnosťou nie je náhoda – socialistický zákonodarca tu očividne dal najavo, že prvú formu vlastníctva považuje za významnejšiu ako druhú formu vlastníctva. Socialistické vlastníctvo bolo totiž považované za ekonomickú základňu rozvoja celej socialistickej spoločnosti a zvyšovania životnej úrovne jej všetkých členov, pričom jeho užívanie, zväčšovanie a ochrana mali viesť k premene občanov na socialistické osobnosti a mali tiež rozvinúť ich tvorivé sily (§ 17).

Socialistické vlastníctvo, ako sa už spomenulo, malo tri formy (§ 18 ods. 1).

Prvou formou bolo ľudové vlastníctvo, základ plánovanej ekonomiky socialistického štátu, ktorého zväčšovanie a užívanie systematicky riadil štát prostredníctvom štátnych orgánov, rôznych hospodárskych podnikov, socialistických družstiev a spoločenských orgánov, ako aj prostredníctvom občanov (§ 18 ods. 2).

Ďalšia forma vlastníctva, vlastníctvo socialistických družstiev, slúžilo na plnenie ich ekonomických funkcií a povinností voči socialistickej spoločnosti, ako aj na vytvorenie primeraných životných a pracovných podmienok pre ich členov. Práva vyplývajúce z tejto formy vlastníctva patrili družstvám ako právnickým osobám (§ 18 ods. 3).

Vlastníctvo spoločenských organizácií slúžilo plneniu konkrétnych, politických, sociálnych, vedeckovýskumných, kultúrnych alebo iných úloh. Práva vyplývajúce z tohto vlastníctva patrili spoločenským organizáciám ako právnickým osobám a mali byť vykonávané v súlade s ich úlohami (§ 18 ods. 4).

Podľa paragrafu 19 príslušné subjekty jednotlivých foriem socialistic-

¹⁶ K tomu pozri napr.: TURNER, G. Der Eigentumsbegriff in der DDR. *Neue juristische Wochenschrift*, 1990, 43, s. 555 a nasl.

kého vlastníctva mohli jeho predmety držať a užívať, ako aj nimi disponovať, a to v súlade s právnymi predpismi a v súvislosti s plnením úloh, ktoré pre ne vyplývali zo štátnych hospodárskych plánov.

Ďalší paragraf vyhlásil socialistické vlastníctvo za nedotknuteľné a za podliehajúce osobitnej štátnej ochrane, pričom tiež ustanovil, že všetci občania a podniky ho musia chrániť.

Ďalej sa v tomto paragrafe uvádza, že „nadobúdanie a prechod vecí... zo socialistického vlastníctva do osobného sa nepripúšťa. Ľudové vlastníctvo nemožno dať ani prijať do zálohy, a ani zaťažiť. Výnimky môžu stanoviť iba právne predpisy“ (§ 20 ods. 3).

Občania boli oprávnení užívať socialistické vlastníctvo, napr. dopravnú či kultúrnu infraštruktúru alebo jednotky bytového fondu, kolektívne i individuálne, a to v niektorých prípadoch odplatne a v iných bezodplatne (podľa možností spoločnosti), v súlade s právnymi predpismi, ďalej šetrne, starostlivo a tak, aby nedochádzalo k škodám a napokon aj s rešpektom k ostatným užívateľom (§ 21).

Druhá kapitola upravila osobné vlastníctvo, ktoré sa chápalo ako odvodené od socialistického vlastníctva a od práce (t. j. od „užitočnosti“) individuálnych subjektov tohto vlastníctva pre socialistickú spoločnosť: „socialistické vlastníctvo, jeho rozmnožovanie a ochrana sú predpokladom rozvoja osobného vlastníctva. Zdrojom osobného vlastníctva je práca odvedená pre spoločnosť“ (§ 22 ods. 1). Okrem toho bola dôvodom existencie tejto formy vlastníctva jeho funkcia uspokojovať potreby občanov a podnecovať ich premenu na socialistické osobnosti (§ 22 ods. 2).

Osobné vlastníctvo bolo pod štátnou ochranou. Jeho užívanie muselo byť v súlade nielen s právnymi predpismi, ale aj so záujmami spoločnosti a oprávnenými záujmami iných občanov, ako aj podnikov (§ 22 ods. 3).

Predmet osobného vlastníctva vymedzil ZGB demonštratívne. Konkrétne ním mohli byť najmä: pracovné príjmy, úspory, vybavenie domácnosti, predmety osobnej potreby, veci potrebné k výkonu zamestnania, na vzdelávanie či na rekreačné aktivity, pozemky a budovy slúžiace na bývanie alebo rekreáciu občanov a ich rodín, práva zodpovedajúce osobnému vlastníctvu, vrátane majetkovoprávných nárokov autorov, inovátorov a vynálezcov (§ 23 ods. 1).

Občan bol oprávnený predmet osobného vlastníctva držať a užívať, pričom tiež ním mohol disponovať, a to konkrétne prevodom osobného vlastníctva na iného občana alebo prenechaním práva držby a užívacieho občana inému občanovi (§ 24).

V tretej kapitole boli upravené nadobúdanie a ochrana vlastníctva (§ 25 a nasl.).

Vlastníctvo sa mohlo nadobudnúť: kúpnu, darovacou alebo inou zmluvou; dedením; rozhodnutím súdu, štátneho notárstva alebo iné-

ho štátneho orgánu; alebo na základe zákona. Ak titulom nadobudnutia vlastníctva (vlastníckeho práva k) veci bola zmluva, vlastníctvo sa nadobudlo až fyzickým odovzdaním vecí (okrem prípadov, pre ktoré ZGB či iný právny predpis ustanovil niečo iné), t. j. uplatnil sa princíp kauzálnej tradície. Ak sa nadobúdalo vlastníctvo nehnuteľnej veci, t. j. pozemkov či budov, ktoré sa chápali ako samostatné veci (t. j. princíp *superficies solo cedit* sa neuplatňoval), k právnemu titulu jeho nadobudnutia musel prísť zápis do pozemkovej knihy (okrem prípadov, pre ktoré právne predpisy ustanovili niečo iné).

Originárne bolo možné nadobudnúť vlastníctvo spojením, zmiešaním a spracovaním. Dovolená bola aj okupácia derelikvovanej hnutelnej veci občanom, okrem prípadu, ak by išlo o vec so značnou spoločenskou hodnotou, ktorej vlastníkom sa mohol stať výlučne štát. Vydržaním sa občan mohol stať vlastníkom hnutelnej veci nepatriacej do socialistického vlastníctva, ak ju držal desať rokov a nevedel, že vec má svojho vlastníka.

Vlastník mal právo na ochranu svojho vlastníckeho práva proti každému, kto by ho neoprávnene porušoval alebo využíval, pričom v tejto súvislosti mohol aj vindikovať svoju vec od osoby, ktorá ju mala v neoprávnenej držbe.

Posledná, štvrtá kapitola druhej časti ZGB upravuje spoluvlastníctvo (*Gemeinschaftliches Eigentum*).

Tretia časť ZGB. Zmluvy slúžiace na usporiadanie materiálneho a kultúrneho života

Rozsiahla tretia časť ZGB¹⁷ je zložená zo siedmich kapitol (§ 43 a nasl.). Obsahovo táto časť patrí do záväzkového práva; pojem „záväzkové právo“ však ZGB nepoužíva.

Zmluvnú slobodu občanov, ako aj podnikov (resp. právnických osôb), ZGB výrazne zúžilo, ako vidieť o. i. z týchto skutočností: vzájomné práva a povinnosti účastníkov pomenovaných zmlúv museli byť v prísnom súlade s ich úpravou v ZGB, ako aj so spoločenským účelom týchto zmlúv (predovšetkým s ich zaopatrovacou funkciou); občania síce mohli uzavrieť aj nepomenované zmluvy so špecifickým obsahom konvenujúcim ich konkrétnym záujmom, a aj zmluvy, ktoré sa odchyľovali od ustanovení ZGB (okrem prípadov, keď to ZGB nedovoľoval), avšak takéto zmluvy nesmeli byť v rozpore s obsahom a účelom ZGB; zúženie zmluvných povinností, resp. rozsahu zodpovednosti za splnenie zmluvných záväzkov,

¹⁷ *Zivilgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik vom 19. Juni 1975*. Dostupné na internete: <http://www.verfassungen.de/ddr/zivilgesetzbuch75.htm> [cit. 2020. 10. 05].

dohodou zmluvných partnerov nebolo možné; ak boli súčasťou zmlúv všeobecné podmienky (napr. všeobecné podmienky predaja určitého tovaru), schvaľoval ich príslušný štátny orgán.

Podľa prvého odseku § 68 ZGB sa zmluva považovala za nulitnú, nelen ak bola v rozpore s právnymi predpismi, ale aj so socialistickou morálkou.

ZGB tiež ustanovilo všeobecnú povinnosť účastníkov zmluvných vzťahov splniť svoje zmluvné povinnosti riadne a včas, ako aj nahradiť druhej zmluvnej strane škodu spôsobenú ich porušením.

V tretej časti ZGB sa ďalej nachádza podrobná právna úprava nasledujúcich zmluvných typov: nájom bytu – tento zmluvný typ súvisel so štátnou garanciou bývania pre každého občana a jeho rodinu a štátnym riadením prideľovania bytov občanom (nájomcami bytu boli vždy obaja manželia); zmluva o zámene bytu; podnájom a osobitné druhy nájmu; kúpa, pri ktorej sa vychádzalo z toho, že občania si budú kupovať tovary iba v rozsahu, v ktorom ich nevyhnutne budú potrebovať na uspokojenie svojich základných potrieb (kupujúci sa stal vlastníkom kúpenej veci, keď predávajúcemu vyplatil kúpnu cenu a predávajúci mu odovzdal vec); osobitné druhy kúpy, napr. kúpa na splátky; zmluva o dodávkach energií a vody; zmluva o poskytovaní rôznych služieb podnikmi občanom; zmluva o vykonaní stavebných prác pre občanov podnikmi; zmluva o poskytnutí osobných služieb občanovi alebo podniku; zmluva o zájazde; zmluva o ubytovaní (napr. v hoteli); zmluva o dočasnom odplatnom vypožičaní veci občanovi podnikom či spoločenskou organizáciou; zmluva o úschove; zmluva o preprave; zmluva o preprave (osobnej, tovarovej); zmluva o zaslaní, resp. doručení správy; zmluva o účte; zmluva o sporiacom účte; zmluva o úvere; zmluva o peňažnej pôžičke (pôžičky sa nesmeli poskytovať s cieľom obohatiť sa ich vrátením s úrokmi, ktorých výšku beztak limitoval štát, ale iba s cieľom finančne pomôcť občanom, ktorí to skutočne potrebovali); zmluva o poistení; zmluva o občianskom spoločenstve (mohla vzniknúť napr. s cieľom zlepšiť životné podmienky jej účastníkov, ktorí spolu obývali jeden bytový dom); zmluva o vzájomnom poskytovaní si „kamarátskej“ pomoci; a zmluva o darovaní.

Štvrtá časť ZGB. Užívanie pozemkov a budov na bývanie a rekreáciu

Štvrtá časť ZGB¹⁸ je zložená zo šiestich kapitol (§ 284 a nasl.). Gro tejto časti predstavuje úprava užívania pozemkov a budov (za účelom bývania alebo rekreácie) občanmi, ktorí ich mali v osobnom vlastníctve, ako

¹⁸ Tamže.

i určitými inými fyzickými osobami (napr. členmi družstva), ktoré bolo pod systematickou kontrolou štátu (napr. prevod vlastníckeho práva, t. j. osobného vlastníctva k pozemku podliehal o. i. vopred vydanému štátne-
mu súhlasu) a nesmeli byť samoučelné, t. j. užívanie pozemkov a budov príslušnými subjektmi malo byť odôvodnené ich objektívnymi potrebami, a nie subjektívnymi záujmami.

Piata časť ZGB. Ochrana života, zdravia a majetku pred vznikom škôd

Piata časť ZGB¹⁹ je zložená zo štyroch kapitol (§ 323 a nasl.). Upravuje o. i. všeobecnú povinnosť aktívne predchádzať stratám na životoch, ujme na zdraví a škodám na majetku (táto povinnosť bola považovaná za dôležitú súčasť socialistickej morálky), ako aj inštitút náhrady zavinene (úmyselne, z nedbanlivosti) spôsobených škôd (škoda sa nahrádzala najmä v peniazoch, avšak mohla sa nahradiť aj iným spôsobom).

Šiesta časť ZGB. Dedičské právo

Šiesta časť ZGB²⁰ je zložená zo šiestich kapitol (§ 362 a nasl.). Pred dedením zo zákona malo prednosť dedenie zo závetu, pričom však testamentárnu slobodu poručiťľa obmedzoval – popri ZGB a iných právnych predpisoch a socialistickej morálke – aj v ZGB zakotvený inštitút povinného (dedičského) podielu (štvrtá kapitola) – ak závetca v testamente ako dedičov neuviedol svoju manželku/manžela, deti, vnukov či (ešte žijúcich) rodičov, tieto osoby ako tzv. neopomenuteľní dedičia *ex lege* získali príslušný zákonný podiel z dedičstva.

Siedma časť ZGB. Osobitné ustanovenia o niektorých občianskoprávných vzťahoch

Posledná, siedma časť ZGB²¹ je zložená zo šiestich kapitol (§ 428 a nasl.). V tejto časti sú upravené – vzhľadom na celkovú štruktúru analyzovaného zákonníka dosť nesystematicky – určité všeobecné občianskoprávne (napr. súdne zbavenie svojprávnosti premlčanie) a záväzkovo-právne (napr. zabezpečenie pohľadávok napr. záložným právom) inštitúty.

¹⁹ Tamže.

²⁰ Tamže.

²¹ Tamže.

Záver

Občianske právo Nemeckej demokratickej republiky, ktoré v tomto príspevku bolo možné charakterizovať iba v krátkosti, bolo kodifikované v ZGB, prijatom v roku 1975 a účinnom od 1. januára 1976 do 3. augusta 1990.

ZGB možno považovať za typický socialistický kódex občianskeho práva, podľa ktorého občianskoprávne úpravy v rozhodujúcej miere neslúžili na to, aby si občania na ich základe podľa svojej vôle sami uspokojovali svoje potreby a presadzovali svoje záujmy, ale na to, aby štát mohol systematicky plniť svoju úlohu zaopatrovať obyvateľstvo hmotnými a kultúrnymi statkami a poskytovať mu verejné služby, čo občanov stavalo do pozície „spotrebiteľov“ či „odberateľov“, t. j. pasívnych príjemcov toho, čo im štát poskytoval. Popri zvyšovaní životnej úrovne všetkých občanov bolo ďalšou funkciou ZGB vychovať z nich uvedomené socialistické osobnosti správajúce sa v súlade so socialistickou morálkou. Tieto ciele, ktoré sa štát pokúšal dosiahnuť aj pomocou ZGB, boli pritom, samozrejme, vo veľkej miere iba propagandou panujúceho politického režimu, právnym výrazom bola existencia deklaratívnych, v praxi v podstate nevykonalných ustanovení v ZGB, ako aj v ďalších právnych predpisoch.

Socialistický charakter ZGB sa ďalej prejavuje tým, že je koncipovaný pomerne prehľadne, jednoducho a zrozumiteľne, aby bol prístupný „širokým ľudovým masám“. ZGB sa tak prevažne vyhýba príliš abstraktnej právnej terminológii, avšak na druhej strane operuje aj s pojmami, ktoré majú skôr ekonomický ako juridický charakter (vlastníctvo, služba a i.).

Ďalej je ZGB civilnoprávnym kódexom socialistického typu preto, že väčšia časť jeho ustanovení má kogentný charakter, pretože predpokladá rozsiahlu ingerenciu štátu do občianskoprávných vzťahov, pretože preferuje kolektívne potreby a záujmy pred individuálnymi, a pretože zakotvuje občianskoprávne inštitúty charakteristické pre socialistickú spoločnosť, napr. pluralitu foriem vlastníctva.

BIBLIOGRAFIA:

Pramene:

Bürgerliches Gesetzbuch. Dostupné na internete: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html> [cit. 2020. 10. 05].

Einführungsgesetz zum Zivilgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik. Dostupné na internete: <http://www.verfassungen.de/ddr/zivilgesetzbuch75-einfuehrung.htm> [cit. 2020. 10. 05].

Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik vom 9. April 1968. Dostupné na internete: <http://www.verfassungen.de/ddr/verf68-i.htm> [cit. 2020. 10. 05].

Zivilgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik vom 19. Juni 1975. Dostupné na internete: <http://www.verfassungen.de/ddr/zivilgesetzbuch75.htm> [cit. 2020. 10. 05].

Odborná literatura:

- BAUERKÄMPER, A. *Die Sozialgeschichte der DDR.* München: Oldenbourg, 2005.
- FLINDER, M. *Die Entstehungsgeschichte des Zivilgesetzbuches der DDR.* Bern: Peter Lang, 1999.
- HERBST, A. – RANKE, W. – WINKLER, J. *So funktionierte die DDR.* 3 Bände. Rowohlt: Reinbek, 1994.
- MÄHLERT, U. *Kleine Geschichte der DDR.* 5. Auflage. München: C.H. Beck, 2007.
- MARKOVITS, I. S. Civil Law in East Germany – Its Development and Relation to Soviet Legal History and Ideology. *The Yale Law Journal*, 1968, 78, 1, s. 1 – 51.
- SCHROEDER, K. *Der SED-Staat. Geschichte und Strukturen der DDR 1949–1990.* Vollständig überarbeitete und stark erweiterte Neuauflage. Wien/Köln/Weimar: Böhlau, 2013.
- SCHRÖDER, R. (Hrsg.). *Zivilrechtskultur der DDR.* Band 1. Berlin: Duncker & Humblot, 1999.
- SCHRÖDER, R. (Hrsg.). *Zivilrechtskultur der DDR.* Band 2. Berlin: Duncker & Humblot, 2000.
- SCHRÖDER, R. (Hrsg.). *Zivilrechtskultur der DDR.* Band 3. Berlin: Duncker & Humblot, 2001.
- SCHRÖDER, R. (Hrsg.). *Zivilrechtskultur der DDR.* Band 4. Berlin: Duncker & Humblot, 2008.
- TURNER, G. Der Eigentumsbegriff in der DDR. *Neue juristische Wochenschrift*, 1990, 43, s. 555 a nasl.
- UEBELER, G. Zur historischen Misere des Zivilrechts der DDR. *Deutsch-Deutsche Rechts-Zeitschrift*, 1990, s. 10 – 12.
- WOLLE, S. *Die heile Welt der Diktatur. Alltag und Herrschaft in der DDR 1949 – 1989.* 3 Bände. Berlin: Ch. Links Verlag, 2011.
- WOLLE, S. *DDR. Eine kurze Geschichte.* Frankfurt am Mein: Fischer-Taschenbuch, 2011.

ADRIANA ŠVECOVÁ – INGRID LANCZOVÁ
(eds.)

Právno-historické trendy a výhlady V.

Zodpovedný redaktor: PhDr. Jozef Molitor
Grafická úprava a zalomenie: Jana Janíková
Obálka: Marek Petržalka
Autor obrázku: Rudolf Hríb

Pre Právnickú fakultu Trnavskej univerzity v Trnave
vydalo vydavateľstvo TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS,
spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave
a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, ako 319. publikáciu.

Vydala VEDA, vydavateľstvo SAV ako 4 552. publikáciu.

ISBN 978-80-568-0290-8 (tlač)
ISBN 978-80-568-0289-2 (on-line)
ISBN 978-80-224-1870-6 (VEDA)